

**ГАЛИЦЬКО-
ВОЛИНСЬКА
ДОБА**

ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКА ДОБА

II

Редакційна рада

Володимир АЛЕКСАНДРОВИЧ

Леонтій ВОЙТОВИЧ

Віра ГУПАЛО

Юрій ДИБА

Олександр СИТНИК

Ігор СОЛЯР

Національна академія наук України
Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

ДЕРЖАВА РОМАНОВИЧІВ
У КОНТАКТАХ ІЗ ЗАХІДНИМИ
СУСІДАМИ В XIII СТОЛІТТІ

Львів 2022–2023

УДК 94(477.82/.86)"12"

Г15

Галицько-волинська доба. Т. 2: Держава Романовичів у контактах із західними сусідами в XIII столітті / [відп. ред. Володимир Александрович]; Національна академія наук України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів, 2023–2024. 238 с.

Проаналізовано окремі аспекти західного спрямування контактів західноукраїнської держави Романовичів у XIII ст., зосереджених на поодиноких напрямках стосунків із найближчими сусідами. Розглянуто роль і місце волинських і галицьких земель та їх сусідів у політиці польського князя Лешка “Бялого” (1194–1227). На підставі насамперед західноукраїнського Володимирського літопису із залученням відомостей позаукраїнських джерел вперше оглянуто військові кампанії короля Данила Романовича разом із польськими спільниками. Особливу увагу при цьому приділено проблемі всебічного коректного аналізу джерельних переказів та їх наукової критики, осмислення й інтерпретації. Запропоновано огляд західноукраїнської присутності в розгортанні подій у Центрально-Східній Європі наприкінці XIII – на початку XIV століття (1278–1312).

*Затвердила до друку вчена рада Інституту українознавства
ім. І. Крип'якевича НАН України
(протокол № 5 від 28 травня 2024 р.)*

ISBN 978-966-02-9513-1 (загальний)

ISBN 978-916-14-0241-6 (Т. 2)

©Інститут українознавства

ім. І. Крип'якевича. 2023–2024

*На відзначення 150-річчя
Наукового товариства
імені Шевченка*

ЗМІСТ

РОМАНОВИЧІ І ЗАХІДНІ СУСІДИ В XIII СТОЛІТТІ (замість
передмови)

7

Олександр ГОЛОВКО

ВОЛИНСЬКІ І ГАЛИЦЬКІ ЗЕМЛІ ТА ЇХ СУСІДИ В ПОЛІТИЦІ
ПОЛЬСЬКОГО КНЯЗЯ ЛЕШКА "БЯЛОГО" (1194–1227)

13

Володимир АЛЕКСАНДРОВИЧ

ВІЙСЬКОВІ КАМΠΑНІЇ КОРОЛЯ ДАНИЛА РОМАНОВИЧА РАЗОМ
ІЗ ПОЛЬСЬКИМИ СПІЛЬНИКАМИ. ЗІ СТУДІЙ НАД ЛІТОПИСНОЮ
ТРАДИЦІЄЮ ЯК ВІДОБРАЖЕННЯМ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРІЇ
XIII СТОЛІТТЯ У ЇЇ ВІЙСЬКОВОМУ АСПЕКТІ І НЕ ТІЛЬКИ

69

Леонтій ВОЙТОВИЧ

ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНА ЄВРОПА НАПРИКІНЦІ XIII – НА ПОЧАТКУ
XIV СТОЛІТТЯ (1278–1312)

173

РОМАНОВИЧІ І ЗАХІДНІ СУСІДИ В XIII СТОЛІТТІ

XIII ст. залишилося в історичній свідомості періодом найвищого розквіту національної державності на західноукраїнських землях й таке визнання стосується не лише княжих часів. При цьому це було водночас ще також і найвище піднесення національної традиції відповідного періоду загалом, відзначене комплексом яскравих виявів на різних напрямках тогочасної суспільної активності. При цьому завдяки Володимирському літописові¹ широкий спектр різномірних явищ епохи отримав виняткове для національного досвіду свого часу джерельне забезпечення. Як і так само – окреслену ним унікальну можливість студій над найширшим добором різномірних конкретних виявів тодішньої дійсності та різнопланової життєвої активності через їх відображення у головному джерелі західноукраїнської історії епохи.

У самих західноукраїнських реаліях XIII ст. одним із найістотніших аспектів внутрішнього розвитку, якому випало немало

¹ У новітній науковій традиції відомий під утвердженою фактично щойно в другій половині XX ст. винайденою за століття до того “кабінетною” назвою “Галицько-Волинського літопису”, закономірно покликаною відображати історичну свідомість та комплекс уявлень часу її появи і внаслідок цього неunikнено тямало застарілою. Виведену від писемних джерел найближчої традиції самого літопису власну його історичну назву запропоновано й обґрунтовано: *Александрович В. Володимирський літопис – історична назва зіставлення найдавнішого київського разом із західноукраїнським літописанням XIII століття Галицько-волинська доба*. Т. 1: Студії з історії Галицько-Волинської держави XI–XIV століть / Відп. ред. В. Александрович. Львів, 2020. С. 189–215. Вперше увагу до такого значення відповідного джерельного переказу привернуто: *Його ж*. Василівська ротонда і Володимирський літопис: дві невикористані можливості сучасного сприйняття історії княжого Володимира *Хроніки Ладомерії*. Вип. 5: Матеріали V Всеукраїнської наукової історико-краєзнавчої конференції “Хроніки Ладомерії”, присвяченої 850 річниці з часу правління у Володимирі князя Романа Мстиславовича, засновника Галицько-Волинського князівства і патріарха монаршого правлячого роду Романовичів. Володимир-Волинський; Новоград-Волинський, 2020. С. 6–10.

ВСТУП

запрограмувати й визначити наступне основне загальне спрямування та увесь подальший розвиток місцевої історії, – разом так само з підготовленим усім попереднім ходом розвитку послідовніше зазначеним від періоду зміцнення та розбудови держави короля Данила Романовича за умов 1230-х років – випало виявитися поступовому усе виразнішому зверненню до Заходу на різних напрямках притаманних епосі виявів життєвої практики. Від наступного десятиліття, із появою чинної надалі вже до самого кінця століття монгольської небезпеки, йому належалося утвердитися доленосним в історичній перспективі, основним спрямуванням зовнішніх інтересів зверхників та еліт західноукраїнської держави, покликаним послідовно посилювати її а різний спосіб виявлену гравітацію до європейського Заходу. Внаслідок цього українській історії відповідного часу судилося немало відбуватися акурат у руслі визначеного й утвердженого на зазначений спосіб західного спрямування та в безпосередньому контакті з ним, немало зосереджуватися на його всемірному розвитку. З цього огляду постале в такому контексті історично обумовлене західне спрямування здатне прибирати значення одного з найважливіших самостійних явищ епохи разом із її історичним досвідом.

Спільний кордон, особисті родинні пов'язання зверхників при водночас так само довготривалій традиції сусідства та різнорідних взаємних контактів, заснованих не тільки на протистоянні, визначили присутність особливо різнобічно розбудованої взаємодії на польському напрямку. Її вияви зарисувалися уже на самому початковому етапі “біографії на престолі” короля Данила Романовича коли в 4-річному віці із втратою батька він став зверхником незадовго до того об'єднаної єдиної Волинської і Галицької держави. Їм випало прибрати ще істотнішого значення відколи завдяки позиції польського родича – краківського князя Лешка Бялого як центральної постаті відповідного етапу контактів на польському напрямку підрастаючий Данило Романович 1215 р. повернув собі первісну батьківську столицю – Володимир. Хоча ця визначальна для раннього періоду біографії короля подія привела до конфлікту з краківським князем, 20-ті роки відзначені унормуванням взаємних стосунків та безконфліктним співіснуванням сусідів.

З утвердженням молодого глави держави та розбудовою систематичних цілеспрямованих зусиль із її відновлення незмінно

ВСТУП

важливішому при його початковому вираженні польському факторові належалося неунікнено малити, відходячи на дальший план. Взаємні стосунки, переорієнтовувалися відповідно до викликів актуального розвитку ситуації, безумовно прибираючи як нового наповнення, так і співвіднесеного з ним значення. Внаслідок комплексу посталих за таких обставин перемін у руслі зарисованого на описаний спосіб процесу еволюції надалі вже не так польській стороні випадало діяти на українському ґрунті та в українському інтересі. За нових умов зі зміцненням держави короля Данила Романовича разом з особистою позицією її володаря взаємодія далі виявилася наче “перенесеною через кордон”. Внаслідок цього тепер уже насамперед західноукраїнський чинник звичайно ставав незмінним фактором активної присутності у польській історії середини – другої половини століття. Розвиток цього нового співвідношення допровадив перед кінцем століття до знаних зусиль князя Лева Даниловича оволодіти краківським престолом.

Найвиразніше широкому контекстові притаманних відповідному періодові перемін випало виявитися через на різнорідний спосіб засвідчені в літописній розповіді разом із поодинокими позалітописними джерелами спільні військові кампанії разом із польськими сусідами найперше за часів короля Данила Романовича, хоча не тільки. Аналіз доступних різноманітних за змістом та наповненням літописних переказів із відповідного приводу засвідчує довготривалий розвиток та виразну різнорідність взаємних контактів у військовій сфері з очевидною перевагою у них від певного часу західноукраїнської присутності. Як усе здатне переконувати, – не тільки, як могло би видатися, винятково через походження самого джерела відомостей. Звісно, за знаних обставин початків біографії короля Данила Романовича при взаємних стосунках у військовій сфері незмінно належалося домінувати польському чинникові. Ситуація мала докорінно й далі остаточно перемінитися щойно від 30-х років, ознаменованих якнайширшим розгортанням активності західноукраїнського володаря у процесі формування передумов другого і найважливішого – все ще недооціненого холмського періоду його біографії, позначеного, зокрема, як однією з найважливіших прикметних особливостей виразним наростанням та розгортанням інтересів на західному напрямку. Цей процес започаткував знаний калішський похід короля Данила Романовича 1229 р. Надалі,

ВСТУП

від кінця наступного десятиліття, спостерігається усе послідовніше включення західноукраїнського чинника до розгортання подій у самій Польщі та спільних спрямованих назовні військових кампаній – як Опавський похід 1253 р, так і об'єднані зусилля на балтійському напрямку, спрямовані на стримування набігів войовничих литовських племен.

Причому, вже від Калішського походу 1229 р. послідовно зазначалася діяльність під час спільних походів польської сторони нерідко всупереч обопільному інтересові, а подекуди й цілком очевидно навіть і йому на шкоду. Найвиразніше така поведінка виявилася під час достатньо докладно описаного в Холмському літописі недовготривалого опавського воювання з різнорідними відповідними акцентами й не менш явно продовжилася так само при декількох наступних найближчих антигалицьких кампаніях. Докладніше описані – так само й у цьому аспекті – на сторінках літопису перипетії винятково недовготривалої спільної Опавської війни дають для такого висновку цілком переконливий матеріал. Причому, він стосується обох залучених польських співучасників – як краківського князя Болеслава Встидливого, так і опольського князя Владислава Казімежовича й за винятково короткий час самої військової активності прибрав різнорідних виявів. Від давніше не зауваженого й встановленого щойно тепер легковажного прагнення опольського князя спершу самому захопити Опаву й докладення до такого наміру певних не зовсім “союзницьких” зусиль, до пізнішого непідпорядкування краківського князя спільно визнаній необхідності оточити місто та нерозважливості поведінки першого з них уже при поверненні, біля міста Глубчице, внаслідок якої – попри ніби одностайний намір – його не вдалося взяти штурмом.

При цьому своєрідності поведінки польської сторони на підставі свідчень літопису однозначно сприймаються незмінним сталим фактором взаємних стосунків на військовому поприщі не тільки за часів самого короля Данила Романовича. З аналогічними виявами випало зіткнутися уже навіть через декілька десятиліть також й князеві Левові Даниловичу під час провадження військових дій на терені Кракова в 1291 р. Тобто якнайочевидніше повинно би йтися про сталу та незмінну прикметну особливість польської поведінки під час спільних військових кампаній, послідовно виявлену уподовж усього XIII ст. важливим окремим відображенням

ВСТУП

польської своєрідності взаємних стосунків. Показово, що знана з послідовного патріотичного спрямування польська історіографія всіляко намагалася применшити, по можливості й зовсім замовчуючи своєрідність поведінки польських співучасників спільних військових кампаній, незмінно стараючись при цьому підважити достовірність доступного джерельного переказу. Систематично твердилося про якісь “помилки літописця”, хоча критичний перегляд доступних виявів такого переконання незмінно вказує на незнання і нерозуміння літописного викладу.

Об’єктивний розвиток контактів із західними сусідами разом із їх виразним істотним розширенням за умов останніх десятиліть століття засвідчує різноманітна активність галицько-волинського середовища на західному напрямі при активізації насамперед сусідського європейського спрямування політики князя Лева Даниловича за умов останньої третини XIII ст. Вона виявилася у широких багатопланових контактах на угорському та польському напрямках, до яких – вперше в західноукраїнській історії – додався також розбудований чеський – аж до претендування на краківський престіл та цілеспрямованих кроків у відповідному напрямі. Період цих зусиль князя Лева увінчався наступним активним зближенням не тільки з традиційною для взаємних стосунків західноукраїнської держави “найближчою Європою” – польською та угорською, а й долученням також Чехії, контактів із якою попередньому періодові західноукраїнської історії не випало зафіксувати майже зовсім. Внаслідок розгортання історичного процесу сусідські європейські інтереси уже за часів зазначеної активності князя Лева Даниловича стали головним спрямуванням зовнішньої політики його держави, неухильно утверджуючи її існування в орбіті центральноєвропейських інтересів та справ. На такий спосіб вони попереджували наступне остаточне історичне українське “звернення до Заходу”. Коли із занепадом національної державності та в руслі розгортання окремої української версії загальноєвропейського “тріумфу” “молодої” Європи над “старою” Візантією² розгорнувся довготривалий про-

² Увагу до цього не побаченого давніше зовсім своєрідного аспекту загальноєвропейського історичного процесу разом з українською присутністю у ньому повернуто: *Александрович В.* Українська культура в процесі “торжества” “молодої Європи” над “старою Візантією” *Київська Академія*. Вип. 20. Київ. 2023. С. 82–91.

цес входження українських земель до складу Польщі з так само не менш довготерміновим протяжним різноплановим закріпленням на декілька наступних століть в орбіті західного сусіда.

На тлі так окресленого ширшого контексту XIII ст. виступає внутрішньо обумовленим важливим етапом розвитку історичної ситуації на західноукраїнських землях, послідовно спрямованим до наступного історичного періоду – не в останню чергу через наростання західного тяжіння найперше в контактах із найближчими західними сусідами. Певні вибрані аспекти цього процесу за умов зазначеного часу вперше докладніше розглянуто в пропонованих дослідженнях вибраних тем розбудови поодиноких сторін західного спрямування української історії за тогочасних умов.

ВОЛИНСЬКІ І ГАЛИЦЬКІ ЗЕМЛІ ТА ЇХ СУСІДИ В ПОЛІТИЦІ ПОЛЬСЬКОГО КНЯЗЯ ЛЕШКА “БЯЛОГО” (1194–1227)

Метою нашої синтези є розгляд політики польського князя Лешка Бялого (1186 – 24 листопада 1227) щодо Східної Європи, переважно Волинської і Галицької земель. Після смерті 5 травня 1194 р. князя Казімежа II “Справедливого” (1138–1194) владні повноваження у Кракові перейшли до його восьмилітнього на той час сина Лешка (цей князь отримав прізвисько “Бяли (Albus)”)¹. Водночас смерть Казімежа II стала приводом для відновлення намірів великопольського князя Мешка III “Старого” (1126 – 13 березня 1202) повернутися до Кракова, де він правив у 1173–1177 рр.

Як розповідає польський хроніст Вінцентій Кадлубек, Мешко III, довідавшись про передачу влади в Кракові малолітньому Лешкові, почав говорити про законність своїх прав на верховну владу в Польщі, про те, що обрання дитини князем є ганьбою для достойних мужів, які цим кроком створили небезпеку для існування держави. Щоб боротися за спадщину Казімежа II, Мешко III вступив у переговори зі сілезькими князями Болеславом “Високім” і Мешком “Пльонтоногім”, а також закликав магнатів краківського краю знову визнати його своїм князем. Останнім в разі незгоди Мешко III погрожував війною².

¹ Про синів Казімежа II “Справедливого” Лешка і Конрада див.: *Chrzanowski M.* Książę krakowski i sandomierski, princeps Poloniae Leszek Biały (ok. 1184 – 23/24 listopada 1227). Kraków, 2013. 211 s.; *Samsonowicz H.* Konrad Mazowiecki (1187/88 – 31 VIII 1247). Kraków, 2008. 119 s.; *Teterysz-Puzio A.* Konrad I Mazowiecki – książę wielki łacki (1187/89 – 31 sierpnia 1247). Kraków, 2019. 267 s.

² *Vincentii Chronicon*. L.4,22. Хроніку Вінцентія Кадлубка тут і далі подаємо за виданням: *Magistri Vincentii Chronicon Polonorum Monumenta Poloniae Historica* (далі – МРН). Т. 2. Lwów, 1864. Р. 193–449 (із відсиланням до номеру книги і розділу).

Тривала загроза Кракову з боку Мешка III, зрозуміло, позначилася на можливостях адміністрації Лешка “Бялого” щодо розвитку зовнішньополітичних зусиль. Зокрема, наприкінці літа 1195 р. володимирський (на Волині) князь Роман Мстиславович прибув до Кракова, де звернувся до опікунів Лешка і його брата Конрада (останній був на три роки молодшим від Лешка й правив у Мазовії) – краківських біскупа Пелки та воеводи Міколая за підтримкою проти своїх суперників на Русі – великого київського князя Рюрика Ростиславовича і чернігівських князів Ярослава Всеволодовича, Ігоря й Олега Святославовичів. Проте безпосередня небезпека Кракову з боку великопольської армії Мешка III вимусила краківських вельмож від імені нащадків Казімежа просити військового сприяння у володимирського князя³. Роман Мстиславович, оцінивши складну ситуацію потенційних союзників, швидко зібрав чимале військо і на початку вересня прибув до Польщі.

13 вересня 1195 р. біля містечка Єнджеюв за 80 кілометрів на північ від Кракова⁴ на березі річки Мозгава відбулася запекла жорстока битва між військами Мешка “Старого” та його суперників із табору Лешка, Конрада й Романа Мстиславовича. Є підстави вважати, що головним керівником експедиції об’єднаної краківсько-волинської коаліції був біскуп Пелка, а на полі бою на чолі всього цього війська стояв Роман Мстиславович⁵. Вінцентій у своєму тексті не згадує серед учасників майбутньої битви краківського воеводу Міколая. Ця обставина дає підставу припускати, що воевода залишився у Кракові охороняти столицю й організовувати там захист малолітніх князів Лешка і Конрада.

Події на березі Мозгави знайшли докладне, але неоднозначне висвітлення у джерелах⁶. Аналіз цієї інформації було зроблено в

³ Ипатьевская летопись *Полное собрание русских летописей* (далі – ПСРЛ). Т. 2. Санкт-Петербург, 1908. Стб. 686–687.

⁴ Kürbis B. *Komentarz Mistrza Wincentego Kronika Polska*. Warszawa, 1974. S. 215.

⁵ Maciejewski J. Biskup krakowski a bitwa nad Mozgawa *Kwartalnik historyczny*. 2017. Nr 3. S. 428.

⁶ Vincentii Chronicon. L.4,22; Rocznik Traski *MPH*. Т. 2. Р. 835; Rocznik krakowski *MPH*. Т. 2. Р. 835; Rocznik górnośląski *MPH*. Т. 3. Lwów, 1878. Р. 715; Rocznik kapitulny krakowski *MPH*. Т. 2. Р. 800; Ипатьевская летопись. Стб. 687.

наших попередніх працях⁷. Зокрема, там відзначена більша об'єктивність при описі подій на р. Мозгаві польських джерел, ніж Київського літопису. Перші переважно схилиються до того, що зіткнення не дало результату, або завершилося невдало для Мешка III, а літопис пише про невдачу волинського князя Романа Мстиславовича.

У літературі під впливом тих чи інших джерел робився висновок щодо результату битви на Мозгаві на користь або Мешка “Старого”, або Лешка “Бялого” з Романом Мстиславовичем. Так, наприклад, Степан Томахівський, Владімір Пашуто, Йержі Райман, Микола Котляр та Міхаїл Юрасов вважали, що Роман та його союзники зазнали поразки⁸. Михайло Грушевський, Герард Лябуда, Марек Хжановські і Леонтій Войтович, навпаки, писали про невдачу Мешка III⁹. Водночас зазначимо, що чимало істориків дуже обережно ставляться до питання про суто ратні результати цієї битви. Зокрема, Рішард Рьопель, докладно описавши хід бою, нічого не говорив про його результат¹⁰, знавці історії польсько-руських відносин Станіслав Смолька та Броніслав Влодарські вважали, що битва завершилася безрезультатно¹¹. Автор цих рядків у книзі про князя

⁷ Головкин А. Б. Древняя Русь и Польша в политических взаимоотношениях X – первой трети XIII вв. Киев, 1988. С. 86–87; *Його ж.* Князь Роман Мстиславич та його доба. Київ, 2001. С. 130–133; *Його ж.* Битва на р. Мозгава 13 вересня 1195 р. (причини, хід і наслідки конфлікту) *Стародавнє Причорномор'я*. Вип. 13. Одеса, 2021. С. 99–100; *Його ж.* Русь і Польща в міжнародному житті Європи (X – перша половина XIII ст.). Київ, 2021. С. 271–276 (та ін.).

⁸ Томахівський С. Українська історія: Старинні часи і середні віки. Львів, 1919. С. 86; Пашуто В. Т. Внешняя политика Древней Руси. Москва, 1968. С. 164; Rajman J. Mieszko Płatonogi pierwszy książę raciborsko-opolski (1173–1211) *Kwartalnik Historyczny*. 1996. Nr 1. S. 34; Котляр М. Ф. Історія дипломатії Південно-Західної Русі. Київ, 2003. С. 101; Юрасов М. К. На западных рубежах Руси. Санкт-Петербург, 2018. С. 167.

⁹ Грушевський М. Історія України-Руси. У 3 т. Т. 3: До року 1340. У Львові, 1905. С. 3; Historia dyplomacji polskiej / Pod red. M. Biskupa. T. 1. Warszawa, 1982. S. 144 (автор розділу – Герард Лябуда); Chrzanowski M. Książę krakowski... S. 42; Войтович Л. Галич у політичному житті Європи XI–XIV століть. Львів, 2015. С. 276.

¹⁰ Roepell G. Geschichte Polens. Hamburg, 1840. Bd. 1. S. 177–178.

¹¹ Smolka S. Henryk Brodaty. Ustęp z dziejów epoki piastowskiej. Lwów, 1872. S. 20–21; Idem. Mieszko Stary i jego wiek. Warszawa, 1881. S. 371; Włodarski B. Wołyń

Романа Мстиславовича також зазначав, що під час жорстокої битви “ні одній з сторін не вдалося досягти вирішальної переваги”¹².

Водночас необхідно визнати: якщо з військового огляду ні одній зі сторін у битві на березі р. Мозгави не вдалося довести свою перевагу, то в політичному плані її результати були загалом позитивними як для нащадків Казімежа II Лешка і Конрада, які утримали на певний час свої позиції у Малій Польщі¹³, так і для Романа Мстиславовича, що посилив свій вплив на хід політичних процесів у сусідній країні. Це надавало володимирському князеві можливості для продовження боротьби як в Правобережжі, так і забузькому регіоні. С. Смолька вважав, що наслідком битви на березі р. Мозгава була ліквідація у Польщі системи майорату, тобто практики успадкування головного князівського престолу – краківського – старшим у князівському роді П’ястів володарем (сеньйором)¹⁴. Ця обставина легітимізувала перехід влади від батька – Казімежа “Справедливого” – до сина – Лешка “Бялого”.

Для належного розуміння східної політики князя Лешка упродовж подальших десяти років важливим є розгляд обставин його життя і діяльності наприкінці XII та в перших роках XIII ст. Невдовзі після завершення конфлікту осені 1195 р., Мешко III, відчувачи неможливість домогтися пожаданого краківського престолу силою, прагнув досягнути цієї мети методами дипломатії. Для цього він використав протиріччя, які існували в малопольському політичному середовищі у княгині-регентші (при малолітніх князях Лешкові “Бялому” і його братові Конрадові) Олени, наближеного

pod rządami Rurikowiczów i Bolesława Jerzego Trojdenowicza *Rocznik Wołyński*. T. 3. Równe, 1934. S. 129; *Idem*. Polska i Rus. 1194–1340. Warszawa, 1966. S. 19. Аналогічні оцінки див.: Historia Polski. T. 1, cz. 1. Warszawa, 1957. S. 316 (автори розділу – Герард Лябуда, Юліуш Бардах); *Горовенко А.* Меч Романа Галицького. Князь **Роман** Мстиславич в истории, эпосе и легендах. Санкт-Петербург, 2011. С. 70; *Teterycz-Puzio A.* Dwie bitwy: Mozgawa 13 IX 1195 – Zawichost 19 VI 1205. Zabrze, 2020. S. 69.

¹² *Головко О. Б.* Князь Роман Мстиславич... С. 133.

¹³ *Пауцмо В. Т.* Внешняя политика... С. 164; *Killich B.* Stosunki Romana halicko-włodzimierskiego z książętami polskimi (1182–1205) *Scripta historica*. 2018. Nr 24. S. 19.

¹⁴ *Smolka S.* Mieszko Stary... S. 373.

до неї та її дітей сандомерського воєводи Говорека з краківськими вельможами Миколаєм і Пелкою. Під час переговорів із княгинею-вдовою Мешко домагався від неї згоди передати йому краківський трон в обмін на обіцянку повернути його Лешкові за правом спадщини. Олена погодилася на пропозицію Мешка, оскільки в Кракові реально правили не вона і її оточення, а згадані представники місцевого магнатства на чолі з Пелкою і Миколаєм. Сама ж родина Казімежовичів, за припущенням М. Хжановського, мешкала на той час не в Кракові, а в Сандомежу¹⁵.

Новий прихід Мешка “Старого” до влади у Кракові стався орієнтовно в 1198 р. Відзначимо, що ця дата є вкрай умовною, оскільки наявні джерела (польські хроніки і рочніки) не дають переконливої інформації щодо подій кінця XII – початку XIII ст. у Польщі¹⁶. Відомо, що влада князя Мешка в Кракові не була стабільною, оскільки до нього в опозиції знаходилися Миколай і Пелка. Останнім досить швидко (вірогідно, на початку 1199 р.) вдалося навіть на певний час усунути Мешка від влади, відновити на краківському престолі Лешка “Бялого”, проте вже десь наприкінці 1199 р. або на початку 1200 р. Мешко III остаточно повернувся до Кракова, який контролював до своєї недалекої смерті 13 березня 1202 р.¹⁷

У визначений короткий період перебування Лешка “Бялого” в Кракові, який ми окреслюємо з певною долею вірогідності початком 1199 – початком 1200 р., на західноукраїнських землях сталася вкрай важлива подія. Наприкінці XII ст. після смерті останнього князя з династії Ростиславовичів Володимира Ярославовича володарем Галицької землі став володимирський князь Роман Мстиславович. На

¹⁵ Chrzanowski M. *Książę krakowski...* S. 40.

¹⁶ Smolka S. *Mieszko Stary...* S. 543, przyp. 12; Labuda G. *Zaginiona kronika z pierwszej połowy XIII wieku w Rocznikach Królestwa Polskiego Jana Długosza. Próba rekonstrukcji.* Poznań, 1983. S. 28–29.

¹⁷ *Vincentii Chronicon.* L. 4,25; *Chronica Poloniae Maiores.* Cap. 50–51 (Великопольська хроніка наводиться за виданням: *Chronica Poloniae Maiores / Rec. et ann.* B. Kurbis *Monumenta Poloniae Historica. Nova series.* T. 8. Warszawa, 1970. 284 p. (із вказівкою номеру розділу); Balzer G. *Genealogia Piastów.* Kraków, 1895. S. 162–163; *Historia dyplomacji polskiej.* S. 144 (автор розділу – Г. Лябуда); *Войтович Л.* Галич... С. 277. Казімеж Ясиньскі вважав, що Мешко помер не 13, а 14 березня 1202 р.: *Jasiński K. Rodowód pierwszych Piastów.* Poznań, 2004. S. 135.

жаль, літописи не зберегли даних ні про час, ні про обставини зміни влади у Галичі. Аналіз згадок про ці події в пізніших пам'ятках (Густинський літопис і хроніка Яна Длугоша)¹⁸ дає підстави думати, що смерть Володимира Ярославовича сталася у 1198 р., а прибуття Романа Мстиславовича до Галича відбулося наприкінці 1198 або на початку 1199 рр., тобто взимку 1198/1199 р.¹⁹

Про обставини другого зайняття зусиллями Романа Мстиславовича галицького престолу досить докладно розповів у своїй хроніці Вінцентій Кадлубек, проте ця розповідь записана вкрай упереджено відносно самого князя Романа. Так, хроніст відзначив, що володимирський князь через нестачу власних сил звернувся за допомогою до Кракова, де місцевий князь Лешек схвально відреагував на бажання Романа сісти в Галичі. Під час переговорів, за версією польського автора, Роман обіцяв визнати себе намісником малопольського володаря в Галицькій землі. І в цій інформації, і в подальшій розповіді Кадлубек прагне довести доцільність дій краківського князя стосовно володимирського князя, підкреслює великий тріумф, який начебто мали польські воїни після завершення походу до Галича. Рівень перебільшення ролі приблизно 13-річного на той час Лешка в подіях 1199 р. в Прикарпатті засвідчує фраза хроніста, начебто Роман тоді просив краківського князя, щоб той став володарем “*cunctis Ruthenorum principibus ac Parthorum per ipsum partibus* (усіх князівств Рутенів і управляв би через нього (тобто Романа. – авт.) землями партів (половців. – авт.)”²⁰.

Необхідно підкреслити, що інформацію Вінцентія про вирішальну роль допомоги Роману з боку Малої Польщі у зайнятті галицького престолу, про залежність Романа від Лешка вважають необ'єктивною²¹. Лише Б. Влодарські на початку 20-х років XX ст. писав про можливість зазначеної залежності, хоча й наголошував, що вона,

¹⁸ Густинская летопись ПСРЛ. Т. 2. Санкт-Петербург, 1843. С. 327; *Długossii J. Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae*. L. 5–6. Varsaviae, 1973. P. 168.

¹⁹ Про це докладно див.: Головка О. Русь... С. 278–284.

²⁰ *Vincentii Chronicon*. L. IV,24.

²¹ *Smolka S. Mieszko Stary...* S. 377; *Grodecki R., Zachorowski S., Dąbrowski J. Dzieje Polski średniowiecznej*. T. 1. Kraków, 1926. S. 209 (автор розділу – Станіслав Захоровський); *Wilkiewicz-Wawrzyńczykowa A. Ze studiów nad polityką polską na Rusi na przełomie XII–XIII w. Ateneum Wilenskie*. 1937. R. 12. Nr 3. S. 20 (та інші).

найвірогідніше, мала бути суто формальною. У монографії про польсько-руські відносини, що вийшла друком у 1966 р., думку про залежність Романа від Лешка вже не висловлено²². Дійсно, зазначена розповідь хроніста далека від історичних реалій, оскільки на той час потенціал Романа Мстиславовича був значно більшим за силу Лешка Бялого, який, як уже йшлося, десь на межі 1199–1200 р. навіть втратив Краків і перейшов на князювання до Сандомежа. Верховним князем Польщі (принцепсом) та краківським князем став тоді дядько Романа по материнській лінії Мешко III, який не мав планів поширення своїх впливів на руські землі.

Аналіз суперечливої та тенденційної розповіді Вінцентія про утвердження Романа в Галичі дає підстави думати, що бажання Лешка допомогти волинському князеві в оволодінні підкарпатським краєм (реально ця допомога, вірогідно, зводилася до відіслання якогось невеликого військового загону) сприймали прихильно далеко не всі краківські магнати. Розгляд латиномовних джерел про знакову подію того часу – похід князя Романа Мстиславовича до Польщі на початку літа 1205 р. – дає підставу вважати слушною думку Михайла Грушевського та Аліції Вількевіч-Вавжиньчкової, які відзначили тенденційність і декларативність відомостей про цю виправу в польських анналах і хроніках та хроніці французького монаха Альбріка з монастиря Тріумфонтіум й наголосили на необхідності при розгляді цього сюжету приділення головної уваги аналізу повідомлень літописів старокиївської традиції²³.

²² Włodarski B. *Polityka ruska Leszka Białego*. We Lwowie, 1925. S. 18; *Idem*. *Polska i Ruś*. S. 20.

²³ Грушевський М. *Історія України-Руси*. Т. 3. С. 507; Wilkiewicz-Wawrzyńczykowa A. *Ze studiów...* S. 20. Докладний розгляд обставин походу князя Романа Мстиславовича до Польщі на початку літа 1205 р. див.: Головка О. Б. Останній похід князя Романа Мстиславовича у джерелах та історичній думці Український історичний журнал. 2009. № 4. С. 28–48; Його ж. *Русь...* С. 285–316. Зазначена тема також проаналізована в публікаціях багатьох науковців, див., наприклад: Войтович Л. Ще раз про загадку загибелі князя Романа Мстиславовича *Княжа доба: історія і культура*. Вип. 9: Король Данило Романович 1264–2014 / Відп. ред. В. Александрович. Львів, 2015. С. 9–22. Але ми відкликаємося до наших публікацій, оскільки саме в них висловлене авторське бачення обставин останніх днів життя князя Романа Мстиславовича.

Конфлікт між Казімежовічами та Романом виник, як можна припускати з контексту джерел, з ініціативи галицького князя. Десь через рік, у 1206 р. під час зустрічі з удовою Романа Лешек “Бяли”, за свідченням Галицько-Волинського літопису, заявив, що він не знає причин війни і висловив припущення про підступні дії якогось Володислава, які призвели до виникнення конфлікту (“бѣ бо Володиславъ лествъ межи има”²⁴). Більшість дослідників поділяє погляд, що цим “Володиславом” був великопольський князь Владислав “Лясконогі”, син князя Мешка III “Старого”²⁵, який прагнув на підставі засад сеньйорату як старший у польській князівській родині контролювати Малу Польщу і Краків. Іван Крип’якевич вважав, що згаданим у літопису “Володиславом” був галицький боярин Владислав Кормильчич, відомий з джерел початку XIII ст. як ворог Данила Романовича, проте така версія здається неоправданою і штучною²⁶.

Г. Лябуда, досліджуючи проблему міжкнязівської боротьби у Польщі на початку XIII ст., відзначав, що джерела подають суперечливу інформацію щодо спадкоємця Мешка III “Старого” (помер 1202) на краківському престолі. Згідно з одними пам’ятками, цей стіл один рік займав Владислав, а потім до Кракова прийшов Лешек “Бяли”, а згідно з іншими, до яких схиляється вказаний дослідник, Владислав князував у Кракові до зими 1205/1206 р.²⁷ Нам остання версія видається також вірогіднішою. На користь погляду Г. Лябуди, на нашу думку, в певній мірі здатний свідчити й той факт, що після загибелі 19 червня 1205 р. тіло Романа вже 22 червня було

²⁴ Ипатьевская летопись. Стб. 719.

²⁵ Droba L. Stosunki Leszka Białego z Rusią i Węgrami *Sprawozdania Akademii Umiejętności*. T. 13. W Krakowie, 1881. S. 16; Włodarski B. *Polityka ruska...* S. 27; Przybył M. Władysław Laskonogi. Poznań, 2015. S. 76 (та ін.).

²⁶ Крип’якевич І. Галицько-Волинське князівство. Друге видання із змінами і доповненнями. Львів, 1999. С. 86.

²⁷ Labuda G. Dwa zamachy stanu w Polsce (1177–1179, 1202–1206) *Sprawozdania Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk*. T. 82. 1971. S. 103–104; Historia dyplomacji polskiej. T. 1. S. 144–145 (автор розділу – Г. Лябуда). Інший погляд висловлював Освальд Бальцер, припускаючи, що князь Лешко став володарем у Кракові в 1203 р. Див.: Balzer O. *Walka o tron krakowski w latach 1202 i 1211 Rozprawy Akademii Umiejętności*. Wydział historyczno-filozoficzny. Seria 2. Nr 5(30). Kraków, 1894. S. 296–331.

поховано у Сандомежу (де воно й перебувало до пізнішого перенесення)²⁸, тобто в столиці тодішніх володінь Лешка, під час зіткнення з воїнами якого князь і мав загинути. Із концепції Г. Лябуди випливає, що з приходом до влади у Кракові представника великопольської гілки П'ястів Владислава “Лясконогого”, сина Мешка III “Старого”, у Романа Мстиславовича продовжували зберігатися добросусідські стосунки з найпотужнішим у тогочасній Польщі краківським політичним центром.

На початку 1205 р. сандомерські князь Лешек та його брат мазовецькі князь Конрад розпочали війну проти Владислава “Лясконогого”, щоб повернути краківський престіл. Ситуація для Владислава виявилася очевидно складною, тому він попросив допомоги в князя Романа. Галицько-волинський володар оперативно відгукнувся на заклик Владислава, тим більше, що, вірогідно, під час війни з Лешком та Конрадом він прагнув приєднати до своїх володінь Люблінську землю. Участь Романа Мстиславовича в конфлікті П'ястів пояснює також те, що галицький князь був зацікавлений у певному посиленні як противаги Лешкові та Конраду Владислава “Лясконогого”, оскільки це давало йому реальну можливість і надалі впливати на розвиток ситуації у Польщі. Загибель князя Романа призвела до зміцнення позицій Лешка та Конрада Казімежовичів, внаслідок чого перший, вірогідно, вже на початку 1206 р. зайняв Краків.

Згідно з повідомленням Великопольської хроніки, відтоді Лешек контролював значні володіння у Польщі: “*Lestko nam que primogenitus Cracoviae, Sandomiriae, Siradiae, Lanciciae et Pomoraniae dux et dominus efficitur* (Лешко, як *первородний*, став князем і володарем Кракова, Сандомежа, Серадза, Ленчиці і Помор’я)”²⁹. У цей час угорський король Ендре II та краківсько-сандомерські князь Лешек “Бяли” побачили реальну можливість для реалізації програм підкорення або поширення свого впливу на галицько-волинські

²⁸ Головко О. Б. Про місце поховання галицько-волинського князя Романа Мстиславовича Галицька митрополія в історії європейського християнства. Матеріали Міжнародної наукової конференції. Галич 14 травня 2009 р. Галич, 2009. С. 43–51; Его же. О месте захоронения галицко-волинского князя Романа Мстиславовича Древняя Русь. Вопросы медиевистики. № 3(37). Москва, 2009. С. 22–23.

²⁹ Chronica Poloniae Maiores. Cap. 52.

землі, які прокламували їхні батьки – відповідно король Бела III і князь Казімеж II “Справедливі”³⁰.

Посилення позицій Королівства Угорщина відносно володінь нащадків Романа Мстиславовича, яке стало явним взимку 1205–1206 рр., спонукало до активності поляків, що вступили в союзні відносини з суперниками Романовичів Ольговичами і здійснили похід з метою зайняти Володимир. Союзник на той час, угорський король теж виступив на Волинь назустріч польському контингенту.

“Королю же перешедшу чересь горы . и слыша вже Лахове иду^{та} . к Володимерю Шлговичемъ в помощь . поиде к ни^{ма} попере^{ка} к Володимерю . Шлговичи же в землю ихъ внидоша . и слышавше вже король стоить оу Володимера . не смѣша ити до Галича . истоаша днии много . ни король поступи к Галичю . ни Шлговичи . король же шмиривь Лахты . поиде за горы”³¹. Зазначимо, Діонісій Зубрицький та Ісидор Шараневич висловили думку, що на Волинь здійснив похід великопольський князь Владислав “Лясконогі”, проте у подальшій історіографії цей погляд не було прийнято³². Очевидно, що на Володимир прямували полки краківського князя Лешка³³. Польські воеводи не наважилися на зіткнення з угорцями й уклали з ними угоду, передбачаючи, як доводив М. Котляр, спільну опіку короля Ендре II та князя Лешка над малолітніми синами Романа³⁴. Отже, з цього можна зробити висновок, що тоді дипломатія Лешка “Бялого” зробила важливий крок щодо поширення впливу Кракова на Волинь.

Невдовзі Романовичі втратили владу як у Галичі, так і на Волині. Суздальський літописець повідомив про похід нового галицького

³⁰ Головко О. Б. Корона Данила Галицького. Волинь і Галичина в державно-політичному розвитку Центрально-Східної Європи раннього та класичного середньовіччя. Київ, 2006. С. 190–191, 202.

³¹ Лаврентьевская летопись ПСРЛ. Т. 1. Ленинград, 1926–1928. Стб. 427.

³² Зубрицкий Д. История древнего Галичско-Русского княжества. Т. 3. Львов, 1855. С. 33; Шараневич И. История Галицко-Володимирской Руси. От найдавейших времен до року 1453. Львов, 1863. С. 68.

³³ Грушевський М. Історія... Т. 3. С. 19; Пашуто В. Т. Очерки по истории Галицко-Волынской Руси. Москва, 1950. С. 194.

³⁴ Котляр М. Ф. Коментар до літопису Галицько-Волинський літопис / Під ред. М. Ф. Котляра. Київ, 2002. С. 170–171.

князя Володимира Ігоревича на Волинь: “Тогда Володимерь пришедь из Галича . выгна изъ Володимера Романа (Романовичів. – авт.) . а брата своего (Святослава. – авт.) посади”³⁵. Це сталося наприкінці осені 1206 – на початку зими 1206/1207 р.³⁶ Коли на місто Володимир йшло потужне військо з Галича, мати Данила та Василька і її довірений радник боярин Мирослав, провівши нараду з найближчим оточенням, вирішили на краще шукати притулку в Кракові³⁷.

Князь Лешко організував у своїй столиці тепле прийняття вигнанців. Літописець пояснив таку поведінку малопольського володаря його особистою прихильністю до своїх волинських родичів³⁸, але подібне ставлення Лешка до прибульців впливало також і з бажання краківської пануючої верхівки ближчим часом втрутитися до справ східних сусідів, перш за все Волинської землі, скориставшись тим безладдям, що там панувало. Пам’ятаючи про сутичку з угорцями, що відбулася влітку 1206 р., Лешек Бяли вирішив ретельніше й водночас обережніше підготуватися до нової спроби поширити свій вплив на волинські землі. Для цього він взяв на озброєння тактику прокламування підтримки прав законних нащадків Романа Мстиславовича на Волинську та Галицьку землі. Крім того, Лешек десь навесні 1207 р. вдався до певних дипломатичних акцій. “Данила посла Лестько во Оутры и с нимъ послалъ посолъ свои . Вачеслава Лъисого”³⁹. Б. Влодарські пояснював причини запобігання до методів дипломатії з боку Лешка тим, що на той час він не мав змоги вдатися до безпосередніх воєнних дій на

³⁵ Лаврентьевская летопись. Стб. 428.

³⁶ Грушевський М. Хронологія подій Галицько-Волинської літописи Записки Наукового товариства імені Шевченка. Т. 41, кн. 3. Львів, 1901. С. 8; Бережков Н. Г. Хронология русского летописания. Москва, 1963. С. 99; Купчинський О. А. Акти та документи Галицько-Волинського князівства. Дослідження. Тексти. Львів, 2004. С. 234; Головки О. Русь... С. 324.

³⁷ Про боярина Мирослава див.: Jusić A. Mirosław-piastun i Mirosław Halicki w przekazach “Kroniki Halicko-Wołyńskiej” Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Вип. 20: Actes testantibus. Ювілейний збірник на пошану Леонтія Войтовича. Львів, 2011. С. 769–783.

³⁸ Ипатьевская летопись. Стб. 718.

³⁹ Там же. Стб. 719.

сході, оскільки краківському князю тоді серйозно загрожував великопольський князь Владислав “Лясконогі”⁴⁰.

Однозначно, що під час переговорів, які, вірогідно, відбулися навесні 1207 рр.⁴¹, їх учасники як із польської, так і з угорської сторони переслідували власні цілі. Розглядаючи цей сюжет, зазначимо, що складно погодитися з поглядом Б. Влодарского, нібито під час переговорів володарі Малої Польщі та Угорщини домовилися про розділ сфер впливу (на Волині польська, а в Галицькій землі угорська)⁴². Переважна орієнтація у цей час і надалі у східній політиці Лешка “Бялого” на Волинську землю, а Ендре II – на Галицьку не є достатнім аргументом для такого висновку. А. Вількевіч-Вавжиньчикова займала в цьому питанні виваженішу позицію, відзначаючи, що “всі самостійні дії однієї зі сторін на цій території завжди наштовхувалися на вороже ставлення з іншої сторони”⁴³. На користь останнього свідчить також згадане включення усіх земель спадщини князя Романа, а не тільки Галицької землі до титулу угорського короля “Rex... Galiciae Lodomeriaeque (Король Галиції і Володимирії)”.

Проте ні Угорщина, ні Польща у 1207 р. не поспішали з реалізацією своїх експансивних планів. Літописець повідомляє, що в той час галицький князь Володимир Ігоревич надсилав до зазначених країн великі дари, чим намагався утримати їхніх володарів від спроб втручання до справ володінь Ігоревичів⁴⁴. На цю стриману позицію угорського та краківського володарів очевидно впливала й не дуже стабільна ситуація у їх власних країнах.

Розпочатий 1208 р. конфлікт Володимира й Романа Ігоревичів у Галицькій землі різко ослабив позиції у місті Володимирі їхнього брата Святослава, який не мав достатньої підтримки на Волині. Галицько-волинський літопис розповідає, що тоді белзький князь Олександр Всеволодович вирішив, спираючись на допомогу польських князів Лешка та Конрада, вигнати Святослава Ігоревича та завоювати для себе престіл у Володимирі. Однозначно, на

⁴⁰ Włodarski B. Polska... S. 35.

⁴¹ М. Грушевський вважав, що польсько-угорські переговори відбулися у першій половині 1207 р.: *Грушевський М. Хронологія...* С. 9.

⁴² Włodarski B. Polska... S. 35.

⁴³ Wilkiewicz-Wawrzyńczykowa A. Ze studiów... S. 22.

⁴⁴ Ипатьевская летопись. Стб. 719; *Грушевський М. Історія...* С. 23.

цей рішучий крок волинського князя вплинули так само події в сусідній Галицькій землі, де на той момент брати князя Святослава втратили владу. Галицько-волинський літописець з цього приводу повідомив: “Возведе Олександръ Лестька и Конъдрата . придо́ба Лаховѣ на Володимерѣ . и ѡтвориша имѣ врата Володимерци . рекоуще се снѣвъ . Романови”⁴⁵.

Успіх походу польських князів і їх белзького союзника обумовило незадоволення місцевого населення правлінням князя Святослава, але дуже важливим моментом у цій кампанії була участь у ній саме князя Олександра Всеволодовича, якого мешканці Володимира сприймали близьким родичем покійного Романа Мстиславовича. Однозначно, князь Олександр ніяк не був справжнім союзником для вдови князя Романа Мстиславовича та її малолітніх синів. З моменту смерті князя Романа він упродовж тривалого часу прагнув вирішувати винятково свої особисті плани й претендував на лідерство у Західній Волині. Ця обставина, а ще більше свавілля іноземних військ у столиці Володимирського князівства невдовзі після захоплення Володимира призвели, з одного боку, до виникнення конфлікту мешканців міста з князем Олександром та його польськими союзниками, а з іншого – спричинили протистояння самого Олександра з Лешком і Конрадом. Добровільна здача мешканців Володимира мала наслідком швидке захоплення і пограбування зразу ж майже всього міста, яке вчинили поляки. За інформацією літописця, нападникам не вдалося захопити лише якийсь “останець града” та Успенський собор. З приводу загадкового “останця града” можна припускати, що в джерелі йдеться про князівську резиденцію.

До останньої, де знаходилися прихильники князя Святослава Ігоревича, поляки прагнули потрапити через перехід, який йшов до палацу з хорів собору. Проте сам він став перепоною для іноземців, бо мав міцні двері, які нападники “не могоша исѣчи”⁴⁶. Саме в цей момент князь Олександр Всеволодович звернувся до братів-князів Лешка і Конрада з проханням вгамувати зухвалість польських вояків. “Олександрову, – пише Галицько-Волинський літопис, – молащюся Льстькови . ѡ встанцѣ града . и ѡ цркви стѣи

⁴⁵ Ипатьевская летопись. Стб. 720.

⁴⁶ Там же.

Бѣи (Успенському соборі. – авт.)”⁴⁷. “Донележе Лестько приѣха и Конѣдрать . и возбиста Лахты своа ти тако сп^{са}сна бы^{са} цркви . и встанокъ люди”⁴⁸. Проте, вірогідно, князь Олександр у стосунках із поляками займав не тільки прохальну позицію.

Саме це призвело до того, що сусіди вирішили замінити у столичному Володимирі амбітного князя Олександра, який користувався підтримкою значної частини володимирців, іншим претендентом на гегемонію у Західній Волині – луцьким князем Інгваром Ярославовичем, який саме в той час став тестем Лешка “Бялого” (Лешко одружився із донькою князя Інгвара Гремиславою⁴⁹). Князь Інгвар за допомогою поляків сів на володимирському престолі і юридично став верховним сюзереном усієї Волині. Під час цих подій союзникам Лешку, Інгварю та брату останнього, пересопницькому князеві Мстиславу Ярославовичу, прийшлося вступити у конфлікт із пінським князем Володимиром Ростиславовичем, який, судячи з лаконічної інформації літопису (“тога же аша Володимера . Пиньскаго . бѣ бо Инѣгварѣ . с Лахты и Мѣстиславѣ”), тоді також брав участь у боротьбі за волинську частину спадщини князя Романа Мстиславовича⁵⁰.

⁴⁷ Ипатьевская летопись. Стб. 720. У повідомленні йдеться про Успенський собор у Володимирі, побудований заходами діда князя Романа Мстиславовича, Ізяслава Мстиславовича, в 1156–1160 рр.: Лихачева О. П. Комментарии Памятники литературы Древней Руси. XIII век. Москва, 1981. С. 571; Археология Прикарпатья, Волины и Закарпатья. Раннеславянский и древнерусский периоды. Киев, 1990. С. 121 (автор розділу – В. М. Петегирич). Собор використовувався як князівська усипальниця. Оскільки на хори собору можна було потрапити тільки через двері горішнього ярусу зовнішньої стіни, Павел Рапопорт висловив вірогідне припущення, що собор примикав безпосередньо до князівського палацу і з’єднувався з ним переходом. Див.: Рапопорт П. А. Русская архитектура X–XIII вв. Ленинград, 1982. С. 105.

⁴⁸ Ипатьевская летопись. Стб. 720.

⁴⁹ Balzer O. Genealogia Piastów. S. 265; Щавелева Н. И. Комментарии “Великая хроника” о Польше, Руси и их соседях XI–XIII вв. Перевод Л. М. Поповой, вступительная статья и комментарии Н. И. Щавелевой. Москва, 1987. С. 230; Войтович Л. Галич... С. 293. Інший погляд, що Лешек був одружений із донькою новгородського князя Ярослава Володимировича, висловив Даріуш Домбровскі, див.: Dąbrowski D. Genealogia Mściśławowiczów. Pierwsze pokolenia (do początku XIV wieku). Kraków, 2008. S. 616–621.

⁵⁰ Ипатьевская летопись. Стб. 720.

Однозначно складно погодитися із дещо категоричним висновком М. Грушевського і В. Пашути про встановлення у цей час панування польських магнатів на Волині⁵¹. Безперечно, за умов різкого протистояння на місцевому ґрунті різних політичних угруповань польські князі істотно впливали на місцеву політичну ситуацію, проте вже в тому ж 1209 р. вони були вимушені зробити серйозні уступки як щодо Олександра Всеволодовича, який повернувся до Володимира, так і стосовно Романовичів. Важливу роль у житті Західної Волині тоді відігравала місцева правляча верхівка. Саме це дало підставу Д. Зубрицькому вважати, ніби князь Інгвар Ярославович не зумів утвердитися у Володимирі перш за все через опозицію до нього міського населення⁵².

Розглядаючи тодішню ситуацію на Волині, М. Котляр зробив дещо інший висновок щодо становища у краї. Він писав, немов після подій 1209 р. “на Волині довгий час хазяйнує ворог родини Романа Олександр Всеволодович белзький”⁵³. На нашу думку, це міркування є явним перебільшенням можливостей белзького князя хоча б тому, що на території Східної Волині тоді правили князі Ярославовичі: Інгвар і Мстислав, на владу яких відповідно в Луцьку і Пересопниці Олександр Всеволодович не впливав.

Говорячи про хронологію описаних подій у Західній Волині, можна, на наш погляд, загалом погодитися із тим їх датуванням, що його запропонував у своїй класичній праці про хронологію Галицько-Волинського літопису М. Грушевський. На думку історика, в 1208 р. відбулося вигнання князя Святослава з Володимира спільними силами союзу Лешка “Бялого” та Олександра Всеволодовича: поляки захопили князя Святослава в полон. У 1209 р. краківський князь допоміг своєму тестеві Інговару Ярославовичу зайняти Володимир, а друге повернення князя Олександра Всеволодовича до міста сталося 1210 р.⁵⁴ Нам здається, що прихід до Володимира

⁵¹ Грушевський М. Історія... С. 24; Пашуто В. Т. Очерки... С. 196.

⁵² Зубрицький Д. История... С. 43. Див. також: Wilkiewicz-Wawrzyńczykowa A. Ze studiów... S. 23.

⁵³ Котляр Н. Ф. Формирование территории и возникновение городов Галицко-Волынской Руси IX–XIII вв. Киев, 1985. С. 138.

⁵⁴ Грушевський М. Хронологія... С. 9–10. М. Грушевський допустив неточність, оскільки Святослава тоді не вигнали, а захопили у полон польські князі

князя Інгвара, а потім повернення до головного міста Волині князя Олександра мали відбутися не 1209 р., а в першій половині вже наступного, 1210 р.

Події на Волині дали змогу Романовичам дещо відновити свої позиції у краї. “И приеха Берестѣане ко Лестькови и просиша Романовѣи кнаги”⁵⁴ . и дѣти ї”, – повідомляє Галицько-Волинський літопис⁵⁵. Зміст цього та наступного літописного переказу про передачу вдові Романа Мстиславовича “великій княгині Романовій” та її синові Василькові (Данило на той час перебував в Угорщині) спершу Берестя, а згодом Белза є ще одним аргументом на користь збереження у Західній Волині значних сил, які підтримували курс князя Романа і прагнули до відновлення міцної князівської влади. Можна думати, що в 1209 р. зазначені сили в умовах небажаних політичних катаклізмів, що сталися внаслідок захоплення польськими зусиллями Володимира, почали висловлювати свою позицію. Ця обставина вимусила Лешка, а також на той час головного західно-волинського князя Олександра Всеволодовича, піти на поступки Романовичам. Б. Влодарські, на наш погляд, спрощено пояснював такий крок польського князя тим, начебто вдова князя Романа мала бути тягарем для Лешка при краківському дворі⁵⁶. Зазначимо, що свого часу Олександр Андріяшев цілком справедливо відзначав: поступки Лешка Романовичам пояснюються силою волинських бояр, які підтримували юних нащадків загиблого князя Романа⁵⁷.

Відчуваючи значні протиріччя між Лешком та Олександром Всеволодовичем, ослаблення на певному етапі позицій останнього, який на деякий час втратив Володимир, куди прийшов Інгвар

(“Сѣтослава же ѡша . и ведоша и в Лахѣ”: Ипатьевская летопись Стб. 720. В. Пашуто датував похід Лешка “Бялого” та Олександра Всеволодовича на Володимир 1209 р. (див.: *Пашуто В. Т. Очерки...* С. 196), але погляд М. Грушевського, що він стався у 1208 р., виглядає переконливішим. Віталій Нагірний подав, ніби розглянуті події на Волині відбулися у 1207–1208 рр.: *Nagirnyj W. Polityka zagraniczna księstw ziem Halickiej i Wołyńskiej w latach 1198(1199)–1264. Kraków, 2011. S. 161–162.*

⁵⁵ Ипатьевская летопись. Стб. 720.

⁵⁶ *Włodarski B. Polska...* S. 44.

⁵⁷ *Андріяшев А. Очерк истории Волынской земли до конца XIV ст. Киев, 1887. С. 159.*

Ярославович, мати Романовичів після одержання Берестя вирішила використати ситуацію для подальшого посилення позицій своєї родини на Волині, а саме домогтися передачі Романовичам Белзького князівства.

З цього приводу літописець повідомив: “Кнагини же Романо-ваа . посла Мирослава . ко Лестькови гл҃щи .ако сии всю землю нашу и ѿчиноу держить . а сн҃ъ мои во ѿдиномъ Берестѣи Ѡлек-сандрѣ приа Оугровескѣ . Верещинѣ Столпѣ . Комовѣ . и да Васил-кови . Белзѣ”⁵⁸. Зміст наведеної літописної статті найправдоподібніше свідчить, що названі забузькі міста, які колись безпосередньо підкорялися Роману, не мали на цей час над собою володаря або знаходилися під контролем Романовичів, які згідні були замінити їх на важливіший для них престіл на Волині. З тексту пам’ятки зрозуміло, що остаточне рішення про передачу Белзького князівства князеві Васильку Романовичу приймав не тільки Лешек, а перш за все князь Олександр, можливо за домовленістю з “великою княгинею Романовою”. На користь існування подібної домовленості здатен свідчити той факт, що замість Белзького князівства князь Олександр Всеволодович взяв тоді під свій контроль значну прикордонну територію, розташовану за рікою Західний Буг⁵⁹.

Надалі краківський двір продовжував стежити за подіями в галицько-волинських землях, але головну увагу Лешек “Бяли” та його адміністрація тепер уже приділяли ситуації на теренах сусіднього з Волинню Прикарпаття. Князі Володимир та Роман Ігоревичі в 1210 р. після певної перерви повернулися відповідно до своїх колишніх столиць Галича та Звенигороду. Їхній брат Святослав сів у Перемишлі, а син Володимира Ізяслав одержав Теробовль. Іншого свого сина Всеволода Володимир Ігоревич з метою відновлення мирних відносин відіслав тоді “во Угры ко королеви с дары”⁶⁰.

Варто зазначити, що вірогідно саме в цей час укладено шлюб брата Лешка – мазовецького князя Конрада з донькою князя Святослава Ігоревича Агафією, яку, правдоподібно разом із батьком, поляки захопили під час розглянутих володимирських подій й надалі вона так само певний період мала перебувати в польському

⁵⁸ Ипатьевская летопись. Стб. 721.

⁵⁹ Шараневич И. История... С. 71.

⁶⁰ Ипатьевская летопись. Стб. 723.

полоні⁶¹. У Конрада та Агафії народилося десятеро дітей: п'ять хлопців і п'ять дівчат, деякі з яких невдовзі, в середині XIII ст., відігравали важливу роль у політичному житті Польщі, утім і в її стосунках із Руссю⁶². Л. Войтович припускав, що в 1209 р. Лешек і Конрад уклали домовленість із князем Святославом, який – в обмін на відмову від претензій на місто Володимир – забезпечив собі підтримку польських родичів у галицьких справах⁶³.

Взимку 1210/1211 р. в Галичі виник конфлікт між місцевим боярством та князями Ігоревичами. Лідери бояр Володислав Кормільчич, Судислав та Филип, що втекли тоді до Угорщини, стали просити “оу корола Оугорьского . даи намъ ѡтѣча Галичу Данила . ать с нимъ приимемъ и ѿ Игоричевъ”⁶⁴. Це звернення відповідало намірам короля Ендре II, який послав влітку 1211 р. через Карпати велике військо (“в силѣ тажцѣ”) на чолі з двірським Потом.

Зразу ж зазначимо, що, крім галицьких бояр, значну дипломатичну активність стосовно Галицької землі провадила в цей час також “велика княгиня Романова”. Саме за її ініціативою на Волині організувалася велика коаліція, війська якої вирушили до Прикарпаття. Серед учасників походу були белзькі загони від князя Василька, польські полки від краківського князя Лешка, дружини пересопницького князя Мстислава Ярославовича “Німого”, володимирського князя Олександра Всеволодовича та його брата Всеволода, луцького князя

⁶¹ Про шлюб Конрада та Агафії є згадка в “Каталозі краківських біскупів” в інформації про участь війська сандомирського воєводи Суліслава, яке воювало за наказом Лешка з “*Swyantoslaum ducem patrem vxores Konradi* (князем Святославом, батьком дружини Конрада)”. Див.: *Catalogi Episcoporum Cracoviensium / Rec. et annot. J. Szymański Monumenta Poloniae Historica. Series nova.* Т. 10. Warszawa, 1974. Ф. 2. Р. 90. Інше видання: *Katalogi biskupow krakowskich / Oprac. W. Kętrzyński MPH.* Т. 3. Р. 353.

⁶² *Dąbrowski D. Genealogia Mściśławowiczów.* S. 469–470; *Волощук М.* До питання присутності русинів при дворі княгині Агафії Святославівни (між 1207/1209 – 1247/1248) – дружини мазовецького князя Конрада *Inter Regnum et Ducatum. Studia ofiarowane Profesorowi Janowi Tęgowskiemu w siedemdziesiąt rocznicę urodzin.* Бiałystok, 2018. S. 633–637.

⁶³ *Войтович Л.* Галич... С. 294.

⁶⁴ *Ипатьевская летопись.* Стб. 724.

Ингвара, а також підрозділи із Дорогобужа й Шумська⁶⁵. З літопису відомо, що Лешек послав на схід військо на чолі з воєводою Суліславом, який був сандомежським каштеляном (“а ѿ Лестка из Лаховъ . Соудиславъ Бернатовичъ”⁶⁶ . со многими Поланы”⁶⁷).

Розгляд обставин перебігу подій літа – початку осені 1211 р. засвідчує, що під час бойових дій у Прикарпатті головною силою, яка боролася проти загонів Ігоревичів і позбавила їх влади у Галицькій землі, стали угорські полки. Волинські і польські союзники угорців у вересні 1211 р. прибули до Галича, де взяли участь в урочистому поверненні на престіл молодого князя Данила Романовича. Напередодні цієї події, як розповідає літопис, галицькі магнати розправилися зі своїми лютими ворогами – князями Ігоревичами, яких повісили. Зазначимо, що в джерелах є й інша інформація, щодо ініціаторів цієї страти. У Новгородському літописі під 6722

⁶⁵ Там же. Стб. 725.

⁶⁶ Історики часто ототожнюють польського воєводу, названого у літописі як Судислав Бернатович (“Соудиславъ Бернатовичъ”), з галицьким боярином Судиславом, який наприкінці 10-х – у 20-х роках XIII ст. стане фактично найсильнішим галицьким магнатом (див., зокрема: [Махновець Л. Коментар] *Літопис Руський / За Іпатським списком переклав Л. Махновець*. Київ, 1989. С. 372, 373). Проте ще на початку XX ст. видавець другого тому “Полного собрания русских летописей. Санкт-Петербург, 1908” Алексей Шахматов відокремлював постать польського воєводи Судислава Бернатовича від особи галицького боярина Судислава (Ипатьевская летопись. Стб. XXIX). Ольга Ліхачова також відзначала помилковість підходу тих дослідників, які ототожнювали Судислава Бернатовича і галицького вельможу Судислава (Лихачева О. П. Комментарии. С. 573–574). Про останнього див.: Волощук М. М. “Русь” в Угорському королівстві (XI – друга половина XIV ст.): суспільно-політична роль, майнові стосунки, міграції. Івано-Франківськ, 2014. С. 284–359; Jusupović A. Elity ziemi halickiej i wołyńskiej w czasach Romanowiczów (ok. 1205 – 1269). Kraków, 2016. S. 74, 243–264. На нашу думку, в поході брав участь саме сандомежський воєвода Суліслав, про якого є інформація в польських джерелах: “Sulislaus castellanus Sandomiriensis secundum ducis Lestkonis mandatum cum exercitu Polonorum Russiam intrat (Суліслав, сандомежський каштелян, за наказом князя Лешка з військом Поляків вдерся на Русь)”. Див.: *Catalogi Episcoporum Cracoviensium*. P. 90. Інше видання: *Katalogi biskupów krakowskich*. P. 353.

⁶⁷ Ипатьевская летопись. Стб. 725.

(1214) р. повідомляється, що чернігівський князь Всеволод “Чермний” звинувачував у вбивстві Ігоревичів князів Ростислава та Володимира Рюриковичів – синів відомого київського князя Рюрика Ростиславовича⁶⁸. Зовсім дивну інформацію можна прочитати в “Каталозі краківських біскупів” (домініканська редакція початку XV ст.), де стверджено, нібито сандомежескі каштелян мав повісити князя Святослава з іншими чотирма особами, “*quoniam ita dux Lesthko iusserat* (яких покарав князь Лешек)”⁶⁹.

Відсутність можливості для серйозного впливу в Прикарпатті спонукала невдовзі краківсько-сандомежского князя Лешка до активізації дій на Волині, спрямованих на зближення із володимирським князем Олександром Всеволодовичем. Скориставшись тим, що “велика княгиня Романова” через протидію боярства втратила позиції у Галичі, краківський князь допоміг князеві Олександру в 1213 р. відібрати від Романовичів Белз (“Приде Лестько к Белзоу . оубѣженъ Александромъ . Шлександръ же не приаше . хотя зла Романовичемъ и приа Белзъ . и да Шлександрови . а бояре не изне-вѣришася . но идоша вси со князем Василкомъ”)⁷⁰.

Очевидно, за передачу Белза, який став володінням брата Олександра – князя Всеволода Всеволодовича, володимирський князь погодився на захоплення поляками забузьких міст Берестя, Угровеська, Верещина, Столпа і Комова, де незабаром з’являються малопольські гарнізони. Німецький дослідник Готхольд Роде писав, що ця подія сталася між 1207 та 1210 рр.⁷¹, однак їй однозначно випало відбутися дещо пізніше. Нагадаємо, що в зазначений час Берестя знаходилося під владою Романовичів. На наш погляд, Угровеська і Берестейська волості Волинської землі відійшли до Краківського

⁶⁸ Новгородская первая летопись старшего и младшего извода. С предисловием и под редакцией А. Н. Насонова (далі – НПЛ). Москва; Ленинград, 1950. С. 251. Аналогічна інформація вміщена у Воскресенському літопису: Летопись по Воскресенскому списку ПСРЛ. Т. 7. Санкт-Петербург, 1856. С. 117.

⁶⁹ Див.: *Catalogi Episcoporum Cracoviensium*. Р. 90. Інше видання: *Katalogi biskupów krakowskich*. Р. 353.

⁷⁰ Ипатьевская летопись. Стб. 728; *Wilkiewicz-Wawrzyńczykowa A. Ze studiów...* S. 23–24.

⁷¹ *Rhode G. Die Ostgrenze Polens. Politische Entwicklung, kulturelle Bedeutung und geistige Auswirkung*. Bd. 1. Köln; Graz, 1955. S. 105.

князівства десь біля 1213 р. Водночас у нас немає ніяких підстав вважати, ніби тоді полякам належали найпівнічніші терени волинського Побужжя – Дорогичинська волость⁷².

Після втрати Берестя і Белза родина Романовичів переїхала до невеликого міста на сході Волині – Кам'янця. Відомо, що воно разом з округою довкола нього належали ще князеві Роману Мстиславовичу. У 1195 р., за згадкою Київського літопису, суперники Романа на чолі з київським князем Рюриком Ростиславовичем “повоева и пожже волость Романову . школо Перемила”⁷³. Наприкінці 1213 р., відчувачи примарність сподівань на допомогу угорського двору в поверненні Галича, “велика княгиня Романова” зі сином Данилом вирішили провести переговори з Лешком. “Даниль же ѿиде с мѣрю своею в Лахи . ѿпросивса ѿ короля”⁷⁴. На той час у Прикарпатті і в самій Угорщині для родини Ендре II склалися досить складні політичні обставини. Скориставшись замахом на угорського короля, якому передувало вбивство його дружини королеви Гертруди “Меранської” (28 вересня 1213 р.), в Галичі захопив владу впливовий боярин Володислав Кормильчич.

У Кракові “велика княгиня Романова” разом зі сином Данилом Романовичем наприкінці 1213 р. відвідала Лешка “Бялого”, де домовилася про спільну боротьбу проти галицького боярина Володислава Кормильчича та його союзників. На рішення Лешка “Бялого” втрутитися у галицький ареал недавньої постійної уваги Королівства Угорщина, очевидно, вплинула згадана складна ситуація, яка виникла в той час у самому королівстві, що не давало змоги зайнятому гострими внутрішніми проблемами Ендре II виявляти більшу активність стосовно Прикарпаття.

До складеної тоді нової коаліції Лешка та Данила Романовича долучилися також пересопницький князь Мстислав Ярославович та володимирський князь Олександр Всеволодович разом із братом, белзьким князем Всеволодом. Літописець відзначив, що кожен

⁷² Головки О. Західнобузькі міста Холм і Дорогичин у політичній діяльності короля Данила Романовича *Дрогичинь 1253. Матеріали Міжнародної наукової конференції з нагоди 755-ї річниці коронації Данила Романовича*. Івано-Франківськ, 2008. С. 50–63.

⁷³ Ипатьевская летопись. Стб. 698.

⁷⁴ Там же. Стб. 729.

із них прийшов “со своими вои”, але “бѣ бо вои Даниловѣ болши и крѣплѣши”⁷⁵. Є підстави вважати цю згадку про силу оточення Романовичів не тільки риторичним засобом самого літописця. У цей час відбувається істотний перелом у взаєминах Романовичів із волинським боярством, без якого навряд чи князі невеликого Кам’янецького князівства з очевидно скромним потенціалом зуміли б упродовж досить нетривалого часу вийти на перший план політичного життя не лише Волині. Саме таке сприйняття реалій та розкладу сил середини другого десятиліття XIII ст. дає зрозуміти причини періодичних коливань краківського князя Лешка від ворожнечі до приязних кроків у стосунках із Данилом Романовичем⁷⁶ та подальшого рішення наприкінці 1214 р. передати місто Володимир родині Романовичів.

Навесні 1214 р. краківсько-волинське військо перейшло кордон Галицької землі та попрямувало до столиці князівства. На річці Бобрка, лівій притоці Дністра, відбулася битва. З боку волинсько-малопольської коаліції у ній, окрім поляків, взяли участь також полки Данила на чолі з воєводою Мирославом та тисяцьким Дем’яном й пересопницького князя Мстислава Ярославовича. Знаково, що військом останнього керували галицькі бояри Гліб Зеремієвич та Юрій Прокопович (“Глѣбъ . Зеремѣвичъ . и Прокопѣича Юрьѣ”). Це виразно свідчить про існування різних таборів галицьких магнатів, серед яких були так само й противники тодішнього галицького “володаря” Володислава Кормильчича. На чолі галицького війська, якому допомагали угорські та чеські найманці, стояв сам боярин Володислав. Перемогу на Бобрці святкували поляки та волиняни, але надалі їм не вдалося розвинути успіху та взяти за сприятливих обставин Галич⁷⁷.

Після повернення додому “велика княгиня Романова”, Данило та Василько за домовленістю із Лешком “Бялим” відібрали собі Тихомль та Перемиль, які до того належали Олександрові Белзькому⁷⁸. Наприкінці весни 1214 р., невдовзі після завершення невдалого польсько-волинського походу на Галич, у Кракові відбулася

⁷⁵ Ипатьевская летопись Стб. 729–730.

⁷⁶ Головки А. Б. Древняя Русь... С. 91.

⁷⁷ Ипатьевская летопись. Стб. 730.

⁷⁸ Там же.

зустріч Данила Романовича з Лешком “Бялим”. Під час переговорів надійшло повідомлення про набіг угорського війська на Малу Польщу (“потом же король поиде на Лестька . Данилови же оу Лестка соущю”⁷⁹). Напад угорців, очевидно, був реакцією королівського двору на спробу Кракова втрутитися до галицьких справ. Остерігаючись подальших військових дій проти південнопольських земель з боку угорців, Лешек вирішив шукати спільну мову у своїй політиці на сході з угорським королем, для чого надіслав до Угорщини посла. Влітку 1214 р., як подав Галицько-Волинський літопис, “Лестько же посла посла свое”⁸⁰ . Лѣсьѣтича и Пакослава воеводу рекъ и не є⁸¹ лѣпо боариноу княжити в Галичи . но поими дермою за сѣна свого Коломана и посади и в Галичи”⁸⁰. Зазначимо, що краківський воевода Пакослав Лесткович Старий з роду Авданців упродовж тривалого часу був одним із найвпливових і авторитетніших малопольських вельмож⁸¹. Саме йому, вірогідно, належала ідея розв’язання мирним шляхом конфлікту з королем Ендре і забезпечення передумов для подальшого посилення позицій Кракова в Галицькій землі.

Пропозицію польських послів знайти спільний знаменник у діях Краківського князівства і Королівства Угорщина схвально сприйняв Ендре II. Позитивний результат місії Пакослава до Угорщини дав підставу для швидкого проведення зустрічі краківського князя з угорським королем в угорській фортеці Спіш (Сепеш), зараз на території Словаччини. Під час обміну думками сторони обговорили перш за все можливість спільних дій стосовно Галицької землі, де правив Володислав Кормильчич. Умовою укладення міждержавної угоди стало оформлення матримоніального союзу. Угорському

⁷⁹ Там же. Стб. 730.

⁸⁰ Ипатьевская летопись. Стб. 730–731. З тексту літопису складається враження ніби польське посольство очолювали дві особи Лесткович і Пакослав (*Droba L. Stosunki... S. 41*), але О. Ліхачова висловила цілком вірогідне припущення, що на чолі дипломатичної місії поляків стояв лише один краківський воевода – Пакослав Лесткович. Див.: *Лихачева О. П. Комментарии. С. 249, 575.*

⁸¹ *Bieniak J. Pakosław Stary (Starszy) h. Awdaniec Polski Słownik Biograficzny. T. 25. Kraków, 1980. S. 38–42; Bartnicki M. Elita księstwa Krakowsko-Sandomirskiego wobec stosunków z księstwami ruskimi w XIII wieku Соціум. Альманах соціальної історії. Вип. 7. Київ, 2007. С. 15–19.*

королевику Коломану⁸², який народився 1208 р., на час укладення угоди було шість років, а його наречений – доньці Лешка “Бялого” Саломеї⁸³ виповнилося приблизно три.

Запропонувавши укласти домовленість, краківська адміністрація однозначно прагнула скористатися складною внутрішньополітичною ситуацією в Угорщині, про яку вже йшлося. За умовами угоди Лешек отримував у володіння Перемишльське князівство, а воєвода Пакослав – Любачівську волость. Угорцям мала відійти більша частина Галицької землі, а в самому Галичі володарем повинен був стати Коломан. Отже, за Спішською домовленістю фактично відбувся розподіл Галицької землі між Королівством Угорщина і Краківським князівством.

Галицько-Волинський літопис відзначив про укладений договір: “Король посади сѣна свого в Галичи . а Лестькови да Перемьшль . а Пакославоу Любачевъ”⁸⁴. Передача Любачева Пакославу свідчила про особливу роль краківського воєводи у переговорах. Однак, як на це звернув увагу ще Д. Зубрицький, Пакослав не був повноправним власником отриманого володіння, оскільки як його зверхник у васальній залежності підкорявся князю Лешкові⁸⁵. Передача західної частини Галицької землі Кракову свідчить про значні поступки Ендре II на користь прибраних нових союзників. До Спішської угоди побічно виявилися причетними й певні з галицьких бояр, із представниками яких узгоджено тоді план повалення

⁸² Про життя і політичну діяльність сина угорського короля Ендре II Коломана див.: Prochazkova N. Postavenie haličského kráľa a slavónskéh okniežata Kolomana z rodu Arpádovcov v uhorskej vnutej a zahraničnej politike v prvej polovici 13.storočia *Medea. Studia mediaevalia et antiqua*. T. 2. 1998. S. 64–75; Font M., Barabas G. Koloman, king Galicia and duke of Slavonia (1208–1241) *Medieval Central Europe and hungarian power*. Leeds, 2019. 143 p.

⁸³ Про краківську княжну Саломею див.: Holý K. Princess Salomea and Hungarian-Polish Relations in the Period 1214–1241 *Historický časopis*. Vol. 5. Bratislava, 2007. S. 5–32. Пор. також: Фонт М. Королевские супруги Галичины: Венгерский Коломан и Соломея Пястовна *Восточная Европа в древности и средневековье. XXX Чтения памяти члена-корреспондента АН СССР В. Т. Пашуто*. Москва, 2018. С. 307–315.

⁸⁴ Ипатьевская летопись. Стб. 731.

⁸⁵ Зубрицкий Д. История... С. 59.

влади Володислава Кормильчича разом із майбутніми змінами в Галицькій землі⁸⁶.

Невдовзі угорське і краківське війська розпочали військові дії у Галицькій землі. Під час походу до Прикарпаття, який відбувся наприкінці осені – на початку зими 1214 р., армія союзників перемогла військо Володислава Кормильчича і зайняла Галич. Самого боярина ув'язнено й перебуваючи там він згодом і помер⁸⁷.

Після згадки про передачу Лешкові “Бялому” Перемишля, а Пакославу Любачева, згідно з повідомленням літописця, за порадою того ж таки воєводи Пакослава князь Лешек мав домогтися від князя Олександра Всеволодовича повернення міста Володимира родині Романовичів: “Свѣтом же Пакославимъ . Лестько посла ко Александрови рекъи даи Володимерь Романовичема . Данилови и Василькови . не даси ли идоу на та ис Романовичема . шномоу . же не давшю . Лестько же посади Романовича в Володимери”⁸⁸. М. Грушевський вважав, що перехід головного міста Воліні до родини Романовичів стався згідно з однією зі статей договору між Лешком та Ендре II. На такий спосіб, на думку вченого, угорський та малопольський монархи хотіли компенсувати Романовичам їхні претензії до повернення Галицької землі⁸⁹. Проте сам зміст літописного тексту не дає достатніх підстав для підтвердження такого припущення.

При оцінюванні подій 1214 р., зокрема польської та угорської політики стосовно руських земель, дослідники часто знаходяться у полоні складеного історіографічного стереотипу. Політична діяльність зверхників сусідніх країн розглядалася у двох крайніх площинах: або як дружні, або як ворожі дії цих держав відносно західно-руських князівств. Є підстави думати, що такий підхід – очевидне

⁸⁶ Волощук М. М. Неизвестные страницы биографии галицкого боярина Володислава Кормильчича (1214–1232 гг.) *Specimens Nova Pars. Prima Sectio Mediaevalis*. Т. 5. Печс, 2009. Р. 43–45.

⁸⁷ Ипатьевская летопись. Стб. 731; Шараневич И. История... С. 74. Мирослав Волощук вважав, що Володислав Кормильчич не загинув в угорському полоні, а був перевезений до Угорщини, де отримав якісь земельні володіння і певний час там мешкав. Див.: Волощук М. М. Неизвестные страницы... С. 45–58.

⁸⁸ Ипатьевская летопись. Стб. 731.

⁸⁹ Грушевський М. Хронологія... С. 14; Його ж. Історія... С. 13.

спрощення перебігу реального історичного буття. Крім агресивного прагнення поширити вплив на землі Русі, у Польщі були водночас також певні кола, зацікавлені в підтриманні цілком нормальних добросусідських відносин між східнопольськими князівствами і сусідніми руськими землями. Ці тенденції літописець виразив у риторичному висловлюванні стосовно ініціатора Спішської угоди краківського воєводи Пакослава: “Пакославъ бо бѣ приятель и Романови и дѣтемъ ея (великої княгині Романової. – авт.)”⁹⁰. Розгляд порівняно невеликого кола джерел схилив Маріуша Бартніцького до цілком вірогідного висновку про належність Пакослава “Старого” до кола краківсько-сандомежських вельмож, які прагнули мирного розвитку взаємин Малої Польщі з Романовичами⁹¹.

Згода Лешка “Бялого” на повернення міста Володимир за умови значного підсилення позицій Кракова на сході в контексті ознайомлення із текстом Галицько-Волинського літопису та загального уявлення про протистояння польських князів із Романовичами, здавалося б, виглядає невдачею краківської дипломатії. Свого часу вже висловлювалося наступну позицію: щоби зберегти за собою “забузькі міста” й закріпитися у західній частині Галицької землі (згідно з угодою у Спіші), князь Лешек, не маючи достатньо сил для підкорення собі всієї Волині, був вимушений підтримати Данила та його родичів, які в цей час набирали значної сили на відповідних теренах⁹².

Проте при аналізі цієї події зараз видається вірогіднішим інший підхід. На момент підписання Спішської угоди на Волині, принаймні в західній її частині, розпоряджався сильний і авторитетний князь Олександр Всеволодович. Скориставшись посиленням позицій Краківського князівства у руських справах внаслідок Спішської угоди, переміщенням князів на володимирському столі, Лешек хотів обмежити можливості на Волині князя Олександра, привівши до влади у Володимирі слабшу на той момент князівську родину. Нагадаємо, що Романовичі на початку 1214 р. володіли лише Тихомльською та Перемильською волостями. Водночас із поверненням до Володимира Романовичів Лешек зміцнив свої позиції у забузьких волостях Волинської землі – Угровській та Берестейській,

⁹⁰ Ипатьевская летопись. Стб. 731.

⁹¹ Bartnicki M. Elita... S. 16–17.

⁹² Головки О. Б. Корона... С. 277.

які в той час або напередодні були приєднані до його володінь. Хоча, як виявилось, – насправді не надовго...

Оскільки процес зміни системи володарювання у Галицькій землі складався внаслідок попередніх переговорів краківських та угорських дипломатів, підписання угоди у Спіші, оформлення матримоніального союзу малолітніх Коломана та Саломеї, згодом коронації Коломана як короля Галицького королівства у складі Королівства Угорщина, складно чітко визначити, коли саме відбувся сам перехід міста Володимир до Романовичів. Свого часу висловлено міркування, ніби ця подія сталася ще до укладення угоди в Спіші⁹³, проте, найправдоподібніше, зміна влади у Володимирі відбулася майже паралельно зі зміною системи володарювання у Галицькій землі. Можливо, місто Володимир було відібрано від князя Олександра Всеволодовича під час походу краківського війська до Прикарпаття, де перед початком бойових дій проти полків князя Володислава Кормильчича польський контингент об'єднався з угорською армією.

Можна думати, що передача Володимира вдові князя Романа Мстиславовича та її синам Данилові й Василькові мала б задовільнити також і громадську думку руських земель. Реалізація прагнень Романовичів до повернення спадщини Романа Мстиславовича йшла в руслі гасел краківського двору, володар якого постійно заявляв про свою підтримку Романовичів. Якщо запропонована версія є слушною, то можна погодитися із міркуванням Г. Роде, який відзначав посилення позицій Польщі на сході саме після цих заходів малопольської адміністрації⁹⁴.

Таке бачення подій, на наш погляд, повинно допомогти у пошуках відповіді на питання про витоки нового конфлікту між Краківським князівством та Королівством Угорщина. Певне посилення позицій князя Лешка йшло врозріз із політикою у цьому регіоні угорського двору. Можливо, що західна частина Галицької землі – Перемишльська волость і Любачів мали бути повернуті Коломану як посаг внаслідок оформлення шлюбу угорського королевича та доньки Лешка “Бялого”, проте останній не виконав цього пункту угорсько-краківської угоди. Що більше, приєднання Перемишльської волості до Кракова

⁹³ Головки О. Б. Древняя Русь... С. 92.

⁹⁴ Rhode G. Die Ostgrenze Polens. S. 106–107; поп.: Wilkiewicz-Wawrzyńczyk A. Ze studiów... S. 24.

створювало для угорців проблеми, оскільки їхні війська звичайно спрямовувалися до Галича шляхом акурат через Сянок і Перемишль.

До процесу реалізації Спішської угоди католицькі монархи вимушені були залучити папу Інокентія III. Саме він мав не тільки дати згоду на шлюб неповнолітніх дітей Ендре II і Лешка, а й так само дозволити провести коронацію Коломана. Першоієрарх останнім фактично дезавував іменем Церкви всі попередні обіцянки польського та угорського володарів щодо підтримки претензій Данила Романовича на Галич. За все це Ендре II і Лешек повинні були дати курії згоду на сприяння діяльності католицького духовництва на підпорядкованих теренах.

Про тогочасну тісну взаємодію угорського королівського двору з папським престолом свідчать листи короля Ендре II до Інокентія III. Перший із них королівська канцелярія, очевидно, підготувала одразу ж після самого укладення договору у Спіші (1214)⁹⁵. Аби здобути прихильність папи при вирішенні галицької проблеми, Ендре II запевнив Інокентія III в тому, що він ретельно готується до участі у черговому хрестовому поході. У листі король розповідав і про складну ситуацію у самій Угорщині, зокрема, скаржився на сваволю угорських магнатів.

Невдовзі після укладення Спішської угоди відбувся, про що вже коротко згадано, конфлікт Угорщини та Малої Польщі: “Король ѿ Перемишль . ѿ Леська Любачевъ”⁹⁶. М. Грушевський та М. Котляр відносили цю подію до 1216 р.⁹⁷ Нам здається, що датування на початок 1215 р. має більше підстав, оскільки відповідає змістові подій, викладених у джерелі. Л. Дроба вважав, що цей конфлікт викликало невдоволення короля Ендре II передачею міста Володимир родині Романовичів, яку здійснив краківський князь⁹⁸. Проте корені непорозуміння володарів лежать, як видається, більшою мірою у загальному посиленні Лешка на сусідніх руських теренах, утім і в традиційній зоні угорського інтересу – Галицькій землі.

⁹⁵ Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. Studio et opera G. Fejer (далі – CDH). Т. 3, v. 1. Budaе, 1829. Р. 163–164; Vetera Monumenta Historica Hungariam sacram illustrantia / Ed. A. Theiner. Romae, 1859. Т. 1. Р. 1.

⁹⁶ Ипатьевская летопись. Стб. 731.

⁹⁷ Грушевський М. Хронологія... С. 14; Котляр М. Ф. Історія дипломатії... С. 107.

⁹⁸ Droba L. Stosunki... S. 47.

Для розуміння суті конфлікту та встановлення його хронології важливе значення має розгляд другого послання короля Ендре II до папи Інокентія III, який помер 16 липня 1216 р. У листі король звертався до папи за посередництвом, просив, аби той вплинув на краківського князя Лешка стосовно надання угорцям польської військової допомоги у боротьбі з бунтівними галичанами: *“Ad presens vero rogamus Paternitatem vestram, ut cursorem cum litteris vestris ad cognatum nostrum L. Ducem Poloniae diriger dignemini, commendates cognationem inter nos et ipsum mediante filii nostril et filie sue matrimonio contractam, invitantes enim cumdem, ut una nobiscum ad defensionem Galicie contra impugnatores ipsius sit sollicitus, maxime cum iidem Galicienses, sicut Regi suo super fidelitate, ita etiam obediendo Romane Ecclesie sacramento teneantur adscriptii* (А зараз ми просимо, щоб Ваша папська милість відрядила свого представника з посланням до нашого родича Л. (Лешка. – авт.), князя Польщі, де б схвалювалося наше родичання через шлюб нашого сина з його донькою та із закликом до нього, аби він разом із нами виступив проти ворогів на захист Галіції, перш за все проти галичан, які не тримаються у покорі своєму королю і не дотримуються присяги Святій Римській Церкві)”⁹⁹. Оскільки Ендре II у листі обіцяв Інокентієві III прислати на Вселенський собор Католицької Церкви, який відбувся в Римі в листопаді 1215 р.¹⁰⁰, *“Episcopos Ruthenorum* (руських єпископів)”¹⁰¹, враховуючи хронологію подій, можна припустити, що другий лист написано вірогідно десь у середині 1215 р., незадовго до смерті папи.

В. Пашуто висловив думку, що внаслідок саме небажання краківського двору допомагати угорцям у боротьбі з повсталими галичанами король Ендре II вигнав польські гарнізони з Перемишля та Любачева¹⁰². Проте, якщо йти за логікою джерел, звернення за посередництвом до папи було викликане погіршенням відносин

⁹⁹ Codex diplomaticus Arpadianus continuator. Árpádkori újokmánytár / Ed. G. Wenzel. Budapest, 1867. N 227. P. 374–375.

¹⁰⁰ Про IV Латеранський церковний собор 11 листопада – 14 грудня 1215 р. і його рішення див.: Хаутала Р. От “Давида царя Индий” до “ненавистного племса сатаны”. Антология ранних латинских сведений о татаро-монголах. Казань, 2015. С. 8–13.

¹⁰¹ Codex diplomaticus Arpadianus... P. 374.

¹⁰² Пашуто В. Т. Внешняя политика... С. 247.

угорського короля із Лешком “Бялим” внаслідок конфлікту Малої Польщі з Угорщиною за західногалицькі території, а вже потім відбулися заворушення місцевого населення в столиці Прикарпаття Галичі. Вірогідно, тодішнє протистояння Ендре II з Лешком виникло через відмову останнього передати Перемишль і Любачів Коломану як посаг за донькою Саломеєю. Король не хотів миритися з утриманням польською стороною незмінно стратегічно важливого для угорців Перемишля, через який угорські війська регулярно здійснювали свої походи до Галича.

Аналіз листування Ендре II до Інокентія III, яке відбулося перед IV Латеранським собором Римської Церкви (розпочався 11 листопада 1215 р.) дає підставу встановити хронологію подій, що про них йдеться у документах угорської канцелярії. А саме, на початку 1215 р. між Естергомом та Краковом виник конфлікт, навесні – на початку літа того ж року розпочалися активні виступи галичан проти угорського гарнізону в Галичі. Якщо це так, то можна прийняти припущення Г. Лябуди про можливу коронацію Коломана на Різдво – 25 грудня 1214 р. Польський автор припускає, правда, як іншу можливість коронацію на Трійцю, 10 червня 1215 р., проте наведений порядок перебігу подій свідчить про неможливість датування коронації аж початком літа цього року¹⁰³.

Усі зусилля Ендре II з метою нормалізувати ситуацію у Галицькій землі та подолати конфлікт із краківським князем завершилися невдачею. Не допомогли так само й звернення угорського короля Ендре II до папи Інокентія III. Оточення краківського князя після виникнення конфлікту з угорцями із-за Галицької землі, не маючи змоги вести самостійно боротьбу з колишніми союзниками, вирішило продовжувати активну галицьку політику через пошук політичних партнерів серед князів Русі.

Галицько-Волинський літопис під 6720 (1212/1213) р. зафіксував намір князя Лешка через запрошення до Галича прихильного йому представника династії Рюриковичів вирішити проблему відновлення важливого для нього польського впливу у Прикарпатті: “Лестько же сжалиси ѡ срамотѣ своеи . и посла к Новоугородоу по Мьстислава . и реки брать ми еси . поиди и сади в Галичѣ”¹⁰⁴.

¹⁰³ Labuda G. Zaginiona kronika... S. 34.

¹⁰⁴ Ипатьевская летопись. Стб. 731.

Краківський князь звернувся за підтримкою до Мстислава Мстиславовича “Удатного”, сина новгородського князя Мстислава “Хороброго”, внука київського князя Ростислава Мстиславовича. У літописах він вперше згаданий під 1193 р. як володар Треполя неподалік від Києва, а під 1207 р. – князь невеликого Торчеського князівства. У 1209 р. він став князем Торопця. Упродовж 1210–1215 рр. та з початку 1216 по осінь 1218 р. Мстислав Мстиславович був князем Новгороду Великого¹⁰⁵. Вісім років – власне ніби достатньо незначний термін для князювання в одному місті, але якщо взяти до уваги, яке в той час було бурхливе політичне життя Новгороду, де окрім князі не засиджувались часом й упродовж декількох місяців, а інколи навіть і тижнів, то це вже свідчить про неабиякі вдачу та вміння. Важливу роль у відносно тривалій політичній кар’єрі князя Мстислава відіграли численні ратні успіхи. Зокрема, в 1212 р. коаліція на чолі з Мстиславом Мстиславовичем позбавила влади у Києві впливового князя Всеволода Святославовича “Черного”, а в 1216 р. він із союзниками розгромив у Липицькій битві суздальських князів Юрія та Ярослава Всеволодовичів.

Харківський історик Володимир Бузескул, який уславився своїми науковими дослідженнями періоду Античності та Середньовіччя, ще як студент Харківського університету вивчив історію життя князя Мстислава Мстиславовича, що стала об’єктом його першого наукового дослідження. За цю працю у 1879 р. молодий вчений отримав золоту медаль, а сама вона була видана у повному обсязі в авторитетному санкт-петербурзькому журналі¹⁰⁶. Розглядаючи

¹⁰⁵ Костомаров Н. И. Князь Мстислав Удалой Русская история в жизнеописаниях ее главнейших деятелей: В трех томах. Т. 1. Москва, 1995. С. 174–197; Эммауский А. В. Мстислав Удалой. Киров, 1998. 168 с.; Головки О. Галицький період діяльності князя Мстислава Мстиславовича Удатного *Україна в Центральній Європі (з найдавніших часів до кінця XVIII ст.)*. Вип. 7. Київ, 2007. С. 71–93; *Idem*. Halicki okres działalności księcia Mściława Mściławowicza Udalego *Klio. Czasopismo poświęcone dziejom Polski i powszechnym*. Toruń, 2008. Nr 11. S. 3–28; Його ж. Князь Мстислав Мстиславович “Удатний” і його доба. Кам’янець-Подільський, 2017. 272 с. (та ін.).

¹⁰⁶ Бузескул В. П. Князь торопецкий Мстислав Мстиславович Журнал Министерства народного просвещения (далі – ЖМНП). 1883. Апрель. С. 221–269; Там же. 1883. Июнь. С. 240–287; Там же. 1883. Август. С. 188–220.

причини запрошення зусиллями князя Лешка саме Мстислава Мстиславовича до Галича, В. Бузескул пояснював вибір польського володаря перш за все значною силою та політичним авторитетом новгородського князя¹⁰⁷.

На складність вивчення історії Волинської та Галицької земель першої третини XIII ст. істотно впливає проблема визначення хронології подій, викладених у тексті головного джерела епохи – Галицько-Волинського літопису. Але в конкретному випадку зі встановленням дати запрошення зусиллями краківського князя Лешка “Бялого” князя Мстислава і часу оволодіння його заходами Галичем, здавалося б, сама проблема не є значною, якщо при цьому йти не за буквальною фіксуванням хронології в Галицько-Волинському літописі Іпатіївського літописного зводу – 6720 (1212) р., а визначаючи її відповідно до встановленої завдяки вивченню часу подій дати – 1215 р.¹⁰⁸ Однак складність спостерігається в іншому. Згадана в статті Галицько-Волинського літопису інформація про завоювання Галича зусиллями князя Мстислава Мстиславовича в інших джерелах датується інакше.

Ще до впровадження до наукового вжитку Галицько-Волинського літопису історики початку XIX ст. писали про завоювання Галича заходами князя Мстислава Мстиславовича відповідно з даними новгородських і суздальських літописів, які визначають цю подію на 1219 р., а після вивчення Галицько-Волинського літопису деякі автори почали вважати, що князь прибув до столиці Підкарпатського краю у 1215 р. Зокрема Микола Костомаров, Сергей Соловйов та Анатолій Еммаускій відзначали перше завоювання Галича заходами князя Мстислава в 1215 р.¹⁰⁹

¹⁰⁷ Бузескул В. П. Князь торопецкий Мстислав Мстиславич ЖМНП. 1883. Август. С. 194–195.

¹⁰⁸ Грушевський М. Хронологія... С. 14.

¹⁰⁹ Костомаров Н. И. Князь Мстислав Удалой. С. 178–179; Соловьев С. М. Сочинения. Кн.1. История России с древнейших времен, т. 1–2. Москва, 1988. С. 604; Эммаусский А. В. Мстислав Удалой. С. 60. Зараз також є дослідники, які дотримуються такого датування першого завоювання Галича силами князя Мстислава. Див., наприклад: Шабига А. В. Опыт моделирования социальных процессов: причины военных конфликтов в Галицко-Волынской Руси. Москва, 2003. С. 96.

Але В. Бузескул, автор згаданої спеціальної розвідки про завоювання Галича, розглянувши всі джерела, зробив висновок, що князь зайняв Галич після 1218 р.¹¹⁰ Більшість дослідників також вважають, що князь Мстислав прийшов до Галича в 1219 р.¹¹¹ Однак польські історики Б. Влодарські, Д. Домбровські та М. Бартніцкі на підставі свідчень “Хроніки Лівонії” Генріха Латвійського стверджують, нібито князь Мстислав Мстиславович став володарем у Галицькій землі в 1217 р.¹¹² Зазначимо, що, попри всю важливість інформації у прибалтійській хроніці про прагнення князя Мстислава зайняти Галич, вона не пропонує конкретної вказівки стосовно безпосереднього часу підпорядкування зусиллями князя столиці Прикарпаття: “*Sed rex magnus Nogardie, Mislave, eodem tempore abierat contra Ungariae pugnatus pro regno Galaciae, relicto rege novo in sede sua in Nogardia* (Але великий король Новгороду Мстислав (Mislave) тоді перебував у поході проти короля Угорщини, боровся за Галицьке (Galacie) королівство, а на своєму престолі в Новгороді залишив нового короля)”¹¹³. Зазначимо до цього,

¹¹⁰ Бузескул В. П. О занятии Галича Мстиславом Удалим ЖМНП. 1881. Март. С. 86–92.

¹¹¹ Карамзин Н. М. История... Т. 2–3. С. 593; Клеванов А. История Юго-Западной Руси от ее начала до половины XIV века. Москва, 1849. С. 153; Зубрицкий Д. История... С. 67; Дашкевич Н. П. Княжение Даниила Галицкого по русским и иностранным известиям. Киев, 1873. С. 9–10; Шараневич И. История... С. 75; Андрияшев А. Очерки... С. 160; Голубовский П. В. История Смоленской земли до начала XV ст. Киев, 1895. С. 295; Грушевський М. Хронологія... С. 16–17; Його ж. Історія... С. 513–515; Насонов А. Н. История русского летописания XI – начала XVIII вв. Москва, 1969. С. 279; Александров Д. Н. Феодальная раздробленность на Руси. Москва, 2001. С. 59–60 (та ін.). Австрійський історик Йоган Христіан Енгель вважав, що Мстислав прийшов до Галича в 1218 р. Див.: Engel J. Geschichte von Halitsch und des Vladimir. T. 1: Bis 1230. Wien, 1792. S. 218.

¹¹² Włodarski B. Polska... S. 62; Dąbrowski D. Rodowód Romanowiczów książąt haličko-wołyńskich (Biblioteka genealogiczna. T. 6). Poznań; Wrocław, 2002. S. 70–71; Bartnicki M. Polityka zagraniczna księcia Daniela Halickiego w latach 1217–1264. Lublin, 2005. S. 35. Цей погляд прийняв й В. Нагірний: Nagirnyj W. Polityka zagraniczna... S. 176.

¹¹³ Heinrici Chronicon Livoniae / Rec. L. Arbusow et A. Bauer Scriptores rerum Germanicarum et Monumentis Germaniae Historicis. Separatim editi. Hannoverae, 1955. P. 141–142 (cap. XXI,2).

що Генріх Латвійський допускав помилки при датуванні, наприклад, він неправильно подав рік битви військ русько-половецької коаліції проти монгольської армії на річці Калці – 1222 р. замість 1223 р.¹¹⁴

Необхідно привернути увагу до того, що, правду кажучи, майже ніхто з дослідників достатньо аргументовано не з'ясував причин появи декількох на перший погляд суперечливих повідомлень поодиноких пам'яток про боротьбу князя Мстислава за Галич. На нашу думку, пояснювати такий стан інформації простою плутаниною джерельних повідомлень, як це роблять деякі науковці, не можна. Однозначно, що необхідно погодитися із думкою В. Пашути, на переконання якого боротьба князя Мстислава за оволодіння Галичем “продовжувалася декілька років”¹¹⁵. Різні за змістом та хронологією перекази якраз і відобразили окремі етапи перебігу виборювання зусиллями князя Мстислава Мстиславовича галицького престолу.

Порівняльний розгляд зазначених літописних повідомлень допомагає відповісти на запитання, коли розпочалася боротьба Мстислава за Галич, скільки було спроб його оволодіти західноруським містом і, нарешті, зрозуміти взагалі перипетії життя західноукраїнського регіону в другій половині 10-х років XIII ст. Саме такий комплексний аналіз джерел дає підстави не тільки висловитись на користь того, що Мстислав мав зайняти Галич десь у грудні 1218 р., а й відтворити всю історію виборювання Галича, що, як ми вважаємо, повинно було розтягнутися на декілька років¹¹⁶.

В окремих публікаціях свого часу ми писали стосовно співставлення цих свідчень з інформацією Галицько-Волинського літопису про запрошення з ініціативи поляків князя Мстислава до Галича та нашими спостереженнями щодо часу конфлікту між Угорщиною та Малою Польщею у “післяспішський” період (а саме початок його взимку 1214/1215 р.) дає підставу думати, що, втративши західногалицькі землі на початку 1215 р., краківський князь Лешек

¹¹⁴ *Heinrici Chronicon Livoniae*. P. 186 (L. XXVI,1).

¹¹⁵ Пашута В. Т. Внешняя политика... С. 247.

¹¹⁶ Летопись по Воскресенскому списку. С. 126; НПЛ. С. 152. Аналогічне повідомлення: Софийская летопись ПСРЛ. Т. 5, вып. первый. Изд. 2. Ленинград, 1925. С. 193.

влітку 1215 р. запросив до Галича князя Мстислава Мстиславовича¹¹⁷ (“Король Ѡа Перемышль . Ѡ Лестька Любачевъ . Лестько же сжалиси в срамотѣ своеи . и посла к Новоугородоу по Мьстислава . и реки братъ ми еси . поиди и сади в Галичѣ”)¹¹⁸.

Як здається, вказаний висновок є всі належні підстави скорегувати. Зміст цитованого листа угорського короля до папи Інокентія III, написаного наприкінці весни – на початку літа 1215 р., не тільки показує незадоволення короля антиугорськими діями краківського князя Лешка “Бялого”, а й фіксує його сподівання за допомогою понтифіка знайти шляхи до примирення із князем¹¹⁹. З цього можна припустити, що угорський король відібрав від Лешка західногалицькі міста Перемишль і Любачів пізніше, коли взаємний конфлікт уже досяг свого апогею. Це могло статися не раніше другої половини 1215 р., а може навіть і в 1216 або й 1217 р. Тоді Ендре II зумів стабілізувати ситуацію у Галицькій землі й зрозумів марність своїх сподівань на відновлення угорсько-краківського союзу. Розв’язання цих галицьких проблем дало Ендре II змогу вирушити у серпні 1217 р. до П’ятого хрестового походу. А з цього можна зробити висновок, що наведена стаття Галицько-Волинського літопису під 1215 р., фіксує події декількох років: захоплення Андрієм у Лешка Перемишля і Любачева – друга половина 1215, а, можливо, й 1216 чи 1217 р.; лист Лешка до князя Мстислава Мстиславовича – 1217 або перша половина 1218 рр.; похід Мстислава Мстиславовича до Прикарпаття й оволодіння Галичем (якому незмінно передувало певне приготування) – друга половина 1218, крайній термін – початок 1219 р. Зазначимо, що В. Бузескул, розглядаючи питання про час звернення князя Лешка до Мстислава з галицькою пропозицією, писав, що це могло бути або до, або після Липицької битви зі суздальськими князями. Історик далі в тексті чітко не подав гаданого часу написання зазначеного листа, але вважав, що князь Мстислав мав прибути до Галича після згаданої битви¹²⁰. На

¹¹⁷ Головко О. Б. Спільська угода 1214 р. угорського короля Андрія II і краківського князя Лешка Бялого та її наслідки *Україна в Центральньо-Східній Європі (з найдавніших часів до кінця XVIII ст.)*. Вип. 12–13. Київ, 2013. С. 128–148.

¹¹⁸ Ипатьевская летопись. Стб. 731–732.

¹¹⁹ Codex diplomaticus Arpadianus continuator. N 227. P. 374.

¹²⁰ Бузескул В. П. О занятии Галича... С. 91–92.

нашу думку, саме успішність дій новгородського володаря під час Липицької битви 21 квітня 1216 р. й повинна була обумовити появу звернення краківського князя до Мстислава Мстиславовича.

Воскресенський літопис під 6726 (1218) р. повідомляє: “Того же лета иде Мстислав Мстиславич и князь Володимир Рюрикович на Галич на королевича, и выидоша галичане противу их, и Чехове, и Ляхове, и Морава, и Угри, и соступившимся им одоле Мстислава, и вниде в Галич, а королевича ис женою ят, и взят мир с королем, сына его пусти, а сам седе в Галичи”¹²¹. У Новгородському першому літописі під 6727 (1219) р. записано: “Поиде князь Мъстислав, и Володимир (союзник Мстислава Володимир Рюрикович. – авт.) ис Киева к Галицю на королевичъ, и выидоша галичане противу, и Чехове и Ляхове и Морава и Угре, и съступишася полкове; и пособи бог Мъстиславу, и в город Галичъ воиде, а королевича руками изима и жену его, и взя мир с королем, а сына его пусти, а сам седе в Галице”¹²².

Час зазначеного виступу Мстислава Мстиславовича разом із його союзником Володимиром Рюриковичем було обрано дуже вда-ло, оскільки тоді Ендре II взяв участь у П'ятому хрестовому поході (цей похід відбувався у 1217–1219 рр.), а тому угорський гарнізон та королевич Коломан у Галичі не могли розраховувати на серйозну військову допомогу. Про відсутність короля в Угорщині князя Мстислава, можливо, поінформував власне Лешек “Бяли”¹²³.

На першому етапі П'ятого хрестового походу військову кампанію західних рицарів очолювали вдасне Ендре II разом з австрійським герцогом Леопольдом VI (1198–1230). Леопольд VI прибув на Схід у вересні 1217 р., а Ендре II у листопаді 1217 р. Невдовзі після цього Ендре II та Леопольд VI вступили у дрібні сутички в Сирії і Палестині, а також здійснили напади на Дамаск, Наблус і

¹²¹ Літопись по Воскресенскому списку. С. 126.

¹²² НПЛ. С. 260–261.

¹²³ Б. Влодарські звернув увагу, що в таборі угорського короля Ендре II на Близькому Сході під час П'ятого хрестового походу знаходився якийсь польський князь. Див.: *Włodarski B. O udziale Polski w wyprawie krzyżowej Andrzeja II Kwartalnik Historyczny. Z. 1–2. We Lwowie, 1924. S. 29–36.* Миколай Гладиш вважав, що ним був опольський князь Казімеж. Див.: *Gladysz M. The forgotten crusaders. Poland and the crusader movement in the twelfth and thirteenth century. Leiden; Boston, 2012. P. 163–173.*

Бейсан, проте не досягли успіху в облозі значної мусульманської фортеці Мон-Фарон¹²⁴. Після цієї невдачі угорський король захворів і в січні 1218 р. покинув Близький Схід, проте його повернення додому затягнулося на триваліший час.

У листі короля Ендре II до нового папи Гонорія III (1216–1227), написаному після повернення короля до Угорщини, розповідається, що після від'їзду із Святої землі угорський монарх здійснив зустрічі і переговори з багатьма християнськими володарями – царем Кілікійської Вірменії Левоном II, нікейським імператором Феодором I Ласкарісом, царем Болгарії Іваном-Асенем II. Під час цих зустрічей Ендре II домовлявся про укладення шлюбів своїх нащадків із дітьми перелічених монархів. З вірменським царем укладена угода про заручини сина короля на ім'я Ендре і доньки Левона II Ізабелі. Інший син Ендре II – Бела, майбутній угорський король Бела IV, вступив у шлюб у тому ж 1218 р. з донькою Феодора I Ласкаріса Марією¹²⁵. Іван-Асень II у 1221 р. одружився із донькою Ендре II Анною-Марією. Ця розгорнута “шлюбна дипломатія” Ендре II в 1218 р. навіть стояла на заваді можливості для швидкого повернення угорського монарха на батьківщину.

1218 р. угорський гарнізон у Галичі на чолі з Бенедиктом Лисим та король-юніор Коломан, як відзначалося, не могли розраховувати на достатню підтримку з батьківщини. Їм допомагали у боротьбі з князем Мстиславом та його союзниками лише чеські, моравські та польські найманці. Літописні свідчення дають підставу думати про значну роль у подіях на теренах Галицької землі київського князя Володимира Рюриковича, який воював на боці князя Мстислава Мстиславовича. Через декілька місяців після вокняжіння Мстислава Мстиславовича у Галичі укладено матримоніальний союз його доньки Анни і володимирського князя Данила Романовича. “Поа оу него (Мстислава. – авт.) Даниль дер именемъ Анноу”¹²⁶. Д. Домбровські на підставі вивчення повідомлень джерел

¹²⁴ Van Cleve T. The fifth crusade A history of the crusades / General editor Kenneth M. Setton. Vol. 2: The latest crusades, 1189–1311 / Ed. by R. Lee Wolff and W. Hazard. Madison, London, 1969. P. 387–392.

¹²⁵ CDH. T. 3, v. 1. P. 250–254; Van Cleve T. The fifth crusade. P. 393–394; Покау Р., Бере З., Пал Т., Касаи А. Историја Мађара. Београд, 2002. С. 62–63.

¹²⁶ Ипатьевская летопись. Стб. 732.

про час завоювання князем Мстиславом Галича вважає, що шлюб укладено в 1217 р.¹²⁷ Але автори, які датують прибуття Мстислава Мстиславовича до Галича 1219 р., визначають цим роком і шлюб Данила Романовича з Анною Мстиславівною. На наш погляд, його, найправдоподібніше, здійснено десь перед передрізв'язним постом 1218 або на початку наступного, 1219 р.

Після укладення союзу між Мстиславом і Данилом, скріпленого шлюбом доньки Мстислава Анни і Данила Романовича, фактично галицький князь став головним князем західноукраїнських земель. При цьому необхідно підкреслити, що його старшинство визнавали не тільки Данило і Василько Романовичі, а й також белзький князь Олександр Всеволодович та, вірогідно, – східноволинські князі на чолі з Мстиславом Ярославовичем “Німим”. В. Пашуто писав про систему взаємин між галицьким і володимирським володарями як свідчення того, що князь Данило був тоді васалом свого тестя Мстислава¹²⁸. З такою позицією згоден Джурі Харді, який навів низку аргументів на користь відповідного сприйняття взаємин між Мстиславом та Данилом¹²⁹. Зрозуміло, що після завоювання Галицького князівства питання про спадкові права на галицький стіл мав перш за все визначати саме Мстислав Мстиславович.

Невдовзі після укладення союзу Данило звернувся за допомогою до тестя. “времени же минувшю еха Даниль ко Мьстиславоу в Гали^{ча}. рекы на Лестька. яко штчиною мою держить”, попросивши в галицького князя військового сприяння для повернення “забузьких міст”, що їх незадовго до того зайняв краківський володар¹³⁰. Дослідник хронології Галицько-Волинського літопису М. Грушевський нічого не писав про час цього візиту Данила до тестя, але є підстави вважати, що він відбувся взимку 1218/1219 р., оскільки навесні 1219 р. (“Весне же бывши”) Лешек – у відповідь на анти-краківські дії Данила Романовича після повернення того від тестя до Володимира – здійснив напад на його володіння.

¹²⁷ Dąbrowski D. Rodowód... S. 70–71.

¹²⁸ Пашуто В. Т. Черты политического строя Древней Руси Новосельцев А. П., Пашуто В. Т. Черепнин Л. В., Шушарин В. П., Шапов Я. Н. Древнерусское государство и его международное значение. Москва, 1965. С. 76.

¹²⁹ Харди Ї. Наследники Кијева... С. 148–150.

¹³⁰ Ипатьевская летопись. Стб. 732.

Під час переговорів із новим галицьким князем Данило Романович попросив у нього військового сприяння задля повернення “забузьких міст”, які зайняло Краківське князівство, проте, за свідченням літопису, Мстислав Мстиславович, відкликаючись до допомоги, що надав йому краківський князь при завоюванні Галича (“первоюю любовь”), відмовив зятеві. Літописну версію відмови Мстислава у допомозі повністю сприймав Д. Зубрицький¹³¹. М. Котляр вважав, що галицький князь не хотів допомагати зятеві¹³². Але подальший хід подій засвідчив, що Мстислав або допомагав володимирському князеві, або займав стосовно останнього дружній нейтралітет. Саме цим, про що буде йтися далі, пояснюється, зокрема, те, що Лешек невдовзі після завершення конфлікту з Данилом відновив стосунки з королем Ендре II і розпочав (під приводом надання допомоги Мстислава Мстиславовича Данилові) війну разом з угорцями проти галицького князя. А. Андріяшев відзначав, на нашу думку цілком слушно, що причина відновлення союзу Кракова та Естергому на межі 10–20-х років пов’язана саме з порозумінням князя Мстислава та Данила Романовича¹³³.

“Данилоу же, – пише літопис про вже згаданий похід Данила до Забужжя, – возвратившоуса к домови . и ѣха с братомъ . и приа Берестии . и Оугровескъ . и Верещинъ . и Столпъ Комовъ . и всю Оукраиноу”¹³⁴. Похід за Західний Буг здійснено в дуже короткий термін і власне через те він не зустрів серйозного опору з боку польських гарнізонів у згаданих в літописі містах. Невдовзі Лешек організував виправу у відповідь, але зазнав повної невдачі. Воеводи володимирського князя навіть не дали нападаючим змоги переправитися через Західний Буг. Ці зіткнення були першими військовими сутичками князя Данила як самостійного володаря із польськими силами, що не тільки призвели до втрати Краковом значної території, захопленої незадовго до того на Волині, а й підірвали достатньо сильні попередні позиції князя Лешка “Бялого” в цьому регіоні, що зберігалися тут упродовж майже двох десятиліть.

¹³¹ Зубрицкий Д. История... С. 69.

¹³² Котляр М. Ф. Галицько-Волинська Русь. Київ, 1998. С. 179.

¹³³ Андріяшев А. Очерки... С. 167.

¹³⁴ Ипатьевская летопись. Стб. 732.

Зазнавши невдачі у зіткненні з Данилом Романовичем, краківський князь, як поінформував Галицько-Волинський літопис, вирішив помститися Мстиславу Мстиславовичу, вважаючи, що власне “Мьстиславлимь свѣтомъ . Даниль приальсть єсть Берестии”¹³⁵. Думка, наче це мало бути вчинено нібито під впливом якихось емоцій виглядає спрощеною¹³⁶. Адже в Кракові без особливих проблем могли дізнатися, чи справді Мстислав допомагав Данилові чи ні.

Не маючи змоги самотійно боротися із західноруськими князями, краківський князь знову вдався до повторення дипломатичних дій, вперше апробованих у практиці краківського двору в Спіші в 1214 р. Галицько-Волинський літопис твердить про нав’язання контактів польського князя після поразки від волинян з угорським королем знову. У ході проведених переговорів він відмовився від претензій до захоплених угорцями західних теренів Галицької землі – Перемишльської волості, належної йому (насправді лише формально) згідно зі Спішським договором (“Не хочу части в Галичи . но даи его зати моемоу”¹³⁷), і запропонував Ендре II виступити разом проти галицького володаря. Успіх у боротьбі в Прикарпатті відкривав краківському дворові перспективні можливості для активних дій проти Володимирського князівства, пожаданого відновлення позицій у Волинському краї. Проти князя Мстислава налаштована була й група галицьких бояр на чолі зі знаним впливовим представником місцевих еліт Судиславом.

Розпочинаючи розповідь про вторгнення спільних угорських та польських сил до Прикарпаття, яке припало на осінь 1219 р.¹³⁸, галицько-волинський літописець твердить, що на момент нападу іноземних військ “Мьстиславъ бо бѣ со всеми кназьми Роускыми . и Черниговьскыми”¹³⁹. На думку А. Андріяшева, наведена фраза повинна свідчити про відсутність на той час самого князя Мстислава Мстиславовича в Галицькій землі¹⁴⁰. Інформація літописця не

¹³⁵ Ипатьевская летопись. Стб. 733.

¹³⁶ Котляр М. Ф. Данило Галицький. Біографічний нарис. Київ, 1998. С. 130.

¹³⁷ Ипатьевская летопись. Стб. 733.

¹³⁸ Хронологію подій див.: Лихачева О. П. Комментарии. С. 577. Пор.: Зубрицкий Д. История... С. 75; Харди Т. Наследники... С. 141.

¹³⁹ Ипатьевская летопись. Стб. 733.

¹⁴⁰ Андріяшев А. Очерк... С. 160–161.

дає прямих підстав для з'ясування причини зазначеної відсутності князя, але можна припускати, що він, знаючи про можливість нападу угорців і поляків, шукав на сході підтримки проти ворогів. Серед учасників переговорів Мстислава могли бути смоленський князь Володимир Рюрикович, київський князь Мстислав Романович та чернігівський князь Мстислав Святославович.

Досить швидко – після вторгнення поляків і угорців – поява дружин князів Данила Романовича та Олександра Всеволодовича в Галицькій землі виглядає аргументом на користь того, що там знали про приготування західних сусідів. Проте переговори галицького князя у Придніпров'ї, судячи з подальших подій, не дали бажаного результату. Сам князь Мстислав не міг довго залишатися на сході, оскільки дізнався про початок бойових дій на західних кордонах Галицької землі, які спершу проходили у вигідному для суперників руслі. Тому галицький князь вимушений був повертатися до Прикарпаття, щоб зі силами, які на той час знаходилися у його розпорядженні, організувати боротьбу проти вторгнення.

На початку війни угорсько-польське військо на чолі з угорським баном (воєводою) Фільнієм підійшло до Перемишля, де гарнізон очолював наближений до князя Мстислава ще під час перебування того в Новгороді воєвода – тисяцький Ярун¹⁴¹. Обмежений контингент Яруна не зміг чинити належного опору нападникам, які значно переважали його за чисельністю, і відійшов від Перемишля (“Король же посла вои многи и Лестко . и придоба к Перемышлю . Яронови же тогда . тысящю держащю в Перемышли и збѣже передь ними”¹⁴²).

Довідавшись про просування ворога, князь Мстислав скерував доступні йому військові сили на чолі з воєводами Дмитром і Мирославом та боярином Михалком Глібовичем до стратегічно важливого пункту при дорозі із Перемишля до Галича – міста Городок на р. Верещиця, лівій притоці р. Дністер (зараз м. Городок Львівської області). Проте спроба цього загону зайняти місто та організувати тут оборону проти нападників не вдалася, оскільки ситуацію на місці контролювали прихильники галицького боярина

¹⁴¹ Зазначимо, що в 1219 р. у Перемишлі почав служити єпископ Антоній, ще одна особа наближена до князя Мстислава Мстиславовича за часів його перебування на новгородському столі. Див.: НПЛ. С. 262; *Бережков Н. Г. Хронология...* С. 260.

¹⁴² *Ипатьевская летопись.* Стб. 733.

Судислава, який перейшов на бік угорців і поляків (“Городокъ бо бѣ ѿложилъся бахоуть в немъ людѣ Соудиславли”¹⁴³). Підхід до Городка угорсько-польської армії примусив загін Дмитра, Мирослава і Михалка Глібовича відступити. Невдовзі він приєднався до сил князя Мстислава на р. Зубрі. На думку Л. Войтовича, війська Мстислава Мстиславовича стояли в місцевості, що знаходиться біля с. Тростянець Стрийського р-ну Львівської обл. неподалік від міста Миколаїв¹⁴⁴).

Після зайняття угорцями і поляками Городка дорога на Галич була перед ними відкрита. Князь Мстислав, довідавшись про це, спрямував до столиці дружини своїх союзників князів Данила Романовича та Олександра Всеволодовича. Зазначимо зразу, що перший виконав доручення галицького князя, а другий ухилився від участі у захисті міста. Поблизу Галича на Кривавому броді (“на Кривавомъ бродоу”) відбулася жорстока битва, внаслідок якої угорці та поляки, не наважившись на штурм столиці Галицької землі, відійшли від міста і спрямували всі сили проти війська князя Мстислава. Зіткнення підрозділів бана Фільнія і князя Мстислава сталося біля населеного пункту Рогожин (зараз село Рогізне Стрийського р-ну Львівської обл.¹⁴⁵) Поразка вимусила князя Мстислава, який відчув безперспективність подальшого опору, звернутися до князя Данила з пропозицією покинути Галич.

Володимирському князеві вдалося з основними силами вийти з Галича, звідси він попрямував до Пониззя. А. Андріяшев відзначав, що цей похід Данила – одна з яскравих подій військової історії, бо володимирський князь в умовах переслідування ворогами з усіх боків зумів пройти через степ до міста Кучелмина на південному кордоні Галицької землі, переправитися тут через Дністер та об’єднатися згодом із князем Мстиславом Мстиславовичем¹⁴⁶. Під

¹⁴³ Ипатьевская летопись. Стб. 733.

¹⁴⁴ Войтович Л. Мстислав Удатний Александрович В., Войтович Л. Король Данило Романович. С. 57.

¹⁴⁵ Там само. Інше розуміння географічних пунктів “Кривавий брід” і “Рогожин” присутнє в М. Котляра. Він вважав, що вони знаходилися неподалік один від одного, пов’язуючи розташування обох пунктів зі селом Рогожине Стрийського р-ну Львівської обл.: Котляр М. Ф. Коментар. С. 186–187.

¹⁴⁶ Андріяшев А. Очерки... С. 161.

час зустрічі князів тесть похвалив зятя за його дії, подарував йому коня і “ре^{ча} емоу поиди княже в Володимерь . а азъ поидоу в Половци . мьстивѣ сорома своего . Данилови же приехавшю в Володимерь”¹⁴⁷. Рішення звернутися до половців, хан яких Котян був тестем Мстислава, вірогідно, пов’язане із недостатніми власними силами галицького князя, який при цьому не розраховував на можливу допомогу інших руських князів. Мстислав спрямував Данила Романовича до Володимира, оскільки існувала загроза нападу на місто об’єднаного угорського і польського війська.

Престіл у галицькій столиці після того, як його втратив князь Мстислав, офіційно знову зайняв “король Галиції” – угорський королевич Коломан, а фактично в краї почали правити угорський бан Фільній (“Фила прегордъи”, як його називає літописець) та його тесть – лідер боярського магнатства Судислав.

На початку зими 1219/1220 р. угорсько-польське військо на чолі з баном Фільнієм із Галицької землі вступило до Західної Волині, де на бік нападників перейшов белзький князь Олександр Всеволодович (“Олександроу же ѿстоупившю ѿ Данила и ѿ Василка ко Лестькови”), але угорці й поляки не змогли домогтися тут жодного успіху. На допомогу Романовичам незабаром прийшов князь Мстислав Мстиславович із половецькими загонами, що дало змогу, вірогідно наприкінці зими – на початку весни 1220 р., завдати війську Фільнії поразки і вимусити нападників відійти на південь (“дондеже приде Мьстиславъ . с Половци . изъиде же Фила со многими Оутры и Лахты из Галича . поима боаре Галичкыа . и Соудислава цъта и Лозора . и ины . а ини разбѣ(бѣ)гошаса . загорди боса бѣ”¹⁴⁸).

На підставі тексту подальшої розповіді Галицько-Волинського літопису можна припустити, що невдовзі угорці втратили Галич, але насправді події розгорталися дещо інакше. Після повернення із Волині князь Мстислав Мстиславович відновив безпосередню війну за відвоювання Галича, але ця боротьба затягнулася на певний час. Зокрема, в 1220/1221 рр. князю не вдалося відібрати столиці¹⁴⁹.

У 1221/1222 р. Мстислав Мстиславович зробив чергову спробу повернути столицю Галицької землі. У момент бойових дій на

¹⁴⁷ Ипатьевская летопись. Стб. 735.

¹⁴⁸ Там же. Стб. 736.

¹⁴⁹ Про це див.: Головки О. Князь Мстислав Мстиславич... С. 130–132.

теренах Прикарпаття на Волинь напали війська Лешка “Бялого”, які прагнули не допустити, аби володимирські сили Данила і Василька Романовичів пішли до Галича на допомогу князеві Мстиславу Мстиславовичу. Не досягнувши швидкого успіху на ратному полі, краківський володар запропонував Данилові Романовичу розпочати переговори. Але наміри укласти мирну угоду з боку малопольського володаря не були щирими. Можливо, Лешко хотів затягнути переговори, хоча не можна відкидати також й вірогідності наміру краківського князя та його союзника, белзького князя Олександра Всеволодовича, в ході перетрактацій захопити Данила в полон.

Про ці ворожі щодо володимирського князя плани стало відомо братові Лешка, мазовецькому князеві Конраду, який попередив Данила Романовича стосовно небезпеки: “Кондратови же приѣхавшоу . мирить . Лестька и Данила . познавши же емоу . лесть . Лестьковоу и не велѣ кнзю Данилоу . ехати кѣ Лестькоу”¹⁵⁰. Польські історики С. Захоровскі й Б. Влодарські пояснювали доброзичливість Конрада його родинними пов’язаннями з Рюриковичами: дружина мазовецького князя Агафія, як уже йшлося, була донькою князя Святослава Ігоровича, в 1206–1208 рр. – князя володимирського¹⁵¹. Проте необхідно зазначити: далеко не всі матримоніальні союзи безпосередньо впливали на дії володарів, які їх укладали. Нагадаємо, що майже водночас із братом Конрадом, а саме приблизно в 1208–1209 рр., із луцькою княжною Гремиславою Інгварівною одружився і Лешек “Бяли”. Проте батько Гремислави – східно-волинський князь Інгвар Ярославович не входив до кола дружніх Данилу і Васильку Романовичам князів, а батько Агафії Святослав Ігорович був взагалі сталим ворогом братів.

Головним же чинником, що призвів до переорієнтації Конрада в його східній політиці, був перш за все, без сумніву, прибалтійський фактор, а саме напади литовців і пруссів на Мазовію як відповідь на агресивні дії поляків щодо Володимирського князівства.

Десь наприкінці 10-х років XIII ст. родина Романовичів встановлює контакти з прибалтійськими союзами племен. У

¹⁵⁰ Ипатьевская летопись. С. 737.

¹⁵¹ Grodecki R., Zachorowski S., Dąbrowski J. *Dzieje Polski średniowiecznej*. S. 246 (автор розділу – С. Захоровскі); Włodarski B. *Rola Konrada Mazowieckiego w stosunkach polsko-ruskich*. We Lwowie, 1936. S. 4. Пор.: Щавелева Н. И. Комментарии. С. 119–120.

Галицько-Волинському літопису занотовано: “Бѣимъ повелѣ-
ниемъ . прислаша князи Литовьскіи . к великои княгини Романовѣ .
и Данилови и Василкови . миръ да(р)юще”¹⁵². М. Грушевський вва-
жав, що переговори з послами литовських князів-кунегастів від-
булися наприкінці 1219 або на початку 1220 р.¹⁵³

На нашу думку, укладення угоди з литовськими князями мож-
на датувати дещо ранішим часом. У коментованій статті літопису
княгиня – мати Данила та Василька Романовичів (“великаа княги-
ни Романоваа”) – згадується як головна володарка Володимир-
ського князівства, але з іншого фрагменту літопису відомо, що під
час походу угорців і поляків на Галич в 1219 р. вона вирішила ста-
ти монахиною, тобто відмовилася від активного світського жит-
тя (“тогда же великаа княгини Романоваа . восприимши мнискіи
чинъ”¹⁵⁴). Тому укладення угоди з литовськими князями можна да-
тувати *terminus ante quem* – вереснем–жовтнем 1219 р.

Найвірогідніше, ініціатива встановлення обопільно вигідних вза-
ємин із північними сусідами походила від володимирського двору,
а це означало, що Романовичі попередньо відрядили посольство до
Литви для встановлення контактів із місцевою верхівкою. Орієн-
товно це могло бути або напередодні або під час волинсько-краків-
ського конфлікту весни 1219 р. Вірогідно, саме конфлікт за Забуж-
жя і спонукав Данила Романовича та його адміністрацію шукати
союзників на півночі¹⁵⁵. Тепер удари прибалтійських племен були
спрямовані проти суперника Володимирського князівства: “Лахом
же не престающимъ . пакостащимъ . и приведе (володимирська

¹⁵² Ипатьевская летопись. С. 735.

¹⁵³ Грушевський М. Хронологія... С. 16.

¹⁵⁴ Ипатьевская летопись. Стб. 733–734.

¹⁵⁵ Д. Домбровскі приписує автору цих рядків тезу про те, що начебто в нашій книзі
“Корона Данила Галицького” стверджується про литовську ініціативу стосовно
проведення переговорів із волинськими князями: *Dąbrowski D. Daniel Romano-
wicz król Rusi (ok. 1201–1264). Biografia polityczna (Monografie Pracowni Badań
nad Dziejami Rusi Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy. T. 1). Kraków,
2012. S. 181. Насправді в книзі, подібно як і пропонованому тексті, подано ціл-
ком протилежне: “Найвірогідніше, ініціатива встановлення добрих взаємин
із прибалтами походила від волинського двору, а це означає, що Романовичі
відправили своє посольство на північ”, див.: *Головко О. Б. Корона... С. 289.**

влада. – авт.) на на Литвою И воеваща Лахъ . и много оубиства створиша в нихъ”¹⁵⁶.

Водночас із литовцями володимирська адміністрація, ймовірно, нав’язала союзні відносини з найвпливовішим об’єднанням пруссів – ятвягами (судовами). Відомо, що приблизно від 1217 р. починається хвиля вторгнень пруссів на північнопольські землі¹⁵⁷. Про напади цих балтійських племен на Польщу є згадки в західнослов’янських анналах. Зокрема, в Рочніку Красінських читаємо: “*Anno domini 1220 Poloni a Pruthenis occisi sunt et a Ruthenis furore gladii interfecti et a fossoribus auri mactati, miserabiliter interierunt* (У Рік Божий 1220. На превеликий жаль загинули поляки, побиті пруссами і шаленством мечів русів порубані і шукачами золота були добиті)”¹⁵⁸. Аналогічне повідомлення можна прочитати і в чеських анналах під тим самим роком¹⁵⁹. Важливо відзначити, що про тогочасне постачання зброї з Русі до Прибалтики свідчать матеріали археологічних досліджень¹⁶⁰. Інформація зазначених джерел показує важливим спонукальним моментом для організації нападів на польські землі для прибалтійських вождів також гроші й інші коштовності, отримані з Русі.

Укладення угод із прибалтами мало ажливе позитивне значення для Володимирського князівства. Вторгнення прибалтійських племен невдовзі поставило польських князів перед ситуацією, у якій вони були вимушені значно послабити свої антиволинські акції. Наслідки походів союзників Данила Романовича були настільки вражаючими та катастрофічними для Польщі, що уже в травні 1218 р. папа Гонорій III (1216–1227) у листі до германських рицарів запропонував тим здійснити “паломництво” не до Палестини,

¹⁵⁶ Ипатьевская летопись. Стб. 736.

¹⁵⁷ Горбач Т. Польський хрестоносний рух у Пруссію першої третини XIII ст. та його політичні наслідки *Наукові записки. Збірник праць молодих вчених та аспірантів Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України*. Т. 20. Київ, 2010. С. 45.

¹⁵⁸ Rocznik Krasińskich MPH. Т. 3. Р. 132.

¹⁵⁹ Annales Pragenses. Latopisy české od 1196–1278 / Ed. J. Emler *Fontes Rerum Bohemicarum*. Т. 2. Praha, 1874. S. 283.

¹⁶⁰ Зоценко В. М. Експорт зброї з Києва в Південно-Східну Прибалтику *Археологія*. Вип. 44. Київ, 1983. С. 47–61.

а Прибалтики¹⁶¹, а в спеціальному зверненні до польської світської та духовної верхівки 20 квітня 1221 р. привернув особливу увагу до існуючої небезпеки з боку пруссів і дав дозвіл польським рицарям не брати участі у приготуваннях до чергового хрестового походу на схід¹⁶². Саме тоді мазовецькі князь Конрад, землі якого приблизно від 1217 р. найбільше страждали від постійних нападів прусських і литовських загонів, був вимушений відмовитися від підтримки старшого брата Лешка у здійсненні його ворожої щодо Західної Волині політики¹⁶³.

Влітку 1221 р. наступила кульмінація кількарічної боротьби князя Мстислава Мстиславовича за Галич. Вирішальна битва за столицю Галицької землі відбулася 13–14 серпня 1221 р.¹⁶⁴ У боротьбі з угорцями, яким допомагали поляки (“Оугры с Лახы”), активну участь брали не тільки міщани, а й смерди (“дрозуии же смерды избъени бѣша”¹⁶⁵). Угорці, після того, як вони втратили під час штурму міські ворота, заперлися у головному храмі міста – Успенському соборі, перетвореному на невелику фортецю (“бѣ бо градъ створенъ на цркви . ѿ нѣм же стрѣляющимъ . и каменеие мещючимъ на гражанъ . знемогахоу жажею водною . не бѣ бо воды в нѣхъ . и приѣхавшу же Мѣстиславоу и вдашася емоу . и сведени бѣша со цркви”¹⁶⁶).

Польський хроніст XV ст. Ян Длугош, користуючись при написанні своєї хроніки матеріалами невідомих нині руських літописів, докладно розповів про перемогу Мстислава Мстиславовича в Галичі. Зокрема, він відзначив захоплення у полон також певної кількості й польських воїнів¹⁶⁷. У вересні або жовтні 1221 р. князь Мстислав Мстиславович провів переговори з королем Ендре II, під час яких

¹⁶¹ Горбач Т. Польський хрестоносний рух... С. 45–46.

¹⁶² Vetera monumenta Poloniae et Lithuaniae gentiumque finitimarum historiam illustrantia / Ed. A. Theiner. T. 1: Ab Honorio Pp. III. usque ad Gregorium Pp. XII. 1217–1409. No 26. P. 12; No 27. P. 13.

¹⁶³ Włodarski B. Polityczne plany Konrada I księcia Mazowieckiego. Toruń, 1971. S. 19.

¹⁶⁴ Грушевський М. Хронологія... С. 17.

¹⁶⁵ Ипатьевская летопись. Стб. 738.

¹⁶⁶ Там же.

¹⁶⁷ Długosii J. Annales seu chronicae incliti Regni Poloniae. Lib. 5–6. P. 209. Про завоювання Галича зусиллями князя Мстислава Мстиславовича влітку 1221 р. див.: Головка О. Боротьба князя Мстислава Мстиславича Удатного за оволодіння

угорський монарх наполягав на поверненні з полону сина Коломана. Галицькому ж володареві треба було домогтися гарантій невтручання угорців до справ Галицької землі надалі. Відомо, що Ендре II в ході пертрактацій був вимушений відмовитися від претензій сина Коломана на Галич, а Мстислав у відповідь зобов'язався відпустити додому Коломана та його дружину Саломею. Гарантом домовленості угорського короля із галицьким князем мав стати шлюб другої доньки князя Мстислава Марії та молодшого сина угорського короля Ендре II, теж Ендре, народженого в 1210 р. За умовами угоди між володарями до королевича Ендре після смерті князя Мстислава Мстиславовича повинно було перейти Галицьке князівство. Зразу ж після укладення шлюбу королевич-зять мав одержати у володіння Перемишльський уділ¹⁶⁸.

Зрозуміло, що угода Ендре II і Мстислава Мстиславовича автоматично провадила до погіршення відносин між володимирським та галицьким князями. Навряд чи угорсько-галицькі домовленості влаштовували і краківського князя Лешка, оскільки цілком очевидно втрачав свої позиції у Галицькій землі його зять Коломан. Невдовзі й амбітний король Ендре II так само почав виявляти своє незадоволення угодою із князем Мстиславом, оскільки угорський вплив реально поширювався лише на підпорядковане Перемишльське князівство, а Ендре II продовжував прагнути до якомога скорішого підкорення угорцям усієї Галицької землі. Тому наприкінці 1221 р. король звернувся до папи Гонорія III з проханням звільнити його від клятви князеві Мстиславу стосовно передачі прав на Галич від короля-юніора Коломана королевичу Ендре¹⁶⁹.

Взимку 1221/1222 р. Данило Романович уклав угоду з краківським князем Лешком, яка, враховуючи той неспокійний час, виявилася дуже перспективною для Володимирського князівства. Упродовж декількох років Лешек не здійснював якихось ворожих акцій супроти Романовичів, утім, зокрема, відмовився навіть від підтримки белзького князя Олександра Всеволодовича.

Галичем (до 800-річчя утвердження князя в Галицькій землі) *Галич. Збірник наукових праць*. Вип. 6. Івано-Франківськ, 2021. С. 56–90.

¹⁶⁸ *Зубрицкий Д. История... С. 86; Шараневич И. История... С. 77; Грушевський М. Історія... С. 39–40.*

¹⁶⁹ *Грушевський М. Історія... С. 40; Паушто В. Т. Внешняя политика... С. 249, 350.*

Б. Влодарські вважав, що мирна угода створила для польської верхівки умови стосовно організації боротьби з нападами прибалтійських племен. Зі зверхниками останніх, на думку польського дослідника, князь Данило Романович обіцяв не підтримувати стосунків¹⁷⁰. М. Бартніцкі писав, що литовський фактор не був головним в еволюції східної політики Лешка “Бялого”. На думку вченого, тодішні зміни обумовив фактичний розрив союзних стосунків відносно Русі краківського князя з угорським королем Ендре II¹⁷¹. На наш погляд, немає реальної підстави протиставляти обидві причини. Як союз Володимирського князівства з Литвою, так і розходження у відносинах між краківським й угорським володарями стали обставинами, що вплинули на трансформацію політики польських князів на східному напрямку.

“По побѣдѣ же Мьстиславли, – ствердив Галицько-Волинський літопис, – и по Литовскомъ воеваньи на Лахты створи миръ Лесть^{ка} с Даниломъ и Василкомъ . Держиславомъ . Абрамовичем^{ма} . и Творьяно^{ма} Вотиховичемъ . а Романовича створи ста миръ Демьяномъ . тысяцкымъ . Ѡстоупи Лестько ѡ Ѡлександра”¹⁷². Для Данила та Василька Романовичів досягнута угода з Краковом відкривала шлях до подальшої боротьби за посилення їхньої влади на Волині. Не випадково досить скоро Романовичі розпочали війну проти князя Олександра Всеволодовича, яка сталася у другій половині 1222 р. Брати прагнули підкорити собі Белзьку та Червенську землі, що мало важливе значення для зміцнення їхніх позицій на заході Волині¹⁷³. Але подібне посилення Романовичів у волинському регіоні виявилось небажаним для галицького князя Мстислава Мстиславовича, який домігся згодом від Данила повернення Олександрові захопленого на той час зусиллями Романовичів Белза.

У 1224 р. белзький князь Олександр Всеволодович спровокував війну проти Романовичів, до якої на його стороні згодом втрутився також і галицький князь Мстислав Мстиславович¹⁷⁴. У відповідь на це, як відзначив Галицько-Волинський літопис, “Данилови жи

¹⁷⁰ Włodarski B. Polska... S. 83.

¹⁷¹ Bartnicki M. Polityka... S. 49.

¹⁷² Ипатьевская летопись. Стб. 739.

¹⁷³ Там же.

¹⁷⁴ Там же. Стб. 745.

поѣхавшю в Лахъ . и возведшю княза Лѣстка и поиде противну емоу (Олександра. – авт.)”¹⁷⁵. І. Шараневич та А. Андріяшев вважали, що конфлікт виник через наговорювання Олександра Мстиславові на Данила¹⁷⁶. М. Бартніцкі висловив погляд про обумовленість ворожого ставлення галицького князя до Романовичів у 1222–1224 рр. укладенням союзу Данила та Василька із краківським князем Лешком “Бялим”¹⁷⁷. Д. Домбровські, відзначивши складність трактування літописної інформації про події конфлікту Данила Романовича і Лешка “Бялого” з Олександром Всеволодовичем та Мстиславом Мстиславовичем, припускав можливість двох сценаріїв розвитку подій: а) війну започаткував Данило Романович, б) війна розпочалася через дії белзького князя Олександра Всеволодовича¹⁷⁸.

Розглядаючи питання про участь князя Лешка “Бялого” в подіях на Волині, А. Андріяшев не без підстав на те підкреслював зацікавленість краківського володаря у посиленні чвар між руськими князями¹⁷⁹. У ході війни війська Данила і Лешка не дали можливості Олександрові та Мстиславові об’єднатися. Сили князя Олександра Всеволодовича після зіткнення із союзниками були вимушені сховатися у Белзі, а Мстислав Мстиславович із своїми загонами повернувся до Галича. “Данилоу же князю воевавшю с Лахъ землю Галичскою . и школо Любачева . и плѣни всю землю . Бельзеською . и Червеньскою”¹⁸⁰. Отже, війська Романовичів разом із поляками розорили белзько-червенські володіння князя Олександра та частину Галицької землі – Любачівську волость. За таких складних для себе умов князь Мстислав Мстиславович звернувся за допомогою до свого постійного союзника – хана Котяна та київського князя Володимира Рюриковича (він став володарем у Києві після Калкської битви, помер 3 березня 1239 р.)¹⁸¹. Війна на Волині продовжувалася ще певний час і завершилася підписанням миру у

¹⁷⁵ Ипатьевская летопись. Стб. 746.

¹⁷⁶ Шараневич И. История... С. 79; Андріяшев А. Очерки... С. 162.

¹⁷⁷ Bartnicki M. Polityka... S. 54.

¹⁷⁸ Dąbrowski D. Daniel Romanowicz... S. 124–125.

¹⁷⁹ Андріяшев А. Очерки... С. 162.

¹⁸⁰ Ипатьевская летопись. Стб. 746.

¹⁸¹ Baumgarten N. Généalogies et mariages occidentaux des Rurikides Russes du X-e au XIII-e siècle. Romae, 1927. Tabl. IX. No 22. P. 22.

західноволинському місті Перемиль. М. Грушевський та В. Пашуто датують його 1225 р.¹⁸²

Участь князя Мстислава в конфлікті на Волині, розірвання стосунків із Романовичами призвели до поступового ослаблення його влади в Галицькій землі. У 1226 р. частина ворожих йому галицьких магнатів відбула “в землю Перемышлескою”, де сидів угорський королевич Ендре, а їхній лідер Жирослав вступив у контакти з придніпровським князем Ізяславом, сином київського князя Мстислава Романовича, який загинув від рук монголів у 1223 р. Бояри, які відверто вороже ставилися до галицького князя, перш за все Сем'юнка “Чермний”, почали активно агітувати королевича Ендре виступити проти тестя. Внаслідок цього королевич на початку зими 1226/1227 р. покинув Перемишль і відбув до Угорщини, де став просити батька здійснити похід на Галич. На дії ворожого до Мстислава Мстиславовича табору, можливо, вплинуло те, що Ендре на той час досяг шістнадцятирічного віку і вже могло постати питання про швидке одруження його з нареченою – донькою князя Мстислава Марією та передачу королевичу у володіння усього галицького столу: “Андрѣи (королевич. – авт.) же послоушавъ лестиваго Семьюнка Чермнаго . и бѣжа во Оугры . и нача воздвигати рать”¹⁸³.

Король Ендре II прислухався до пропозиції сина щодо проведення військової експедиції до Прикарпаття та з метою її успішного здійснення домовився про участь у майбутній кампанії також війська краківського князя Лешка “Бялого”. Отже, досить тривалі нормальні стосунки Володимирського князівства з Краківським князівством завершилися. Чергова зміна позиції Лешка “Бялого”, вірогідно, була пов'язана з посиленням статусу Данила й Василька Романовичів на Волині, де старий луцький князь Мстислав Інгварович у той час заповідав передати свої володіння старшому Романовичу (“Мъстиславоу же Немомоу . давши ѿчиноу свою . князю Данилови . и сѣна своего пороучивъ”)¹⁸⁴. Невдовзі угорська армія почала вторгнення до Галицької землі. Михайло Грушевський датував його весною 1227 р., Владімір Пашуто – 1226 р., Александр

¹⁸² Грушевський М. Хронологія... С. 20; Пашуто В. Т. Очерки... С. 205.

¹⁸³ Ипатьевская летопись. Стб. 748.

¹⁸⁴ Там же. Стб. 750.

Майоров – зимою 1226/1227 р.¹⁸⁵ Є підстави погодитися з останнім поглядом, що похід угорських полків розпочався взимку 1226/1227 рр. (“бывши же зимѣ”).

Угорське військо під керівництвом короля Ендре II та його сина Бели, до якого приєдналися польські загони на чолі з краківським воєводою Пакославом, захопило наприкінці зими – на початку весни 1227 р. Перемишль. Керівник місцевого гарнізону воєвода Юрій покинув місто із своїми воїнами і спрямувався до князя Мстислава. Невдовзі військо угорців і поляків підійшло до Звенигороду. Звідси його частина за наказом Ендре II вирушила до Галича, але сам король до столиці Галицької землі не пішов. Літописець вказав, що таку поведінку викликало наврочене волхвування йому смерті в разі, коли він побачить Галич. Через паводок угорці з поляками не змогли перейти Дністер: “Днѣпроу (помилка літописця, повинно бути “Днѣстру”. – авт.) же наводнившюся . не могоша переити”¹⁸⁶.

Значна частина війська нападників здійснили похід спершу на схід Галицької землі до Терембовля, а потім до волинських міст Тихомля і Кременця*. Напрямок цього рейду свідчить: угорське керівництво, враховуючи досвід попередніх кампаній, передбачало, що і за актуальних обставин володимирські князі не залишаться байдужими до подій у Галицькій землі. У грамоті 1235 р., написаній від нового уже на той час угорського короля Бели IV палатину Діонісію, згадується про коментований похід і якесь місто “Luchuchku”, куди мали прийти угорські сили¹⁸⁷. М. Грушевський зазначав, що “це сміливо нагадує Лучеськ (тобто Луцьк. – авт.), але так далеко угорське військо, по літопису, не заходило”¹⁸⁸. Дійсно, в літописах немає

¹⁸⁵ Грушевський М. Хронологія... С. 20; Пашуто В. Т. Очерки... С. 205; Майоров А. В. Галицко-Волынская Русь. Очерки социально-политических отношений в домонгольский период. Князь, бояре и городская община. Санкт-Петербург, 2001. С. 474.

¹⁸⁶ Ипатьевская летопись. Стб. 748–749.

* Кременець – місто біля підніжжя Кременецьких гір у східній частині Волині, у XIII ст. добре облаштована фортеця, тепер – місто на півночі Тернопільської обл. за 70 км від обласного центру.

¹⁸⁷ СДН. Т. 4, в. 1. Budaе, 1829. Р. 23.

¹⁸⁸ Грушевський М. Історія... С. 517.

відповідної інформації, але це, по-перше, не є аргументом щодо неможливості подібного походу, тим більше, що угорські війська дійсно були неподалік від Луцька в Східній Волині, а, по-друге, цілком можливо, угорський документ зафіксував лише наміри короля Ендре II, які він хотів здійснити під час цього походу.

Під стінами Кременця відбулося жорстоке зіткнення (“и биса подъ Кремянце^{МА} и много Оугоръ избиша . и раниша”)¹⁸⁹. Від Кременця угорське військо знову повернулося до Звенигороду, а потім об’єдналося із тією частиною своїх полків, які раніше відійшли від столиці Галицької землі. Тут відбулася жорстока битва, під час якої князь Мстислав розбив угорських нападників¹⁹⁰. Про невдачу Ендре II, крім Галицько-Волинського літопису, є інформація також в Анналах монастиря Святого Хреста, датована, що дуже важливо, саме 1227 р.: “*Andreas rex Ungarie Rusciam cum exercitu veniens, ab ipsis statim fugatus recessit, interfectis non nullis de exercitu suos* (Ендре, король Угорщини, з військом прийшов на Русь, але вимушений тоді ж покинути її втечею, зазнавши втрат у своєму війську)”¹⁹¹.

Ще під час боїв поблизу Кременця князь Мстислав відіслав за підмогою до Данила Романовича боярина Судислава, але володимирські війська прийшли до Галича вже після завершення битви поблизу Звенигороду¹⁹². На наш погляд, затримання володимирського князя було викликане діями краківського сусіда. Довідавшись про істотні проблеми угорців у боротьбі з табором князя Мстислава Мстиславовича, Лешек “Бяли” вирішив сам втрутитися до протистояння. Дізнавшись про це, володимирські князі спершу зробили спробу шляхом переговорів домогтися від Лешка відмови від задуманого походу, але пертрактації не дали потрібного Романовичам

¹⁸⁹ Ипатьевская летопись. Стб. 749.

¹⁹⁰ Там же.

¹⁹¹ Continuatio Sancrucensis I / Ed. W. Wittenbach *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores*. Т. 9. Hannoverae, 1851. Р. 636; Паршин І. Дипломатія Галицько-Волинської держави: європейські наративні джерела XIII–XV століть. Львів, 2018. С. 87–89.

¹⁹² М. Котляр помилково вважав, що в перемогу поблизу Кременця лев’ячу частку “вніс молодий князь Данило”, див.: Котляр М. Ф. Данило Галицький... С. 151. Насправді князя Данила Романовича серед учасників цієї битви не було взагалі.

результату (“Данилови же бранашю емоу не помогати королеви . вномоу наипаче хоташю”¹⁹³).

В Іпат'євському списку Галицько-Волинського літопису внесена не дуже зрозуміла інформація: “Данил же и Василко . посласта люди . своя къ братоу (підкреслено. – авт.) . не даста емоу прити . ѿтоудо уже возвративса иде во свою землю”¹⁹⁴. Леонід Махновець, розглядаючи цей сюжет, відзначив помилку в наведеному записі, наголосивши, що правильний переказ вміщено в списку літопису князів Острозьких (Хлебніковському), а саме: “Данил же и Василко . посласта люди . своя къ Богу”¹⁹⁵. Отже, в протографі йшлося, що Данило і Василько Романовичі наказали володимирському війську зайняти переправи на р. Західний Буг (в записі “Бог”) щоб не дати можливості польським силам подолати водну перепону. Задумана операція вдалася і примусила загони Лешка повернутися додому.

Оцінюючи тодішню позицію Данила Романовича, Б. Влодарські писав: “Князь володимирський, розуміючи, що будь-яка боротьба за Галич є боротьбою за його вітчизну, не дивлячись на не дуже добрі стосунки з Мстиславом, вирішив надати (йому. – авт.) допомогу”¹⁹⁶. Він вважав, що з 1221 р. між Волинню і Краківським князівством підтримувалися нормальні стосунки, які не зіпсувалися в 1227 р., оскільки князь Лешек в союзі з угорцями виступав проти галичан, а не волинян. “З Галицько-Волинського літопису витікає, що Лешек в той час не планував ворожих дій проти Романовичів”¹⁹⁷. Наведені свідчення про зіткнення волинських і краківських загонів на Бузі та союзні стосунки князя Данила з Мстиславом Мстиславовичем ставлять під сумнів такий погляд. Проте подальші дружні контакти волинського князя з краківською адміністрацією засвідчують, що при загостренні між сторонами влітку 1227 р. обійшлося без значних і триваліших негативних наслідків. Ймовірно, участь Краківського князівства на чолі з Лешком “Бялим” у подіях на Волині після зіткнення на Бузі фактично завершилася, а малопольські загони, які на чолі з воєводою Пакославом воювали

¹⁹³ Ипатьевская летопись. Стб. 749.

¹⁹⁴ Там же. Стб. 750.

¹⁹⁵ Там же. Стб. 750, прим. 35; [Махновець Л. Є. Коментар]. С. 383.

¹⁹⁶ Włodarski B. Polska... S. 86.

¹⁹⁷ Nagirnyj W. Polityka zagraniczna... S. 190.

в Прикарпатті, повернулися додому після підписання угоди угорського короля Ендре II з князем Мстиславом Мстиславовичем¹⁹⁸.

Восени 1227 р. у самій Польщі відбувалися вкрай драматичні події, що були наслідком загострення внутрішньодинастичного конфлікту, який спалахнув у 20-х роках XIII ст. Головними фігурантами протистояння стали великопольські князі Владислав Одонович і Владислав Лясконогі. Союзником останнього виступав сілезький князь Генрік Бродати. Ймовірно, на боці Владислава Одоновича стояв впливовий поморській князь Святополк. У листопаді 1227 р. з ініціативи князя Лешка “Бялого” в місті Гонсава відбувся з’їзд польських князів, на якому було поставлено питання про подолання конфлікту. Проте такий можливий розвиток ситуації не задовольнили Святополка і Владислава Одоновича, які організували невдовзі після завершення зустрічі в Гонсаві напад на Лешка і Генріка Бродатого. Внаслідок цього нападу 24 листопада краківський князь загинув, а Генрік Бродати зазнав важкого поранення¹⁹⁹. Варто зазначити, що останнім часом в деяких працях ставиться під сумнів безпосередня участь Владислава Одоновича в загибелі краківського князя²⁰⁰.

На події у Польщі відреагував західноукраїнський літописець: “Льстько оубьень бы^{ca} . великый князь Ладьскый на сонмъ оубьень бы^{ca} Стополкомъ . Ѡдовичемъ Володиславомъ . свѣтомъ боаръ невѣрны^{ха}”²⁰¹. Попри те, що зазначений запис, найправдоподібніше, зробив сучасник, його інформація, на що справедливо звернула увагу Агнешка Тетерич-Пузьо, викладає свідчення з других рук – або з

¹⁹⁸ Ипатьевская летопись. Стб. 749.

¹⁹⁹ *Chronica Poloniae Maiores*. Cap.60; *Kalendarz katedry krakowskiej Monumenta Poloniae Historica, series nova*. T. 5. Warszawa, 1978. S. 188; *Włodarski B. Polityczne plany...* S. 26; *Zientara B. Henryk Brodaty i jego czasy*. Warszawa 1997. S. 276; *Chrzanowski M. Książę krakowski...* S. 148; *Головко О. Б.* Літописне оповідання під 6737 р. про виправу волинських князів Данила та Василька Романовичів до Польщі *Scientia nihil est quam veritatis imago. Studia ofiarowane Profesorowi Ryszardowi Szczygłowi w siedemdziesięciolecie urodzin* / Pod red. A. Sochackiej i P. Jusiaka. Lublin, 2014. S. 783–792.

²⁰⁰ *Przybył M. Władysław Laskonogi*. S. 181, przyp. 23; *Teterycz-Puzio A. Zamachy na Piastów*. Poznań, 2019. S. 146–157.

²⁰¹ Ипатьевская летопись. Стб. 754.

оточення брата Лешка “Бялого” Конрада, або від наближених вбитого краківського князя²⁰².

З цього часу розпочався новий етап взаємин польських і руських князівств.

*Інститут української археографії та джерелознавства
імені М. С. Грушевського НАН України*

²⁰² Teterycz-Puzio A. Zamachy... S. 150.

**ВІЙСЬКОВІ КАМПАНІЇ
КОРОЛЯ ДАНИЛА РОМАНОВИЧА
РАЗОМ ІЗ ПОЛЬСЬКИМИ СПІЛЬНИКАМИ
Зі студій над літописною традицією
як відображенням західноукраїнської історії
XIII століття у її військовому аспекті і не тільки**

Новіша література приділяє немало уваги епосі короля Данила Романовича й цей інтерес закономірний. Сам він “належить до найбільш виразних і характеристичних фігур між давніми руськими князями”¹, а для свого часу повинен бути визнаний постаттю у середовищі українських княжих еліт як навіть найвиразнішою, так і найхарактернішою, особою виняткового для епохи зосередження та гарту, в чому послідовно переконує весь його довготривалий життєвий шлях. Усі ці якості й утвердили за ним самотність та зовсім своєрідну позицію в національній історії пізньої княжої доби.

На відміну від багатьох, а навіть переважної більшості українських володарів, королеві випало так само залишитися у пам’яті нащадків із винятковим джерелом для пізнання та осмислення його життєвого шляху й різномірної активності – у Холмському літописі², збереженому як старша частина зведеного західноукраїнського

¹ Грушевський М. Історія України-Руси: В 11 т., 12 кн. Т. 1: До початку XI віка. Київ, 1913. С. 458.

² Новітня “мода” вперто – без будь-яких на те підстав – схильна послідовно іменувати Холмський літопис короля Данила Романовича не інакше, як “галицьким”, водночас насаджуючи уявлення про його походження щойно нібито з часів князя Володимира Васильковича (1269–1288), поширює погляди виразно позаісторичні, засновані на безперечному нехтуванні самим літописом та його вимовою, зродженому в середовищі прихильників поверхово-коментаторських зусиль, не навчених з належним незмінним для історичних джерел проникненням читати літопис, проте неодмінно готових багато-що сказати з його приводу. Але

літописання XIII ст. разом із давнішим київським у складі Володимирського літопису кінця століття³. Власне літопис короля Дани-

наділених нічим мне обмеженою “креативністю” там, де для цього немає ніяких підстав і де їй навіть не місце. Автентичний текст джерела при цьому підмінюється побіжно сприйнятими незмінно атракційними запозиченими від поодиноких попередників далеко не завжди вдалими ідеями, безмірно розвинутими власними зусиллями. До такого методу творчості у відповідному колі на прикладі найдавнішого київського літописання увагу привернув: *Мусин А.* Некоторые мысли, возникающие после прочтения новых книг. Об “Очерках начальной руси”, составленных Алексеем Петровичем Толочко. Толочко А. П. Очерки начальной руси. – Киев; Санкт-Петербург: Лаурус, 2015. – 336 с. *Княжа доба: історія і культура*. Вип. 10: Святий Володимир Великий 1015–2015 / Відп. ред. В. Александрович. Львів, 2016. С. 242–257. Так, зокрема, переконання про нібито “пізніє” походження не визнаного таким літопису короля Данила Романовича (*Толочко О.* Галицько-Волинський літопис. Історія тексту *Галицько-Волинський літопис. Текстологія / За редакцією О. П. Толочка*. Київ, 2020. С. 46–53) засноване насамперед на запропонованому свого часу – помилковому – уявленні про використання у ньому фрагментів візантійської Хроніки Іоана Малали зі складу Хронографу, укладеного близько 1262 р. Хоча давно вже доказано, що насправді в літопису наведено фрагменти не за новішим Хронографом, а давнішим повним перекладом, що, зрештою, стверджено і в середовищі самих коментаторів. Хронограф взагалі навіть визнано значно пізнішим. Однак, очевидно, повинно йтися про завідомо “дорогий погляд”, здатний виявлятися “дорожчим” навіть від Платона з істиною разом узятих... З цього приводу див.: *Александрович В.* “Новий літописець” як текстологія тексту, не вартого прочитання? *Галицько-Волинський літопис: текстологія / За редакцією О. П. Толочка*. Київ, 2020. 929 с., 18 с. іл. *Княжа доба: історія і культура*. Вип. 16 / Відп. ред. В. Александрович. Львів, 2022–2023. С. 158–159, 239–240.

³ Цю історичну назву комплекту старокиївського разом із західноукраїнським літописанням XIII ст. щойно не так давно побачено одинокий раз зафіксованою навіть за ще досить близьких до епохи його виникнення обставин – у грамоті великого литовського князя Вітовта про поставлення київського митрополита Кипріяна (1415): *Александрович В.* Володимирський літопис – історична назва зіставлення найдавнішого

ла Романовича, насамперед зафіксований і вцілілий у його складі обширний фонд різноманітного характеру переказів до якнайрізномірнішого спектру вивів активності не тільки особисто самого короля, а й ширшого набору комплексу свідчень багатопланового життя епохи, незмінно й виділяє Данила Романовича поміж особами його статусу тієї доби*.

Однак зазначене цілком очевидне – з огляду доступного фонду джерел на чолі з Холмським літописом – становище короля Данила Романовича у багатьох важливих моментах виявляється ще й сьогодні досить далеким навіть від самого відкриття, не кажучи про належне осмислення та сприйняття разом з усезагальним утвердженням на полях якнайширшої свідомості. Показово, що навіть королівський титул у певних колах ще зовсім недавно не сприймався й зі званою притаманною тим часам породженою не інакше, як від самого себе виразного “начальницького” забарвлення рішучістю відкидався категорично. Що більше – піддається сумніву навіть ще й зараз (див. далі). Хоча й не тільки без будь-яких на те підстав, а й всупереч одностайному свідченню джерел епохи. Зі самої тільки якнайвиразніше позаісторичної за усіма явленими її ознаками “глибокої на те потреби”. Як показовий вияв усемірно цілеспрямовано насаджуваної в Україні всепроникаючої і всеподавлюючої, єдино “прийнятної” та “допустимо істинної” московської імперської картини. “Усяким королем” місця у ній завідомо

київського разом із західноукраїнським літописанням XIII століття *Галицько-волинська доба*. Т. 1: Студії з історії Галицько-Волинської держави XII–XIV століть / Відп. ред. В. Александрович. Львів, 2020. С. 189–215. Тут же так само обґрунтовано й запропоновано єдино прийнятне відповідно до наведеного свідчення та знаних обставин виникнення самої доступної його версії історичне іменування літопису Володимирським: Там само. С. 201–215. Незалежно від того, наскільки наукова спільнота на актуальному етапі її існування покаже себе готовою до сприйняття і визнання подібної “цілком неочікуваної” новації.

* Таке “щастя” випало ще тільки князеві Володимирові Васильковичу, проте його літопис – завершальна частина західноукраїнського літописання XIII ст. – наділений немало відмінним за всіма ознаками характером, аналогічно до того, як цілком іншою особою був і сам племінник короля Данила Романовича.

не передбачалося... Найновіший приклад такої, з дозволу сказати, “свідомості” в її уже немовби й “рідній”, неначе українській версії – коментований виклад літописних переказів з приводу коронації короля Данила Романовича та супутніх їй обставин, покликаний... рішуче заперечити як сам факт, так і виведений від нього королівський титул⁴.

Королеві так само нерідко ще й далі випадає фігурувати у свідомості – разом із офіційними публічними її виявами – під поверхово приділеним йому як за набагато новіших часів, так і поза контекстом власної традиції чужим іменем Данила “Галицького”. Не кажучи про матерії, за самою природою здатні потребувати істотно докладнішого заглиблення. У новіших зусиллях замість чогось такого, радше, вдається віднайти вияви відверто анекдотичних як з походження, так і характеру переконань на зразок зовсім знаменитого – відповідно до усіх явлених дотепер приділених йому ознак – “угорського підданства”⁵ чи вже найновішого заперечення самого

⁴ Арістов В. В то ж время присла папа послы чѣтны... *Галицько-Волинський літопис: текстологія*. С. 462–472. У переконанні іншого не менш “всепроникливого” коментатора королівський титул при імені Данила Романовича мав... повписувати до літопису (!) щойно його син, князь Мстислав Данилович нібито... в пошуках власної “легітимізації” на престолі галицько-волинських володарів: Толочко О. королеви же Данилоу [Хлебн.: кролеви же и Данилоу] . пришедшоу на землю . Ютвасьскоу... *Галицько-Волинський літопис: текстологія*. С. 482, 485–486. Пор.: Стависький В. како бѣжалъ естъ Михаилъ ис Кыева... *Галицько-Волинський літопис: текстологія*. С. 315.

⁵ З приводу цієї надто своєрідної недалекої, завідомої явної вигадки, заснованої на очевидному небажанні читання та нерозумінні літописного переказу з відповідного приводу, див.: Александрович В. “Угорське підданство” короля Данила Романовича *Княжа доба: історія і культура*. Вип. 13 / Відп. ред. В. Александрович. Львів, 2019. С. 133–190. У новітніх коментаторських зусиллях виклад літопису стосовно угорської присутності у ранній біографії Данила Романовича навіть нібито “розвиває ідеологію протекторату угорського короля над Романовичами”: Толочко О. тогда же бояре Володимѣрьстии... *Галицько-Волинський літопис: текстологія*. С. 146. Оскільки в переконанні тих самих коментаторів відповідна частина літопису мала бути укладеною щойно тільки

факту існування Холмського літопису короля. Адже волею новітніх “усепроникливих”, як вони себе й інших схильні переконувати, коментаторів, незрозуміло просто таки катастрофічно позбавлених дару читання літопису, й замість цього наділених відповідним даром же нічим не обмеженого фантазування на його теми, йому неодмінно належить бути укладеним (читай: сфальшованим –

за часів князя Володимира Васильковича (див. вище, пор. далі), прийняте насадження проугорської ідеології належалося б, отже, віднести до історичних зусиль – і заслуг – самого князя та його літописця... Не випадало би дискутувати наскільки за часів цілком інакше вираженої угорської присутності у західноукраїнській історії останніх десятиліть XIII ст., через більш ніж пів століття від самих подій приписаний “глибокий угорський сервілізм” на місцевому ґрунті взагалі мав шанс об’явитися. Як і так само з приводу глибини засвідченого коментаторського осмислення літопису разом із проникненням до відображеної у ньому західноукраїнської дійсності XIII ст. – їх справді не належалося би не подивляти... Коментатори явно не віднайшли нагоди задуматися – дар усвідомлення цієї необхідності їх “стратегічно не відвідав” – наскільки випадало би “підшпійнювати” у зусиллях на такому поприщі літописця князя Володимира Васильковича разом зі самим князем, зрештою, також.... Усі можливі підозри з відповідного приводу – у повному комплекті потенційних заслуг – належалося би, безперечно, співвіднести вже тільки з новітніми інтерпретаторами як творцями настільки “глибоконаукової” концепції заманіфестованого проникнення... Про віднайдену “ідеологію протекторату угорського короля” взагалі навіть згадувати складно, окрім як очевидний вияв наслідків безнадійно “заідеологізованої епохи”, просто таки приреченої на кожному кроці – без огляду навіть на можливу “ціну зусиль” – невідступно віднаходити “дорогу серцю” ідеологію. Що ж до зазначеного новітнього угорського її об’явлення, то, виявляється, навіть самого права спадкоємності короля Данила Романовича від батька не вдається сприйняти інакше, як... “санкціонованого угорським королем”: Там само. С. 145. З приводу цієї “санкції” у її “непереідеологізованому” за законами систематично виявленого в дотеперішній літературі – складно гадати наскільки усвідомленого – недалекого угорськозорієнтованого “плазування”, реальному вимірі самого літопису див.: *Александрович В.* “Угорське підданство”... С. 134–182; *Його ж.* “Новий літописець”... С. 196–197, 230–234.

подібно до того, як усе неunikнено вдається невідступно фальшувати самим прогресивним трактувальникам: у завідомому коментаторському екстазі іншого способу сприйняття, здається, не дано зовсім) не інакше, як щойно тільки після смерті короля. Згідно з повчанням не схильної переобтяжуватися пошуком аргументів новітньої “найпрогресивнішої візії”, “весь проект писання історії Романовичів розпочався по смерті і Данила, і Василька”⁶...

За розбудованого на такий спосіб зосередження, коли навіть задокументовані в літописному викладі найважливіші й найхарактерніші моменти епохи надалі перебувають поза увагою, або ж через небажання знання та очевидний йому опір трактуються із незмінним їх запереченням, набір конкретних проблем для дослідження здатний презентуватися практично не обмеженим. На тлі неподільного домінування переваги переспівуваних “у коло” усеподавляючих “скарбів історіографії” (нехай навіть і працююто відсвіжених) – за “новомодного” загального небажання читати та сприймати літопис – істотні для осмислення традиції відкриття здатні робитися, як не “дивно”, й там, де нога історика спроможна була досі ступати немовби загалом неначе частіше. Як це, зокрема, випало показати на прикладі знаменитого під усіма можливими оглядами немало притягального останніми часами “угорського підданства”. А важливий для визначальної проблеми сприйняття та осмислення епохи досвід вдається накопичувати навіть на, видавалося б, нібито немало скромніших за значенням комплексах джерельних переказів – за умови, звісно, не так уже й часто практикованого їх належно докладного відчитання та адекватного сприйняття.

Одним із таких не викликаних дотепер із небуття, проте під багатьма оглядами вартих уваги численних аспектів історії короля Данила Романовича та його часів сприймаються польські спільники

⁶ Толочко О. королеви же Данилоу... С. 477. Безпідставність і навіть очевидну безглуздість такої вигадки на основі її докладнішого критичного перегляду показано: *Александрович В.* “Новий літописець”... С. 243–246. Одним із вимовних прикладів засвідченої глибини засвоєння й осмислення сприймається зазначене тверде переконання коментаторів, нібито “основна лінія оповіді ГВл... розвиває ідеологію протекторату угорського короля над Романовичами”: *Толочко О.* *тогда же бояре Володимьрстии...* С. 146 (пор. вище).

організованих здебільшого його зусиллями військових походів разом із їхньою не так уже й рідко не позбавленою немало своєрідних різномовних акцентів поведінкою під час подібних спільних експедицій. Причому, зіставлення засвідчених конкретних ситуацій спроможне переконувати: така активність здатна виявлятися цілком незалежно від безпосереднього актуального спрямування поодиноких певних кампаній, їх обставин, контексту та перебігу. Принаймні вона зафіксована як при участі у внутріпольських війнах, так і чеському поході 1253 р. та декількох сучасних йому військових діях цілком іншого спрямування – антигвельфських зусиллях. І це – при знаній лаконічності та дошкульній скупості літописного викладу, неодноразово відчутного при висвітленні відповідних обставин (див. далі). Адже насправді – то тільки в очах окремих зовсім “безнадійно усеpronикливых” новітніх трактувальників літописець короля “описывал каждый его шаг”⁷...

Тема польських контактів короля Данила Романовича отримала досить різноманітне відображення на сторінках літопису, збереглися з цього приводу відсилання і в польських джерелах, тому до неї набирується чимало звернень у літературі. З-поміж новітньої можна вказати відповідні розділи монографії Олександра Головка⁸. Однак літературна спадщина – як давніша, так і, не меншою мірою, немало так само й новіша – все ще звикла здебільшого простувати протореними й унаслідок цього позірно нібито незмінно “надійними” літописними стежками, звично немало окресленими, до того ж, найперше зусиллями на відповідному поприщі попередників. Тому навіть ще й досі – поза найпростішим переказом викладених у літописному оповіданні фактів – пропонувані огляди звично не завжди належно затримувалася над відображеними в самому джерелі явищами та ширшими процесами, як і відкладеними на сторінках літопису фактами й обставинами, що їм не випало потрапити до поля зору попередніх заслужених визнаних класиків. Немало по-

⁷ Мартынюк А. В. “Хронографу же нужда есть писати все”, или как Даниил Галицкий не взял Оломоуц, а летописец превратил поражение в победу *Письменность Галицко-Волынского княжества: историко-филологические исследования* / Komendova J. a part. Olomouc, 2016. С. 128.

⁸ Головка О. Русь і Польща в міжнародному житті Європи (X – перша половина XIII ст.). Київ, 2021. С. 317–508.

казовою видається також поширена практика коментування не так безпосередньо самого джерела – до нього, трапляється, можуть не вдаватися навіть і зовсім – із визнанням за ним свідчення першої й найважливішої вимови, а послуговування на потребу “незамінними скарбами” все тієї ж історіографії⁹. Звично примноженими не меншої для згальнопоширеного сприйняття надійності найперше від тих же названих скарбів неунікнено узалежненими “високовартісними” засобами актуальної власної ж ерудиції...

За організованих на такий спосіб зусиль немало вартого уваги з-поміж того, що на різний спосіб зафіксовано й відображено на сторінках літопису, досі з різноманітних причин здатне було не потрапляти до поля зору істориків неподільно домінуючої школи літописного способу мислення зовсім, незмінно залишаючись найперше поза зацікавленням сформованого на описаний спосіб дотеперішнього стійкого літературного досвіду. Немало таких сюжетів віднаходиться й у розбудованих різнорідних взаєминах на польському напрямку. Й польські спільники військових кампаній короля Данила Романовича та пов’язані з ними вимовні сюжети літопису разом з іншими супутніми джерельними свідченнями

⁹ Показовий приклад такої позиції – визнання новоявленого “погромника” короля Данила Романовича в особі самозваного “современного историка” в його, за власним же визначенням, “очерке” з приводу чеського походу короля Данила Романовича 1253 р. як “поражения”: “Поход очень подробно (в буквальном смысле слова по дням) был проанализирован недавно Д. Домбровским, на выводы которого мы будем опираться в данном очерке”, див.: *Мартынюк А. В.* “Хронографу же нужна есть...”... С. 118. Втім, звільнивши себе на зазначений спосіб від необхідності аналізувати літопис, до відповідної роботи попередника автор теж мав сягати не надто зосереджено, звично наговоривши на нагоду “великих слов велику купу” (Тарас Шевченко) й на тому немало притомившись, див.: *Александрович В.* Опавський похід короля Данила Романовича 1253 року (у видавничому процесі). Тому нічого дивного, що новоявлена самопроголошена “прогресивна візія” насправді не спроможна мати рішуче нічого спільного зі справжньою ситуацією у її різнорідних вимірах, засвідченою в автентичних джерелах епохи на чолі з найдокладнішим за притаманною йому вимовою усе ще так і не прочитаним з відповідного приводу літописом короля Данила Романовича.

ширшого контексту належать до таких власне, все ще не викликаних із небуття численних окремих тем винятково довготривалого – як для тих часів – періоду перебування на престолі короля Данила Романовича.

Як здатний переконати літописний виклад, польська сторона в особі краківського князя Лешка Бялого повинна була відіграти певну виразно позитивну за її наслідками роль при розгортанні подій навколо особи юного галицького князя Данила Романовича та його родини вже за умов найближчого часу після загибелі батька – князя Романа Мстиславовича у червні 1205 р.¹⁰ Той же краківський сусід причинився так само й до винятково лаконічно відображеного в літописі та через те надто мало зауваженого в його конкретних виявах і внаслідок цього виразно недооціненого в дотеперішній літературі “посадження” підростаючого Данила Романовича у Володимирі (1215): “Лєстько же посади Романовича в Володимєри”¹¹. Власне зазначеній так лаконічно, без будь-яких докладніших деталей та ширшого контексту зафіксованій і внаслідок цього неналежно досі сприйнятій події випало виявитися вихідним пунктом подальших цілеспрямованих зусиль молодого, а далі вже й зрілого

¹⁰ Новіший коментар до тогочасної ситуації із критичним переглядом не-малої кількості нагромаджених у дотеперішній літературі трактувань, не заснованих на адекватному відчитанні літописного переказу, див.: *Александрович В.* “Угорське підданство”... С. 178, 185.

¹¹ *Ипатьевская летопись Полное собрание русских летописей* (далее – ПСРЛ). Т. 2. Москва, 1998. Стб. 731. Показово, що його “не зауважено зовсім” у двох новіших коментованих виданнях літопису, див.: Галицько-Волинський літопис. Дослідження. Текст. Коментар / За редакцією члена-кореспондента НАН України М. Ф. Котляра. Київ, 2002. С. 17, 35–36, 183–185; Галицько-Волинський літопис: текстологія. С. 59. За переконанням коментаторів останнього видання, Данило Романович, всупереч наведеному чіткому та однозначному зацитованому літописному переказові – разом із немалою кількістю пізніших інших, не менш виразних, – “ніколи не був волинським князем”, див.: *Толочко О.* Того-лѣѣ Мѣстиславоу князю вѣжи емоу Бѣ. во срѣце мѣсль блѣгоу Галицько-Волинський літопис: текстологія. С. 650. З приводу цих зусиль заперечити відповідний непідважальний аспект біографії короля див.: *Александрович В.* “Новий літописець”... С. 179–180.

самостійного володаря із реалізації припалої йому волею обставин історичної місії – збирання втраченої у ситуації опору галицького боярства та агресії противників після загибелі батька не так давно об'єднаної держави¹².

Однак за швидкоплинних перемінних умов того часу стосунки звично мали не найбільше шансів розвиватися винятково за заданим згаданим володимирським посадженням першопочатковим безхмарним сценарієм. Як видно з пізніших фактів, деє уже в ті ж часи (актуально доступні джерела відповідного перебігу подій разом із їх конкретними обставинами не віднотували зовсім) краківському князеві випало захопити частину належної до короля Данила Романовича володимирської території на західному березі річки Західний Буг¹³. Уже невдовзі після виразно спрямованого в очевид-

¹² Цей найважливіший момент біографії періоду утвердження короля досі не привертав належної уваги. Новіший переказ відповідних зафіксованих у літописі подій з акцентом на значенні володимирського середовища в історії аналізованого періоду запропоновано: *Александрович В. Князь володимирський Александрович В., Войтович Л. Король Данило Романович* (Славетні постаті Середньовіччя. Вип. 3). Біла Церква, 2013. С. 61–74. Вперше увагу до володимирського етапу біографії короля як окремого самостійного важливого явища його епохи в новішій літературі коротко привернуто: *Його ж. Володимир часів князя Данила Романовича. Вступні нотатки до непоцінованого періоду історії міста Минуле і сучасне Волині та Полісся: Володимир Волинський в історії України та Волині. Збірник наукових праць. Матеріали XIV Волинської наукової історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 13-ій річниці Незалежності України та 680-й річниці надання Володимирові-Волинському Магдебурзького права, м. Володимир-Волинський, 2004 р.* Луцьк, 2004. С. 3–4. Пор. також: *Ejusdem. Sztuka XIII-wiecznego Chełma. Zasadnicze problemy badawcze Do piękna nadprzyrodzonego. Sesja naukowa na temat rozwoju sztuki sakralnej od X do XX wieku na terenie dawnych diecezji chełmskich Kościoła rzymskokatolickiego, prawosławnego i grecko-katolickiego*. Т. 1: Referaty. Chełm, 2003. S. 56–59. Стосовно володимирського вокняжіння короля Данила Романовича 1215 р. та його обставин й контексту найдокладніше в новітній літературі див.: *Головко О. Русь...* С. 342–345.

¹³ Новіший коментар див.: *Головко О. Русь...* С. 336–337.

ному галицькому розрахунку династичного одруження із донькою нового галицького князя Мстислава Мстиславовича зять, згідно з літописом, мав скаржитися тестеві на сусіда-загарбника: “еха Даниль ко Мьстиславоу в Галич¹⁴ . рекы на Лестька . ако ѿтчиною мою держить”¹⁴. Проте актуальному галицькому князеві самому тільки незадовго до того вдалося посісти престіл не лише за сприяння, а й так само навіть з ініціативи того ж таки Лешка Бялого¹⁵ й добросусідські стосунки з ним для нового галицького князя виявлялися одним із незамінних наріжних каменів закріплення на новообсадженому володарюванні¹⁶. Тому на пропозицію приєднатися до планованого конфлікту з краківським князем отримано негативну відповідь¹⁷. Однак Данило Романович не взявся за порадою тестя

¹⁴ Ипатьевская летопись. Стб. 732.

¹⁵ “Лестько же... посла к Новоугородоу по Мьстислава . и реки брать ми еси . поиди и сади в Галичъ Мьстислав же поиде на Галичъ . со свѣтомъ Лестьковымъ”: Ипатьевская летопись. Стб. 731.

¹⁶ Див. коментар: *Войтович Л.* Галич у політичному житті Європи XI–XIV століть. Львів, 2015. С. 299–300. Пор.: *Головко О.* Князь Мстислав Мстиславич “Удатний” і його доба. Кам’янець-Подільський, 2017. С. 125–126; *Його ж.* Русь... С. 365–366.

¹⁷ “wnомоу же вѣщавшю . сѣоу за первоую любовь . не могоу на нь востати . а налѣзи собѣ други”: Ипатьевская летопись. Стб. 732. Не дивлячись на цілком вмотивовану виразно викладену конкретну причину відмови, за немало своєрідного налаштування стосовно короля Данила Романовича вона викликала цілком абсурдний образ молодого володаря, який “цілком ізольований династично (навіть його тесть Мстислав Мстиславич відмовляє в підтримці)”: *Толочко О.* бѣ бо преже того пискоупъ. Асафъ... *Галицько-Волинський літопис: текстологія.* С. 207. Водночас на зазначеній підставі на розвиток наведеного погляду твердиться, ніби “Романовичі щоразу виявляються молодшими партнерами, нездатними самотійно функціонувати (виділено – В. А.) без протекції сильніших князів – Лешка і Мстислава Мстиславича”: Там само. З приводу такого трактування див.: *Александрович В.* “Новий літописець”... С. 205 . Як нездатності “самотійно функціонувати” належить ув’язуватися із розгорнутою тут же успішною військовою акцією супроти першого з названих “протекторів” – ребус

“а налѣзи собѣ други”¹⁸ ускладнювати й без того непросте завдання. Як лаконічно подав літопис, він розпочав діяти власними силами: “Данилоу же возвратившоуся к домови . и ѣха с братомъ . и приа Берестии . и Оугровескъ . и Верещинъ . и Сѣолпъ Комовъ . и всю Оукраиноу”¹⁹ – “ku zdumieniu dworu krakowskiego”, як випало ствердити сучасному польському історикові²⁰.

Зрозуміло, що таке провадження недавнього протегованого здатне було викликати відповідну реакцію, оскільки краківській стороні – з її огляду – явно належалося немовби очікувати “потенційних виявів вдячності” за “докладені зусилля” “турботливого польського протектора”: за словами літописця, “Лестько же великъ гнѣвъ имѣа на Данилоу”²¹. Внаслідок цього “вѣснѣ же бывши и ѣхаша Лаховѣ воевать . и воеваша по Боугоу”. “и посла по нихъ Даниль . Гаврила Доушиловича . и Семена Шлоуевича . Василка Гавриловича . и биша и до Соухое Дорогве . и колодниики изымаша . и возвратишаса в Володимеръ . с великою славою . тогда же Климиъ оубьенъ бы^ѣ Хрѣстиничъ единъ ѿ всихъ его воинъ . егоже крѣтъ и донѣнѣ стоить . на Соухои Дорогви . Лахы же многи избиша и гнаша по нихъ до рѣкы Вепра”²². Причому, згідно зі свідченням літопису, краківський князь був переконаний, нібито такий крок недавньому протегованому належалося вчинити, прислухавшись до намовлянь тестя – князя Мстислава Мстиславовича: “Льстькови же твораци . Мьстиславимъ свѣтомъ . Даниль приаль есть Берестии”²³. Хоча чи мав актуальний галицький князь якийсь безпосередній стосунок до нового успіху зятя – гадати не випадало

явно не до з’ясування... Проте “інтерпретаторські пріоритети” наведене трактування засвідчує цілком виразно.

¹⁸ Ипатьевская летопись. Стб. 732.

¹⁹ Там же. Показовим сприймається відзначення експедиції разом “с братомъ” – князеві Василькові Романовичу на той час мало бути років десь із п’ятнадцять. Втім, цілком очевидно йшлося не так про безпосередню участь у військовому протистоянні, як спільність дій.

²⁰ Bartnicki M. Elita księstwa Krakowsko-Sandomirskiego wobec stosunków z księstwami ruskimi w XIII wieku *Соціум. Альманах соціальної історії*. Вип. 7. Київ, 2007. С. 16.

²¹ Ипатьевская летопись. Стб. 732.

²² Там же. Стб. 732–733.

²³ Там же. Стб. 733.

б. Згідно з наведеним літописним переказом стосовно прохання перед початком кампанії та тодішньої реакцією на нього, – радше ні.

У викладі цієї показової і важливої для молодого короля знаменної перемоги на сторінках літопису вперше присутній своєрідний немовби підсумовуючого наповнення прикінцевий зворот “и возвратишася в Володимерь . с великою славою”²⁴, здатний попереджувати пізніше, звичне для літописного викладу формулювання подібних переможного наповнення послідовно лаконічних реляцій²⁵. Він відсилає до використаного при цьому окреслення як загальноприйнятої й незмінно стосованої формули традиції²⁶ разом із її писемним вираженням, підхопленої згодом, уже в холмському середовищі короля²⁷.

Цей цілком вступний, явно попередній епізод подальших ширших військових контактів Данила Романовича на польському напрямку, ще періоду його утвердження та перших самостійних кроків у Володимирі, сприймається показовим, хоч і – з огляду на характер тогочасної ситуації – зовсім очевидно виразно немало віддаленим прикладом контексту передісторії подальших спільних військових походів із поляками, в руслі яких і повинен був надалі скластися окремий відосіблений напрям сусідських стосунків. Самі вони фіксуються, однак, лише згодом, за принципово інших обставин – уже правда тільки за умов дещо пізнішого часу, щойно через десятиліття від розглянутих явно винятково “випереджуючого” характеру і навіть відмінних за притаманною їм природою подій.

До чогось такого вперше повинно було дійти щойно 1228 р., – під час протистояння короля із київським князем Володимиром Рюриковичем, який прикликав на підмогу половців. Данило Романович повівся на аналогічний спосіб. Вперше, наскільки відомо, він

²⁴ Там же. Стб. 732.

²⁵ Див.: *Александрович В.* “И приде во гра^ѣ холмь . сь ч^ѣтью и со славою”. Повернення короля Данила Романовича з Опавського походу літа 1253 року у викладі холмського літописця: між вимовою джерела та “скарбами історіографії” *Княжа доба: історія і культура*. Вип. 16 С. 122.

²⁶ У цьому переконує неодноразова присутність залученої формули в Київському літописі, див.: *Александрович В.* “И приде во гра^ѣ холмь...”. С. 122–123.

²⁷ *Александрович В.* “И приде во гра^ѣ холмь...”. С. 122–123.

мав тоді вдатися до сусідської польської допомоги, застосувавши при цьому навіть явну хитрість супроти київських противників. За свідченням літописця, “Данило бо творащоу^ε . миръ сотворити с ними . перевода ими . и ѣха в Лахты . по помощь”, водночас підмовивши при цьому половців, аби ті відступили від союзу з київським князем²⁸. Завдяки докладеним зусиллям вдалося забезпечити не конкретизовану в літописному викладі, проте, видно, важливу й так само достатньо чисельну польську підмогу: “Даниль же и Василко собравша Лахты многы . идоста Къиевоу со Пакославомъ . воеводоу”²⁹. Проте до її залучення безпосередньо до самих військових дій тоді не повинно було дійти. Київська коаліція “хоташе мира оумиришаса . и Лаховѣ возворотишаса въспать”³⁰. Внаслідок цього конфлікт, фактично навіть не розпочавшись у його воєнному вимірі, за докладніше не описаних обставин мав завершитися,

²⁸ Ипатьевская летопись. Стб. 753.

²⁹ Там же. Стб. 753–754. У контексті тогочасної боротьби навколо краківського трону після вбивства Лешка Бялого Даріуш Домбровські визнав стосовно воеводи Пакослава: “trudno właściwie stwierdzić przez kogo wysłany”, див.: *Dąbrowski D. Daniel Romanowicz król Rusi (ok. 1201–1264). Biografia polityczna (Monografie Pracowni Badań nad Dziejami Rusi Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy. T. 1).* Kraków, 2012. S. 144–145. Однак цим децидентом безперечно мусів бути тільки молодший брат загиблого Конрад Мазовецький у порозумінні з княгинею-вдовою Гремиславою, княгинею сандоमेжскою. Принаймні з іншими важливішими учасниками тодішніх подій навколо Кракова контакти короля Данила Романовича за умов відповідного періоду не засвідчені, див.: *Ibidem*. S. 145–150. Пор.: Ипатьевская летопись. Стб. 754. Немає показово, однак, що польська сторона на тлі далеко не простої внутрішньої ситуації визнала за можливе прихилитися до актуальних за потребувань сусіда. Й тут знову здатна увиразнитися постать того самого Конрада Мазовецького, з яким королеві Данилові Романовичу уже наступного року випало відбутися в інтересі польського князя спільний похід, спрямований на Каліш (див. далі). Вартим уваги видається так само й залучення воеводи Пакослава – знаного давнього прихильника Романовичів з середовища польських еліт, див.: *Головко О. Русь...* С. 342–344.

³⁰ Ипатьевская летопись. Стб. 754.

що, відповідно, повинно було позбавити й досвіду взаємного разом із польською стороною воювання.

До наступного – першого більшого окремого спільного походу – належалося дійти, однак, не далі, як уже одразу через рік, 1229 р., коли після загибелі краківського князя Лешка Бялого Данило Романович підтримав кандидатом до престолу його брата Конрада Мазовецького: “по смрти брата своего . Кондрать приа Данила и Василка . в великоюю любовь . и проси ею . а быста шла емоу на помощь . и пойдоста емоу на помощь . на Володислава на старого”³¹. Кампанія 1229 р., спрямована на Каліш на південному сході Велькопольського воевудства нинішньої Польщі³², стала також першою з-поміж досить нечисленних зарубіжною військовою експедицією короля Данила Романовича. Водночас це так само один із тільки двох дальших закордонних походів у його біографії взагалі, доволі рідкісна для чималого особистого військового досвіду короля дальша зарубіжна військова кампанія, немало незвична також, зрештою, й для князів київської династії загалом. Важлива вона так само і як свідчення показової своєрідної “зміни орієнтації” у взаємних русько-польських стосунках. Тепер і надалі вже не так польська сторона залучалася у потребах короля, як він сам частіше виступав їй на допомогу³³. Закономірна присутність поляків

³¹ Там же.

³² У новіших “особливо всепроникливих” коментаторських зусиллях місто віднесено до... Сілезії: “Після завершення походу в Силезію, апофеозом якого стала облога фортеці Каліш, князі Василько й Данило повернулися до Володимира”, див.: *Ставиский В.* Після завершення походу в Силезію... *Галицько-Волинський літопис: текстологія.* С. 267.

³³ Цю обставину зауважив уже: *Пашуто В. Т.* Внешняя политика Древней Руси. Москва, 1950. С. 252. Втім, ще Михайло Грушевський присав про внутрішні війни в Польщі, які “відвертали увагу польських князів від руських справ”: *Грушевський М.* Історія... Т. 3: До року 1340. Львів, 1905. С. 46. Пор.: *Головко О.* Русь... С. 400. Д. Домбровскі відзначив – тільки, в його баченні, на додаток до... отриманої військової здобичі (?), про яку в доступних джерелах не йдеться зовсім: “obaj bracia okryli się sławą, wzmacniając swój prestiż pośród Piastów, a także na Rusi”, див.: *Dąbrowski D.* Daniel Romanowicz... S. 155. Втім, ніяких свідчень стосовно згаданого розголосоу “na Rusi” джерелам віднотувати ніби не випало.

надавала ситуації окремого додаткового акценту. Із цього огляду з нею здатний бути зіставлений ще тільки одинокий пізніший епізод – відбута шойно майже через чверть століття після цього спрямована на Опаву недовготривала, проте теж досить послідовно, з численними істотними для розуміння ситуації віднесеннями описана в літописі чеська кампанія разом із польськими спільниками літа 1253 р.³⁴ (докладніше див. далі).

Калішському походу 1229 р. так само належалося виявитися першою із такою докладністю, з немалою кількістю вимовних подробиць викладеною на сторінках літопису військовою експедицією короля Данила Романовича³⁵. Сам опис, безперечно, здатний вказати також на особливу увагу до тогочасного калішського епізоду в середовищі короля. У реляції з перебігу тодішніх військових дій літописне оповідання вперше запропонувало декілька окремих яскраво викладених конкретних сюжетів стосовно немало своєрідної, як для обставин, при яких їм належалося виявитися та розвинути, за всіма зафіксованими її ознаками доволі неначе “незалежної” поведінки польської сторони, ніяк несумісної із завданнями та інтересами організованого спільного воювання, а навіть і її власними.

У першому засвідченому конкретному випадку протиставлення пов’язане з опором союзних сандомежських воевод прийнятому рішенню провадити наступ на місто³⁶: його взяття привело б до неба-

³⁴ Найдокладніший аналіз зафіксованих у літописі обставин його розгортання разом із поодинокими свідченнями позалітописних переказів у поєднанні з критикою поширеного в дотеперішній літературі неприпустимо поверхового трактування задокументованого перебігу всієї сукупності тогочасних подій наведено: *Александрович В. Опавський похід...* Скорочений перегляд тодішньої ситуації у контексті відображення проблеми спільного з польською стороною воювання запропоновано далі.

³⁵ Ипатьевская летопись. Стб. 755–758.

³⁶ Там же. Стб. 755. Така позиція у новітнього коментатора викликала враження: “Невдовзі після початку облоги, як здається, як оборонці, так і частина нападників все більше починають прагнути до скорішого припинення військових дій і укладення миру”, див.: *Головко О. Русь...* С. 396. Аналогічний сюжет незрозумілого з огляду інтересів військової кампанії польського спротиву вивився також і під час згаданого опавського воювання 1253 р. (див. далі).

жаного для них посилення мазовецького князя³⁷. Конрад Мазовецькі змушений був навіть додатково спонукати зібраних вояків, проте ті й надалі продовжували зосереджено дотримуватися незмінної “лінії опору”: “и приидоша во станъ гадающимъ . како поити к градуу на бои Лахомъ же не хотащимъ битиса. наоутрее же . Даниль . и Василько . поемъ вое свое и пойдоста ко градуу . Кондратоу же любашю Роускыи бои . и поноужающоу Лахъы свое . внѣмъ же вдинако не хотащимъ”³⁸. Тому, як видно, навіть при розгортанні військової акції самого короля польські спільники не без явного моменту демонстрації утримувалися від прилучення до військових дій.

Важливий окремий наступний скерований до “руської” сторони акцент поведінки польських учасників під час немало своєрідної у її зафіксованих виявах калішської облоги засвідчено також при досить докладно переданих у викладі літописця переговорах представників Конрада Мазовецького із захисниками міста – з “незаконно” присутнім при них Данилом Романовичем: “стоащимъ же моужемъ на заборолѣхъ . и рекоущимъ имъ . тако молѣвъта великомуу . кназю Конѣдратоу”³⁹ . сии градъ не твои ли есть . мы же

³⁷ Włodarski B. Polska i Ruś 1194–1340. Warszawa, 1966. S. 103.

³⁸ Ипатьевская летопись. Стб. 755. З приводу такої немало своєрідної поведінки частини польської сторони варто мати на увазі давнє припущення (хоча й цілком здогадне) Броніслава Влодарського стосовно керівників сандомежських учасників: “Obaj dowódcy otrzymali zapewne od księżnej (Гремислави, матері малолітнього князя Болеслава Встидлівого – В. А.) odpowiednie instrukcje, ażeby raczej ułatwiali Laskonogiemu obronę”, див.: Włodarski B. Polska... S. 101. Пор.: Bartnicki M. Elita... С. 18.

³⁹ Наведене “не зауважене” у новітніх “всепроникливих” коментаторів цитоване відсилання до князя – важливе заперечення їхнього впертого намагання потрактувати іменування великим князем нібито винятково посмертним пригадуванням: Толочко О. посадиша кназа Данила на столѣ вца свого... *Галицько-Волинський літопис: текстологія*. С. 151. Водночас це ще й вимовний приклад притаманного західноукраїнському літописанню XIII ст. та невідступно стосованого в ньому справжнього наповнення і значення такого іменування, див.: *Александрович В. “Новий літописець”*... С. 154–157. Однак противники зазначеного погляду заповзялися категорично “не бачити” давно відзначених у літературі (Poppe A. O tytule wielkoksiążęcym na Rusi *Przegląd*

моужи изнемогоше . и во градѣ семь . ци иного странници есмы . но людѣ твои есмы а ваша братья есмы . чемоу ѡ насъ . не сожалитеси . аще насъ Роусь плѣнать . то коую славою. Кондратъ прииметь . аще Роуская хороуговь станеть на забролѣхъ то комоу чѣть оучиниши . не Романовичема ли . а свою чѣть оуничижиши . нѣнѣ братоу твоемоу слоужимъ . а заоутра твои боудемъ . не даи славы Роуси ни погоуби града сего . и и многа словеса глѣхоу”⁴⁰. Умовляння зі сторони захисників міста, адресовані князеві Конраду, й викладені при цьому послідовно патріотичного наповнення аргументи виразно скеровувалися проти Данила Романовича. Сам він, коли викрилася його присутність при переговорах, як видно, не схильний був, однак, трактувати почуте надміру поважно й навіть у безпосередньому продовженні мав докластися до подальшого замирення сторін: “ѡному же много смѣавъшоуса и много вѣстовавшоу с ними . и поа ѿ нихъ. ѿ . моужа . и приѣха Кондратови . и створи Кондратъ с ними миръ”⁴¹. Хоча – висловлений у конкретній описаній ситуації, радше, приватно – цілком очевидний незмінно працюючий і надалі своєрідний момент ширших взаємних стосунків при цьому подано зовсім виразно⁴². Новітній коментатор ствер-

Historyczny. T. 75, zes. 3. Warszawa, 1984. S. 431–432) цілковито неприйнятних для них інших можливостей.

⁴⁰ Ипатьевская летопись. Стб. 756–757.

⁴¹ Там же. Стб. 757. Правда, поміж “скарбів історіографії” можна навіть довідатися, нібито... “було здобуто місто Каліш” (Котляр М. Данило Галицький. Київ, 2001. С. 127) – ще одна цілком очевидна давніша “паралель” до засвідчених успіхів осмислення Опавського походу (див. далі).

⁴² Зовсім своєрідно викладено похід у новішому коментованому виданні літопису. Відзначивши в розповіді незмінні для бачення новітніх трактувальників “істотні редакторські доповнення”, у контексті послідовно проведеної при коментуванні версії “суцільного редагування” визнано: “Основний” текст відповідає початковій ідеології повісті про Романовичів, де вони перебувають під патронатом довколишніх володарів, які “приймають їх у любов” і сприяють їм, а Романовичі виступають молодшими партнерами. Епізод облоги Каліша мав на меті продемонструвати саме це: Конрад “приа Данила и Василка. в великою любовь”, а Романовичі вдячно відгукнулися на його прохання. ... Фрагмент було перероблено у світлі іншої ідеології, з дистанції часу, коли

див, нібито “протиставлення позицій поляків і волинян у літопису є перебільшенням і не є свідченням якоїсь серйозної ворожнечі між учасниками коаліції”⁴³. Проте для зазначеного “перебільшення” складно віднайти підстави, як і, зрештою, так само – пошуків при цьому “ворожнечі”. Радше, справді “під час виправи однозначно існували різні підходи” не тільки щодо прийнятної тактики ведення війни, як визнав Олександр Головко⁴⁴, а й самої війни. Так би мало

Романовичі вже мали репутацію самостійних володарів, і так, щоб саме вони почали відігравати провідну роль у сюжеті. Відповідно, з історії *невдалої облоги невеличкої фортечки* в Польщі зробили *героїчну повість про складну, тривалу і героїчну облогу, де Данило виявив чудеса воєнного мистецтва* (виділено – В. А.), і тільки обставини завадили йому здобути повний і беззастережний успіх”, див.: *Стависький В.* по смерті брата свого . Кондрать приа Данила и Василка . в великую любовь *Галицько-Волинський літопис: текстологія.* С. 256. Правду кажучи, “вдячний відгук” за “прийняття у великою любовь”, як і пригадані тут “чудеса воєнного мистецтва” самого Данила Романовича при Каліші, не засвідчено зовсім. Так само неможливо відшукати в літописному оповіданні чогось хоч якось подібного на вловлену зусиллями коментатора “героїчну повість про складну, тривалу і героїчну облогу”. Водночас очевидних явних коментаторського походження численних “чудес” у наведеному новітньому трактуванні калішського епізоду не зауважити не можна ніяк.

⁴³ Головко О. Русь... С. 398. До “серйозної ворожнечі” вдаватися при цьому, звісно, не випадало би зовсім. Автор виразно намагається докласти зусиль до згладження протиріччя між польською та руською стороною у поході: Там само. С. 398–400.

⁴⁴ Головко О. Русь... С. 399. При цьому видається явно невдалим запропонований набір тверджень, нібито “Романовичі ж були зацікавлені в ослабленні поляків, в захопленні міста за результатами бойових дій, що позначилося б на розмірах воєнної здобичі волинян”: Там само. Явного відображення наведеного давнішого відкликання Д. Домбровського до сюжету “військової здобичі” не зауважити не випадало б. Як видається, повинно було найперше йтися про підтримку мазовецького князя та обов’язкове ставлення до зобов’язань запрошених союзників. Запропоноване ж завершення здатне переводити ситуацію на знаний “практичний інтерес”, мимоволі – радше неусвідомлено – приписуючи

виглядати, ніби запрошений Данило Романович під стінами Каліша не всім польським учасникам коаліції виявлявся потрібним... Звісно, немає підстав для прийняття “якоїсь серйозної ворожнечі” й не про неї повинно йтися. Проте явна своєрідність позиції частини польських учасників й виставлення при тому в немало дивному світлі запрошеної західноукраїнської допомоги цілком очевидні.

Новітній коментатор, виходячи від присвоєної теорії нібито докорінного пізнішого перероблення літописного тексту, розподілив розповідь на первісні та редакторські складові й щодо останніх визнав: “переважна більшість фрагментів об’єднана двома темами: несподіваної повені та складної топографії міста, які в кінцевому підсумку завадили Данилові успішно завершити штурм Каліша”⁴⁵. Однак, згідно з літописною розповіддю як єдиним актуально доступним джерелом із відповідного приводу, “завершити штурм” насправді мали завадити ніяк не природні умови, а свідомо позиція частини польського керівництва походу разом із їхніми підлеглими, якнайвиразніше не налаштованого на провадження військових дій. Запропоноване трактування – ще один яскравий приклад того, як новітнє коментування загалом здатне обходитися й зовсім без самого джерела, звично й без звернення до нього “все знаючи краще”⁴⁶.

українській стороні очевидну перевагу завідомого, так би мовити, “грабіжницького налаштування”.

⁴⁵ *Стависький В.* по смерті брата свого... С. 254.

⁴⁶ Характерним прикладом цього сприймаються новіші зусилля коментатора з розвитку на прикладі калішського воювання прийнятої у відповідному колі теорії посиленого начебто редагування літопису при укладенні наявної його версії, який, окрім проштовхування ідеї двох текстів, запропонував водночас ще й так само явні очевидні перекручення “на потребу” самого експлуатованого літописного викладу: “Основний” текст відповідає початковій ідеології повісті про Романовичів, де вони перебувають під патронатом довколишніх володарів, які “приймають їх у любов” і сприяють їм, а Романовичі виступають молодшими партнерами. Епізод облоги Каліша мав на меті продемонструвати саме це: “Конрад “прия” Данила и Василка. в великою любовь”, а Романовичі вдячно відгукнулися на його прохання. *Невдача під Калішем* не кидала тіні на воєнний хист Романовичів, адже смисл повідомлення полягав не в зображенні їх звитяги, а в наголошенні на

почесності бути запрошеними в похід. Фрагмент було перероблено у світлі іншої ідеології, з дистанції часу, коли Романовичі вже мали репутацію самостійних володарів, і так, щоб саме вони почали відігравати провідну роль у сюжеті. Відповідно, з історії невдалої облоги *невеличкої фортечки* в Польщі зробили *героїчну повість про складну, тривалу і героїчну облогу*, де Данило виявив *чудеса воєнного мистецтва* (виділено – В. А.), і тільки обставини завадили йому здобути повний і беззастережний успіх”: *Стависький В. по смерті брата свого...* С. 256. Стосовно ідеї “двох текстів” див.: *Александрович В. “Новий літописець”...* С. 200–201. Насправді те, що “по смерті брата свого . Кондрать приїхав Данила и Василка . в великою любовь” здатне мати стосунок до самого калішського походу лише як конкретне свідчення обопільної згоди. Щодо вказаної “ідеології патронату”, то на найдокладніше досі розписаному в літературі угорському її об’явленні відверту завідому анекдотичність відповідного погляду показано: *Його ж. “Угорське підданство”...* С. 133–190. У запропонованому калішському епізоді улюблені в колі коментаторів “усеможливі патрунування” посунулися аж так далеко, що, як показано, літописцеві випадає нібито навіть всемірно тішитися з приводу самого факту залучення короля із братом до походу: “смысл повідомлення полягав... в наголошенні на почесності бути запрошеними в похід” коли їм ще навіть не мала прислуговувати... репутація “самостійних володарів”. Подану немовби “героїчну повість про складну, тривалу і героїчну облогу, де Данило виявив чудеса воєнного мистецтва” в калішському сюжеті можна побачити хіба що за цілком уже неподоланного потягу до власне такого їх сприйняття, оскільки в самому тексті непосвяченого в подібні тонкощі щось навіть віддалено наближене переслідувати не здатне ніяк... “Глибину проникнення” до сюжету засвідчує та обставина, що, за твердим переконанням коментаторів, літопис, як зазначено, мав бути укладений щойно за часів князя Володимира Васильковича після 1269 р. й проведення “ідеології підданства” повинно звідсіля належати... йому та його літописцеві (див. вище). Коли явленого на такий спосіб очевидного і безперечного коментаторського абсурду видається надто мало, належить ще прийняти “відчищення” від подібної “ідеології”... уже одразу ж невдовзі після її... насадження. Й це повинні були забезпечити зусилля невлізного фантастично працюючого всюдисущого “останнього редактора” див.: *Александрович В. “Новий літописець”...* С. 199–201. Пригаданої – із залюбки практикованим у колі коментаторів обов’язковим

Оскільки внутрішній польський конфлікт за описаних обставин закінчився обоюсторонньою мирною згодою⁴⁷, Данило Романович повернувся додому хоча й без очевидних військових зобутків, втім мабуть також й особливих незмінних супутніх “трофеїв” (!), що й належалося зафіксувати його літописцеві. Причому, це зроблено в залучених на відповідну нагоду таких висловлюваннях: “возвратистаса . ѿ Кондрата . в домъ свои с чєстью . Ббу поспѣвающю има . створиста емоу помощь великоу . и внидоста со славою . в землю свою . инъи бо князь не входилъ бѣ в землю Ладъскоу толь глоубоко . проче Володимира Великаго . иже бѣ землю крестилъ”⁴⁸.

Саме при цьому в Холмському літописі використано формулу (тут подану, однак, немов розділеною) про повернення переможця із честю та славою, яку в самому літописі попереджує тільки згаданий запис стосовно повернення переможців після розгрому напа-

у “потрібних” ситуаціях применшенням – “облоги невеличкої фортечки” при цьому так само не варто би упустити з уваги... О. Головко, наприклад, твердив про “велике місто Каліш” та “масштабний похід”: *Головко О. Русь...* С. 395, 401. Зроблено це, мабуть, не без певного перебільшення, як і при вказаному водночас винятково на підставі запису про повернення “с чєстью” и “со славою” із відкликанням до святого Володимира Великого висновку про “значний політичний резонанс на Русі”: Там само. С. 401. Проте амплітуда наявних розходжень при описі походу очевидна й безперечна. Водночас для жодного з цих тверджень само джерело не здатне пропонувати переконливих підстав. Коментаторська “невдача під Калішем” короля Данила Романовича теж спонукає поцікавитися, про яку власне “невдачу” повинно би йтися. Адже, згідно з літописною розповіддю, за засвідченої позиції частини польських учасників під стінами Каліша насправді немовби “не було нічого”, тобто... й “невдачі” – якнайочевидніше так само. Видно, коментатору не вдалося упустити нагоди ще раз наголосити на показаний спосіб усієї своєрідності послідовно витриманого власного ставлення до короля... У королівського літописця, мабуть, все ж, були цілком оправдані підстави твердити: “возвратистаса . ѿ Кондрата . в домъ свои с чєстью” “и внидоста со славою . в землю свою”, див.: *Ипатьевская летопись*. Стб. 757, 758.

⁴⁷ *Ипатьевская летопись*. Стб. 757.

⁴⁸ Там же. Стб. 757–758.

ду краківського князя Лешка Бялого навесні 1219 р. (під 1213 р.): “и возвратишася в Володимерь . с великою славою”⁴⁹. Найяскравіший літописний приклад присутності такого найдокладніше при тому розбудованого формулювання зберігся у складі пізнішої реляції про прибуття короля Данила Романовича до Холму з Опавського походу літа 1253 р.⁵⁰ (пор. також далі). Окрім того, молодший виклад Холмського літопису ще тільки раз незадовго до цього вдається до окреслення прибуття, причому тільки зі славою, під 1251 р. при відкликанні до завершення спільного з польськими князями походу на ятвягів у лаконічному твердженні “и придоста со славою на землю свою”⁵¹ (див. далі).

Запис про повернення із калішського походу наділений й ще однією важливою пріоритетною особливістю з очевидним виразним істотним ширшим історичним контекстом та наповненням. У його підсумуванні з’являється твердження про унікальність відбутого походу як безпрецедентного для власної історії – “инѣи бо князь не входилъ бѣ в землю Ладѣскоу толь глоубоко . проче Володимера Великаго . иже бѣ землю крестилъ”. При цьому важливим є не тільки відкликання до самого конкретного історичного попередження, а й ще також спосіб, на який його зроблено. Згадка про святого Володимира Великого як “Володимера Великаго . иже бѣ землю крестилъ” у найочевидніший спосіб здатна відсилати не тільки до визначного пращура та його пам’ятного чину, з історичної перспективи у військовому контексті для його біографії чи не найголовнішого. Водночас ще й так само виразно стверджено “входження” князя-хрестителя до “Лядської землі”, яке серед відомих історичних фактів належить співвіднести зі знаним походом “к Лахомъ” 981 р. (за хронологією старокиївського літописання)⁵². Однак само входження “в землю Ладѣскоу толь глоубоко”

⁴⁹ Там же. Стб. 732.

⁵⁰ Там же. Стб. 826. Найдокладніший коментар запропоновано: *Александрович В.* “И приде во гра^ѣ холмь...”. С. 121–123.

⁵¹ Ипатьевская летопись. Стб. 813. У володимирському продовженні західноукраїнського літописання XIII ст. йдеться винятково про повернення із честю: *Александрович В.* “И приде во гра^ѣ холмь...”. С. 122.

⁵² Ипатьевская летопись. Стб. 69. З найновіших коментарів до цього знаного літописного сюжету див., зокрема: *Головко О.* Русь... С. 58–67.

сприймається очевидним перебільшенням літописця. Згідно з наявним записом, просування святого Володимира Великого не виходило поза лінію Перемишля-Червена – його нащадкові якнайочевидніше належалося пройти істотно далі. Не відомо так само, чому київському літописцеві випало при цьому віднести обидва вказані міста разом із їх історичними околицями до “Лядської землі” й чому так само наведене окреслення мав повторити літописець короля Данила Романовича. Адже навіть з давнішого київського огляду сприйняття обох міст “лядськими”, правду кажучи, не зовсім зрозуміле. Про місцевого ж холмського літописця у відповідному контексті взагалі немов і згадувати не випадало б...

Сама залучена формула при цьому водночас спроможна відкликатися до ще іншого й навіть важливішого за змістом, недооціненого досі пригадування князя-хрестителя у західноукраїнському літописанні – збереженого в актуально доступних списках у вміщеному на початку комплекту київських та західноукраїнського літопису виліченні “А се же сѣть имена княземъ Кіевскимъ Кнажившим в Кіевѣ До избита Батіева”, розпочатого від князів Діра й Аскольда та завершеного іменем самого Данила Романовича⁵³. У ньому святий Володимир Великий аналогічно також присутній як “Володымеръ. Иже Кнажив в Кіевѣ и просвѣти Землю Рѣскѣю Сѣмъ Крщениємъ”⁵⁴.

⁵³ Аркуші списків літопису з переліком князів репродуковано: The Old Rus' Kievan and Galician-Volhynian Chronicles. The Ostroz'kyj (Chlebnikow) and Četvertyn's'kyj (Pogodin) Codices / Vit an Introductions by Omeļjan Pritsak *The Garvard Biblioteque of Early Ukrainian Literature. Texts*. Vol. 8. Harvard, 1990. P. 3; Jusupović A. Kronika halicko-wołyńska (Kronika Romanowiczów) w latopisarskiej kolekcji historycznej. Kraków; Warszawa, 2019. S. 20; Kronika halicko-wołyńska (Kronika Romanowiczów) / Wydali, wstępem y przypisami opatrzyli D. Dąbrowski, A. Jusupović przy współpracy I. Jurijewej, A. Majorowa i T. Wiłkuł *Pomniki Dziejowe Polski*. Seria II, t. XVI. Kraków; Warszawa, 2017. Il. 12; Толочко О. Галицько-Волинський літопис: історія тексту *Галицько-Волинський літопис: текстологія*. Іл. 11–12.

⁵⁴ Репродукції відповідних сторінок див.: Jusupović A. Kronika... S. 20. Ibidem. Il. 12. Пор. також: The Old Rus' Kievan and Galician-Volhynian Chronicles. P. 3; Толочко О. Галицько-Волинський літопис: історія... Іл. 8–9, 11–12, 17. Новіший коментар до цього запису як виняткового джерела до

Уже випало показати, що наведене віднотування виступає найперше доказом притаманного ранньому холмському середовищу усвідомлення короля Данила Романовича спадкоємцем старокиївської традиції⁵⁵. Поява такого запису в середині 40-х років⁵⁶ як відображення свідомості короля й тодішніх холмських інтелектуалів його кола пропонує важливе відсилання до родоводу та історичного досвіду місцевого відгалуження династії разом зі сприйняттям цієї проблеми в тогочасному оточенні короля. З цього огляду найраніший засвідчений лаконічно сформульований вияв зазначеної свідомості в описі калішського походу 1229 р. здатний вказати на потенційне вже давніше її функціонування та можливість засвоєння на певній – на якийсь спосіб заявленій уже на той час – стадії навіть за умов давнішого володимирського середовища. Окрім логічної історії побутування залученого поняття, наведений “володимирський слід” здатний сприйматися також важливим окремим свідченням як про самого короля Данила Романовича за умов маловідомого володимирського періоду його біографії⁵⁷, так і, очевидно,

історичної свідомості холмського середовища короля Данила Романовича див.: *Александрович В. “Задамнені” проблеми нового дослідження літописання Галицько-Волинської держави XIII століття. [Рец. на кн.:] Adrian Jusupović. Kronika halicko-wołyńska (Kronika Romanowiczów) w latopisarskiej kolekcji historycznej. Kraków; Warszawa, 2019. 204 s., il. Княжа доба: історія і культура. Вип. 15 / Відп. ред. В. Александрович. Львів, 2021–2022. С. 195–196. Докладніше див.: Його ж. Король Данило Романович як спадкоємець старокиївської традиції. Не зауважений аспект викладу Холмського літопису та історичної свідомості середини XIII століття Княжа доба: історія і культура. Вип. 17 / Відп. ред. В. Александрович. Львів, 2023–2024 (у видавничому процесі).*

⁵⁵ *Александрович В. Король Данило Романович...*

⁵⁶ Зазначене датування засноване на аргументах, згідно з якими найдавніша частина Холмського літопису короля Данила Романовича повинна була скластися у холмському середовищі вказаного часу: *Александрович В. “Задамнені” проблеми...* С. 193. Коротко з цього приводу див. також: *Його ж. “Новий літописець”...* С. 149–152; *Його ж. Король Данило Романович...*

⁵⁷ Увагу до нього як недооціненого досі окремого самостійного важливого періоду біографії короля, що вже зазначено, привернуто:

певною мірою ще також – його тогочасне інтелектуальне оточення. Чи – за іншою прийнятною потенційною версією – залученому володимирському акцентові належалося би бути винятково цілком ретроспективним. Це коли йому випало скластися щойно при формуванні в холмському середовищі літопису короля Данила Романовича. Тобто, – за такої умови – збереженому описові калішської експедиції судилося постати в тому ж контексті, що й літописному перелікові київських князів, отже вже тільки в холмському середовищі короля 1240-х років.

Водночас це ще й так само найраніше зафіксований у літописі короля Данила Романовича важливий конкретний приклад і його особистого відкликання до історичного генетичного старокиївського родоводу. Такий запис здатний наголосити також і на не зауваженому досі аспекті ширшої значимості відбутого військового походу та вмістити його до контексту власного різномірного історичного досвіду, виразно відсилаючи при цьому до постаті переможця як

Aleksandrowycz W. Sztuka XIII-wiecznego Chełma. Zasadnicze problemy badawcze Do piękna nadprzyrodzonego. Sesja naukowa na temat rozwoju sztuki sakralnej od X do XX wieku na terenie dawnych diecezji chełmskich Kościoła rzymskokatolickiego, prawosławnego i grecko-katolickiego. T. 1: Referaty. Chełm, 2003. S. 56–59; Його ж. Володимир часів князя Данила Романовича. Вступні нотатки до непоцінованого періоду історії міста Минуле і сучасне Волині та Полісся: Володимир Волинський в історії України та Волині. Збірник наукових праць. Матеріали XIV Волинської наукової історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 13-ій річниці Незалежності України та 680-й річниці надання Володимирові-Волинському Магдебурзького права, м. Володимир-Волинський, 2004 р. Луцьк, 2004. С. 3–4; Його ж. Мистецтво Холма доби князя Данила Романовича Княжа доба: історія і культура. Вип. 1 / Відп. ред. Я. Ісаєвич. Львів, 2007. С. 137–139; Його ж. Князь володимирський. С. 61–74. Див. також заперечення заснованої на відвертому ігноруванні однозначної вимови непоодинокого літописного переказу новішої, цілковито суперечної усьому комплексові літописних переказів, завідомо абсурдної коментаторської вигадки (Толочко О. Того лѣт. Мъстиславоу князю... Галицько-Волинський літопис: текстологія. С. 650), нібито Данило Романович ніколи не був... володимирським князем: Александрович В. “Новий літописець”... С. 179–181.*

продовжувача старокиївської традиції, чого дотеперішнім сукупним літературним зусиллям із відповідного приводу зауважити не випало. Попутньо також стверджено й саму його присутність у свідомості культурного середовища короля, принаймні щонайпізніше на час укладення відповідної частини літопису. Хоча навіть тоді йому належалося б за всіма ознаками відображати давніше опрацьовану й утверджену систему поглядів (пор. зазначений потенційний володимирський акцент), до становлення й закріплення якої літописний виклад прямих відомостей, однак, ніби не пропонує.

Залучити поляків у власному інтересі випало ще того ж таки року при угорському поході на Галич, хоча літописець із цього приводу виявився надто лаконічним: “Даниль же приведе к собѣ Лахы”⁵⁸ та тільки тим й мав обмежитися. Внаслідок цього жодні деталі польської участі в кампанії разом із потенційною спільністю зусиль не відомі.

До найближчого, скромно, правда, так само відображеного в літописі, спільного походу – знову із притягненням польських сил до західноукраїнських інтересів – дійшло 1235 р., коли самому Данилові Романовичу через чергову галицьку “коромолу” упродовж тривалішого часу довелося перебувати в Угорщині⁵⁹. За його

⁵⁸ Ипатьевская летопись. Стб. 761. Б. Влодарські схильний був вбачати в них допомогу від князя Конрада Мазовецького: *Włodarski B. Polska...* S. 37.

⁵⁹ Літопис із цього приводу лаконічно згадав тільки під 1234 р. (за новішою доданою хронологією) про від'їзд короля до Угорщини та його повернення звідтіля: Ипатьевская летопись. Стб. 774 (пор. далі). Власне під час цього тривалішого, як усе переконує, перебування, король, за свідченням угорських джерел, взяв участь у коронації нового угорського монарха Бели IV і в урочистій процесії до собору провадив коня перед королем, який, згідно з церемоніалом, йшов позаду пішки. Сам цей факт – при незмінно не інакше як поверховому давніше засвоєнні відповідного переказу – використано основою для утвердженого в новішій літературі цілковито безпідставного переконання про нібито визнання на такий спосіб угорської зверхності. Критичний перегляд розбудованого за такого підходу погляду разом з аргументами стосовно його очевидного й безперечного позаджерельного походження див.: *Александрович В. “Угорське підданство”... С. 152–159.*

відсутності уся повнота влади на місці спочивала в руках молодшого брата, князя Василька Романовича. Використовуючи докладніше не засвідчені на сторінках літопису сприятливі передумови, він наприкінці року організував похід на галицьких “коромольників”, безпосередні обставини та перебіг якого так само не зафіксовано: від нього в літописі виявилися лише два зовсім скупих рядки (див. далі). Князеві належалося умовити також поляків. Уже в самому поході до зібраних сил приєднався й король Данило Романович, який на той час мав виїхати з Угорщини: “зимѣ же приспѣвши . иде Василко Галичю пойма Лахты . Данилъ же в то время приде ко братоу си . изо Оугоръ . и воиваша . не дошедше Галича . воротистаса домовъ”⁶⁰.

Наведене надміру лаконічне окреслення польських спільників не пропонує можливості для докладнішого уявлення стосовно участі у тогочасних перипетіях залученого польського контингенту, як і, зрештою, так само – тодішніх подій загалом⁶¹. Випадає тільки здогадуватися, що – не дивлячись на присутність певної кількості іноземного війська – повинно було, все ж, йтися про достатньо “рядового” характеру скромнішу інтервенцію, важливу хіба насамперед як вияв реакції князя Василька на чергову “коромолу” галицьких бояр, внаслідок якої Данило Романович змушений був виїхати з держави. Хоча на підставі наведеного одинокого доступного свідчення ситуація не видається зрозумілою. Наскільки самій реакції належалося стати справді самостійною ініціативою князя Василька Романовича – гадати не випадає. Оскільки король “приде ко братоу си . изо Оугоръ” – після тривалішого перебування там – явно у зв’язку з походом на Галич, цілком “незалежним” зусиллям молодшого брата цій антигалицькій акції навряд чи судилося засвідчитися... Те ж саме, вірогідно, повинно стосуватися також і зазначеного залучення до неї польських спільників⁶². Причому, це був би

⁶⁰ Ипатьевская летопись. Стб. 774. М С. 391.

⁶¹ Новіші здогадні міркування про його походження див.: *Dąbrowski D. Daniel Romanowicz*. S. 189–190.

⁶² Б. Влодарські взагалі твердив: “Daniel jeszcze przed swoim powrotem na Wołyń polecił zdaje się Wasylkowi rozpocząć akcję w kierunku odzyskania Halicza”, див.: *Włodarski B. Polska...* S. 38. Проте ця ініціатива молодшого брата навряд чи здатна співвідноситися із певними конкретними

останній подібний епізод такого використання польських сусідів у внутрішніх справах держави Романовичів – за винятком, звісно, виразно відмінного за характером пізнішого їх залучення до Ярославської битви 1245 р. (див. далі).

Очевидно, тодішньому воюванню від самого початку не планувалося надати якогось більшого засягу. На щось подібне, здається, здатний натякати через вжиті формулювання й літописець. При цьому “Василко... пойма Лахъ”, тоді як під час згаданого спільного київського походу попереднього року “Даниль же и Василко собравша Лахъ многы”⁶³. Принаймні зіставлення обох висловлювань спроможне підводити до висновку про правдоподібну відносну обмеженість залучених тоді до галицького походу польських сил. Очевидно, це не мали бути люди князя Конрада Мазовецького, який наступного року воював проти Данила на стороні чернігівських князів⁶⁴. Тоді логічно повинно йтися про людей малолітнього краківського князя Болеслава Встидливого, хоча ніяких відомостей стосовно тогочасних контактів на краківському напрямку літопис не зберіг.

Далі наступного року (літописна розповідь під 1235 р.) чернігівський князь Михайло Всеволодович, якого – після від’їзду Данила Романовича попереднього року до Угорщини – галицькі бояри посадили в Галичі, разом із київським тоді князем Ізяславом Мстиславичем із чернігівської династії грозили війною Данилові Романовичу: “возвелъ бо башеть . на Данила . Михаилъ и Изаславъ Лахъ и Роусъ и Половецъ . множество . Кондратови же ставшоу . кде нынѣ градъ Холмъ . стоить . пославшю емоу . ко Червнюу воевать . Василковичем же срѣтившимъ е . и бившимъса с ними . поимаша Ладъские боаре . приведоша е . пере Данила . во Городокъ”⁶⁵. Як видно з цієї розповіді, Конрад Мазовецький виявився тоді по стороні противників Данила Романовича, мав зайняти територію, де невдовзі

далекосяжнішими планами. У такому разі їм, логічно, належалося би на якийсь спосіб об’явитися і в реаліях, і так само на сторінках літопису (пор. далі).

⁶³ Ипатьевская летопись. Стб. 753–754.

⁶⁴ Там же. Стб. 775.

⁶⁵ Там же.

належалосся утвердитися Холмові⁶⁶, й воював далі на схід, навколо Червена, проте його військо зазнало при цьому поразки. Галицьких нападників водночас так само випало підвести половцям: “Михайлови же стоащюу на Подъгораи . хотащю снатиса с Кондратомъ . и вжидающю Половецъ со Изаславомъ . Половци же придоша в землю Галичкоую . не восхотѣша ити на Данила . взявшю всю землю Галичкоую возвратишася . то слышавъ Михайлъ . возвратиса в Галичъ . а Кондратъ побѣже до Лаховъ чересь ношь . и топилса бѣшеть . ѿ вои его во Вепрю множество”⁶⁷. Конрадові Мазовецькому, як виявилосся, за таких обставин належалосся відходити вночі й під час хаотичного – випадає здогадуватися – відступу зазнати відчутних втрат при переправі через річку Вепр. Літописна розповідь не зберегла жодних відсилань до того, чому власне цьому останньому фактові належалосся стати єдиним конкретним епізодом усієї кампанії, стосовно докладніше відображеним на сторінках літопису. Проте неодноразово за різних нагод висловлених у літописі мотив неуникненого покарання нападників⁶⁸, здатний сприйматися за описаних обставин прийнятним аргументом цілком очевидним.

⁶⁶ Польський князь, звісно, не стояв зі своїм військом у “чистому полі”, проте лаконічність літописного висловлювання ніби не спроможна пропонувати конкретних підстав для з’ясування того, що мало служити реальним запліччям, до якого виявилосся прив’язаним тодішнє “стояння”. Очевидно, це не з’ясоване досі у його безпосередньому наповненні свідчення належить сприймати доказом того, що на той час на місці Холму вже мав існувати літописний холмський первісний “градец мал” Данила Романовича, якому, згідно з джерельним переказом, й випало розпочати історію міста: *Ипатьевская летопись*. Стб. 842, 843. Пор.: *Александрович В. Холмське будівництво короля Данила Романовича Княжа доба: історія і культура*. Вип. 9: Король Данило Романович 1264–2014 / Відп. ред. В. Александрович. Львів, 2015. С. 37–39. Тому наведений запис здатний стати важливим свідченням до датування початкового етапу існування Холму, в дотеперішній літературі у такій його вимові не зауваженим.

⁶⁷ *Ипатьевская летопись*. Стб. 775.

⁶⁸ Аналогічні сюжети пропонують, зокрема, записи 1219 р. (під 1213 р.) про погром польського нападу краківського князя Лешка Бялого та розгром угорського набігу 1229 р. й 1248 р. – погром ятвягів, які напали на

Немає відомостей з приводу того, чи то після такого “досвіду”, чи з огляду якихось інших міркувань друга половина 30-х років разом навіть так само з першими роками наступного десятиліття за-презентувалася стосовно довготривалішим спокійнішим періодом взаємних стосунків на військовому поприщі, за умов якого літописець міг би звично нотувати: “не було нічого”. Щойно взимку 1243–1244 р. “Данилови же со братомъ Василкомъ . заратившимса с Болеславомъ . княземъ Ладъськимъ . внидоста во землю Ладъскоую . четырьми дорогами . самъ Данило ваева школо Люблина . а Василко . по Изволи и . по Ладѣ школо Бѣлое . дворъскыи же Шндрѣи . по Саноу . а Вышата воева Подѣгорье . взявше полонѣ возвратишася . и пакыи изиидоста и повоеваста . землю Любильнскоую . доже и до рѣкы Вислы . и Саноу . и прѣхавша подѣ Завихвостѣ . стрѣли Василко князь . чересь рѣкою Вислоу не могоша бо переѣхати ей рѣкы . понеже наводнилася баше . и возвратистася взявша полоноу много”⁶⁹. Військові дії тоді розгорнулися на підконтрольній території краківського князя Болеслава Встидливого, суміжній із північно-західними теренами короля Данила Романовича, які активно розбудовувалися у зв’язку з недавнім виникненням та стрімким утвердженням тут нового історичного центру володінь – міста Холм⁷⁰.

Воювання взимку проти поляків невдовзі закономірно мало викликати зворотну реакцію: “малоу же времени минуовшоу приѣхавъши же Лахове . и воеваша школо Андрѣева . оуслышавъ же Данило князь со братомъ Василкомъ . совокоупиша силуоую свою . и повелѣста . престоити праща . и иныи сосоудыи на взятѣ града . и придоста на градъ Люблинѣ . шдиногo днѣ быѣста подѣ градомъ

територію біля міст Охожі і Бусовна: Ипатьевская летопись. Стб. 732–733, 761, 799.

⁶⁹ Ипатьевская летопись. Стб. 795–796. Новіший історично-географічний коментар до цього воювання див.: Мусін О., Войцешук Н. Перемишль та “гірська країна перемишльська”: межі землі й грані історії Княжа доба: історія і культура. Вип. 14: Княжий Перемишль / Відп. ред. В. Александрович. Львів, 2020. С. 71–72.

⁷⁰ Найдокладніше про цей давніше недооцінений аспект історії міста див: Александрович В. Холм князя і короля Данила Романовича Александрович В., Войтович Л. Король... С. 168–202; Його ж. Холмське будівництво... С. 36–77.

ис Холма . со всеми вои и пращами . мечущимъ же пращамъ . и стрѣламъ ѿ дождю идоущоу на градъ ихъ . и оуведевъше Лахове . ѿ крѣпчѣ брань Роускаа . належить . начаша просити млѣть полоучити Данилъ же и Василко створиста . завѣтъ . положивъ имъ реко не помогаите кнзю своему ни же ѿбѣщася то створити . Данилъ же со братомъ возвратистася . воевавши страну тоу”⁷¹. Проте Данилові Романовичу вдалося, як видно, зібрати переважаючі сили. Самі міщани Любліна без допомоги зовні були не в змозі чинити триваліший ефективний опір. Король на їхнє прохання відступив від міста й військові дії завершилися звичним спустошенням території, насамперед уже, очевидно, принагідно, дорогою додому.

Одразу декілька різнорідних, показових та вимовних польських епізодів випало на 1245 р., пам’ятний для біографії короля Данила Романовича та його держави історичною вирішальною перемогою у довготривалому протистоянні з різними опонентами, на чолі яких на той час висунувся син старшої зведеної сестри короля – чернігівський князь Ростислав Михайлович, у битві поблизу міста Ярослав, тепер на території Польщі.

Спершу чернігівський претендент, збираючи коаліцію проти Данила Романовича й випросивши певний контингент війська свого тестя, угорського короля Бели IV, “поимъ вои идеть в Ладъскоую землю . и молиса Лѣстьковой и оубѣди ю . да послеть с нимъ Лахы . и посла с нимъ . вое нарочиты бояры и инии Лаховѣ избѣгли бахоу изъ земли . хотяще ити к Данилови . оувѣдѣвъ же Ростиславль выходъ . хотяще имъ полоучити млѣть . оу Лѣстьковича и оу мѣтри его . идоша к нему на помощь . еже по малѣ времени . ѿтъ быѣ старѣиши ихъ Творыанъ”⁷². Тому до активнішої краківської

⁷¹ Ипатьевская летопись. Стб. 796–797.

⁷² Там же. Стб. 800. Безперечно, саме цей одинокий у всьому літописі – окрім одруження 1207 р. (у джерелі під 1204 р.: Там же. Стб. 720) випадок присутності вдови краківського князя Лешка Бялого дав свого часу – цілком, зрештою, безпідставно і при явній маніпуляції фактами та датами – Ісидорові Шараневичу твердити, нібито не матері, як подано в літописі (Там же. Стб. 827), а власне краківській княгині-вдові належалося схилити Данила Романовича до прийняття папської корони: *Шараневич И.* История Галицко-Володимирской Руси от найдажнейших времен до року 1453. Львов, 1863. С. 98. Цю ні на чому не

участі у подальших військових діях цього разу – видно – не повинно було дійти. Збираючи допомогу так само, Данило Романович, у свою чергу, вдався до Конрада Мазовецького, з яким уже мав не зафіксовану в джерелах нагоду замиритися: “посласта Кондратови рекоущє . ѿко тебе дѣла изиидоша на наю Лахове . ѿко помощника ти (ти) есвѣ . пославшоу же емоу помощь”⁷³. Докладніше не окреслені “Лахы”, як випадало би здогадуватися, – власне зазначені краківські, про яких, втім, нічого конкретно не відомо, на полі битви знаходилися також по стороні князя Ростислава Михайловича⁷⁴. Уже під час самої битви “видѣв же Данилѣ . Лахы крѣпко идоущимѣ на Василка . керълѣшь поющимѣ . сильнѣнь гласѣ ревоущє в полкоу ихъ”⁷⁵. Далі “Василкови же сразившоуся с Лахы . наворотившимся . и зрачимѣ шбоимѣ на ся . Лахомѣ же лающимѣ . рекоущимѣ поженемѣ на великыи бородаы Василкови же рекшоу . ѿко ложѣ глѣ естъ вашѣ . Бѣ помощникѣ нашѣ естъ . и тѣкнуо конѣ свои и движеса . Лаховѣ же не стѣрпѣвше побѣгоша ѿ лица еѣ”⁷⁶. При

засновану давню завідому вигадку останнім часом підхопив і безмірно розвинув: *Арістов В.* и оубѣди его мѣти его . и Болеславѣ . и Семовитѣ и бояре Ладѣскыѣ (ПСРЛ 2: 827) *Галицько-Волинський літопис: текстологія*. С. 473. Заперечення наведеної мотивації та критику такого погляду на підставі докладного аналізу комплексу доступних джерел див.: *Александрович В.* Коронація та королівський титул князя Данила Романовича *Галицько-волинська доба*. Т. 1: Студії з історії Галицько-Волинської держави XII–XIV століть / Відп. ред. В. Александрович. Львів, 2020. С. 146–148; *Його ж.* “Новий літописець”... С. 173–177. Причини звернення князя Ростислава Михайловича власне до княгині-вдови (коли це не “втручання” літописця) виводяться від того, що народжений 1226 р. її син та спадкоємець краківського престолу на той час ще, мабуть, мав сприйматися не зовсім самостійним. Тут не можна не добачати паралелі зі знаним литовським посольством до Володимира 1219 р.: *Ипатьевская летопись*. Стб. 735–736. Новіший коментар до цього запису див.: *Александрович В.* “Задавлені” проблеми... С. 206–207. Пор.: *Його ж.* “Новий літописець”... С. 164–165.

⁷³ *Ипатьевская летопись*. Стб. 801.

⁷⁴ Там же. Стб. 802.

⁷⁵ Там же. Стб. 803.

⁷⁶ Там же. Стб. 804.

перебігу іншого епізоду розгортання головного протистояння король “оузрѣвъ же хороуговъ его (брата Василька – В. А.) по Лахомѣ женоуцоу . и быѥ в радости велицѣ”⁷⁷. Так само в завершальній частині обширної літописної розповіді про перебіг бойових дій стверджено: “Лахове мнози избѣени быша . и ѿтии быша и ѿ вѣси мнози ѿти быша”⁷⁸. Треба вважати, – “ляхи” з-поміж “випрошених” краківських спільників князя Ростислава Михайловича. Показово, однак, що згадана польська допомога від Конрада Мазовецького в самому літописному викладі про хід збройного протистояння не присутня зовсім. Її стосується винятково лаконічна завершальна фактично безвимова фраза щодо їхнього повернення додому: “Лахомѣ . Кондратовымѣ . к немоу (королеві Данилові Романовичу – В. А.) приспѣвшимѣ . ко брани . и воротишаса во своаси”⁷⁹.

Після смерті в 1248 р. Конрада Мазовецького та вслід за ним його сина Болеслава, Данило Романович, за порадою, що мав ствердити літописець, якого вакантний престіл зайняв князь Земовіт Мазовецькі, одразу залучив його до спільних військових дій в організованому акурат тоді поході на ятвягів: “посла к немоу Данило и Василко . рекша емоу . ѿко добро видиль еси ѿ наю . и изиди с нами на Йтвезѣ . и оу Болеслава помочѣ поаста . Соуда воеводоу . и Сигнѣва . и снашаса . во Дорогычинѣ и поидоша и преидоша болота и наидоша на страну ихѣ”⁸⁰. Зазначені зусилля фіксують найстаршу наведену в літописній розповіді спільну з поляками антиятвязьку коаліцію на самому початку короткотривалого об’єднаного проти-діяння нападам ятвягів, яким позначений певний відтинок останнього періоду біографії короля, розпочатий акурат від зазначеного походу. Власне при цьому вперше як місце збору союзницьких військ виринає місто Дорогичин. Невдовзі в одному з таких походів йому випало стати притягальним для істориків пунктом у зв’язку з коронацією саме в ньому Данила Романовича папською короною у процесі розгортання актуальних військових приготувань.

Так само вперше акурат у цьому власне поході виступає “засигналізований” – ще за інших обставин та в іншому характері – вже

⁷⁷ Ипатьевская летопись. Стб. 804.

⁷⁸ Там же.

⁷⁹ Там же. Стб. 806.

⁸⁰ Там же. Стб. 811.

під час калішського походу 1229 р. прикметний непоодиноким момент спільних військових експедицій, визначений діяльністю польської сторони не на користь головного інтересу, при цьому навіть обох сторін – і своєї теж: “не стерпѣвшимъ же Лахо^м зажгоша ихъ . первоуоу всь . тѣмъ бо зло створиша . и знаменье имъ подаша . гнѣвъ бо имеше на нѣ Даниль . и Василко”⁸¹. Ятвяги теж мали з поляками якісь не відзначені свої окремі порахунки. Дійшло навіть до того, що “прислаша Данилоу Небаста . рекоуще . ѡставъ намъ Лахы . а самъ поиди миренъ . изъ землѣ нашеє”⁸². Попри отриману відмову, ятвяги, за свідченням літопису, надалі продовжували нападати насамперед на польських учасників, завдаючи їм на такий спосіб істотних втрат. А Данило Романович, з огляду на спровокований “гнів”, певний час мав триматися немовби осторонь і навіть коли князь Земовіт просив про підмогу лучниками, “ѡна же держаста гнѣвъ . про зажьженъе первое . ѡдва посласта”⁸³. Проте врешті король все-таки прийшов на допомогу польським спільникам в їхній очевидній скруті й у підсумку за кровопролитного протистояння ятвягам випало зазнати відчутної поразки⁸⁴.

Втім, до самого воювання не завжди навіть мало доходити. Зокрема, під 1252 р. літописець як одинокий, правда, такий випадок віднотував: “потом же Данило . сгада с братомъ си . и посла в

⁸¹ Ипатьевская летопись. Стб. 811–812.

⁸² Там же. Стб. 811.

⁸³ Там же.

⁸⁴ Там же. Стб. 811–812. Своєрідності польської поведінки та стосунку з поляками в поході звично зовсім “не зауважив” при коментуванні до цього епізоду: Котляр М. Коментар Галицько-Волинський літопис. Дослідження... С. 265–266. Новітній польський коментатор, хоч і виклав реальний перебіг подій, подав, однак, як поведінку поляків, так і реакцію не неї Данила Романовича через очевидно бажане применшення. Їх викладено так, ніби після прохання щодо лучників: “*Poburkując na niefrasobliwych sojuszników* (виділено – В. А.), Romanowicze wysłali posiłki”: Dąbrowski D. Daniel Romanowicz... S. 297. Варто відзначити присутність тут “Романовичів”, тоді як у літописі при цьому цілком виразно йдеться винятково про самого короля, в чому випадало би вбачати ще один приклад загалом звичного для літературної практики докладавання до “всемірного посильного вдосконалення” вимови джерела.

Лахы ко княземъ . Ладъскѣмъ река іако время есть . христьяномъ . на поганѣѣ . іако сами имѣють рать межи собою . Лахове же шбѣщаша^с нѣ нѣ исполниша”⁸⁵. Мався на увазі конфлікт литовського князя Міндаугаса з племінниками Тевтивилом та Єдивидом⁸⁶, який, за свідченням наведеного запису, певний час був намір використати супроти литовців (далі обоє литовських князів втекли до Данила Романовича⁸⁷). Проте польська сторона, за свідченням зацитованого переказу, пообіцявши приєднатися до планованого виступу, слова не додержала й Данилові Романовичу випало воювати самому разом із братом та сином Левом. Не відомо, що таке недотримання викликало й так само – чи це був унікальний подібний випадок у взаємних стосунках на ґрунті тодішнього спільного “литовського інтересу”, або ж повинно йтися про один із виявів якоїсь ширшої “практики”. Проте наведений факт, безперечно, додає окремий вартий уваги акцент до загальної історії організованого разом із польськими сусідами наступу на активному в першій половині 1250-х років антиятвязькому напрямку.

Найдокладніше спільні з поляками військові дії із багатьма різнорідними важливими, втім так само навіть й унікальними для досвіду неодноразового обопільного воювання деталями перебігу подій, викладено в досить розлогій (хоча водночас далеко не вичерпній) якнайвиразніше все ще “не прочитаній” досі літописній розповіді про найбільшу зарубіжну – опавську військову експедицію короля Данила Романовича літа 1253 р.⁸⁸ Як показує перегляд самого оповідання, її обставини та перебіг через здебільшого поверхове відчитання та сприйняття літопису у дотеперішній літературі фактично відображено зовсім неадекватно. Пропоновані трактування звично здебільшого немало, а то й цілком відходять від буквальної вимови літописної розповіді як основного й навіть єдиного джерела відомостей про безпосередній перебіг подій. Окремі автори нерідко при цьому навіть взагалі не вдаються до самого

⁸⁵ Ипатьевская летопись. Стб. 815. Пор. новіший короткий коментар: *Dqbrowski D. Daniel Romanowicz...* S. 305–306.

⁸⁶ Ипатьевская летопись. Стб. 815.

⁸⁷ Там же.

⁸⁸ Там же. Стб. 820–826. Стосовно уточнення датування найдокладнішу досі пропозицію подав: *Dqbrowski D. Daniel Romanowicz...* S. 344–345.

літопису, цілковито залишаючись винятково в засвоєному колі незамінно-надійних “скарбів історіографії”.

Організація походу пов’язана із зусиллями угорського короля Бели IV з пошуку союзників для війни за австрійську спадщину проти іншого претендента до неї – чеського маркграфа Пшемисла Оттокара, майбутнього чеського короля Пшемисла Оттокара II. За намовою угорського короля молодший син Данила Романовича Роман одружився із племінницею останнього австрійського герцога з династії Бабенбергів Гертрудою. Проте Бела IV, перестерігаючи насамперед власні інтереси, попри прийняті на себе зобов’язання⁸⁹, настільки їх не дотримувався, що князеві Романові Даниловичу, очевидно, уже після завершення опавської експедиції у безвиході випало покинути Австрію⁹⁰.

Сам угорський король під час “паралельного” походу пустошив розташовану південніше сусідню Моравську область. З приводу намірів організованого походу в літописі зберігся короткий, проте цілком конкретний та виразний, хоча й – виявляється – звично не прочитаний і досі запис у продовженні звернення угорського короля про допомогу “на Чехы”, який стосується досягнутого переконання короля Данила Романовича: “и оубѣди и . и поиде на Wпавоу поутемь своимь”⁹¹. Він виразно вказує на досягнуту згоду взяти участь у війні, внаслідок якої, відповідно до обопільної домовле-

⁸⁹ За свідченням літопису, зобов’язання короля було при цьому зафіксовано в обширному договорі, поіменованому в тексті літопису як “wбѣтъ”: “и створить wбѣтъ . егоже за множество весь не списахомъ”, див.: Ипатьевская летопись. Стб. 821. Пор. також: “створи король wбѣтъ великъ и не исправи его к Романови”, див.: Там же. Стб. 836.

⁹⁰ Відповідний крок у літописі згадано принагідно й досить маловиразно: Ипатьевская летопись. Стб. 837. Новіше зіставлення винятково згодних міркувань стосовно того, коли до цього мало дійти див.: *Майоров А. В.* Русь, Византия и Западная Европа. Из истории внешнеполитических и культурных связей XII–XIII вв. (Studiorum Slavicorum Orbis. T. 1). Санкт-Петербург, 2011. С. 679. Пор. також: *Nagirnyj W.* Polityka zagraniczna księstw ziem halickiej i wołyńskiej w latach 1198 (1199)–1264 (Polska Akademia Umiejętności. Prace Komisji Wschodnioeuropejskiej. T. 12). Kraków, 2011. S. 276.

⁹¹ Ипатьевская летопись. Стб. 821.

ності, Данило Романович, як переконує наведений завершальний зворот фрази, “поиде на Шпавоу поутемь своимь”. Безпосереднє ж продовження повертається знову до угорського короля: “самъ бо плѣнаше . землю Моравьскоую . и многы города расыпа и вси по- жъже . и велико оубииство створи землѣ той”⁹². Очевидної дво- складовості наведеної фрази дотеперішній літературі на зовсім незрозумілий спосіб не випало... зауважити. Внаслідок цього при зверненні до неї виявляються безперечні клопоти з тим, чому це угорський король, збираючись, згідно з поверхово та безпідстав- но віднесеним до нього першим зворотом, насправді ж належним до Данила Романовича, “йти на Опаву”, виявився неспроможним реалізувати начебто попередній власний намір⁹³. Данилові Романо- вичу разом із залученими польськими спільниками, як усе здатне послідовно переконувати (пор. також далі), припало виконувати, явно, заздалегідь домовлене акурат аналогічне ж завдання на пів- ніч від Моравії – на території суміжної із південними польськими володіннями сусідньої Опавської області Чехії⁹⁴. Наведеній фра- зі належить ствердити це цілком виразно та однозначно⁹⁵, хоча

⁹² Ипатьевская летопись. Стб. 821.

⁹³ З новіших показових прикладів див. визнання: “З літопису та інозем- них джерел залишається неясним, чому угорський король, *що плану- вав особисто рушити на Опаву* (виділено – В. А.), обмежився спусто- шенням Моравської землі”, див.: *Котляр М. Ф.* Коментар. С. 276. Од- нак наведене зосереджене заглиблення до літописного викладу здатне переконати, що про такий свій намір угорському монархові насправ- ді випало довідатися... щойно від новітніх не надто уважних комен- таторів, див.: *Александрович В.* Опавський похід...

⁹⁴ Ще Діонісій Зубрицький – цілком слушно – з цього приводу у підсуму- ванні походу писав: “они пожгли, опустошили и ограбили всю землю, ... что, кажется было главным их намерением”, див.: *Зубрицкий Д.* История древняго Галичско-русскаго княжества. Ч. 3. Львов, 1855. С. 170.

⁹⁵ Б. Влодарскі принагідно – похід він згадав винятково лаконічно – твер- див про нього як окрему акцію: “oddziały bowiem polsko-ruskie uderzyły oddzielnie od północnego-wschodu”, див.: *Włodarski B.* Polska... S. 142. На його думку: “Wyprawa ta trwała krótko (czerwiec–lipiec) i poza znacznymi łupami, które uwozili tak Polacy jak i Rusini większych efektów nie dała”: *Ibidem*. При цьому з незрозумілих причин зовсім не взято до уваги

за практикованих досі достатньо своєрідних підходів до залучення джерельного переказу такої її вимови дотепер й не зауважено.

Розповідаючи про літню кампанію 1253 р., спрямовану на чеську Опаву, літописець незмінно твердив лише про зусилля самого Данила Романовича з її організації та проведення. В угорських джерелах опавський похід не відображений зовсім, тому не відомо, наскільки до організаційних заходів навколо нього мала бути безпосередньо причетною зацікавлена насамперед угорська сторона. Принаймні видається не тільки вірогідним, а й навіть так само наче безперечним, що угорському королеві належалося відбутися з цього приводу якісь безпосередні контакти зі своїм краківським зятем – князем Болеславом Встидливим, схилиючи того приєднатися до античеської коаліції та взяти участь у планованому поході до Опави. Посередньо таку ймовірність, окрім звичних логічних міркувань, здатне підтвердити також зафіксоване в літописі активне долучення краківської княгині до агітації свого чоловіка коли тому випало вператися від приєднання до коаліції. Причому, згідно зі свідченням літописця, їй належалося допомагати в залученні чоловіка власне... Данилові Романовичу (див. далі). Новіша література, піддаючись літописному свідченню й не враховуючи зовсім інших потенційних аргументів, переконана, ніби князь мав взяти участь у поході начебто власне навіть мало не винятково під впливом дружини⁹⁶. Щодо останнього, то, здається, тільки Олександрові Головку з належним усвідомленням справжньої ситуації випало

тільки мимохідь відзначеного істотного спустошення території Опавської області, до чого існує, зокрема, цілком виразне дещо пізніше вимовне відсилання чеського короля Пшемисла Оттокара II (див. далі).

⁹⁶ Див.: *Dąbrowski D. Daniel Romanowicz...* S. 337. Про визначальну роль краківської княгині в рішенні її чоловіка прилучитися до походу прямо твердив: *Mika N. Walka...* S. 41 ("Bolesław uczynić to miał na skutek nalegań swojej żony Kingi – córki Beli IV"). Однак запропонований погляд – явно ні на чому не засноване перебільшення. Княгиня мала схилити чоловіка, причому, за твердженням літопису, допомагаючи в тому королеві Данилові Романовичу: "жена же его (князя Болеслава – В. А.) помогаше Данилови . словесы", див.: *Ипатьевская летопись*. Стб. 821. Однак ніщо не вказує, ніби краківський князь мав доєднатися винятково через наполягання дружини.

зауважити: “краківськи князь, вочевидь, взяв участь у виправі на пропозицію перш за все Данила Романовича і тестя Бели IV”⁹⁷. Не відомо тільки, чому Данилові Романовичу при цьому немовби повинна належатися першість.

У літературі лише при згаданому погромі короля Данила Романовича у зв’язку з Опавським походом, як зазначено, в пориві “успідважування” зовсім побіжно висловлено переконання, нібито керівне становище короля при цьому належить сприймати наче... “плодом творчості” королівського панегириста: “Превратив Данила в главу коалиции и предводителя военной кампании 1253 г., хронограф выполнил свою задачу придворного панегириста”⁹⁸. Втім, сказане написано в явному “екстазі”, як і багато чого в цій немало своєрідній публікації переповненого претензійності “сучасного історика”⁹⁹ (пор далі). Адже загальновідомо як стверджене на самому початку літописної розповіді про Опавський похід, що король не був ані главою античеської коаліції, ні “предводителем” усієї, як тут подано, античеської кампанії 1253 р., а тільки допомагав їх ініціаторові – угорському королеві, справді очолюючи, проте лише виразно допоміжний до дій самого угорського свата й загалом явно скромніший за всіма доступними в літописному викладі виявами похід на Опаву разом із польськими спільниками.

Очевидно, обидва провідні учасники цієї кампанії повинні були зустрітися попервах заздалегідь, ще перед початком походу. Літопис вказує на такий контакт цілком виразно та однозначно, чого досі не зауважено, хоча й обходиться при цьому без деталей: “Даниль же снемса . с Болеславомъ . мѣслаше како проити землю Опавскоую . Болеславоу же ѡко не хотащоу . жена же его помогаше Данилови . словеса бѣ бо дщи короля Оугорьского . именемъ Кинька”¹⁰⁰. “Данилови же князю хотащоу . шво короля радѣ . шво славы хота . не бѣ бо в землѣ Роусцѣи первее . иже бѣ воевалѣ землю . Чьшскоу ни Сѣославъ хоробры . ни Володимеръ сѣи . Бѣ хотѣние . еѣ исполни”¹⁰¹. Досягнувши певних – недоступних для нас – попередніх

⁹⁷ Головки О. Русь... С. 472.

⁹⁸ Мартынюк А. В. “Хронографу же нужда есть...” С. 128.

⁹⁹ Там же.

¹⁰⁰ Ипатьевская летопись. Стб. 821.

¹⁰¹ Там же.

домовленостей, попри не відомий у його конкретних виявах опір краківського князя, король “спѣшаше бо и тоснашеса на воиноу . поем же сѣа своего . Лва . и помочь ѿ брата Василка тысачкого . Юрья снемѣшеса с Болеславомъ . и поиде съ Кракова”¹⁰². Тобто, власні війська, які зібрав на цю нагоду Данило Романович, мали прибути до Кракова, де поєдналися із виділеними для участі в кампанії силами краківського князя й разом вирушили в напрямку Опавської області¹⁰³. Уже на Одері об’єднаний холмсько-краківський загін поповнив опольський князь Владислав Казімежович зі своїми пішими й кінними воїнами¹⁰⁴: “Придоша на рѣкоу . Ѡдрѣ

¹⁰² Ипатьевская летопись. У коментарі до цього запису Микола Котляр ствердив: “Як видно, Бела (угорський король Бела IV – В. А.) попросив Данила керувати польськими князями, що воювали неохоче, особливо Владислав Опольський, володіння якого були розташовані поблизу театру воєнних дій”, див.: *Котляр М.* Коментар. С. 276. Наведене міркування явно схильне подавати угорського короля... немовби заздалегідь обізнаним із подальшим розвитком подій. Інші автори стосовно такої можливості не висловлювалися. Показово, що серед перелічених у самому джерелі тут не фігурують литовські князі Тевтивил і Едивід, які з’являються в літописі одинокий раз пізніше, вже при викладі окремої експедиції князя Лева Даниловича: Ипатьевская летопись. Стб. 821 (пор. далі).

¹⁰³ Леонтій Войтович у біографії князя Лева Даниловича, явно перебравши міру у висвітленні активності свого актуального героя, твердив: “Він із перемишльсько-белзькою дружиною та дружинами союзних литовських князів вступив на територію Краківського князівства, де з’єднався з військом свого свояка краківського князя Болеслава Сором’язливого... Це велике військо вторглося у Чехію ще до підходу військ Данила (sic!)”: *Войтович Л.* Лев Данилович, князь галицько-волинський (бл. 1225 – бл. 1301. Львів, 2014. С. 78–79. Однак описана на зазначений спосіб нібито “самостійна активність” князя разом із якимось немовби “припізнанням” при цьому самого короля Данила Романовича належать до заведомо “позаджерельних здобутків” історіографії (пор. також далі).

¹⁰⁴ За часів досить вільного викладу джерела стверджено, ніби Кракову “предназначено, быть сборнымъ мѣстомъ для приимавшихъ участие въ нападе́ на Чешскія области (sic!)”: *Зубрицкий Д.* История... С. 169. Хоча далі йдеться про приєднання опольського князя Владислава пізніше, згідно з літописним переказом: Там же. С. 169–170.

къ городуу Козлии . и приѣха к немуу Володиславъ . снѣ Казимиръ Лѣсконогого Межькы . и поимъ коньники и пѣшцѣ”¹⁰⁵. З ним, безперечно, так само мусили відбутися якісь теж не зафіксовані попередні контакти стосовно походу, проте ніяких відомостей щодо них досі також не розшукано¹⁰⁶. Не випадало би гадати, наскільки їх знову ж належалося провадити Данилові Романовичу як послідовно засвідченому в літописі головному організаторові цієї спільної експедиції.

Після цього – тепер уже у повному передбаченому та, належитьсѣ здогадуватися, заздалегідь домовленому складі – об’єднане військо, дійшло до річки “Псини”, де “створи же свѣтъ Данило . и Левъ со Володиславомъ . коуда бы воевати”¹⁰⁷. Показовою традиційно сприймалася неочікувана відсутність серед названих учасників наради краківського князя Болеслава Встидливого. До важливого для початку

¹⁰⁵ Ипатьевская летопись. Стб. 821–822. Окремі польські джерела називають власне його керівником походу: *Najdawniejsze roczniki krakowskie i kalendarz Pomniki dziejowe Polski*. Ser. 2, t. 5 / Wyd. Kozłowska-Budkowa Z. Warszawa, 1978. S. 85; *Chronika Polonae Majoris Monumenta Polonicae Historica*. N. S. T. 8 / Wyd. B. Kurbis. Warszawa, 1970. S. 101. Проте таку можливість свого часу відкинув ще: *Włodarski B. Polska i Czechy w drugiej połowie XIII i początkach XIV wieku (1250–1309)* (Archiwum Towarzystwa Naukowego we Lwowie. Dz. 2. T. 7, z. 3). Lwów, 1931. S. 17.

¹⁰⁶ У літературі не рідкість визнання явного нерозуміння участі опольського князя в поході: “Udział jednak Władysława opolskiego jest dość zagadkowy”, див.: *Włodarski B. Polska...* S. 141. Пор.: “Не ясно які цілі він переслідував” у кампанії взагалі, див.: *Котляр М.* Коментар. С. 276. Пояснення подав: *Barciak A. Biskup olomuniecki Bruno z Schauenburga a Polska Śląski Kwartalnik Historyczny – Sobótka*. R. 36, nr 1. Wrocław, 1981. S. 73 (“Udział księcia opolskiego we wspólnej rusko-krakowskiej wyprawie w 1253 r. na Morawy był bez wątpienia odwetem za... najazd Brunona (у 1249 р. – В. А.)”). Його трактування прийняли: *Mika N. Walka...* S. 41; *Nagirnyj W. Polityka...* S. 275–276. Варто тільки відзначити, що Антоні Барцяк твердив про спільний “русько-краківський” похід, до якого нібито мав лише “прилучитися” опольський князь, що – за відсутності належного джерельного підтвердження – випадає сприйняти винятково приватним здогадом автора.

¹⁰⁷ Ипатьевская летопись. Стб. 822.

кампанії подальшого розділення наявного війська, як однозначно здатен підказати пізніший виклад, мало дійти за наполяганням акурат опольського князя (див. далі). Явно “дратівливу” відсутність краківського спільника, яка незмінно провокувала сприйняття чергового “упущення літописця”, не звернувши при цьому на своє відкриття уваги, пояснив Д. Домбровські, буквально переказавши літописний запис: “Daniel i Lew odbyli naradę z księciem opolskim, mjącym wskazać najlepszy cel ataku”¹⁰⁸. Щодо неприсутності при цьому краківського князя, він “традиційно” зауважив: “pewnie przypadkowe jest pominięcie uczestnictwa Bolesława”¹⁰⁹. Однак насправді ніякої випадковості цей епізод літописного викладу не засвідчує. Виразно стверджено, як і подано в Д. Домбровського, про нараду короля Данила Романовича й князя Лева Даниловича з опольським князем “коуда бы воевати”. Тобто, обидва вони радилися із князем як сусідом Опавської області й додатково зацікавленим у поході внаслідок знаних обставин взаємних стосунків із чеськими сусідами про найкращий прийнятний маршрут просування її теренами в напрямку домовленої з угорським королем Опави як кінцевого пункту. З огляду на недооцінений досі такий цілком конкретний характер наради, присутність краківського князя при цьому, як видно, з якихось міркувань могла бути визнана не обов’язковою. Хоча його відсутність не здатна так само не привертати уваги як, все ж, не позбавлена можливого явного дивного акценту. Проте, правду кажучи, винятково насамперед з огляду загалом логічного сприйняття зазначеної наради як спільного радження усіх керівників походу. Чи здатен стояти за неприсутністю при цьому краківського князя якийсь не зафіксований у літописому викладі окремий додатковий момент, втім також незмінно “улюблене” в колі новітніх коментаторів “упущення літописця”, – гадати годі.

Зі самого факту наради з опольським князем видно також, що при проведенні кампанії король міг мати певні цілком конкретні надії стосовно нього. Водночас зі зазначеного радження виявляється цілком очевидною також безперечна відсутність якогось

¹⁰⁸ *Dąbrowski D. Daniel Romanowicz...* S. 337–338.

¹⁰⁹ *Ibidem.* S. 41, 338. З-поміж новіших попередників Норберт Міка, наприклад, цього епізоду не взяв до уваги взагалі, хоч він нібито й стосувався “його” князя: *Mika N. Walka...* S. 41.

попереднього використання подібних потенційних можливостей опольського спільника. Тобто, при давніших контактах на тему майбутнього походу до чогось такого як докладніше обговорення планованої кампанії не повинно було дійти.

Наведені не зауважені досі обставини здатні також дещо змінити акценти дотеперішнього не позбавленого побіжності сприйняття як послідовно пасивної ролі опольського князя в експедиції, так і його знаної з немало “своєрідних моментів” поведінки при стінах Опави й так само вже при завершенні походу, біля Глубчиц.

Епізод наради в його запропонованому трактуванні – так само важливе не зауважене при дотеперішніх незмінно доволі побіжних оглядах літописного переказу свідчення того, що, попри безперечні якісь триваліші в часі приготування до походу та неминучі попередні зносини його учасників – разом із тільки мимохідь відзначеним у літописі відбутим ще до того “снемом” холмської й краківської сторін, до укладення певних докладніших планів тодішнього воювання на цьому етапі заздалегідь не дійшло. Необхідні конкретні рішення приймалися уже тільки безпосередньо на місці – виявом, як випадає здогадуватися, звичної за таких обставин загальнопоширеної практики¹¹⁰.

Як переконує пізніша розповідь (див. далі), за ініціативою та безпосереднім наполяганням князя Владислава на нараді вирішено розділити наявний контингент на дві нерівних частини. Тому не зовсім коректно твердити, як це записав Д. Домбровські, немовби “Daniel zdecydował się podzielić swoje siły”¹¹¹. Принаймні таке висловлювання не пропонує адекватного тлумачення того, що мало відбутися насправді й зафіксовано в джерелі, мимоволі немов приписуючи ініціативу разом із розподілом власне королеві й не вдаючись

¹¹⁰ Для прикладу див. раду русько-польської коаліції перед “післякоронаційним” виступом проти ятвягів, очевидно, на початку 1254 р.: Ипатьевская летопись. Стб. 831 (див. далі).

¹¹¹ Dąbrowski D. Daniel Romanowicz... S. 339. На особистому рішенні короля автор тут же наголосив й ще раз: “Przecież to Daniel decydował o działaniach swych wojsk”, див.: Ibidem. S. 340. Не дає так само адекватного уявлення про нараду та її роль і лаконічний запис: “Po naradzie wojska rozdzielono”, див.: Bartnicki M. Polityka zagraniczna księcia Daniela Halickiego w latach 1217–1264. Lublin, 2005. S. 194.

зовсім до пояснення самого подібного кроку. Чим була викликана зазначена необхідність – випадає лише здогадуватися, оскільки літописець із цього приводу не висловився ніяк. Найправдоподібніше, – і тут не випадало би сумніватися – малося на увазі насамперед звичне для аналогічних військових кампаній наступне “пустощення” території противника осторонь від головного напрямку руху союзницького війська до Опави. Сам висновок здатна підтвердити реляція із подальшого перебігу подій (пор. далі) й прийнятий розподіл мав виводитися від такого власне одностайного зацікавлення усіх сторін¹¹². Хоча, видається, відповідний намір здатна при цьому супроводити досі не зауважена вірогідна ще також й інша – суто “опольська” додаткова окрема складова (див. далі).

Укомплектування на такий спосіб виділеного загону князя Лева Даниловича достеменно не відоме. Літописець ствердив тільки, що король мав послати сина “и всѣ воѣ”¹¹³, “самъ же уста в малѣ со старыми боары . со Юрьемъ тысацкы”¹¹⁴. Про польських спільників при окресленні контингенту князя Лева Даниловича не йдеться взагалі. Як видно з подальшої розповіді (див. далі), поляки – принаймні в якійсь частині, проте найправдоподібніше у повному складі – повинні були залишитися власне при королеві й прямувати разом із ним до Опави. Принаймні на присутність тоді при ньому краківського князя літопис вказує цілком однозначно: “идоущю же Данилоу с Болеславомъ . ко Опавѣ”¹¹⁵. Наявність при цьому також й опольського князя неспростовно доводить виклад стосовно

¹¹² Новіше твердження Леонтія Войтовича, нібито князь Лев Данилович “відділився від основних сил і став спустошити чеські землі, відволікаючи чеського короля від походу до Австрії” (Войтович Л. Галич... С. 309) ґришить неврахуванням конкретного зафіксованого в літописному оповіданні моменту разом із викладеними при цьому обставинами самого описаного спустощення. Про чеського короля за зазначеного перебігу подій не могло йтися ніяк. До того ж, у кампанії 1253 р. діяв не він, а його син, маркграф Пшемисл Оттокар, якому випало навіть перебувати в конфлікті з батьком.

¹¹³ Ипатьевская летопись. Стб. 822.

¹¹⁴ Там же.

¹¹⁵ Там же. Не може не привернути уваги неприсутність у цьому записі опольського князя – він з’явиться уже тільки перед Данилом

початкового перебігу подій при Опаві (див. далі). Просування короля зі своїм обмеженим загonom (не варто гадати наскільки імовірно ризиковане) при насамперед польських спільниках – ще один потенційний доказ можливості певних окремих сподівань стосовно найперше самого опольського співучасника (пор. далі). Обмеження власного військового контингенту при королеві, якому наче випало опинитися немало насамперед при польських спільниках, здатне видаватися несподіваним та навіть логічно неоправданим, проте воно сприймається цілком виразно ствердженням у викладі літописця фактом.

Уже під час безпосереднього руху загону князя Лева з'ясувалося, однак, що опольському князеві Владиславові, на якого могли покладатися певні надії як найближчого сусіда войованих теренів (див. вище), належалося вдатися до докладніше не окресленого “обману”: за словами літописця, “ѡн же не исповѣдѣ правды . и дасть вожь на лъсти”¹¹⁶¹¹⁷. У чому конеретно повинна була полягати “лесть”

Романовичем після невдачі польської передової сторожі, хоча, безперечно, прямував до Опави разом із ними (див. далі).

¹¹⁶ Поняття “лъсти” у залученому тут значенні відповідна частина літопису стосує і в інших випадках коли йдеться про обман, див., зокрема: Ипатьевская летопись. Стб. 865 (“и приде к нему ѡвѣсть . ѡже Лаховѣ Lester оучинилѣ . к соимови не шли . но ѡбишедше ѡколо на Ворота . и тако поидоша к Белзюу . и почаша воевати . и села жечи”, 1268), 873 (“Левъ же Lester оучини межи братьею своею . оутаивса Мьстислава . и Володимера . вза ѡколнии градъ”, 1274), 910 (“Юрьи же позна Lester ихъ”, 1288), 936 (“воеводы Ладьскыи сами полошаѡу[†] . и . абы не взати города . Левъ же оусмотрѣвъ Lester ихъ . и доума много с бояры своими”, 1291).

¹¹⁷ Ипатьевская летопись. Стб. 822. М. Котляр твердив, нібито: “Далі, завдяки (?) зрадливим провідникам, даним Владиславом Опольським, *галицько-волинське військо було роз’єднане* (виділено – В. А.):” *Котляр М. Ф. Коментар. С. 276.* Тут – явно всупереч літописному викладові (див. вище) – подано роз’єднання війська зусиллями власне... начебто опольських проводирів! Того, що сюжет із проводирями стосується винятково виділеної частини війська князя Лева Даниловича, при коментуванні на незрозумілий спосіб не враховано. Зазначений “винахід” повторив: *Майоров А. В. Русь... С. 676* (“Владислав дал Льву Даниловичу неверных проводников, из-за чего русское (sic!) войско оказалось

опольських провідників – не відомо. Проте, всупереч відзначеній “брехні” приданих польських проводирів¹¹⁸, князь Лев Данилович

разобщенным”). Зрештою, це міркування присутнє вже у Владіміра Пашути, за твердженням якого через приданих провідників “на лъсти” “русские (sic!) войска были разъединены на две неравные части и Даниил Романович оказался под Опавой с меньшими силами”: *Пашута В. Т. Очерки по истории Галицко-Волынской Руси. Москва, 1950. С. 257.* Знаний “неуникненний” канон переписування від попередників вказує на джерело зазначеного погляду власне в цього давнішого автора.

- ¹¹⁸ Д. Домбровські намагався вигорудити опольського князя нібито перевагою віддалених від головної мети походу власних “приватних інтересів”: “Cóż, każdy z uczestników wyprawy miał swoje zmiary, niekoniecznie pokrywające się z planami pozostałych. ... Sam władca Opola, jak się wydaje, chciał przede wszystkim odwetu na biskupie ołomunieckim Brunonie z Schauenburga, który w 1249 r. zniszczył Racibórz”, див.: *Dąbrowski D. Daniel Romanowicz...* S. 338. Так мало би виглядати, ніби захоплення і знищення області Опави до “odwetu” не повинно було належати... Однак найважливіше при цьому полягає не у мотивах окремого конкретного факту, а сталості акурат такої поведінки польської сторони, виявленої не тільки в аналізованій експедиції, а й під час інших подібних військових кампаній короля Данила Романовича і не лише їх. Вперше літописцеві випало зауважити щось подібне ще, як зазначено, при спільному з поляками калішському поході 1229 р. (див. вище). Останній такий приклад на сторінках літопису зафіксовано під 1291 р. при описі знаних зусиль князя Лева Даниловича оволодіти Краковом, коли, за свідченням літописця, “воеводы Ладьскыи сами полошахоу[†]. и . абы не взати города”: *Ипатьевская летопись. Стб. 936* (про цей завершальний епізод аналогічного досвіду йтиметься далі). Інший польський автор явний конфлікт навколо окремої експедиції князя Лева Даниловича спершу взагалі обійшов увагою, подавши тільки: “Część wojsk, którymi dowodził Lew ruszyła na południowy-wschód w kierunku zaleśnionego pasma Beskidów”, див.: *Mika N. Walka o spadek po Babenbergach 1246–1278. Racibórz, 2008. S. 41.* Далі справу проводирів, все-ж, згадано, проте водночас знову підважено літописну розповідь: “Mało przekonywująco brzmią tutaj słowa o fałszywych przewodnikach przydzielonych Rusinom przez władcę opolsko-raciborskiego”, див.: *Ibidem. S. 45.*

разом зі своїми потенційними дорадниками зумів успішно вив'язатися із припалого йому завдання із несподіваним непередбаченим ускладненням¹¹⁹. Він відійшов “у гори”, взявши при цьому немало здобич: “Левъ же иде и воева . и видѣ како лжють вожевъ . . и не слоуша ихъ . иде в горы лесныя . и вза полонѣ великъ”¹²⁰. Безсумнівно,

При цьому цілком конкретні закиди на адресу “свого” князя у певних відособлених епізодах кампанії авторским зусиллям подано нібито обтяженням того виною “za niepowodzenia wojenne pod Opawą w 1253 r.” взагалі: Ibidem. Іншого разу знову зовсім не звернуто уваги на “обман” опольського князя через його проводирів: *Ejusdem*. Wyprawa wojenna księcia Daniela Romanowicza i jego polskich sprzymierzeńców na terytorium północnych Moraw w 1253 r. Trasa przemarszu i problem wiarygodności faktów prezentowanych przez autora Latopisu halicko-wołyńskiego *Colloquia Russica*. Series 2, vol. 3: Данило Романович і його часи. Івано-Франківськ; Краків, 2017. С. 148–149.

¹¹⁹ Цього моменту не згадав зовсім: *Зубрицкий Д.* Історія... С. 170.

¹²⁰ Іпатьевская летопись. Стб. 822. Всупереч такому цілком одозначному переказові, а особливо його завершенню, М. Котляр, явно докладаючи до літописної розповіді надмірних власних зусиль, ствердив: “Лев Данилович заблукав у горах (sic!), хоча літописець і силкується зобразити взяття ним випадкових полонених (виділено – В. А.) як мало не перемогу (sic!)”, див.: *Котляр М. Ф.* Коментар. С. 276. Александр Майоров, об’єднавши зазначених “неверных проводников” в одне речення зі згаданим тут “блуканням”, приписав М. Котляру таку цитату: “Изда неверных проводников, предоставленных Владиславом Опольским <...>[,] Лев Данилович заблудился в горах и успеха не достиг”, див.: *Майоров А. В.* Русь... С. 676. До наведеної авторської версії “блукання” варто додати, ще раз його процитувавши, так само тільки частково використане в А. Майорова попереднє оригінальне речення з його інспірації: “Далі, завдяки зрадливим провідникам, даним Владиславом Опольським, галицько-волинське військо було роз’єднане”, див.: *Котляр М. Ф.* Коментар. С. 276. Обидва автори пропонують явний цілком довільний виклад, позбавлений ознак читання джерела. Стосовно терену, окресленого при цьому як “горы лесныя”, див.: *Мусін А., Войцещук Н.* Перемишль... С. 56, 58–59. Судячи з історично-географічних реалій та характеру території, повинно йтися про сільську околицю із населенням, немало зайнятим скотарством та лісовим промислом, до

“полон” мав також і окрему важливу незмінно супутню матеріальну складову, проте про неї цього разу не йдеться зовсім.

Сама поведінка опольського князя у викладі літописця при докладнішому його розгляді виявляється немовби цілком незрозумілою. Найправдоподібніше, як уже вказано, він мав наполягти на виділенні основної частини війська задля спустошення теренів, що знаходилися – як усе здатне переконувати – осторонь головного спрямування на Опаву. Й водночас відрядив із ним власний супровід для орієнтації у дорозі, який – виявилось однак – очевидно повинен був скеровувати загін князя Лева Даниловича в невласливому напрямку. На такий спосіб опольський князь ніби мав діяти виразно неначе всупереч своєму ж власному очевидному первісному безпосередньому інтересові¹²¹. За лаконічності літописного викладу, не відомо так само, куди власне старалися скерувати контингент князя Лева Даниловича придані йому опольські проводирі. Проте, безперечно, вони повинні були вказувати шлях не в напрямку гірської місцевості, куди, попри їхнє “радження”, князь все-таки повів виділені йому сили, якнайуспішніше порадивши собі при цьому з поставленим перед ним завданням. Оскільки далі, всупе-

якого здатні відсилати пригадані “горы лесныя”, що, окрім звичного незмінного людського ресурсу, й повинно було забезпечувати головний потенційний притягальний інтерес регіону для учасників походу при намірах спустошення території та захоплення здобичі – не тільки в місцевих мешканцях, а й матеріальній.

¹²¹ В. Пашуто свого часу подав зазначену обставину так, нібито опольський князь, “будучи советником у князя Даниила (виділено – В. А.), дал ему лживые указания”: Пашуто В. Т. Очерки... С. 257. Це виявилось одним із тих моментів, які в підсумуванні кампанії привели до переконання стосовно... “измены польских князей”: Там же. С. 258. Автор і в подальшому викладі трактує відображені в літописі факти на зазначений спосіб незмінно достатньо довільно, зокрема при розповіді про атаку на ворота Опави опускає наявні в залученому джерелі відомості стосовно того, хто її мав тоді провадити: Там же. С. 257–258. Загалом, у цьому конкретному випадку, як видно, повинно йтися про нерідко притаманне давнішій історіографії виразно поверхове та довільне відтворення задокументованого в літописній розповіді перебігу подій. Хоча подібна методика – далеко не рідкість так само й у новішій історіографії.

реч, як випадає здогадуватися, вказівкам провідників, він із виділеною йому частиною війська ще того самого дня прибув до Опави, можливо також, що провідники за попереднім розпорядженням свого князя намагалися скерувати рух контингенту Лева Даниловича в якомусь іншому напрямку (пор. далі).

Окрім того, як показав досвід початкового етапу облоги Опави, розділення війська вже безпосередньо під її стінами ще й мало виявитися взагалі помилкою, принаймні при підході до міста відісланих явно повинно було забракнути. Адже саме так ідею розподілу сил, підійшовши до столиці області, мав сприйняти й потрактувати сам король Данило Романович. За що він після першої невдачі передової частини власне польського контингенту при укріпленнях Опави та завданих йому в цьому епізоді дошкульних (хоча й не відомо наскільки істотних) втрат прямо мав дорікати опольському ініціаторові такого кроку (див. далі).

Наступний – і найважливіший – епізод походу, під час якого найвиразніше виявилася участь – поєднана зі своєрідністю властивій їй поведінки – польської сторони, пов'язаний із недовготривалими військовими діями, зосередженими на Опаві. Тут упродовж лише двох днів польським учасникам, згідно зі свідченням літописця, так само на різний спосіб неодноразово випало зарекомендуватися на вчинках як незрозумілих, так і навіть так само, подібно до розглянутої ситуації з окремою експедицією князя Лева Даниловича, логічно ніби ніяк не оправданих з огляду їхнього ж власного інтересу, а нерідко навіть виразно несумісних із ним взагалі.

Оскільки місто було центром і найбільшим населеним пунктом області, логічно належалося очікувати потенційного істотнішого опору, щодо чого, зрештою, випало пересвідчитися уже під час вступної сутички. Хоча сам її – знаний від'ємний для польських нападників – результат, не без очевидних навіть певних наслідків для найближчого подальшого розгортання подій, належалося визначити ніяк не можливий чисельний перевазі при цьому оборонців, нічим, зрештою, і ніяк не підтверджений. На якісь кількісні показники та співвідношення сил літопис не мав нічим натякнути, по-слідовно унікаючи будь-яких статистичного характеру відсилань¹²².

¹²² Відверто анекдотичним сприймається намагання новітнього “сучасного історика” зобразити ситуацію стосовно чисельного

При підході до Опави меншої частини війська на чолі з королем Данилом Романовичем – “идоущю же Данилоу с Болеславомъ . ко Шпавѣ”¹²³, він “пославъ сторожы Лахы своя”¹²⁴ наперед – безпосередньо до міста. Як випадало би здогадуватися, такий захід повинна була викликати відсутність усвідомлення можливості якогось істотнішого опору (див. далі). Проте цей перший крок

співвідношення населення усієї Опавської області та військ експедиції Данила Романовича, прийнявши при цьому “перевагу” останніх так, ніби “их число едва ли было сильно меньшим, чем все население Опавской земли! Собственно, даже из рассказа летописи видно, что противостоят Даниилу и его союзникам было просто некому” (при цьому зацитовано прийняте визначення кількості населення у... 20–25 тис.); *Мартынюк А. В.* “Хронографу же нужна есть...” С. 125. Подібний “непомірно-грандіозний вимір” ніяк не здатний свідчити про хоч якось наближену до реалій орієнтацію в епосі та притаманних їй потенційних можливостях. На тлі такого вияву завіdomого “глумачного екстазу” не можна не пригадати вимови надто своєрідно potrаkтованого тут літопису, у якому зафіксовано цілком конкретні приклади очевидності так переконано запереченого й відкинутого протистояння. Втім “екстаз” за самою його природою є самопородженням, внутрішнім здобутком самого носія й – окрім вихідного подразнення – ніяких “посторонніх” джерел потребувати не здатен... Насільки повинно йтися справді про очевидний вияв “екстазу” свідчать загальнодоступні джерельні перекази. У знаній в центральноєвропейській історії епохи битви при Дюрнкруті 28 серпня 1278 р., наприклад, близько 6000 учасникам зі сторони чеського короля Пшемисла II Оттокара протистояли близько 8500 війська німецького короля Рудольфа I Габсбурга: *Kusternig A.* Bitva na Moravskem poli u Suchych Krut a Jedenspeigen 26 Srpna 1278 *Česko-rakouske vztahy w 13. století / Pod red. M. Blahovej i I. Hlavačka.* Praha, 1998. S. 173. Кількадесятитисячні контингенти учасників – не кажучи при цьому про явно недооцінену короткотривалість походу та й сам його об’єкт – явна фікція, заснована на цілковитій відсутності належного осмислення та усвідомлення ситуації.

¹²³ Ипатьевская летопись. Стб. 822. Не може не привернути уваги неприсутність у цьому записі опольського князя – він з’явиться уже тільки перед Данилом Романовичем після невдачі польської передової сторожі.

¹²⁴ Ипатьевская летопись. Стб. 822.

явно несподівано мав завершитися зовсім неочікуваною невдачею: “выѣха же Андрѣи . изо Упавы с Чехы . и срѣтшимся имъ и сразившимся . шдолѣ Андрѣи . мало бѣ Лаховъ . иныхъ изби а ныѣ изоима”¹²⁵. До того ж, їй випало виявитися не тільки через саму втрату вбитих і полонених. Вона обернулася також наведеним у викладі літописця явним коли не переляком, то очевидним пострахом серед поляків: за словами автора літописної розповіді, “вниде вели стра^х в Лахы”¹²⁶. Хоча зазначену поразку мала визначити найперше виразно стверджена малочисельність відісланого польського авангарду (“мало бѣ Лаховъ”), судячи з дальших висловлювань літописця стосовно поведінки польської сторони, після такої несподіванки на підході до міста, набутий при початковій невдачній сутичці “вели стра^х” мав стійко зберігатися у їхніх лавах ще якийсь час надалі. Данилові Романовичу випало навіть звернутися до них з унікальною для тексту літопису заспокійливою й водночас так само надихаючою промовою: “почто оужасываетеѣ не вѣсте ли ꙗко воина . безъ падшихъ мртвыхъ не бываетъ . не вѣсте ли ꙗко на моужи на ратныѣ нашли есте а не на жены . аще моужь оубьенъ есть на рати то кое чюдо есть . инии же и дома оумира-

¹²⁵ Ипатьевская летопись. Стб. 822. М. Котляр, продовжуючи своє немало відсторонене від буквальної вимови літопису коментування, з приводу описаної при цьому ситуації ствердив: “Данило, роз’єднаний із військами Лева, опинився у *скрутному становищі* (виділено – В. А.)”: *Котляр М. Ф. Коментар. С. 276*. Водночас також явно всупереч вимові літопису, цілковито її відкидаючи, подано: “Успішна вилазка Андрія (керівника чеської оборони – В. А.) завдала поразки *польським загонам* (виділено – В. А.)”: Там само. Новіший коментатор у власному викладі наведеного літописного запису з приводу першої невдачі передової сторожі відзначив: “część polskiego oddziału poległa, część zaś dostała się do niewoli”, див.: *Mika N. Wyprawa wojenna... С. 149*. Очевидно, не випадало би приймати, як мимоволі здатна підказати вимова зацитованої фрази, ніби чехам вдалося вбити й полонити – що нібито ствердив при цьому автор, – наче всіх присутніх при сутичці поляків. Так само згадавши полеглих і полонених, “від себе” вже логічно мав додати ще й інших, в літописному оповіданні не пригаданих, інакший коментатор: “inni uciekli w stronę swych sił głównych”, див.: *Dąbrowski D. Daniel Romanowicz... S. 339*.

¹²⁶ Ипатьевская летопись. Стб. 822.

ють без славы . си же со славою оумроша оукрѣпите срѣца ваша . и подвигнете ҃роужье свое на ратнѣѣ . сими же словы оукрѣпивѣ . иное много г҃лавѣ имѣ”¹²⁷. Літописцеві випало написати у своєму

¹²⁷ Ипатьевская летопись. Зазначена “опавська” промова – свідчення усе ще не зауваженої й належно не оціненої важливої сторони особистості короля, яка стосується не тільки його риторського таланту, а й водночас також – очевидного військового гарту. Найпоказовішим прикладом подібного звернення до воїнів є вміщене під 1255 р. коротке напучування в околицях міста Грубешів (тепер на території Польщі), коли “посла с҃на своего Романа . и бо҃ары свои всѣ” на князя Ізяслава Мстиславовича (ідентифікація за: Літопис Руський / За Іпатським списком переклав Л. Махновець. Київ, 1989. С. 488), який організував похід на Галич: “аще сами боудоуть Татарове . да не видеть оужасть во срѣце ваше”, див.: Ипатьевская летопись. Стб. 830. На такому значенні наведеного унікального – єдиного доступного – короткого витягу з грубешівської промови акцентовано: *Александрович В.* “Новий літописець”... С. 247. Показово, що вказаної важливої сторони відображення особистості короля у літописному викладі зовсім не випало зауважити його новітньому польському біографові, який при цьому мав твердити винятково про полювання, не побачивши на його тлі зазначеного насправді не до порівняння істотнішого акценту грубешівського сюжету, див.: *Dąbrowski D.* Król Rusi Daniel Romanowicz. O ruskiej rodzinie książęcej, społeczeństwie i kulturze w XIII w. (Monografie Pracowni Badań nad Dziejami Rusi Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy. T. 4). Kraków, 2016. S. 264. За іншої нагоди подано тільки: “powiedział swoim wojom, żeby nie obawiali się, nawet kiedy przyjdzie im stanąć wobec samych Tatarów”: *Ejusdem.* Daniel Romanowicz... S. 374. В іншій частині біографії відповідний опавський епізод охарактеризовано як “efektowną przemowę mającą zachęcić poturbowanych przez Czechów sojuszników do walki, po kilku zaś godzinach ponownie nakłaniał obecnych tam Piastów i ich ludzi do solidniejszego zaangażowania się w działania zbrojne”: *Ibidem.* S. 259. Промову при цьому згадано винятково серед прикладів “najprawdopodobniej osobistego, bez pośrednictwa tłumaczy, porozumiewania się Daniela z Polakami”: *Ibidem.* Допущення у цій ситуації потенційних “тлумачу” сприймається явно анекдотичним – хоча в джерелах цього й не зафіксовано, було б надто дивним, аби король мав не володіти польською мовою. Далі той же момент подано ще раз як промову

коментарі до промови, нібито на такий спосіб король “оукрѣпивъ ъ”, проте насправді набутий “вели страх” мав покинути їхні ряди не так скоро та не без очевидного немало впертого спротиву з їхньої сторони. Долати опір, вдаючись, зокрема, так само й до нових умовлянь, – не завжди при цьому, правда, навіть із пожаданим результатом – доводилося, як переконує літописна розповідь, ще й після цього (див. далі).

Сам король на час описаної початкової невдачі відрядженого до Опави авангарду польських союзників повинен був, як видно з наявної розповіді, знаходитися ще тільки десь на підходах, оскільки, за словами свого літописця, лише далі “поиде ко Шпавѣ”¹²⁸, тобто вже безпосередньо до міста. Короткий виклад про початкову

“z zamiarem podniesienia na duchu”: Ibidem. S. 339. Проте тут стверджено, нібито її виголошено за зовсім несподіваних у контексті залученої літописної розповіді обставин: “Gdy na uciekających spod Orawy polskich wołów natknął się Daniel”, тобто, – немовби ще під час свого руху до міста та одразу ж неначе безпосередньо тут же після першої невдачі польської передньої сторожі під його стінами: Ibidem. Насправді – за свідченням літописця – ніякої “втечі поляків” з-під Опави (!) після тієї невдачі не було, принаймні сам літопис на щось таке нічим не налягає. При цьому явно надміру розвинуто власне ж попереднє здогадне твердження (див. вище). Зазначену промову виголошено коли король прибув до міста, на що літописцеві випало вказати цілком виразно: “Приѣхав же Данило и ре^ѣ имъ”: Ипатьевская летопись. Стб. 822. Д. Домбровскому, як усе переконує, явно вдалося обмовити потерпілих невдачу співвітчизників у втечі з-під стін міста зовсім безпідставно. Інший польський коментатор схильний приписати промову винятково зусиллям літописця, якому належалося укласти її неначебто з очевидним завідомим розрахунком – “Kreując Daniela na nieustraszonego woźdza...”: Mika N. Wyprawa wojenna... С. 149. Сам залучений зворот стосовно “креування” та “nieustraszoneści” повинен виразно вказати на безперечний явний сумнів автора в оправданості побаченої при цьому “візії” літописця. Тому – в очах новітніх трактувальників – незмінно належить систематично невідступно помилятися так само, як їм з аналогічною ж послідовністю – на кожному кроці неunikненно віднаходити та пропонувати не на кшталт, як “найсправжнісіньку правду”...

¹²⁸ Ипатьевская летопись. Стб. 822.

невдачу польського авангарду виразно випереджує прихід короля до основного пункту маршу та його кінцевої мети. Проте літописна розповідь не продає конкретного уявлення стосовно того, в який саме момент королеві випало звернутися із заохочуючими виразами піднесення на духу до потерпілих невдачу. Оповідання явно не вибудоване за принципом як розгортання єдиної дії, так і такої ж реляції про неї¹²⁹. Тому не здатне запропонувати ніяких прийнятних підстав для потенційних часових уточнень.

При підході до міста король, згідно зі свідченням літописної розповіді, “видѣвъ же шкрѣтънаѧ села бѣжащаѧ во градъ . много же множество . и нѣ бѣ емоу кого послати”¹³⁰. Відсутність у його розпорядженні належних сил для використання виниклої вигідної для об’єднаного контингенту ситуації, аби підтримати та посилити збігом обставин невдало завершений перший – згідно з твердженням літописця, ніби суто “польський” за складом безпосередніх учасників – натиск і розвинути його виразилася у зверненні до опольського князя. Справжньому змістові та контекстові цього адресування досі в літературі за незмінно практикованого не інакше, як зовсім поверхового заглиблення до ситуації дивним збігом обставин не випало привернути уваги: “речѣ же Володиславоу мнѣ еси оучинилъ . неправдоу . а себе еси погоубилъ . аще бы Левъ . и людѣ мои сде былѣ вси . то оуразъ велии быша земли сеи оучинилѣ . и градъ съ аче съ приатъ бы былъ . и сожалиси ѿславъ . сѧ си Лва . и воѣ”¹³¹.

¹²⁹ Подібний принцип укладення тексту показано на прикладі угорського хронікарського запису про участь короля Данила Романовича восени 1235 р. в коронації угорського короля Бели IV, див.: *Александрович В.* “Угорське підданство”... С. 153–158. Пор. аналогічний підхід й у самому літописі при викладі повернення короля до Холму після завершення опавської експедиції: *Його ж.* “И приде во гра^а холмъ...”. С. 140–141.

¹³⁰ Ипатьевская летопись. Стб. 822.

¹³¹ Там же. У новішій літературі Н. Міка, явно віддавшись надмірним зусиллям із зосередженого “відбілювання” “свого” князя, як зазначалося, ствердив: “Mało przekonywująco brzmią tutaj słowa o fałszywych przewodnikach przydzielonych Rusinom przez władcę opolsko-raciborskiego”, див.: *Mika N. Walka...* S. 45. Іншого разу в того ж автора викладене в літописі враження князя Лева “яко лжють вожевъ” не фігурує взагалі: *Ejusdem.* Wyprawa wojenna... С. 149. Безперечно аналогічне чи близьке

зусилля приховане також і за “niewiele mówiącą wzmianką o wprowadzeniu w błąd *rusko-małopolskich* (виділено – В. А.) sojuszników przez Władysława opolskiego” в: *Dąbrowski D. Daniel Romanowicz...* S. 338. У розмірковуваннях того самого автора за іншої нагоди принагідно йдеться про немовби “oszustwo albo nieporządność (sic!) dostarczonych przez niego (князя Владислава – В. А.) przewodników”: *Ibdem.* S. 339. Ще іншу версію так само цілком приватного неприйняття зазначеного епізоду літописного викладу запропонувало твердження: “летописец сетует на “вожей”, неявно создавая у читателя впечатление, что Даниил, опытный полководец, мог опасаться движения по незнакомой ему стране”, див.: *Мартынюк А. В. “Хронографу же нужда есть...”*... С. 126. Насправді ніякого такого “впечатления” літопис викликати не спроможний і щось подібне здатне існувати винятково в понад усяку міру переповненій завідомими фантазіями свідомості, як він сам забажав себе трактувати, “современного автора”, у такому власному – цілковито позаджерельному – враженні, зрештою, як самотнього, так і водночас навіть зовсім самотнього. Що більше, за стійко практикованим призвичаєнням (докладніше див.: *Александрович В. Опавський похід...*) при цьому використано конкретний джерельний переказ, цілковито позбавивши той властивого йому автентичного контексту. Король Данило Романович ніяк не “мог опасаться движения по незнакомой ему стране”, а після виходу на територію Опавської області впевнено провадив військо безпосередньо до Опави. Що ж до згаданого епізоду стосовно “вожей”, то він... не має ніякого стосунку до самого короля. Згідно з літописом, сюжет із невірністю “вожей” повинен був “припасти” його синові – князеві Левові Даниловичу, відрядженому, як випадає здогадуватися, в сторону від основного маршруту союзного війська для спустошення гірської сільської округи (див. вище). Володіючи значно скромнішим – у порівнянні з батьком – військовим досвідом, молодий князь зумів, однак, успішно вийти з припалого йому завдання “із ускладненням” (див. вище). Тобто, ні про які приписані тут “побойовання руху незнайомою місцевістю” не повинно йтися ніяк. Не наділений як органічною потребою, так і даром читати літопис, “сучасний коментатор”, переповнивши власний виклад несусвітніми фантазіями разом із завідомо безглуздими нападами на короля Данила Романовича та його літописця, у наведеному розбудованому на такий спосіб “надто приватному враженні” віднайшов ще одну так пожадану в

Не встановлено дотепер, у чому конкретно повинна була полягати згадана “неправда” опольського князя – цим, як не дивно, ніхто з попередніх авторів... не переймався зовсім. Проте оскільки про неї йдеться біля Опави та не без очевидного враження від свіжої невдачі польської передньої сторожі, “неправда”, як випадало би здогадуватися, найправдоподібніше, повинна була стосуватися самого міста та “вщепленого” гаданими зусиллями князя Владислава уявлення стосовно можливості його нібито легкого захоплення. Принаймні про обман із провідниками опольського князя князя Лева Даниловича сам король на той час якнайочевидніше ще не міг знати. В оправданості такого пояснення переконує вміщене у зверненні короля виразне протиставлення “мнѣ еси оучинилъ . неправдоу . а себе еси погоубилъ . аще бы Левъ . и людѣе мои сде былъ вси . то оуразъ велии быша земли сеи оучинилъ . и градъ аче съ приать бы былъ”. Хоча й ключове для розуміння не тільки відповідної конкретної ситуації при Опаві, воно досі на дивний спосіб все ще так і не викликало належної уваги. Що однозначно вказує на незмінну побіжність та цілковиту поверховість дотеперішніх звернень до цього важливого епізоду літописної розповіді стосовно не тільки наведеного окремого конкретного моменту, а й водночас так само – перебігу тодішніх подій загалом.

При дотеперішніх залученнях аналізованого етапу тогочасного опавського воювання сам наведений переказ визнано винятково нібито закидом на адресу опольського князя¹³², чому польські іс-

його безмірній схильності до улюбленого “напруженого фантазування” можливість очевидного очорнення короля, твердячи ніби він, “опытный полководец, мог опасаться движения по незнакомой ему стране”... Хоча сам використаний при цьому запис, як вказано, навіть і не короля насправді стосується... Автор виявився просто таки непомірно “вразливим” щодо короля, обраного об’єктом зосередженої цілеспрямованої – виразно карикатурної при тому за всіма приданими їй ознаками – “аустерліцкої” атаки, див.: *Мартынюк А. В. “Хронографу же нужда есть...”*... С. 127–128. Докладніше з цього приводу пор.: *Александрович В. Опавський похід...*

¹³² Як зазначено, особливо активно противилися такому трактуванню польські автори, у середовищі яких відповідні моменти в очевидно-му завідомому “народовому інтересі” цілеспрямовано замовчувалися,

торики незмінно відчували цілком очевидне “народове зобов’язання” послідовно противитися¹³³. Власне через такий неуникнений перехід на завідомо зовсім інший рівень сприйняття справжнього вкладеного до наведеного літописного свідчення змісту досі й не побачено. Насправді найголовніше в ньому – цілком інше, раніше незрозумілим збігом обставин (через переважаюче “відбивання” потенційної “народової образи” найперше?) не зауважене. Із наведеного звернення короля – і тільки з нього як єдиного джерельного переказу з відповідного приводу – цілком очевидно виявляється насамперед неврахована дотепер найважливіша складова переказу. Адже ініціатива розділення війська й відіслання більшої його частини окремо від того контингенту, якому належалося залишитися при Данилові Романовичу й підійти на чолі з ним прямо до Опави, як уже зазначено (пор. вище), виходила саме від опольського князя й тому якнайочевидніше вдалося домогтися прийняття й реалізації такої своєї пропозиції. Ця важлива особливість розгортання початкового етапу активності при стінах Опави випадковим збігом обставин у літописі виявилася зафіксованою – та й то цілком принагідно – винятково в одинокому наведеному явно не тільки недооціненому, а й зовсім не зауваженому в цьому аспекті його вимови адресуванні короля до опольського співучасника експедиції. Дотеперішні звернення до самого походу такого зовсім

а то й не бралися до уваги взагалі. Маріуш Бартніцкі, наприклад, згадав тільки про опольського князя, який, нібито, “*pałac okoliczne wsie zniweczył moment zaskoczenia*”: *Bartnicki M. Polityka zagraniczna...* S. 194. Чогось такого, однак, насправді при Опаві не було. Вказане належить до... пізнішого розгортання подій і стосується Глубчиц – уже на зворотній дорозі від Опави, при самому завершенні військової експедиції: *Ипатьевская летопись*. Стб. 825. Причому, якийсь нібито “*moment zaskoczenia*” у відповідному епізоді не здатний виникати ніяк: йдеться про очевидну авторську вигадку (пор. далі) – яскравий приклад того, як через неприпустимо поверхове сприйняття задокументовані конкретні події применшувалися чи видавалися за нібито невмотивовані неоправдані звинувачення літописця (пор. вище), див.: *Mika N. Walka...* S. 45; *Dąbrowski D. Daniel Romanowicz...* S. 338, 340, 342.

¹³³ Див., зокрема: *Mika N. Walka...* S. 45; *Dąbrowski D. Daniel Romanowicz...* S. 338, 340, 342.

виняткового найважливішого моменту аналізованої частини викладу не зауважили й не врахували.

У літописній розповіді не віднайшлося відсилання до того, якими мотивами князеві Владиславові належалося керуватися при своєму наполяганні. Проте аналіз зафіксованих у загалом скромнішому на деталі літописному переказі перипетій походу й, зокрема, – зазначеної “відокремленої експедиції” князя Лева Даниловича, як видається, забезпечує змогу реконструювати потенційні інтереси разом із залученою мотивацією достатньо переконливо. Особливо тепер, коли завдяки докладнішому сприйняттю розповіді літописця стало очевидним, що “неправда” опольського князя найвірогідніше повинна була стосуватися можливості нібито легкого захоплення міста. Що більше, домігшись відіслання основних сил на чолі з князем Левом й через проводирів влаштувавши їм – принаймні на якийсь час – нібито “блукання” у стороні, розгортання чого, однак, мав завадити князь Лев Данилович, опольський спільник, здається, повинен був розраховувати на такий спосіб щонайменше на якийсь час затримати просування основного війська короля у напрямку столиці області. Що приховано за таким намаганням? Найправдоподібніше, – повинно йтися про намір самому, власними силами з ходу здобути “беззахисну”, як повинно було видаватися, Опаву. Розрахунок робився, звісно, не тільки заради можливої при цьому слави... Власне тому цілком несподівана невдача не готового до чогось акурат такого, неначе наперед гарантованого заздалегідь неуникненного успіху польського авангарду, й мала спричинити наголошений у літописному оповіданні стійкий виразний “вели стра^х” серед польського складу учасників.

З огляду викладених обставин вміщені в літописі конкретні – коли відійти від незмінного в дотеперішній літературі їх послідовного поверхового цілковитого абстрагізування – закиди на адресу опольського князя здатні сприйматися під усіма оглядами якнайвиразніше оправданими. Зокрема, власне внаслідок зазначеного кроку, в чому його й мав звинуватити король Данило Романович, – “а себе еси погоубилъ” – нечисленна польська передова сторожа з його ж, очевидно, найперше, воїнів (принаймні жодного краківського акценту при цьому немає) повинна була зазнати несподіваної поразки та втрат уже акурат на самому підході до міста. Як ствердив літописець, з-поміж них захисники “иныѣ изби а ныѣ изоима”, внаслі-

док чого “и вниде вели стра^х в Лахы”. Полонених тоді під стінами Опави згодом довелося визволяти (див. далі).

У літописній розповіді, правда, не вказано на чий конкретно долю належалося безпосередньо припасти тодішнім втратам – опольського чи краківського контингенту. Про потерпілих твердиться винятково загально як “Лахы”, окремо при цьому їх не розрізняючи. Але показовим у зазначеному зв’язку сприймається звернення винятково до опольського князя, який, за словами короля, “себе... погоубилъ”. Воно здатне приховувати власне опольські втрати чи принаймні найперше їх. Про краків’ян при цьому не згадано зовсім, хоча краківський князь, як уже йшлося, прямував до міста в товаристві короля. Тому можливо навіть, що князь Владислав, як зазначено, відіславши з проводирями, які наче мали їх “загубити” на теренах Опавщини, головні сили Данила Романовича, не був позбавлений амбіцій, не докладаючи при цьому особливих зусиль, захопити Опаву одноосібно. Звідсіля й подальше виразно засвідчене явне активніше “переживання” невдачі. Така версія, хоч і за доступних літописних переказів ніби цілком здогадна, немало, однак, здатна узгоджуватися із тим, що опольському спільникові мав сказати король Данило Романович. Зі свого боку її спроможна підтримати так само показова “незрозуміла” цілковита неприсутність при цьому початковому опавському епізоді краківського князя.

Неочікувані втрати – на тлі, як тепер стало очевидним (див. вище), вірогідних попередніх сподівань із подачі опольського князя Владислава на легке здобуття міста – разом із реакцією на несподівану невдачу самих потерпілих підказали королеві звернення до польських вояків із досить рідкісною для літописного викладу піднесеною і надихаючою заспокійливою промовою: “Приѣхав же Данило и ре^ч имъ почто оужасываете^с не вѣсте ли ѡко воина . безъ падшихъ мртвѣ^х не бываетъ . не вѣсте ли ѡко на моужи на ратнѣѣ нашли есте а не на жены . аще моужь оубьенъ есть на рати то кое чюдо есть . инии же и дома оумирають бе^з славы . си же со славою оумроша оукрѣпите срѣца ваша . и подвигнете шроужье свое на ратнѣѣ . сими же словы оукрѣпивъ ѣ . иное много глѣавъ имъ”¹³⁴. Не

¹³⁴ Ипатьевская летопись. Стб. 822. Д. Домбровскі, як зазначено, відніс цю промову поміж “ciekawe, choć nie tak jednoznaczne, przykłady najprawdopodobniej osobistego, bez pośrednictwa tłumaczy, porozumiewania

відомо, звісно, наскільки доступний запис повинен адекватно передавати сказане тоді при Опаві. Проте водночас немає ніких підстав піддавати сумніву автентичність самого переказу (пор. вище).

Набутий “вели стра^х” мав визначати найближчу подальшу поведінку польських спільників й літописець при цьому, як зауважено, послідовно не розрізняє окремо підопічних краківського та опольського князів: “Лахы же ноудаше ѣхати ко градоу вдинако же и^м не хотащимъ . видивъ се печалень бы^с”¹³⁵ король Данило Романович. Зі стратегічних міркувань необхідність була очевидною. Належалося влаштувати табір поблизу міських стін, аби не дати змоги маневру захисникам, а також оточити місто, щоби перешкодити можливості дальшого напливу до нього людності з навколишніх місцевостей разом із вільнішим контактом оборонців зі зовнішнім світом. Однак явно навчені набутих власним початковим гірким досвідом, поляки, побоюючись наступних вилазок захисників, як видно, мали категорично відмовлятися зайняти обумовлені виразними стратегічними потребами належні позиції: “Лаховъ же не хотѣша ѣхати ко градоу . но хотѣша далече стати города . снемъ бо бѣ рѣченъ всимъ воемъ . воевалнымъ . приѣхати и^м ко градоу”¹³⁶. При цьому цілком очевидно ігноровано навіть попереднє одностайне логічне рішення усіх керівників кампанії. Така “самостійність” явно мала шкодити інтересам передбаченої облоги, через що, власне, король “видивъ се печалень бы^с”. У Данила Романовича не було вибору й він змушений був облишити намагання заохотити польську сторону розташуватися – згідно з домовленим раніше планом – ближче до стін міста.

Можливо, навіть уже тоді “на хвилі моменту” в польському середовищі взагалі здатне було постати питання про відхід від Опави. Принаймні на таку ймовірність виразно спроможний вказати

się Daniela z Polakami”: *Dąbrowski D. Król Rusi...* S. 259. Проте не в чомусь такому явно повинне було полягати її найважливіше й основне значення... Безперечно, ніяк не випадало би – за прикладом без міри перенаповнених всепоглинаючих сумнівів новітніх коментаторів – добачати в промові не автентичний переказ реального факту, а винятково вияв власної “творчості” непомірно працюючого літописця.

¹³⁵ Ипатьевская летопись. Стб. 823.

¹³⁶ Там же.

запис літописця: “Данилови же рекшю . *аще вы хотите ити прочь* (виділено – В. А.) *но азъ хоощоу са встати^с самъ в малѣ дрижинѣ . и сождати воевъ моихъ*”¹³⁷. Потенційно підтримує наведене

¹³⁷ Ипатьевская летопись. Стб. 822. З приводу цього запису до літопису Д. Домбровскі – не без очевидних виразних виявів власної цілком, зрештою, зайвої, незалежної від використаного джерела творчості – твердив: “po kilku zaś godzinach ponownie nakłaniał *obecnych tam Piastów i ich ludzi* (виділено – В. А.) *do solidniejszego zaangażowania się w działania zbrojne*”, див.: *Dąbrowski D. Król Rusi...* S. 259. Мотиви настільки довільного викладу джерела разом з істотним явним та безперечним довільним його переінакшенням залишаються серед таємниць авторського методу. Попередньо відповідний епізод потрактовано цілком інакше, хоча так само не без нічим не оправданої окремої “додаткової творчості” від себе: “współpraca między sojusznikami nie układała się najlepiej. Doszło do zebrania zbrojnych, podczas którego ruski książę zaczął namawiać polskich wojów, by ruszyli na gród, on zaś odmówił. Daniel rzekł im więc, że jeśli chcą, to niech sobie odejdą, a on sam z małą drużyną poczeka na swoich ludzi”: *Ejusdem. Daniel Romanowicz...* S. 340. Показово так само, що цього разу повинно було обійтися зовсім без “Piastów”. Докладніше зіставлення наведеного польського переказу з оригіналом видає також явне нерозуміння вимови літописного викладу, який із відповідного приводу ствердив: “Лаховѣ же не хотѣша ѣхати ко градуу . но хотѣша далече стати города . снемъ бо бѣ рѣченъ всимъ воемъ . воевалнымъ . приѣхати и^с ко градуу . Данилови же рекшю . *аще вы хотите ити прочь . но азъ хоощоу са встати^с самъ в малѣ дрижинѣ . и сождати воевъ моихъ*”, див.: Ипатьевская летопись. Стб. 823. Отже, насправді не було ніякого “zebrania zbrojnych” й не про нього в наведеному фрагменті йшлося. Літопис вказує у відповідному місці викладу тільки на попередню нараду – у звичній власній термінології епохи “снем” – керівників походу, де ухвалено усім “воемъ . воевалнымъ” розташуватися поблизу міста. Поляки ж – через набутий перестрах та відзначене побоювання потенційних вилазок захисників – відмовлялися виконати це одностайне рішення. При цьому не зазначено: малися на увазі опольські потерпілі чи обидва польських контингенти. Йшлося, цілком очевидно, про заходи з оточення Опави й так виходило, ніби польській стороні випало протівитися реалізації цієї цілком очевидної стратегічної потреби. У літописі не вказано, за

Розуміння також пізніший, ніби безпосередньо не пов'язаний із конкретними реаліями самого походу поєднаний зі згадкою про хворобу очей короля запис “и мнозии ноудахоу^е вратитса”¹³⁸. Король готовий був залишитися сам та “в малѣ дрижинѣ” і разом із загалом нечисленними наявними при боці власними воїнами очікувати прибуття основних сил, відряджених на чолі з князем Левом. Наполегливість та рішучість Данила Романовича – очевидно так само не без вірогідних вражень від його наведеної промови (хоча її значення у такому сенсі водночас ніяк не випадало би переоцінювати) – дали результати: “послоушав же Болеславъ и Лахове . и сташа ниже града . на рѣцѣ Ѡпавѣ не смѣахоу бо са Ѡлоучити^е его”¹³⁹. Показово, що в наведеному епізоді з'являються “Болеславъ и Лахове”, хоча до цього у розповіді незмінно фігурував лише опольський князь. З'ясувати, що реально здатне стояти за поданою саме такою особливістю викладу (та перебігу подій?) немає змоги. Проте все-таки вдалося змусити поляків зайняти позицію, спроможну перекривати бодай один із важливих підступів до міста. Не відомо, правда, що конкретно здатне приховуватися за вжитим окресленням “Болеславъ и Лахове”: малася на увазі тільки його частина війська чи всі поляки разом з опольськими, хоча їхнього князя при цьому й не пригадано.

Однак само місто й надалі залишалося не оточеним, внаслідок чого до нього не лише прибувала навколишня людність, збільшуючи (і зміцнюючи) лави потенційних захисників. Як переконує пізніша розповідь, використовуючи можливості мало обмеженого руху, оборонці, користаючи зі сприятливої для них ситуації, навіть зуміли вивести із загроженого міста захоплених, як випадає здогаду-

яких саме конкретних обставин король повинен був адресувати спільникам аналізовану фразу. Що це мало відбутися “po kilku... godzinach” після наведеної промови – знову тільки завідомо цілком довільний та нічим не підтверджений домисел. Постійні висновки на таким способом опрацьованих та поданих “підставах” і за такого проникнення до джерела як основного практикованого засобу розбудови історіографії неунікненно здатні викликати в пам'яті знану пораду з Гомера стосовно належного побоювання данайців навіть із дарами...

¹³⁸ Ипатьевская летопись. Стб. 823.

¹³⁹ Там же. Стб. 822.

ватися, у першій сутичці (літописець, як зазначено, в реляції про саму початкову невдачу твердив лише про поляків – пор. вище, див. далі). Після цього полонених утримували в місті “Насильа”, де їх випало відвойовувати (див. далі).

Підхід основного війська на чолі з князем Левом Даниловичем подиктував необхідність провести ще того ж вечора нараду стосовно подальших дій. Було вирішено “да наоутрѣа преидоуть рѣкоу . и ѡбидоу^т градъ . и пожгоуть вса внѣшная храмъ . и ѡграды и гоумна”¹⁴⁰. Тобто, як виявляється із наведеного рішення, місто все ще мало залишатися не оточеним й повне оточення, як видно, планували завершити щойно наступного дня¹⁴¹. Однак знову не обійшлося так само без тут же заявленої ще однієї польської “відмінної позиції”. Цього разу порушником досягнутої на нараді ніби одностайної домовленості випало виявитися краківському князеві. За свідченням літописця, “Болеславъ же . не изииде за рѣкоу но ста на горахъ . исполчивса”¹⁴². Мотивів його відмови від виконання попереднього узгодженого спільного рішення провідників кампанії не подано. Здається, краківського співучасника взагалі й пригадано при цьому – тільки наступний у викладі безпосереднього воювання біля стін Опави раз¹⁴³ – лише через засвідчену суперечну з попереднім рішенням свою “окрему” лінію.

Військові дії другого дня розпочав – цього разу якнайочевидніше цілком успішно – опольський князь: “Володислав же . иде и при-

¹⁴⁰ Ипатьевская летопись. Стб. 823.

¹⁴¹ Твердження, начебто “Лев з військом вчасно підійшов під Опаву, обложеною Данилом Романовичем” (*Войтович Л.* Лев Данилович... С. 79), пропонує ще один очевидний цілком довільний виклад засвідченої у літописі ситуації, суперечний вимові поверхово залученого при цьому джерела.

¹⁴² Ипатьевская летопись. Стб. 824. На цій відмові краківського князя наголосив, зокрема: *Пашуто В. Т.* Очерки... С. 257. Сучасний польський біограф короля зазначену відмову мав “делікатно” обійти: *Dąbrowski D.* Daniel Romanowicz... S. 341.

¹⁴³ Див.: Ипатьевская летопись. Стб. 822–824. Окрім того, краківський князь при викладі всього опавського воювання пригаданий ще тільки при наведеному відзначенні руху короля у його товаристві в напрямку Опави, а також згаданому зайнятті позиції на річці нижче міста.

шедъ к первымъ вратомъ пожгоша . и приидоша на друугаа врата . и выѣхаша Чехове . и неколико ихъ оубиша . а друугыа выгнаша”¹⁴⁴. Як переконує наведена розповідь, обрана тактика полягала у знищенні забудови на території біля міських воріт перед ними з наміром – за можливості – подальшого наступу й на самі ворота та його розвитку з імовірним проникненням до міста задля потенційного захоплення того. Однак успіх мав супроводжувати тільки першу з-поміж двох зафіксованих зазначеного дня польських спроб. При інших воротах чехам із попереднім досвідом вдалося знову вбити декількох польських нападників, а інших – відігнати, що, як показано, відбулося й при першій сутичці попереднього дня. Невдачу літописець пояснив тим, що “Бенешъ же стояше пре^д враты со хороуговью”¹⁴⁵. Внаслідок цього при атакованих воротах вдалося знищити тільки забудову дальшого прилеглого до укріплень терену – відповідне передмістя: “и школо друугыхъ вратъ пожгоша шкр^стънаа града”¹⁴⁶. При третіх воротах виникла можливість захопити місто, проте через помилку короля Данила Романовича, який випадково зупинив власних воїнів, що прямували до воріт¹⁴⁷, розвинути потенційний успіх і взяти укріплення не вдалося.

Коротко переказуючи окремі моменти літописного викладу щодо протистояння при Опаві, А. Майоров наголосив, ніби “чешские воеводы” “сумели отбить все атаки на город войск Даниила Галицкого (sic!) и его польских союзников – Болеслава Стыдливого и Владислава Опольского”¹⁴⁸. У продовженні навіть стверджено: “*Вынужденные снять осаду*” (виділено – В. А.), русские (sic!) и польские войска двинулись вверх по р. Опаве”¹⁴⁹. Пояснення тому, що мало нібито

¹⁴⁴ Ипатьевская летопись. Стб. 824.

¹⁴⁵ Там же.

¹⁴⁶ Там же.

¹⁴⁷ Там же.

¹⁴⁸ Майоров А. Русь... С. 676.

¹⁴⁹ Там же. Твердження про нібито вимушене зняття облоги – характерний приклад тих численних зовсім безпідставних цілковито поверхових домислів, які незмінно супроводять виклад перебігу Опавського походу навіть у найновішій літературі. Пропагованої при цьому “вимушеності” не тільки ніщо не засвідчує, а й літопис цілком виразно твердить про свідомий крок керівників походу (пор. далі).

змусити спільників “снять осаду” (коли до чогось такого справді повинно було дійти – пор. вище) – фактично... вже одразу ж наступного дня після її запровадження – при практикованому зосередженні шукати не визнано за потрібне. Як здатний переконати подальший виклад, над автором явно належалося витати якнайвиразніше уробленому привидові прийнятої нібито “невдачі” усієї кампанії... Й у цьому конкретному випадку якнайочевидніше повинно було спрацювати власне таке усвідомлення.

Можна відшукати ще й інакше пояснення: “Rozbieżność między dowódcami wyprawy i opór obrońców nie pozwoliły zawładnąć tym miastem”¹⁵⁰. Допускалася так само виразно завуальовано викладена можливість “певного неузгодження в діях союзників – волинян і поляків”, що нібито й “позначилось негативно на результатах виправи”¹⁵¹. Належно звіряти свої міркування із літописом за пропонованих обставин потреби явно не відчувалося.

Про чергову нараду літописець згадати не мав, проте вона – нехай навіть якась зовсім коротка, все ж, повинна була відбутися. Оскільки наступного дня, за його словами, “король же снемше поиде во верхъ Опавы плѣнаѧ и жгѧ . и ста близъ града . рекомого . Насильѧ”¹⁵². Уже використано нагоду привернути увагу до того, що немає найменших підстав твердити про приписаний зазначеним діям короля якийсь нібито “відступ” з-під столиці Опавської області¹⁵³ (див. вище), як і так само начебто “вимушеність зняття

¹⁵⁰ Nagirnyj W. Polityka... S. 276.

¹⁵¹ Головки О. Русь... С. 473.

¹⁵² Ипатьевская летопись. Стб. 824.

¹⁵³ До такої характеристики полишення не взятої Опави й повороту від неї, як зазначено, цілком поверхово вдався у своєму виразно “атракційному” трактуванні походу: Мартинюк А. В. “Хронографу же нужна есть...” С. 127. Однак навіть сам залучений термін ніяк не надається для опису того, що насправді мало відбутися після невдалої спроби захопити Опаву. Для чогось такого, як неодмінне взяття міста коаліція, у чому все здатне переконувати, явно не схильна була тратити надміру сил, тому, після вчиненої спроби, зусиль у відповідному напрямі більше й не докладалося. Подане ж сприйняття явно цілкомитово спровокувало вказане немало карикатурне, за завідомих водночас нічим не оправданих і зовсім зайвих фанфар, уявлення автора

облоги”. Насправді військо союзників мало тільки покинути адміністративний центр області, продовжуючи при цьому й надалі виконувати основне завдання походу, – рухаючись “плѣнаѣ и жга”. Сам літописний виклад виразно вказує на даліше розгортання кампанії без бодай найменших натяків стосовно якихось зауважальних змін у її перебігу. Тільки тепер їй уже належалося розгортатися поза центром області та на зворотній дорозі від нього. Джерело нічим не здатне натякати на ймовірність якогось інакшого сприйняття засвідченого при цьому розвитку подій після недовготривалих зусиль навколо Опави та її невзяття. Зрештою, уже сама

про опавський похід як – винятково одноосібний при цьому – нібито мало не... “провал” короля Данила Романовича, який мав навіть свою “невдачею” нібито... знищити всю тодішню античеську коаліцію: “Опавский поход может быть охарактеризован как “Аустерлиц” князя Даниила: неверное военное решение, приведшее к поражению широкой коалиции от значительно более слабого противника”, див.: Там же. С. 127–128. Докладніше очевидну безпідставність такого трактування, заснованого на незрозумілому, відверто поверххахапайському несприйнятті вимови літописного викладу з відповідного приводу, – разом із безперечною анекдотичністю застосованої при цьому методи – показано: *Александрович В.* Опавський похід... Раніше *Д. Домбровські*, хоч і в значно стриманіших висловлюваннях, теж “прогресивно” мав визнати, “że z militarnego punktu widzenia zakończyła się ona (опавська кампанія – B. A.) przegraną Daniela i jego piastowskich sojuszników”: *Dąbrowski D.* Daniel Romanowicz... S. 346. Згодом він прямо твердив “[o] nieudanej kampanii”: *Ejusdem.* Król Rusi... S. 274. Хоча в чому мала полягати власне “przegrana” – незрозуміло. Втім, таке сприйняття польського автора засноване на його твердому переконанні, що війську об’єднаної експедиції належалося неодмінно поспішати на з’єднання з угорським королем, який приблизно в той же час повинен був облягати недалекий Оломоуц: *Ejusdem.* Daniel Romanowicz... S. 338–339, 341–342, 346. Однак літописний виклад послідовно переконує у відсутності в учасників коаліції не тільки такого наміру, а й навіть чогось хоч якось подібного до нього та цілком інших, зрозумілих для усіх сторін античеської коаліції її цілях і намірах, зовсім виразно, до того ж, викладених у все ще так і “не прочитаній” під відповідним оглядом літописній розповіді (див. вище, пор. далі)...

короткочасність починених спроб виразно повинна би вказати на цілком безперечну відсутність неодмінного наміру стосовно захоплення міста. Проте цей надто очевидний обставині якось не віднайшлося нагоди привернути уваги... Настільки, що фактично дводенне воювання біля міста може навіть подаватися як немовби... “тривала облога”, яка “не принесла позитивних результатів”¹⁵⁴.

Інтерес до міста, “рекомого . Насилья”¹⁵⁵, літописцеві випало пояснити цілком чітко і дохідливо: до нього скеровано увагу, “слышавъ ѿко Роусь и Лахове ѿти соуть . во градѣ томъ”¹⁵⁶. Тобто, у розпорядження короля Данила Романовича повинна була надійти якась інформація про переведення до міста полонених під час сутичок біля Опави їх учасників, і, що при цьому стверджено цілком виразно, – з обох воюючих сторін: “ѿко Роусь и Лахове ѿти соуть”. Хоча при описі самого протистояння біля стін Опави про полонення “русі”, як зазначено, не йшлося зовсім¹⁵⁷. Оскільки

¹⁵⁴ Головки О. Русь... С. 472.

¹⁵⁵ Зайняття міста серед небагатьох відзначених успіхів кампанії пригадав: *Nagirnyj W. Polityka...* S. 276.

¹⁵⁶ Ипатьевская летопись. Стб. 825.

¹⁵⁷ Обширний коментар стосовно цих полонених – із численними, однак, “традиційними” істотними відхиленнями від безпосередньої вимови звично надто довільно експлуатованого літопису – запропонував: *Mika N. Wyprawa...* С. 151. Згадавши про підхід військ коаліції до “Насилья”, він відзначив: “w którym to grodzie mieli się znajdować w wielkiej liczbie (виділено – В. А.) ruscy i polscy jeńcy”. Однак літопис як єдине джерело відомостей із цитованого приводу нічим не спроможний вказати на можливість чисельність, відзначаючи при цьому винятково “ѿти соуть”. Продовження на відповідну нагоду після такого “зачину” в польського автора мало виявитися не менш показовим. “Trudno sobie wyobrazić, aby chodziło o napastników *schwytanych poprzedniego dnia pod Opawą* i odprowadzonych do Nasiedla, w czasie gdy trwały zacięte walki, a wojska halickie krążyły w okolicy i plądrowały. Widocznie więc, trzymanymi w niewoli Rusinami i Polakami byli wojowie, wchodzący w skład oddziału zwiadowczego, *rozbitego parę dni wcześniej pod Opawą*, przez czeskie siły zbrojne dowodzone, przez Andrzeja II z Benešova. Tutaj jednak pojawia się problem, bowiem autor Latopisu halicko-wołyńskiego wyraźnie zaznaczył, że oddział, o którym mowa, składał się z samych tylko Polaków, a odpowiedzialnością za

brak sukcesu z jego strony obarczył wyłącznie Władysława opolsko-raciborskiego. Wynika więc wrażenie, że ruski kronikarz *celowo wprowadził wcześniejszej czytelnika w błąd* (виділено – В. А.), chcąc pokazać, że winę za porażkę ponoszą polscy sojusznicy, nie zaś jego rodacy”. Показово, що знаний “brak sukcesu” – тут навіть “z jego strony” – при цьому співвіднесено з першою невдачею польського авангарду, у чому, окрім самого опольського князя, як видно, справді нікого звинувачувати не належалося (пор. вище). Не відомо, чому автор взявся вишукувати для себе очевидні труднощі, замість належно уважного читання джерела. Варто впорядкувати наведені висловлювання. До розглянутої (див. вище) поразки “oddziału zwiadowczego” мало дійти ніяк не “*parę dni* (виділено – В. А.) *wczesniej*”, оскільки, згідно з – цілком слušним – підрахунком самого автора, рух спільників до Опави після їх зустрічі на Одрі – 70 км – мав зайняти тільки... два дні: Ibidem. С. 148. Тобто, всупереч висловленому переконанню, полонені могли походити не інакше, як тільки з добре знаної невдачі польської передньої сторожі на самому підході до міста, в чому автору ж випало перед тим виразити, однак, твердий сумнів. Принаймні жодних полонених “*parę dni wczesniej pod Oparą*” не могло бути, оскільки на той час там ще ніяк не повинні були знаходитися ті, кому випало опинитися у полоні. Так само не належалося б погодитися із тим, що “*trzymanymi w niewoli Rusinami i Polakami byli wojowie, wchodzący w skład oddziału zwiadowczego, rozbitego parę dni wczesniej pod Oparą*”: літописець цілком виразно вказує на присутність в авангарді винятково самих поляків, що авторові... тут же й належалося зацитувати: Ibidem. Так само нікого не розбито “*parę dni wczesniej pod Oparą*”: насправді на такий спосіб випало “зексплуатувати” відомості з перебігу подій першого дня триденної “отавської війни”. Також того дня, коли певна частина польського авангарду потрапила до полону, не “*trwały zacięte walki*”, літопис про щось таке не згадує, й зафіксовані конкретні обставини перебігу тодішніх подій так само не спроможні стати підставою для висновку про щось подібне. Як і не було взагалі чогось такого, аби “*wojska halickie krążyły w okolicy i płądowały*”. А водночас так само й чогось такого, що належалося би прийняти за “*zacięte walki*”. Згадані “*wojska halickie*” також ніяк не “*krążyły w okolicy*”. На наведений надто “безвимовний” спосіб автором приподобалося подати тут... зазначену “окрему експедицію” князя Лева Даниловича. Вжито щодо її учасників окреслення “*halickie*” як ще одне явне прикликання знаменитого “галицького привида” – виразне

навряд чи належалося би сприймати в наведеній нотатці “звичайну” “помилку літописця”, варто би, мабуть, визнати, що при польському авангарді, відісланому до Опави, справді мали перебувати також певні воїни короля Данила Романовича, яким і довелося потрапити до полону разом із польськими спільниками. Або це вже були полонені так само й другого дня бойових зіткнень¹⁵⁸, що, однак, не має жодного підтвердження й з огляду самої ситуації здатне видаватися маловірогідним.

свідчення пануючої в дотеперішній літературі вражаючої безвідповідальності при послуговуванні термінологією. Не випадало би розважати наскільки само так уподобане поняття здатне відповідати військовим силам, що їх королеві Данилові Романовичу належалося використати в поході. Очевидно так само некоректним сприймається наступне висловлювання про “czeskie siły zbrojne”, коли повинно було йтися найперше про певний підрозділ у розпорядженні керівника оборони Опави, до якого навряд чи випадало б стосувати залучене завідомо на його тлі “грандіозного” наповнення окреслення. Воно ще й здатне водночас іманентно передбачати їх явне перебільшення – і навіть виразно вдаючись при цьому як до духу, так і букви вже новітнього слововживання. На закінчення автор на улюблений спосіб не міг не ринутися на захист “свого” князя, знову звинувативши водночас літописця, нібито той “odpowiedzialnością za brak sukcesu z jego (польського авангарду – В. А.) strony obarczył wyłącznie Władysława opolsko-raciborskiego”. Хоча в літописі, як відомо, йдеться ніяк не про вину князя у невдачі авангарду (хоча тут його вина цілком виразна – пор. вище), а очевидно, – в цьому конкретному випадку – запевненні, як випало показати, стосовно легкого здобуття Опави, до чого насправді не мало дійти взагалі й для чого – виявилось – не було так само найменших реальних підстав. Зрозуміло, що за опрацьованого на такий спосіб викладу джерела від відображеної у ньому автентичної історії неunikненно здатне не так вже й багато залишитися...

¹⁵⁸ У літературі існує твердження стосовно визволення нібито тільки “руських полонених у Нассиделі” – один із численних притаманних авторові прикладів викладу, діаметрально протилежного безпосередньому залученому свідченню літопису: *Котляр М.* Галицько-Волинський літопис XIII ст. Київ, 1993. С. 97. Зрештою, воно лише – без відкликання – запозичене від попередника: *Пашуто В. Т.* Очерки... С. 258 (пор. далі).

Розгортання військових дій біля Глубчиц наступного дня відзначене ще одним виразним виявом неодноразово зауваженої своєрідної польської поведінки під час перебігу аналізованої недовготривалої кампанії. “Наоутрѣѧ же сполчивса с Болеславомъ поиде плѣнаѧ и жга . ко Глоубичичемъ . послав же Володиславъ пославъ вожъже вса . вкрѣтнаѧ вси . рекомаѧ вколнаѧ . и зло створи тѣмъ бо не вѣзаша гра^{дъ}... искахоуть бо вои ѣздаще сѣмо и сѣмо . дрѣва и соломъы . што бы приврещи градоу . не вбрѣтоша вса бо бѣ . пожегль Володиславъ . вкрестѣнаѧ . и ближнаѧ вси . и тѣмъ не зажъженъ бѣ гра^{дъ}”¹⁵⁹. При цьому, як видно, знову випало “відзначитися” опольському князеві, дощенту попаливши передмістя разом також із найближчою сільською околицею¹⁶⁰. Зосереджено віддавшись,

¹⁵⁹ Ипатьевская летопись. Стб. 825.

¹⁶⁰ Показовим прикладом заглиблення до залученого літописного переказу сприймається коментар стосовно чергового закиду на адресу опольського князя: “Tendancyjna wydaje się być również wzmianka, iż Władysław, pałac okolice Głubczyc, uniemożliwił zdobycie tej osady, gdyż w decydującym momencie *wojom ruskim* (виділено – В. А.) zabrakło potrzebnego drewna do jej podpalenia. Warto wspomnieć, że parę zdań wcześniej autor latopisu zanotował, iż okolice Głubczyc zostały spalone nie tylko przez wojska Władysława, ale także Daniela i Bolesława Wstydliwego. Obciążanie księcia opolsko-raciborskiego winą za mało pomyślny przebieg kampanii wojennej w 1253 r. jest szukaniem przysłowiowego “kozła ofiarnego”, див.: *Mika N. Walka...* S. 45. Показово, що немовби тільки “w decydującym momencie *wojom ruskim* zabrakło potrzebnego drewna do... podpalenia” укріплень Глубчиц. Загалом, у наведеному твердженні автор вдавсь до очевидного і явного пересмикування поданих у літописній розповіді фактів. Опольський князь, як це було й при Опаві, так само знову посланий наперед до Глубчиц, згідно з літописним викладом, мав попалити самі околиці міста – передмістя та, мабуть, села найближчого оточення. Натомість пригадане в цьому місці стосовно короля Данила Романовича та краківського князя Болеслава Встидливого в літописі насправді стосується їх руху тільки дорогою... ще навіть від Опави до “Насілля” – “плѣнаѧ и жга”: Ипатьевская летопись. Стб. 824. Тобто, воно не здатне мати нічого спільного з тим, що засвідчено вже безпосередньо біля самих Глубчиц. Хоча при підході до міста спільники, цілком певно, повинні були провадитися на той самий звичний для зазначених

обставин спосіб. Тому немає ніяких підстав, докладаючи зусиль до зосередженого всеможливого відбілювання опольського князя, ставити його в зазначеному сенсі поряд із королем та його краківським співучасником. Н. Міка явно мав “перестаратися” понад усяку міру, захищаючи та незмінно виправдовуючи “власного” князя. Так само випало перебрати прийнятне в його обороні й при твердженні про безпідставне обтяжування того “winą za mało pomyślny przebieg kampanii wojennej w 1253 r.”. У літописному оповіданні в зазначеному зв’язку йдеться ніяк не про весь похід загалом: щось таке в самому тексті насправді неприсутнє зовсім. Пригадано тільки та розглянуто поодинокі цілком конкретні та незмінно виразно скромнішого значення певні докладніше описані епізоди й нічого хоч якось схожого на нібито перекладення вини за немовби “невдачу” всієї кампанії при цьому немає зовсім. Оскільки, зрештою, чогось подібного на її “невдачу” насправді не було взагалі. Усі засвідчені – цілковито завідомо зайві – зусилля на описаному напрямі випало спровокувати винятково на дивовижу поверховому поспішному читанню явно “наперед”, ще до ознайомлення із текстом (цього власне не сталося!) засвоєного літопису, поєднаному з надмірною самостійною активністю на відповідні теми перед належним осмисленням власної вимови джерела, до чого, правду кажучи, так само не мало дійти. Н. Міка явно послуговувався не літописом, а його достатньо поверховим викладом у попередників. В іншому місці автор, не вдаючись до конкретних задокументованих у літописі обставин і навіть не згадавши при цьому про марш до Глубчиц усіх союзних військ, подав, ув’язавши цей факт винятково з прибуттям до міста чеського рицаря Бенеша: “W tę samą stronę wyruszył również książę opolsko-raciborski Władysław, którego autor Latopisu halicko-wołyńskiego obarczył winą za to, że zniszczywszy okolice Głubczyc spowodował iż gród (“град”) nie został zdobyty”. У продовженні констатовано: “miasta nie udało się zapalić, gdyż napastnicy nie dysponowali odpowiednią ilością drewna i słomy, które ponoć wcześniej spalił Władysław. Wydaje się jednak, że nieustanne obarczanie przez ruskiego kronikarza księcia opolsko-raciborskiego odpowiedzialnością za *nieudany przebieg wyprawy wojennej* (виділено – В. А.) на ziemię opawską, jest bardziej szukaniem przyszłowiowego kozła ofiarnego, aniżeli obiektywną prezentacją wydarzeń. ... Dla pełnej prawdy należy tutaj zwrócić uwagę na fakt, iż okolice Głubczyc zostały spalone nie tylko przez Władysława, ale również Daniela i Bolesława Wstydlivego, o czym zresztą autor latopisu wcześniej wyraźnie wspominał”:

Mika N. Wyprawa... S. 152. Як уже зазначено з того самого приводу за іншої нагоди, автор при цьому вдався до явно некоректного викладу поодиноких літописних свідчень та їх очевидного послідовного пере-
кручення, що на тлі сукупності фактів літописної розповіді здатне на-
перед позбавляти запропоноване тлумачення сенсу. А. Майоров теж
повторив версію щодо загального обвинувачення на адресу опольського
князя: “Русский (sic!) летописец возлагает всю вину за неудачу похода
Даниила на Владислава Опольского, не желавшего воевать (виділено –
В. А.) со своими соседями”, див.: *Майоров А. В. Русь... С. 676.* Стосов-
но “небажання воювати” літопис разом з історіографічною традицією
твердять, однак, акурат протилежне... Д. Домбровські визнав звинувач-
чення у спаленні необхідних для облоги матеріалів за “wytlumaczenie
absurdalne”. “Trudno sobie bowiem wyobrazić, by nie ocalały nawet krzewy
i drzewa (виділено – В. А.). Najwyraźniej kronikarz Romanowiczów starał
się w taki, z daleka sprawiający wrażenie fałszywego, sposób objaśnić kolej-
ne niepowodzenie koalicjantów (nade wszystko swych protektorów)”: *Dą-
browski D. Daniel Romanowicz... S. 342.* Протектор, як відомо, в літо-
писця мав бути тільки... один. Що ж до засвідченої тут готовності за-
палювати міські стіни, вдаючись... винятково до сирих дерев і кущів,
не беручи до уваги нотатку літописця, то обмеженому “рідною” газо-
вою (=електричною) плитою власному досвіді польського автора в
запалюванні вогню, не кажучи, звісно, про конкретну викладену ситу-
ацію, складно позаздрити... Докладніше див.: *Александрович В. Опа-
вський похід... Знову ж таки випало би заперечити слушність окреслен-
ня того, що зайшло біля Глубчиц, як “niepowodzenie”. Принаймні учас-
ники кампанії, твердячи, за словами літописця, у своєрідному підсуму-
ванні походу після завершального глубчицького його епізоду про поло-
нення усієї землі, явно віднаходили слушні та прийнятні – й не лише
винятково з їхнього особистого огляду – підстави трактувати ситуа-
цію зовсім інакше. І то вже цілком приватні справи новітніх незмін-
но краще “усезнаючих” коментаторів, чому таке однозначне за прита-
манною йому вимовою визнання виявилось не тільки неспроможним
зробити на них хоч якесь враження, а й взагалі мало пройти не поба-
ченим зовсім... Навіть коли існують віддавна зауважені й знані в но-
вітній літературі цілком однозначні чеські свідчення про істотне зни-
щення при цьому Опавської землі. Див., зокрема: *Mika N. Wyprawa...
S. 46* (наведено фрагмент листа чеського короля Пшемисла Отокара II
з 19 липня 1255 р. до краківського єпископа Прандоти зі свідченням про*

як випадало би гадати, помсті особистому ворогові, він явно не схильний був за такого спрямування зусиль задуматися над можливими дальшими наслідками розгорнутої на описаний спосіб активності. За відсутності необхідних для запалення модринових міських стін сухих “дрѣва и соломы”, попри згідне одностайне бажання – “вси вои – за твердженням літописця, – хотахоу взати града”¹⁶¹, – міських укріплень теж не вдалося здобути. Як і при стінах Опави, керівництво походу й цього разу так само явно не мало наміру докласти істотніших зусиль до взяття і цього пункту¹⁶².

“ciężkie zniszczenie ziem naszych, szczególnie ziemi opawskiej”). Адресуючи прохання повернути захоплених за два роки до того полонених, король закономірно міг вдатися до певного перебільшення, зокрема й потенційних “заслуг” при цьому краківської сторони. Однак визнання дошкульності самих втрат на терені Опавської області під час аналізованого походу 1253 р. від такої можливості навряд чи повинне б хоч якось маліти.

¹⁶¹ Ипатьевская летопись. Стб. 825.

¹⁶² Зовсім оригінальним при трактуванні глибочицького епізоду кампанії випало виявитися А. Майорову. Відштовхуючись від літописної згадки про приїзд до Глибоци з Опави Бенеша (“слыѣвъ же Данильъ яко Бенешъ . ѣхаль есть во Глоубичиѣ”: Ипатьевская летопись. Стб. 825), він – у руслі власної концепції – знаним улюбленим незмінно стосованим методом множення ні на чому не заснованих здогадів придав цьому фактові винятково широкого значення. “Тем временем воевода Бенеш предпринял попытку перейти в контрнаступление и выдвинулся к границам владений Владислава Опольского, сосредоточив войска в Глубчице... Войска союзников должны были возвращаться к исходному рубежу своего маршрута, чтобы не допустить появления неприятеля у себя в тылу. Осада Глубиче, однако, тоже не принесла им успеха. Попытки продолжить наступление “ко Особолозе” (виділено – В. А.), то есть в направлении города Особлаги... также ни к чему не привели, несмотря на благоприятную предпосылку – сдачу союзным войскам некоего Герборта”: Майоров А. Русь... С. 676. Щонайменше про якесь зосередження військ у Глубичах нічого не відомо, як і, зрештою, – також і про самі “війська”. Як і виклад стосовно Особологи, завершальне речення цього оповідання на тлі автентичної літописної розповіді так само презентується цілковитою вигадкою: “В решающий

Обидва ці не зауважені зовсім у запропонованих дотепер коментарях варті належного зацікавлення моменти ще раз красномовно здатні засвідчити послідовну відсутність відповідних запотребувань під час усього походу в значенні важливого переконливого вимовного відсилання до його цілком очевидного загального як характеру, так і спрямування¹⁶³. Й хоча при стінах Опави король Данило Романович, за словами літописця, жалкував із приводу упущеної можливості захопити місто: “оуразъ велии быша земли сеи оучинилъ . и гра^а съ аче съ приатъ бы былъ”¹⁶⁴, зайняття найважливіших міських осередків як вираз подібного характеру “уразу” явно не мислилося невідступним для виконання та обов’язковим, неуникненням завданням “понад усе”. Тобто, не існувало чогось такого в загальних стратегічних планах кампанії, попередньо домовлених з її угорським ініціатором. Згідно з наведеним висловлюванням короля, метою якнайочевидніше був насамперед “ураз” і звідсіля захоплення міст противника мало сприйматися лише одним з-поміж пожаданих засобів реалізації такого нама-

момент между союзниками начались какие-то серьезные разногласия, и продолжение похода стало невозможным”, див.: Там же. Насправді відкликання до Особологи, піддання Гербурта й продовження у літописця виглядають так: “того же вечера доумахоуть . камъ поидемъ . или ко Ѡсоболозѣ . или на Гѣрьборта или возвратимса в домъ своѣ . Гѣрьбортъ же присла Данилови мечъ и покорение свое . сгадавше Данило и Болеславъ . тако всю землю поплѣнилѣ есмы наоутреа же возвративса во свояси”: Ипатьевская летопись. Стб. 825–826. І “решающий момент” й так само прийняті тодішні “серьезные разногласия” між союзниками разом з поданою нібито активністю при цьому “Бенеша” в джерелі не присутні зовсім, тому повинні бути віднесені винятково до явних здобутків нічим не обмеженої авторської вигадливості, не здатних, однак, мати нічого спільного з використаним джерельним переказом та коректним науковим висвітленням задокументованих у літописі подій.

¹⁶³ До них цілком слушно привернув увагу: Wyrozumski J. *Udział książąt polskich w walce o spadek po Babenbergach* *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego*. Prace Historyczne. Nr. 121. Kraków, 1996. S. 9. Поп.: Mika N. Walka... S. 46.

¹⁶⁴ Ипатьевская летопись. Стб. 823.

гання. Новітні коментатори зовсім надаремно, дружно працюючи переписуючи від попередників та один від одного, явно нехтуючи при цьому літописом, призвичаїлися незмінно глибоко тужити з приводу не захоплених міст та вибудовувати власні судження стосовно чеської кампанії 1253 р. немало насамперед на основі на показаний спосіб сприйнятого нагромадження нібито безперервного ряду “суцільних невдач”¹⁶⁵, яких насправді війська союзників не дуже й зазнали – коли не враховувати дрібніших, фактично зовсім епізодичних виявів. Для короля Данила Романовича, як переконує його літописець, взяття міст було, зрештою, – згідно зі звичним сприйняттям того часу – тільки одним з елементів

¹⁶⁵ Зосереджено проводячи ідею неустанного редагування літопису, один із новіших коментаторів ствердив: “Мета редагування оповіді про Опавський похід очевидна: подати *прикру невдачу* як *джерело гордості* (виділено – В. А.)”, див.: *Затилюк Я.* Даниль же снемса . с Болеславомъ... *Галицько-Волинський літопис: текстологія.* С. 460. При цьому “живцем” перейнято пригаданий зразковий “розгромний здобуток” “цінованого попередника” в особі А. Мартинюка. Про те, наскільки уявленню про не інакше, як негативний результат кампанії належалося запанувати над умами представників історичного цеху, красномовно свідчить, зокрема, новіше принагідне побіжне твердження про “низку невдач” походу як щось нібито вже загальноприйняте та загальнозрозуміле для актуального його сприйняття: *Мусін А., Войцещук Н.* Перемишль... С. 58. Втім, оскільки самі автори чеської кампанії не вивчали, у контексті власного інтересу вдаючись винятково до її тільки вибраних, явно зовсім скромних на загальному тлі історично-географічних епізодів, для їхнього випадку все узалежнюється від того, до якої традиції інтерпретування випало при цьому прихилитися. Здебільшого, за таких обставин сам подібний крок незмінно здатні визначити присутність та трактування теми в доступнішій новішій літературі (пор. також далі)... Тому ж враженню під впливом безкритичного сприйняття попередників піддався й О. Головка: “*Локальна невдача під Опавою* призвела до *загального фіаско походу* (виділено – В. А.) Данила Романовича і його союзників, які відмовилися від намірів йти до Австрії і дець на початку серпня 1253 р. припинили військові дії в Моравії. На провал літньої кампанії угорсько-польсько-волинської коаліції вплинула і позиція Бели IV”: *Головка О.* Русь... С. 473.

визначального намагання завдати загального якнайбільшого “уразу” противникові як незмінного основного – і водночас так само єдиного безсумнівного – завдання організованого походу¹⁶⁶. Акурат саме таку ціль тоді ж, до речі, випало, як добре відомо, послідовно реалізувати на території сусідньої Моравської області так само й головному ініціаторові самої тодішньої війни – угорському королеві.

¹⁶⁶ Це добре розумів ще В. Пашуто, підсумувавши похід на такий спосіб: “Военным результатом явились: разгром окрестностей Опавы и Глубицы, взятие Нассиделя, *покорение крепости Фульштейн* (sic!); кроме того, большой полон, добыча и освобождение *русских* (sic!) *пленных* в Нассиделе”(виділено – В. А.), див.: Пашуто В. Т. Очерки... С. 258. Хоча, звісно, не з усім наведеним переліком “успіхів” випало би погодитися... Зокрема, вказане “*покорение крепости Фульштейн*” – ще один яскравий приклад того, наскільки рішуче міркування історика спроможні “унезалежнюватися” від джерела, на якому їм належить засновуватися. Буквальний (не без нюансів, однак, – див. далі) переказ наведеного висновку попередника (відкликання до джерела при цьому відсутнє!) наведено: Котляр М. Галицько-Волинський літопис... С. 97 (“Результатом його були: розгром фортець Опави й Глубиці, здобуття міста Нассиделя й фортеці Фульштейн; крім того, союзники взяли великий полон і здобич, визволили *русских* полонених у Нассиделі”). Показовим свідченням “глибини проникнення” до викладу “нелегально” залученого джерела – не кажучи про співвіднесення з висловлюванням із відповідного приводу самого літопису – сприймається при цьому перетворення твердження попередника про “разгром окрестностей Опавы и Глубицы” на... “розгром фортець Опави й Глубиці” (sic!). Так само буквально повторено й про визволення “*русских* полонених у Нассиделі”, “*русских*”, правда, замінивши при цьому на “*русских*”. Визволених, згідно зі свідченням літопису, водночас ще також і польських полонених обидва автори дружно не пригадали (пор. вище). З огляду наведеної характеристики ніяк не випало би погодитися також із твердженням, нібито експедиція “*militarnie nie przyniosła Romanowiczom żadnych korzyści*”: Nagirnyj W. Polityka... S. 276. Принаймні, відповідно до очевидних попередніх намірів (див. вище), ніяк не про “*militarne korzyści*” при цьому якнайочевидніше повинно було би йтися...

На тлі посталої у Глубчицах ситуації після капітуляції рицаря Герборта, який “присла Данилови мечь и покорение свое”¹⁶⁷,

¹⁶⁷ Ипатьевская летопись. Стб. 825. Новітні “всепроникливі” трактувальники і в цьому цілком однозначному за вимовою звороті про визнання підкорення зі сторони чеського рицаря зуміли віднайти “масу” зовсім неочікуваного. Виявляється, нібито “насправді” Герборт... мав викликати короля Данила Романовича на поєдинок (sic!), а той... втік (!): Opravsko v proměnách 13. věku Vihoda M., Kouřil P., Vihoda M., Prix D. *Hrady českého Slezska*. Brno, 2000. S. 426 (“Zjevný neúspěch kronikář ale spoň částečně zahladil příběhe o údajné kapitulaci biskupského jidlonose Herborta z Fulštejna, jenž Danielovi posll svůj meč, čímž ovšem prokázal toliko neznlost západoevropské kultury, neboť právě takto rytíř vyzýval svého soka k souboji”). При цьому явно переоцінено само свідчення про надіслання меча, водночас... зовсім не беручи до уваги продовження розповіді, згідно з яким до меча рицар мав долучити також “и покорение свое”, що мечеві належалося, відповідно до традицій рицарської культури, тільки символічно знаменувати. Як “покорение свое” повинно перетворитися на... “виклик до поєдинку”, безперечно, випадає віднести до зовсім незбагнених за притаманною їм природою загадок історіографії... Згідно з вимовою наведеного завершення літописної фрази, ніякої “údajné kapitulaci” не було – “покорение” є всі аргументи сприймати явно справжнім. Не дивлячись на очевидну цілковиту безпідставність відповідно до зазначеного зігнорованого закінчення фрази, погляд як незмінно пожадане “патріотичне повчм” прийнявся у новітній чеській літературі, а назовні його “передала”: Комендова Й. Опавский поход Данила Романовича: чешский взгляд *Colloquia Russica*. Ser. 1, v. 4. Kraków, 2014. С. 159 (свідчення про “покорение” при цьому так само проігноровано). Версія явно “припала до душі”: Мартынюк А. В. “Хронографу же нужна есть...” С. 123 (сюжет із Гербуртом тут подано як “смутный эпизод, вызывающий сомнение у историков” – винятково на підставі одинокого знаного автором цитованого історіографічного викладу Йітки Комендової, теж без звернення до джерела). Однак давніша чеська наукова традиція трактувала ситуацію зовсім інакше й цілком згідно з викладом літопису: “Herbort, biskupský podstoli, poslal Danielovi meč na znameni pokořeni svého”, див.: *Prasek V. Dějiny kraje Holasovského čili Opravského*. Opava, 1891. S. 53. Чеським творцям “втечі” Данила Романовича, як видно, не надто уважно довелося запізнатися не тільки

очевидно, повинна була відбутися остання коротка нарада: “сґадавше Данило и Болеславъ . ѿко всю землю поплѣнилѣ есмы . наоутреѣ же возвративса во своѣси . и преиде рекоу Вѣдроу . и проиде землю Володиславлю”¹⁶⁸. Показовою сприймається ще одна відсутність у розповіді при цьому краківського князя, не пригаданого так само й далі – навіть і в записі про стосунок до перебуваючого акурат у нього в Кракові папського посольства до Данила Романовича¹⁶⁹.

Підсумуванням зазначеної наради стало віднотоване в літописця згідне визнання її учасників “ѿко всю землю поплѣнилѣ есмы” й виведене від нього логічне – з огляду засвідченого на такий спосіб очевидного добігання походу кінця – рішення іти “во своѣси”. Отже, при цьому фактично випало усвідомлено ствердити завершення кампанії і її цілі – логічно належалося би визнати – так само реалізованими. Як спроможна переконати наведена реляція літописця стосовно останньої наради в поході, вказане “полонення усієї землі” видавалося достатнім успіхом для сприйняття та ствердження закінчення військової експедиції. Нічого іншого на теренах Опавської області тоді не відбулося й так само і не повинно було статися. Хоча незмінно “всєкращєзнающа” новітня література з неодноразово зауваженим притаманним їй надто своєрідного вияву як зосередженням, так і водночас проникненням до експлуатованого літописного джерела зуміла запропонувати немало відмінних від такого, послідовно заснованого на адекватному відчитанні розповіді літописця, викладу завідомо позаджерельних поглядів як на характер, цілі, так і поодинокі епізоди опавської кампанії¹⁷⁰

з літописом, а й власною історіографією, яку вони... цитують. А далі в середовищі “належно спраглих” уже нуникненно випало спрацювати хоч і непридатному для використання, проте незмінно залюбки експлуатованому знаному принципів “зіпсутого телефону”...

¹⁶⁸ Ипатьевская летопись. Стб. 825–826.

¹⁶⁹ Там же. Стб. 826. Хоча, як переконує новіше дослідження, відзначена в літописному викладі причетність краківського князя до вмовлянь Данила Романовича стосовно прийняття королівської корони могла виявитися винятково саме тоді в Кракові при поверненні зі спільного опавського походу: *Александрович В. Коронація...* С. 142, 151.

¹⁷⁰ Показовим прикладом “іншого бачення” є, зокрема, явлений набір висловлювань із приводу “невдачі походу” в А. Майорова. “Поход

русско-польских войск в Моравию и его неудача”, “Русский летописец возлагает всю вину за неудачу похода Даниила на Владислава Опольского”, “Более чем скромные результаты *моравско-силезского похода*”, “ярко выраженное в летописи недовольство галицко-волинського князя результатами похода”, “Провал столь успешно начатого русско-польского похода в Моравию летом 1253 г. *из-за возникших в разгар кампании разногласий между союзниками* (виділено – В. А.)”: Майоров А. Русь... С. 674, 676, 677, 681. “Провал... из-за возникших в разгар кампании разногласий между союзниками”, як і цілковито суперечне літописному викладові “ярко выраженное в летописи недовольство галицко-волинського князя результатами похода” випадає згадати окремо серед завідомо захмарних “здобутків” новітньої наукової свідомості, цілковито відірваної при цьому від автентичної вимови надто своєрідно експлуатованих джерел... Наведені цитати спроможні виразно засвідчити навіть “стрімку еволюцію” миттєвого характеру самого сприйняття від “невдачі” до “провалу”, звільняючи від необхідності визнавати цей класичний вияв “скарбів історіографії” та дискутувати з ним. Із приводу зазначених особливостей методу автора див.: *Александрович В.* Не зовсім звичайна монографія “незвичайного князя” [Рец. на кн.:] Майоров О. Галицько-волинський князь Роман Мстиславич, володар, воїн, дипломат: У 2 т. – Біла Церква, 2011. – Т. 1–2 *Княжа доба: історія і культура*. Вип. 7 / Відп. ред. В. Александрович. Львів, 2013. С. 295–313. У давнішій літературі М. Котляр, нав’язуючи до прийнятої ідеї повістєвого укладу літопису, твердив: “Взагалі-то повістяр свідомо перебільшив успіхи Данилового війська”: *Котляр М.* Галицько-Волинський літопис... С. 97. Пор.: “Літописець мабуть свідомо перебільшив успіхи Данила і Болеслава”, див.: *Його ж.* Воєнне мистецтво давньої Русі. Київ, 2005. С. 316. Згідно з новішими загальними тенденціями сприйняття походу, інший автор, теж перебуваючи у явному віддаленні від самого літописного викладу, визнав побачені в літописі звинувачення головно опольського князя у “невдачі” при Опаві “raczej próbą wyjaśnienia ruskiemu czytelnikowi przyczyny braku sukcesów militarnych kniazia Daniela, aniżeli obiektywną prezentacją faktów”: *Mika N. Wal-ka*... S. 45. Ще новіша версія твердить – явно вслід за Д. Домбровським та Н. Мікою – “про значну заангажованість інформації давньоруського книжника (літописця – В. А.) про похід Данила Романовича в Чехію”: *Головко О.* Русь... С. 473. Сам Д. Домбровскі при цьому у відверто анекдотичний спосіб розважав не про весь похід, а тільки невдалу

Опавський похід короля Данила Романовича, з приводу якого, не надто уважно читаючи відповідний виклад літописця, так багато списів – і не тільки – встигла наламати новітня “найпрогресивніша” винятково з самого походження література, при уважнішому ознайомленні з головним джерелом для сприйняття тогочасних подій та поодинокими супутніми йому скромнішої вимови позалітописними матеріалами, за всіма засвідченими ознаками однозначно виявляється загалом скромнішою “паралельною акцією” до тогочасного ж походу угорського короля Бели IV на терени розташованої південніше сусідньої Моравської області Чехії¹⁷¹. При

спробу запалення стін міста Глубчице: *Dąbrowski D. Daniel Romanowicz...* S. 343 (див. вище).

- ¹⁷¹ Новітньому коментаторові – з-поміж товариства “особливо глибокоєрудованих” (див. вище) – вдалося загубитися у визначенні самої мети кампанії: “Якими б не були справжні цілі Опавського походу князя Данила із сином Левом та в союзі з польськими князями Болеславом та Володиславом (здогадно: *участь у боротьбі за австрійську спадщину*) (виділено – В. А.)”, див.: *Затилюк Я. Даниль же снемса . с Болеславомъ... С. 458–459*. Втім, безпосереднє продовження із наведеним бібліографічним відсиланням (Там само. С. 459) здатне переконати, що інтерпретатору належалося загубитися не самому й власними зусиллями. Його знаним немало поширеним “науковим способом” явно випало “загубити” (і при цьому так само “погубити”!), видно, якнайглибше засвоєним визнанням “найпрогресивнішими” на відповідну тему, так само незмінно переповненим притаманними їм різноєрудиційними виявами розмірковуванням цінованого безпосереднього “предтечі власного наукового досвіду”, див.: *Мартынюк А. В. “Хронографу же нужда есть...” С. 117–128*. Твердження, нібито мети “похід не досяг, а Данило не здійснив жодних подвигів” (*Затилюк Я. Даниль же снемса . с Болеславомъ... С. 459*) здатне видавати тільки рабське простування за уподобаним “класиком” в особі найближчого попередника. Пор.: “хронограф трансформировал крайне неудачный с военной точки зрения (виділено – В. А.) поход Даниила Галицкого (sic!) в панегирическое повествование о доблестях своего князя”, див.: *Мартынюк А. В. “Хронографу же нужда есть...” С. 128*. Якись спеціальні “подвиги” особисто короля Данила Романовича під час походу, звісно, не передбачалися взагалі. Коментатор зовсім надаремно за давнім неодмінним

призвичаєнням чималої уже когорти особливо проникливих знавців так зосереджено невідступно кинувся домагатися від літописця та його героя “пожаданого свого”... Повторено й незмінно модне в колі новітніх коментаторів завідомо поверхове звинувачення літописця у свідомому викривленні того, що мало відбутися: “Тимчасом літопис намагається подати подію як звияжну, після якої князь зі славою повертається в Холм. Але, по суті, єдине, що автор може видати за доблесть свого героя, варту похвали, є лише факт походу “в чехи”. Як дає нам зрозуміти літописець, власне це й було головним смыслом походу й зумовило значення події (виділено – В. А.), адже оповідь підсумовано так: “прослави Ба . ѡ бывшем не бѣ бо никоторый князь . Роускийи воевалъ земли . Чѣшьское”, див.: *Затилюк Я.* Даниль же снемса . с Болеславомъ... С. 459. Знищення самої Опавської області противника як можливий потенційний результат при цьому... взагалі не взято до уваги неначе щось нібито неіснуюче зовсім... Незмінно переслідуючи короля тільки власне коментаторові особисто й потрібними неодмінними “виявами доблесті”, Ярослав Затилюк, зосереджено повторюючи уподобаного попередника, схильний визнавати єдиним прийнятним їх об’явленням лише сам факт походу до чеської землі. При цьому явно плутаються та водночас також очевидно підмінюються поняття, оскільки зовсім незрозуміло, на який спосіб абстрактно взятий похід – сам по собі – мав би бути спроможним знаменувати якийсь... вияв доблесті його організатора. Особливо ж за обставин, що ними позначена опавська експедиція короля Данила Романовича 1253 р., спрямована, як зазначено, винятково на рутинне винищення та обезлюднення виділеної для цього частини території противника. Й це повинно було відбутися паралельно з сусідньою Моравською областю, де на аналогічний спосіб діяв угорський король. Про якісь неодмінно так потрібні новітнім трактувальникам “подвиги” Данила Романовича особисто в ній не повинно було йтися заздалегідь. Організована кампанія мала зовсім інші спрямування і характер, на що сам король у літописній розповіді вказав, зрештою, цілком виразно. До уважного читання літопису коментатори, однак, як усе здатне переконувати, не призвичаєні. А, що більше, – сприймати в ньому записане та визнавати його вимову... Проте інтерпретатор схильний віднаходити на засвідчену “завідому рутину” навіть... вищу санкцію, приписуючи, однак, при цьому своє власне відкриття... так нелюбому літописцеві: нібито той “наголошує, що в тому й полягав задум Данила, який Бог таки дарував йому

цьому польські співучасники неодноразово віднаходили нагоду засвідчити своєрідність власної позиції нерідко як несумісної, так і навіть подекуди взагалі відверто ворожої інтересам спільного походу та цілям кампанії задля завдання якомога більшого “оуразу” войованій землі¹⁷². Досягнуте її “полонення” у літописному

можливість виконати”, див.: Там само. Труднощі з визначенням мети походу, втім, уже презентуються мало не історичними, пор.: “из-за измены польских князей, основная цель его (похода – В. А.) – *поддержка Романа Даниловича против Пшемисла II* (виділено – В. А.) – так и не была достигнута”, див.: *Пашуто В. Т. Очерки...* С. 258. Від нього ту ж “мету” походу перейняв: *Котляр М. Галицько-Волинський літопис...* С. 96, 98. З огляду прийнятого визнання, в останньому випадку стверджено: “Тому слід вважати участь Данила в поході на Опаву недосить вдалим воєнно-дипломатичним кроком”: Там само. Зрештою, автор також твердив й про... “чудеса хоробрості” Данила Романовича під Опавою: “Але й хворий, він творить чудеса хоробрості”, див.: Там само. С. 97. Однак насправді тут випадало би віднаходити тільки зовсім “рядове” “чудо інтерпретації”, оскільки єдине (!) наведене “чудо” подано через такий виклад подій другого дня біля Опави при третіх воротах: “Уявімо собі шалену юрбу ратників, що тікали від міської брами, де дістали одкоша від обложених, і *майже сліпого* (виділено – В. А.) 50-літнього князя, який з мечем у руках намагався зупинити втікачів!”, див.: Там само. У літописі відповідний епізод викладено так: “людем же внезапно . поустившимся ко градуу . Нѣмцѣ же видѣвше устремленье . Роуское крѣпко . и побѣгош^а и нѣколико ихъ . оубиша во вратѣхъ . и вратѣ не затвориша бѣжаше Данило бо бѣ . шчима напрасно бола . и не видѣ бывшего во вратѣ^{хъ} . видѣ бо люди своя текоуща . и шбнажи мечь свои возгна ѣ . и тѣмъ не приа гра^а”: *Ипатьевская летопись*. Стб. 824. Далі король ще навіть жаліє з приводу своєї помилки: “потом же видѣвше стоужиси ш неприатыи гра^а . болѣстью же оуноуженъ”: Там же. Як бачимо, насправді літописові й цього разу так само випало зафіксувати явно акурат протилежний – до новітньої зовсім натхненної професорської версії – перебіг подій...

¹⁷² “Незгоду” між співучасниками походу цілком загально, неконкретно відзначив уже: *Шараневич И. История...* С. 95 (“Замѣчаемъ какое-то несогласіе межи польскими воеводами и Русію”). Наведене зауваження – показовий приклад притаманних відповідному етапові історіографії

викладі сприйнято й потрактовано достатньо переконливою підставою для визнання усієї експедиції завершеною успішно. Водночас так само й новіша польська – не тільки, звісно, польська – література також не завжди маніфестувалася схильною завдавати собі труда належно вдумливого читання літопису¹⁷³. Навпаки, нерідко

“зовсім легких” немало відсторонених дотиків до очевидної і явної цілком реальної проблеми... Знаючи потяг новітніх інтерпретаторів вишукувати в давній літературі усілякі завідомі “атракції” й видавати їх за “найсучасніше знання”, не випадало би сумніватися, що відзначений незгоді випало ожити в окремих новіших трактуваннях. Вказану тенденцію зауважив: *Мусин А.* Некоторые мысли... С. 248. Конкретні її приклади серед коментаторських зусиль над вибраними фрагментами західноукраїнського літопису XIII ст. наведено: *Александрович В.* “Новий літописець”... С. 173–177, 192–194.

- ¹⁷³ З найсвіжіших прикладів – короткі висловлювання стосовно походу 1253 р. О. Головка, що пішов слідами Д. Домбровського, Н. Міки та А. Мартинюка, які літопис так само не завжди найуважніше читали (пор. вище), вдавшись до поняття “загального фіаско походу Данила Романовича і його союзників, які відмовилися від намірів йти до Австрії”, й у продовженні, як зазначено, писав про “провал літньої кампанії угорсько-польсько-волинської коаліції” загалом: *Головка О.* Русь... С. 473 (пор.: Там само. С. 472–473). Ілля Паршин раніше твердив: “наслідки об’єднаного русько-польського походу були доволі скромними”, див.: *Паршин І.* Участь Данила Романовича у боротьбі за австрійську спадщину Бабенбергів *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. Вип. 16. Дрогобич, 2012. С. 43. Далі він висловився про “провал спільної кампанії”, маючи при цьому на увазі водночас також і тодішні ж зусилля угорської сторони: Там само. С. 44. Автор теж схилився до визнання непотрібності “переказувати усі перипетії виправи старшого Романовича на Чехію, адже це питання уже неодноразово ставало об’єктом прискіпливої уваги багатьох науковців (виділено – В. А.)”, див.: Там само. С. 43. Щодо відзначеної “прискіпливої уваги”, то, згідно з поданими бібліографічними відкликаннями, їй конкретно випало на той час для І. Паршина матеріалізуватися у трьох публікаціях Владіміра Пашуто, Миколи Котляра та Ігоря Ліхтея, втім, традиційно також незмінно поверхових. Останній із них, наприклад, обмежився коротким викладом на пів сторінки на основі насамперед міркувань В. Пашути: *Ліхтей І.* Боротьба Данила Романовича й

пропонувалися трактування, не тільки завідомо надто віддалені від автентичного свідчення безпосереднього джерела, а подекуди навіть і явно суперечні йому у поєднанні з певними очевидними відверто анекдотичними...

У підсумуванні належалося би ствердити, що опавський похід короля Данила Романовича 1253 р. – у цілковитій, зрештою, згідності з наведеним сприйняттям ще Д. Зубрицького – спрямовувався на завдання якомога істотнішої шкоди Опавській області, яку, за домовленістю з угорським королем Белою IV, належалося піддати при цьому якнайбільшому руйнуванню та обезлюдненню. Новітні знавці, особливо з-поміж самопроголошених “найпроникливіших”, не схильні, однак, визнавати чогось такого категорично й голосисто: “Разорение Опавской земли не было и не могло быть целью похода представительной коалиции князей – Даниила Галицкого (sic!), Болеслава Краковского и Владислава Опольского”¹⁷⁴. Хоча насправді й коаліцію навряд чи випадало би сприймати особливо “представительной”, й склад безпосередніх учасників якось підкреслено численним. Та й розорення противника наче належало до звичних військових “завдань”. Якнайочевидніше, заздалегідь і передбачалася – відповідно до засвідченого подальшого розгортання подій – недовготривала кампанія, до якої не належалося докладати потенційних надмірних зусиль, паралельна до дій угорського короля на терені розташованої на південь Моравської області. При цьому, згідно з однозначним за вимовою літописним переказом, польським співникам, починаючи від самих надто скупо зафіксованих попередніх домовленостей, про які більше випадає здогадуватися, незмінно належалося відігравати в ній найперше підпорядковану роль. Як у процесі вступних організа-

Пшемисла Отакара II за австрійську спадщину *Король Данило Романович та його місце в українській історії. Матеріали Міжнародної наукової конференції (Львів, 29–30 листопада 2001 р.)*. Львів, 2003. С. 82. Тобто, обом наведеним пригадуванням опавської кампанії короля Данила Романовича 1253 р. так само випало звично обійтися “легким дотиком”, без докладнішого огляду основної джерельної підстави міркувань про неї. За так організованого й цього разу успіху до неуникнених плодів не випадало би, звісно, вдаватися окремо...

¹⁷⁴ Мартынюк А. В. “Хронографу же нужда есть...” С. 125.

ційних заходів (“опір” краківського зятя угорського короля), так і вже при безпосередньому перебігу експедиції таке їх місце випало додатково посилити очевидним перманентним клопотам, виведеним від неодноразово засвідченої виразно “окремої позиції” у непоодиноких різного значення та наповнення конкретних епізодах. Не обійшлося, як показано, й без безперечних виявів навіть відверто неадекватного сприйняття ситуації разом із аналогічним же поводженням за посталих умов.

Описану немало явно своєрідну поведінку представників польської сторони під час недовготривалих військових дій випало визначати різнорідного походження та значення чинникам. Спершу зафіксована легковажність та недалекоглядність опольського князя, який нерозважливо мав запевнити – що стало очевидним щойно тільки зараз – у легкому здобутті Опави й навіть немов заходився пробувати з наскоку своїми силами здійснити таке “взяття”. Далі, після несподіваної – на тлі попередніх неоправдано “райдужних сподівань” – невдачі на підході до міста, повинен був спрацювати, за словами літописця, “вели страх”, викликаний цілком неочікуваним, як видно, хоча й загалом, радше, достатньо скромним опором: сили та потенційні можливості сторін навряд чи випадало би зіставляти. У поєднанні зі зовсім незрозумілим з огляду інтересів провадженої спільної кампанії непідпорядкуванням визначеним стратегічною необхідністю попереднім рішенням. Хоча нерозважливі поведінка та дії польської сторони здатні були виразно додавати впевненості чеським господарям. Так само вже раніше засвідчену недалекозорість та відсутність належної перспективи виявив опольський князь і на завершальному етапі походу при підході до Глубчиц, що не дало змоги реалізувати немовби одностайного – за переконанням літописця – прагнення усіх учасників після опавської “невдачі” захопити це місто.

На тлі засвідченого перебігу й притаманних йому перелічених послідовних незмінно своєрідних додаткових польських акцентів загалом цілком вдалий військовий захід, зосереджений на плюндруванні зусиллями об’єднаного війська на чолі з Данилом Романовичем Опавської області, – всупереч цьому головному, загалом достатньо успішно виконаному завданню – мав виявитися водночас так само ще й певною мірою очевидним своєрідним “парадом польських помилок”. Принаймні за виняткової докладності все ще

“не прочитаного” літописного переказу їх сконцентровано під час опавської експедиції у значно більшій кількості, ніж при будь-якому іншому з-поміж загалом не таких уже й численних спільних походів, стосовно яких літописові випало засвідчити аналогічні чи близькі до них вияви окремих “польських зусиль”. Тому засновані на нечитанні літопису, нерозумінні та систематичному поверховому перекрученні його вимови “патріотичні” – явно очевидним науковим коштом – намагання новіших польських авторів усіляко применшити (з бажаною тенденцією до заперечення) зазначеного вияву сталих “зусиль” польської сторони виразно неприйнятні. Вони презентуються позначеними відверто позаджерельним та позанауковим і навіть несумісним із наукою “зосередженням”. А при цьому ще й водночас так само – в кожному окремому засвідченому випадку – явним неунікнено надто “приватного” характеру забарвленням¹⁷⁵ з очевидним виразом нічим не оправданої надмірної власної “присутності” у ситуації віддаленої епохи.

Показовим прикладом зауваженої на немалою ряді конкретних обставин засвідченої особливості польських сюжетів спільних військових кампаній короля Данила Романовича виявляється також його найближчий за часом організований разом із мазовецьким князем Земовітом “покоронаційний” похід на ятвягів, який – за результатами новіших досліджень – випадає, найправдоподібніше, відносити до зимових місяців початку 1254 р.¹⁷⁶ Так само варто найперше

¹⁷⁵ Вимовним прикладом такої ж приватності є так само коментар до давнішого українського видання літопису, авторів якого виявів своєрідності поведінки польської сторони в поході не випало спостерегти зовсім, див.: *Котляр М. Ф. Коментар. С. 276–278.*

¹⁷⁶ Дотеперішнє датування походу, а насамперед відбутої перед його початком коронації Данила Романовича папською короною у літературі звично співвідноситься із кінцем 1253 р. Таке уявлення засноване на одинокому актуально доступному джерельному переказі з конкретною річною датою – винятково лаконічному переказі: *Rocznik Krasińskich do r. 1251 / Wyd. A. Bielowski Monumenta Poloniae Historica. T. 3. Lwów, 1878. S. 132.* Його підтримує значно новіший запис: *Ioannis Dlugossii Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae. Ks. 7-8. Varsaviae, 1973. S. 57–58.* Найдокладніше версію зазначеного трактування опрацював: *Dąbrowski D. Daniel Romanowicz... S. 352–354.* Однак, як уже випало

наголосити, що мазовецькому князеві з його підлеглими випало тоді стати єдиними учасниками з польської сторони. Поширене в літературі переконання, нібито до тодішнього воювання належалося докластися також і краківському князеві Болеславу Встидливому¹⁷⁷, виявилось відвертим непорозумінням, заснованим на звичному та незмінному надто довільному тлумаченні наявних джерельних переказів літопису з відповідного приводу¹⁷⁸.

Після перших відчутних успіхів, зокрема знищення ятвязького вождя Стекинта та його брата, згідно з літописним переказом,

показати, запропонований при цьому погляд про начебто мало не все-центральносхідноєвропейський з'їзд духовних і світських еліт при нагоді коронації взагалі не здатен мати нічого спільного з прийнятними можливими історичними реаліями. Він послідовно презентується яскравим виявом зосередженого науково тільки зовсім скромно забарвленого необмеженого фантазування у кращих традиціях давно пережитого досвіду ранніх історіографічних зусиль: *Александрович В. Коронація...* С. 170–173. Водночас зіставлення нечисленних доступних фактів спроможне переконати стосовно проведення коронаційної церемонії перед початком походу на ятвягів не наприкінці року близько Різдва, як без будь-яких на те підстав схильний був обстоювати Д. Домбровскі. Така пропозиція видається цілком неприйнятною і навіть абсурдною, особливо у світлі співіднесеного зусиллями зазначеного автора з нею згаданого нібито либонь не “всецентральносхідноєвропейського зібрання” регіональних духовних та світських можновладців. Насправді, очевидно, – звично для практики зимових військових походів – усе мало відбутися уже в перші місяці нового, 1254 р.: Там само. С. 152–153. Про коронацію “на Різдво 7 січня 1254 р. (sic!)” без будь-яких аргументів твердив: *Войтович Л. Галич...* С. 329. Хоча в наведеній даті виявляється прихованим явний завідомий “курйоз”, оскільки святкування Різдва 7 січня мало з'явитися... тільки із впровадженням у Латинській Церкві григоріанської календарної реформи 1583 р.

¹⁷⁷ Останньо у лаконічних, правда, і явно побіжних висловлюваннях як участь “малополан” його пригадав: *Dąbrowski D. Daniel Romanowicz...* S. 352, 358.

¹⁷⁸ Безпідставність версії стосовно причетності краківського князя та його підданих до дорогичинської коронації й наступного за нею антиятвязького походу показано: *Александрович В. Коронація...* С. 152–153.

“Лахом же исполнившимса зависти и лъсти . наченшимъ приати поганымъ . се же оувѣдавъ Данило король¹⁷⁹ . повелѣ воеватити . землю Итвасьскоую . и домъ Стѣкинтовъ . всѣ погоубленъ бы^{ср180} .

¹⁷⁹ З іменуванням у викладі відповідного епізоду Данила Романовича королем вийшов очевидний “курйоз” у новішому коментованому виданні літопису. Початкове речення розповіді “королеви же Данилоу . прише^сшоу на землю . Итвасьскоую” (Ипатьевская летопись. Стб. 827) тут переконано проголошено “неодмінним” пізнішим редакторським втручанням: “Це, однак, є наслідком виправлення оригінального читання, збереженого у Хлебн.: “королеви же и Данилоу. пришедшоу на землю . Итваскоюу”; так само було й в Іпат. до виправлення (ПСРЛ 2: 827, вар. 6, вар. 28)”, див.: *Толочко О.* королеви же Данилоу... С. 482. Вразливий на утверджені в його власній свідомості безконечні виправлення та переповнені неодмінними пошуками “іншого”, коментатор не зауважив, що запропонована “його” версія неунікнено ставить питання, хто ж мав прийти “на землю . Итвасьскоую”, оскільки “король” і “Данило” у наведеному коментарі виявляються неначе... різними особами! Звідсіля логічно здатне виникнути й наступне, не менш неунікненне запитання: ким належалося бути тому таємничому “королеві”, що мав тоді діяти разом із “Данилом”, під яким – поза всяким сумнівом – випадає вбачати Данила Романовича, ніколи більше в історії не об’явившись. Втім, є очевидним, що зусиллями коментатора тут випало перейти від власне історичного до цілком відмінного від нього, зовсім іншого, окремого жанру... Що ж до вжитого у списку літопису князів Острозьких звороту “королеви же и Данилоу”, то він не є якоюсь аномалією – аналогічний спосіб іменування засвідчено, зокрема, ще також у літописній розповіді під 1205 р. про обставини появи в Галичі угорців на чолі з воеводою Бенедиктом: “Андрѣи же и король оувѣдивъ безаконѣ Галичкое и матежъ . и посла Бенедикта со воими”, див.: *Ипатьевская летопись.* Стб. 722. Не випадало би сумніватися, що, як і в аналізованому пізнішому випадку, йдеться про ту саму єдину особу.

¹⁸⁰ *Ипатьевская летопись.* Стб. 828. У граматичному вказівнику до літопису при новішому коментованому виданні фрагментів літопису присутність тут слова “приати” не відзначена: *Галицько-Волинський літопис: текстологія.* С. 887. Слово “приати” в найближчому тексті літопису тричі вжите явно з іншим значенням у розповіді про литовсько-го князя Войшелка, який “хота приати сѣое крѣщние”, “хота приати

У чому конкретно польським спільникам належалося “прияти поганимъ” не вказано й зафіксовані в подальшій літописній розповіді поодинокі обставини перебігу військових дій не дають змоги “розшифрувати” залучене твердження та зрозуміти вкладене до нього реальне наповнення. Проте виразна діяльність в інтересі противників й водночас, так само, – на шкоду спільного антигравязького воювання викладена цілком чітко й здатна сприйматися не тільки очевидно, а й водночас так само безперечною¹⁸¹. Що, однак, як видно

мниский чинъ”, “впать восхотѣ прияти (прияти) мниский чинъ”: Там же. Стб. 858–859, 867. Наприкінці володимирської частини літопису воно присутнє у зверненні до князя Володимира Васильовича – в формулі “пріати ѿ него (Бога – В. А.) вѣнецъ славы нетленіа” (Там же. Стб. 924) та в загалом наближеному до цього значенні – з приводу загибелі синів тисяцького в битві поблизу Воріт під 1268 р.: “тоу же приаства . побѣды конѣць”: Там же. Стб. 867. Зрозуміло, що ці значення не здатні мати нічого спільного зі ситуацією антигравязького походу початку 1254 р.

- ¹⁸¹ Показово наскільки применшувально-приховуюче випало згадати про цей епізод у своєму викладі Д. Домбровському: “*Pewne nieporozumienia, do których zapewne doszło* (виділено – В. А.) między Danielem i Mazowszanami, jak się okazało nie przekreśliły dalszej wspólnej pracy w podboju Jaćwieży”, див.: *Dąbrowski D. Daniel Romanowicz...* S. 359. Не замовчуючи наведеного в літописі факту й не уникаючи проблеми зайшлого конфлікту, автор, все ж, явно схильний був при цьому робити вигляд, ніби власне нічого вартого уваги тоді й не мало статися. Цілком конкретне за вимовою свідчення літописця “Лахом же исполнившимся зависти и лъсти . наченшимъ прияти поганимъ” явно свідомо й навіть не без очевидного зацікавленого зусилля подано під виглядом зовсім абстрагізованого, позбавленого власної (і водночас так само будь-якої!) вимови тільки “*nieporozumienia*” – немовби “ні про що”. До того ж, як при цьому виразно ухильно стверджено, до нього неначебто тільки “*zapewne doszło*”. Як залучений спосіб презентації, так і поставлене перед нею безперечне окреме “надзавдання” цілком очевидні. Повинно йтися нібито про щось настільки незначне, що воно начебто взагалі не спроможне було й відбутися і якнайочевидніше зовсім не повинно заслуговувати якоїсь істотної уваги. Тому ж, що в цьому конкретному, як і інших подібних віднотованих на сторінках літопису

з наведеної лаконічної розповіді літописця, ніяк не мало вплинути на розгортання походу. Навпаки, у відповідь на польський підступ король повелів воювати ятвязьку землю й відбув додому з черговою перемогою. Стосовно ж польських “співучасників” літописець при цьому нічого більше не подав.

Наступний спільний із тим же Земовітом Мазовецкім, цього разу ще й при допомозі від краківського князя Болеслава Встидливого – “со Соудимирци . и Краковланы” – вступ проти тих самих ятвягів описано під 1256 р.: “Поиде Данило на Їтвazь с братомъ и сѣмъ Львомъ . и с Шеварномъ . младоу соушоу емоу и посла по Романа в Новъгородокъ и приде к нему Романъ . со всеми Новгородци . и со тцемъ своимъ . Глѣбомъ . и со Изаславомъ . со Вислочьскимъ . и со сее сторонѣ приде Сомовитъ . со Мазовшаны . и помочъ ѿ Болеслава . со Соудимирци . и Краковланы”¹⁸². Не відомо, наскільки активно при цьому випало докластися польській стороні, що теж немало потерпала від регулярних набігів ятвягів, безпосередньо до самих військових дій, оскільки докладніше про них у літописній розповіді не йдеться. Зафіксовано тільки само повернення короля Данила Романовича “к Василкови и Семовитови” після нападу на становища противника та їх розгрому¹⁸³. Участь польських спільників у розгортанні тодішнього протистояння навряд чи випадало би визнати активнішою – літописець при подальшому викладі про них не згадав зовсім¹⁸⁴. Проте цілком очевидними сприймаються ширші зусилля короля як ініціатора та головного організатора також й цього опору – на зразок його ролі, засвідченої в розглянутій недавній опавській експедиції літа 1253 р.

Наступного року Данило Романович, згідно з домовленістю за наслідками зазначеного походу, мав отримати данину від підкорених

прикладх, засвідчено зовсім серйозні – не тільки за характером, а й так само можливими наслідками – вчинки, автор якнайвиразніше не виказав наміру приділяти жодної уваги... Показовим сприймається також відзначене “непорозуміння” винятково з “мазовшанами”, у чому випадає сприймати немов завуальоване визнання у них єдиних учасників з польської сторони (пор. вище).

¹⁸² Ипатьевская летопись. Стб. 831.

¹⁸³ Там же. Стб. 834.

¹⁸⁴ Там же. Стб. 831–835.

попереднього року ятвягів й послав певну її частину як “даръ Сигнѣвоу воеводѣ . послоушства ради . да оувѣсть вса земля Ладьскаа тако дань платили соуть . Итвази же королеви Данилоу . сѣнови . великого кназа . Романа”¹⁸⁵. Очевидно, Сигнів, знаний з першого антиятвязького воювання 1251 р. (див. вище), мав бути учасником так само й інших спільних антиятвязьких військових зусиль, принаймні останнього з них, і король на такий спосіб вирішив – ще й не без очевидної свідомої демонстрації – винагородити його. Явним при цьому видається також докладення водночас так само – навіть чи не найперше – до утвердження власної слави поміж сусідами, як і нагадування недавнім співучасникам, стосункам з якими не у всьому випадало складатися якнайзавидніше, про свої успіхи на спільному антиятвязькому фронті. А також винагородження того з них, із ким, як видно, немовби вдалося досягнути повного взаєморозуміння. Найважливіший мотив походження зазначеної винагороди сформульований у літописному викладі цілком виразно – “послоушства ради”. Відкликання до “послоушства” після походу 1256 р. здатне вказати не тільки на достатню вірогідну участь воеводи в ньому, а й якісь правдоподібно так само важливі моменти забезпечення обопільних дій – “послоушства” – під час спільної експедиції, що в очах короля здатні були заслуговувати не тільки окремого відзначення, а ще й навіть так само і винагородження. Тобто, повинно йтися про нагородження певних цілком очевидних для короля (як і так само його сучасників), не сформульованих, однак, у літописному переказі особистих заслуг краківського воеводи. Вони, безперечно, спроможні стосуватися причетності до антиятвязьких війн – з огляду на винагороду, як і її засвідчене походження, ситуація, очевидно, ніяк не мала би обмежуватися одним зафіксованим давнішим походом 1251 р. Й згаданий останній 1256 р., безсумнівно, так само повинен був подати, як випадало би здогадуватися, важливу стосовну нагоду. Інакше вказане обдарування краківського воеводи зрозумінню не піддається ніяк. Сам дар окремо відрізняється також і на тлі очевидних далеко не рідкісних постійних клопотів короля Данила Романовича з польськими співучасниками під час військових походів – не тільки, зрештою, винятково проти прибалтійських племен (див. вище).

¹⁸⁵ Ипатьевская летопись. Стб. 835.

З цього огляду зовсім незрозумілим сприймається переконання М. Бартніцького, немовби зазначений дар для воєводи Сигніва повинен мати насправді не цілком виразно вказане в джерелі конкретне персональне скерування, а нібито означати щось зовсім інакше: “Książęta polscy Siemowit i Bolesław także wyciągnęli korzyści z tej wyprawy”. Доказом отриманої вигоди при цьому розглянуто власне спрямований до краківського воєводи зазначений дар¹⁸⁶. Проте за такого трактування неunikнено здатне виникнути запитання, чому, якнайочевидніше, тільки гадану для польського автора, винагороду краківському та мазовецькому князям, зовсім не згадуючи при цьому про них самих взагалі (!), належалося адресувати воєводі першого з них. Що більше, М. Бартніцький навіть схильний визнати, немов “część daniny, którą otrzymali Polacy, była zapłatą za pomoc w podboju lub też była to część działu książąt polskich”¹⁸⁷. Проте дар отримали ніяк не “Polacy”, а тільки один конкретний з-поміж польських воєвод та ще й, як при цьому цілком виразно зазначено, – “послоушства ради”. Тобто – з очевидним, як уже випало вказати, узалежненням від певних добре відомих, хоч і не відзначених у джерелі, обставин та у зв’язку з ними. Що ж до наведеного в цитованому прикладі гаданого призначення (а також і походження), як зовсім однозначно стверджено в літописі, дару особисто для воєводи Сигніва, то запропоноване винятково здогадне трактування М. Бартніцького не тільки нічим не підтверджене, а й виразно довільне. Тому воно повинно бути визнаним явно безпідставним як послідовно суперечне власній вимові одинокого актуально доступного джерельного переказу із залученого приводу.

Незрозуміло також, зокрема, чому краківському та мазовецькому князям повинна була належатися якась “заплата” від короля Данила Романовича за участь у спільних військових діях при обопільному ж інтересі – не менше так само і їхньому. Таке трактування здатне сприйматися не інакше, як показовим відображен-

¹⁸⁶ Bartnicki M. *Polityka zagraniczna...* S. 177.

¹⁸⁷ Ibidem. S. 178. Такий погляд висунув: Białuński G. *Studia z dziejów plemion pruskich i jaćwieskich*. Olsztyn, 1999. S. 104. М. Бартніцькому, зі свого боку, тільки випало докластися до повторення та розвитку уподобаного міркування попередника.

ням не лише немало поширених у літературі, а й немов лавиноподібно наростаючих останнім часом, проте позбавлених будь-якої аргументації знаної “правдоподібності” безконечно “широких” здогадів, неспроможних, однак, мати з єдино прийнятною задокументованою історією нічого спільного. Знану щедро експлуатовану псевдопатріотичного родоводу підставу таких пропозицій так само не випадало би упускати з уваги. Як і покладену в їх основу чинником визначальним не тільки очевидну нездатність до адекватного прочитання та тлумачення джерел, а й навіть непотрібність зазначеного сприйняття взагалі. Разом із неподоланим потягом у поєднанні з постійною незмінною готовністю до неодмінного всемірного... “посильного вдосконалення” їхньої автентичної вимови. Розглянута новітня літературна історія із даром для краківського воєводи Сигніва на тлі непоодиноких виявів цілковито позбавлених фундаментального в історичній науці джерельного тяжіння подібного закрою численних намагань презентується одним із найхарактерніших та найпоказовіших прикладів відвертого працьовитого додумування “потрібних” фактів та явищ як віддавна звичного для цеху загальнопоширеного, а навіть ще й надалі також і немало улюбленого водночас заняття. Зі самою історією – за всіма приданими йому ознаками – завідомо, однак, несумісного. Усвідомлення такого надто очевидного вияву “прогресу” виявляється, проте, все ніяк неспроможним порятунку наступні покоління на подібний же спосіб “відданих науці” від незмінного посильного продовження засвідченої похвальності зосереджених зусиль...

Немало сворідним сприймається також звернення до походу та супутніх йому обставин у новішому виданні коментованих фрагментів літопису. Головним для коментатора (О. Толочко), згідно із задалегідь прийнятою “концепцією”, було підважити та заперечити королівський титул Данила Романовича, який при описі походу фігурує вперше¹⁸⁸. До відзначення ж польської участі при цьому, як і самого, зрештою, походу взагалі в коментуванні не мало навіть дійти. Проте далі йому присвячено окремий коментар, від самого початку наповнений твердженнями, не позбавленими ознак виразно дивних за очевидного при цьому послідовно-жартів-

¹⁸⁸ Толочко О. королеви же Данилоу... С. 476–486.

ливого викладу. Уже в третьому-четвертому рядках коментарю літописну розповідь охарактеризовано як “досить обширну оповідь про черговий похід руських князів на ятвягів”¹⁸⁹. Хоча літопис цілком виразно вказує не тільки на них, після їх переліку, як зазначено, додаючи: “и со сее сторонъ приде Сомовить . со Мазовшаны . и помочъ ѿ Болеслава . со Соудимирци . и Краковланы”¹⁹⁰. Однак цим “стороннім” учасникам у наступному викладі випало загубитися зовсім: про них надалі навіть не згадано. Весь запропонований огляд провадиться ще й до того з відзначеним послідовним незмінно весело-жартівливим підходом¹⁹¹.

Набіг монгольських військ Куремси ще того ж чи наступного року¹⁹² разом із подальшими знаними неустанними клопатами з монголами найближчих після цього, внаслідок яких королеві навіть випало на триваліший час виїхати до безпечнішої тоді Угорщини, не тільки докорінно змінили ситуацію завершальних років його життя. На тлі нових викликів їм так само належалося водночас цілком перервати спільну військову активність разом із залученими польськими сусідами. Внаслідок такого розгортання подій походів проти ятвягів 1256 р. судилося стати останнім зафіксованим у літописному викладі епізодом подібного досвіду в довготривалій біографії короля Данила Романовича.

Однак коли повинно йтися про прикметні для розглянутих ситуацій елементи своєрідності польської поведінки у спільних військових кампаніях, то відповідні враження західноукраїнської сторони ніяк не обмежені тільки часами самого короля Данила Романовича. Хоча, правда, продовження військової співпраці зі знаним польським акцентом літописові знову випало зафіксувати щойно через багато десятиліть – уже тільки при викладі походу князя Лева Даниловича на допомогу краківському князеві Болеславу проти воротиславського князя Індриха (1291). У ситуації, коли князь Лев чинив заходи

¹⁸⁹ Толочко О. Потомъ поиде Данило на Ятвѣзѣ с братомъ и сѣмъ Львомъ . и с Шеварномъ... *Галицько-Волинський літопис: текстологія*. С. 501.

¹⁹⁰ Ипатьевская летопись. Стб. 831.

¹⁹¹ Докладніше з цього приводу див.: *Александрович В.* “Новий літописець”... С. 217–218.

¹⁹² Коротко про нього див.: Ипатьевская летопись. Стб. 829.

із захоплення Кракова, “воеводы Ладъскыи сами полошахоу^т . и . абы не взати города”, цілеспрямовано розпускаючи при цьому чутки про наближення якоїсь “раті”. “Левъ же оусмотрѣвъ леств ихъ . и доума много с боары своими . посла рать свою к Воротъ-славоу . воевати Индрихъвы земли . и взаша бещисленое множество . челади и скота и конии . и товара . зане не входила башеть . никакаже рать . толь глоубоко . в землю его и придоша ко Лвови . с чѣтью великою . и со множествомъ полона”¹⁹³. Зафіксоване словосполучення “с чѣтью великою” відсилає до зазначеного використаного в старшій літописній розповіді ще давнішого, холмського походження звичного формулювання на окреслення успішного воювання. Вперше, як уже йшлося, його залучено ще при викладі повернення із калішської війни 1229 р. й неодноразово пригадано в літописній розповіді згодом – при зверненнях до аналогічних чи наближених військових сюжетів. Привертає увагу також твердження “и взаша бещисленое множество . челади и скота и конии . и товара”. Воно здатне неначе уточнювати, водночас його немовби так само розкриваючи, реальне наповнення незмінно практикованого й звичного для тогочасних військових дій спустошення території противника разом зі звичайним репертуаром потенційної військової здобичі. Втім, зокрема, так само й того, що відбувалося під час розглянутого попереднього Опавського походу 1253 р. в розповіді про скромно зафіксований у літописному викладі успіх “окремої експедиції” князя Лева Даниловича.

Хоча від зафіксованих раніших випадків завідомо “своєрідного” поводження польської сторони під час спільних військових

¹⁹³ Ипатьевская летопись. Стб. 936. У М. Котляра наведеної тут ще однієї своєрідності польської поведінки при спільних військових діях так само не зауважено: *Котляр М. Ф.* Коментар. С. 357. Новітній коментатор при цьому принагідно наголосив на подібному до прийнятих “невдач” кампанії 1253 р. нездобутті міста не з власної вини: “Князеві також не вдалося здобути місто і також не з власної вини (“воеводы Ладъскыи сами полошахоут . абы не взати города”); див.: *Затилук Я.* Даниль же снемса . с Болеславомъ... С. 461. Чому князь Данило Романович як один з учасників походу мав нібито, згідно з висловленим переконанням коментатора, не здобути міста наче винятково... “сам” – довідуватися, звісно, не належить ніяк...

дій – ще розглянутих періоду короля Данила Романовича – минуло немало часу, зауваженому на давніших прикладах очевидному цілком окремому акцентові поведінки польських співучасників обопільних військових кампаній ніяк не судилося зникнути. Після немалої перерви – як у самих акціях, так і джерельних свідченнях про них – наприкінці століття йому знову належалося виявитися при краківському поході князя Лева Даниловича однією зі сталих ширших – випадало би вважати з набутим досвідом аналізу й осмислення зауваженого явища – прикмет взаємних реляцій, віднотованих уже при розглянутому першому подібному заході – воюванні короля Данила Романовича разом із польськими сусідами в їхньому інтересі біля Каліша 1229 р.

У контексті зібраних і наведених літописних відомостей стала й мало що не систематична різномірна діяльність польських союзників на очевидну шкоду інтересам спільних військових походів виявляється належною до неодноразово засвідчених аспектів як самих експедицій, так і водночас – загалом ширших взаємних стосунків із польською стороною. Щодо цього розглянуті у викладі літописця короля Данила Романовича двосторонні військові кампанії незмінно подають, хоч і закономірно відмінної обширності – відповідно до характеру та перебігу певних конкретних подій разом із їх презентацією у літописному викладі, проте цілком виразні та однозначної вимови різномірні фактичні відсилання.

Підібрані разом поодинокі подібні сюжети здатні переконати, що засвідчений на такий спосіб діяльності випало запрезентуватися сталим елементом практично незмінного поводження польських верхників та еліт стосовно західноукраїнських співучасників взаємних військових походів. Не дивлячись на явне і безперечне існування об'єднуючих інтересів у боротьбі проти єдиних ворогів і паралельно з наявністю таких очевидних важливих для обох сторін зацікавлень, а навіть зобов'язань, у взаємних стосунках на зазначеному ґрунті водночас систематично простежуються свідчення далеко не однотайності поведінки, ніяк не здатні пригадувати цілковитого взаєморозуміння. Конкретні відображені на сторінках літописання короля Данила Романовича епізоди розглянуто при перегляді поодиноких кампаній та військових експедицій. Однак сама численність зібраних прикладів разом із очевидною відсутністю будь-якої об'єктивної

обумовленості – не кажучи про оправданість – засвідченого поведіння у поодиноких конкретних випадках, коли нерідко (хоча й не завжди) йшлося про очевидну неминучу шкоду водночас також і власним інтересам, як у цьому, зокрема, здатні переконати наведені відповідні сюжети антигравязького походу 1251 р. чи опавського 1253 р., вказують ніяк не на випадкові об'явлення якоїсь немовби “неусвідомленої діяльності” чи можливий “диктат моменту”. Цілком очевидно повинно йтися про незмінно виявлені й послідовно засвідчені приклади виразної ширшої не тільки військової політики, а й політики загалом.

Очевидним при цьому сприймається ще й також не менше – відображення загальної “народової свідомості”. Останню виразно пригадає й до неї однозначно відсилає як вияв оглянутих фактів найпоказовіший зазначений епізод ранньої для аналізованого контексту калішської кампанії 1229 р. коли мешканці обложеного міста на переговорах представників Конрада Мазовецького із ними зверталися до опонентів: “тако мольвѣта великомуу . князю Конѣдратоу . сии градѣ не твои ли естъ . мы же моужи изнемогоше . и во градѣ семь . ци иного странници есмы . но людѣе твои есмы . а ваша братьѣ есмы . чемоу ѡ насѣ . не сожалитеси . *аще насѣ Роусѣ плѣнати . то коую славою . Кондратѣ прииметь . аще Роускаѣ хороуговь станеть на забролѣхъ то комоу чѣть оучиниши . не Романовичема ли . а свою чѣть оуничижиши . нынѣ братоу твоемоу слоужимъ . а заоутра твои боудемъ . не даи славы Роуси* (виділено – В. А.) ни погоуби града сего”¹⁹⁴ (пор. вище). Виражена на описаний спосіб безперечна опозиція “руським” – “чужим” на тлі очевидної своєрідності таких стосунків на зазначеному ґрунті здатна передбачати подальший розвиток засвідченого протиставлення через цілком виразне сприйняття водночас також і як “ворогам”. Навіть коли безпосередньо про щось таке в літописі короля Данила Романовича немовби прямо й не йдеться. Втім, цілком очевидно, не випадало би очікувати чогось подібного в джерелі як тексті, не позбавленому неунікненого офіційного напластування – не кажучи про походження літопису “від іншої сторони”. Для поляків – навіть із табору противників – обложені мешканці міста у їх власних очах – “братьѣ”, тоді як

¹⁹⁴ Ипатьевская летопись. Стб. 756–757.

Романовичі послідовно визначаються явними суперниками, успіх яких у веденій війні здатний неунікнено провадити до неминучого приниження польської сторони “аще Роускаа хороуговъ станеть на забролѣхъ то комоу чѣть оучиниши . не Романовиче-ма ли . а свою чѣть оуничижиши”. При цьому не сприймається і не визнається навіть спільний польсько-руський успіх – у ньому так само вбачається (принаймні наголошується у викладі літописця, “з протилежної сторони”) винятково лише й тільки явне приниження поляків коштом вивищення “русі”. Очевидної зацікавленості оборонців Каліша при цьому, звісно, не належалося б не враховувати. Проте водночас протиставлення навряд чи випадало би зводити винятково до вияву засвідченого в аналізованому прикладі безперечного ситуаційного інтересу чи так само, як загалом можливого варіанту, – індивідуальної “творчості” самого літописця.

Подібна загальна позиція за окремих конкретних описаних у літописі обставин мала б видатися навіть немало дивною. Показово, однак, що відображення яскравих її об’явлень – як неодноразово довелося показати при розгляді поодиноких на різний спосіб задокументованих епізодів відповідного аспекту досвіду спільних військових кампаній та супутнього їм контексту – не так уже й рідко випадає віднаходити так само і в новітній історіографії. Як стосовно цього неодноразово віднайшлася нагода пересвідчитися на вимовних із такого огляду прикладах при аналізі непоодиноких аналогічного характеру здобутків – не тільки, зрештою, польської – літератури... Тобто, з польської сторони – незалежно від самих конкретних обставин – випадало би визнати вияв послідовно заманіфестованої єдиної стійкої позиції як в історичному, так і новішому його продовженні – уже в літературному об’явленні...

При цьому в природно не наділених вродженням знаним незмінним польським патріотизмом непольських авторів подібні тенденції спроможні засвідчувати двоякий родовід. З одного боку, – знаним найпростішим способом, без найменшої навіть спроби заглиблення до викладеної у джерелі ситуації на підставі його самого, звично переказуються доступні міркування із “підручних скарбів історіографії”. Чогось такого, безперечно, не забракло, звісно, і в польській літературі... З іншого, –

виявляється виразний “індивідуальний неспокій” поодиноких зацікавлених, позначений притаманною йому визначальною спільною особливістю у “непотрібності” читання літопису (подекуди ще так само не менше і власного тексту!), поєднаний із не рідкісним очевидним нерозумінням “зовсім зайвого” літописного викладу. У непоодиноких засвідчених випадках само джерело у візіях певних авторів цілком успішно спроможні підмінювати доступні “скарби історіографії”, найперше, звісно, з-поміж новіших об’явлень її успіхів, щасливо придбаних для власної бібліотеки. Як вираз усе ще не усвідомленої неухильно працюючої усезагальної “неуникненої” та “неподоланної” тенденції. Внаслідок постійно практикованого організованого на такий спосіб “зосередження” й складається неодноразово засвідчена в літературі, втім також не менше й найновішій, поширена завідомо гримуча суміш відвертого незнання із ніяк і нічим не обмеженим завідомим “усезнайством”¹⁹⁵. Готова до незмінних “наукових подвигів” –

¹⁹⁵ Найсвіжіший приклад того, що здатне виходити за такого характеру проникнення, пропонують новітні нерідко обширні глибокоерудовані коментарі до вибраних фрагментів західноукраїнського літописання XIII ст.: Галицько-Волинський літопис: текстологія. Численні критичні зауваження як до суті самих коментарів, так і методів здобуття запропонованого в них “новітнього знання” стосовно не лише західноукраїнського літописання пізньої княжої доби, а й водночас так само історичної традиції відповідного періоду загалом див.: *Александрович В. “Новий літописець”... С. 147–265. Пор. також: Dąbrowski D. Badając Kronikę halicko-wołyńską (Kronikę Romanowiczów). Rozważania na marginesie opracowania Aleksija Tołoczki Kwartalnik Historyczny. R. 130, nr 2. Warszawa, 2023. S. 380–394. Втім, самому засвідченому методові не випало запропонувати нічого небаченого та принципово нового – новизна здатна віднаходитися хіба що в колективному характері походження опублікованого коментування. Про “метод” уже давніше йшлося на прикладі аналогічних за всіма явленими їх ознаками зусиль з індивідуального вивчення найдавнішого київського літописання: *Мусин А. Некоторые мысли... С. 242–257. На прикладі одного з конкретних сюжетів західноукраїнського літописання XIII ст. пор. також: Александрович В. Холмський єпархіяльний осередок часів короля Данила Романовича: міф як міфотворчість Княжа доба: історія і культура. Вип. 12 / Відп.**

на зразок, зокрема, розпалювання вогню, використовуючи тільки ростучі “krzewy i drzewa” (йдеться ніяк не про окремий конкретний польський “народовий” здобуток). Чи віднайдення немовби справжнісінького “аустерліцу” там, де його не лише не засвідчено, а й ніяк бути не могло... Це коли вдаватися до розглянутих прикладів, для аналізованої конкретної ситуації з-поміж найвимовніших. А водночас так само, як зазначено, – ще й “найкрикливіших”... Разом із численними не менш показовими іншими – подібного ж як походження, так і зосередження, опрацювання, проникнення та наповнення...

Нагромадження отакого родоводу “скарбів історіографії” та аналогічних їм, цілком очевидно, вже встигло заманіфестуватися окремим “іншим” – поряд із автентичними джерельними переказами з епохи – та навіть немовби немало “самостійним” – у зіставленні з ними – за характером комплексом незмінно експлуатованих відомостей. Нерідко, як надто часто випадає переконалися, – акурат власне замість джерельних, на їх очевидне заміщення насамперед¹⁹⁶. Причому, таке спрямування явно виказує тенденцію до розростання, перетворюючись на окреме самостійне явище актуальної наукової практики. Так само не менше це стосується й до окреслення побутуючих уявлень щодо спільних із поляками військових походів короля Данила Романовича, як і, цілком очевидно, – історичної традиції епохи загалом. Практикована метода, звісно, ніяк не обмежена винятково розглянутою тут тематикою і послідовно презентується не тільки набагато ширшою, а навіть якнайочевидніше явно всезагальною. Й хоча всі можливі при цьому міркування виводяться майже винятково від літопису, трактування поодиноких збережених у літописному викладі фактів незмінно пропонує стійкий набір

ред. В. Александрович. Львів, 2018. С. 75–110. Панування такого успіху не тільки в колі новітніх коментаторів доводить давніший вимовний огляд викладу про Холм після його спалення з акцентом на мистецькій стороні самої розповіді: *Його ж*. Мистецькі сюжети холмського літопису князя Данила Романовича: нотатки до відчитання, сприйняття та інтерпретації джерела *Український археографічний щорічник*. Нова серія. Вип. 13–14. Київ, 2009. С. 38–72.

¹⁹⁶ Пор.: Мусин А. Некоторые мысли... С. 250.

прикладів нечитання тексту джерела, а то й взагалі навіть його явної “непотрібності”. Разом із таким же добром якнайвідважнішого за всіма явленими притаманними йому ознаками, нерідко зовсім “героїчного” в поодиноких конкретних пропонуваннях тлумачення непрочитаного. Поєднаного з незмінним додумуванням із різних міркувань потрібного “справжнього” – навіть разом із звичним при практикованому докладненні зусиль “якнайсправжнішим”...

Ця стало презентована упродовж усієї еволюції наукової традиції мало досі зауважена інша сторона засвідченого успіху в достатньо численних позиціях як давнішої, так і новітньої літератури зуміла не тільки сформувати, а й утвердити в “науковій свідомості”, не кажучи про обширну супутню ситуацію навколо неї, окремий стійкий образ спільних із поляками військових походів та їх викладу на сторінках західноукраїнського літопису. Причому, серед дотеперішніх поглядів на проблему, як неодноразово випало пересвідчитися, незмінно переважаючим послідовно виявляється акурат він, прибираючи в окремих найновіших виявах відверто агресивного поступу “*manu armata*” у супроводі голосного брязкання стосовними засобами. Не тільки задля загальнопрактикованого звичайнісінького “людського” привернення уваги до себе... А й у поєднанні з набором інших подібних же чеснот, незмінно притаманних знаній породі кондотьєрів у їх актуалізованому оновленому об’явленні та ще й під “найсучаснішим”, як вони незмінно переконані, нібито науковим прикриттям...

Чи не найстійкішою приданою свідомості таких безконечно “прогресивних істориків” прикметною особливістю сприймаються неодноразова засвідченої глибини проникнення до джерела твердження стосовно постійних, мало не суцільних “помилки” недалекого “необізнаного молодшого брата” – літописця та незмінного перекручення його зусиллями фактів. При стійких намаганнях показати не лише безпідставність критичних зауважень до подібного розумування, а й “зовсім успішне” корчення вигляду ніби вони не існують взагалі. За подібними громами виразно відчувається не таке вже й далеке відлуння непомірно експлуатованого усвідомлення власної безконечної правоти, поєднаного із немовби притаманним йому неодмінним того ж

родоводу “всепроникненням”. Про їх підстави та мотивацію розважати, звісно, завідомо зайве, а на конкретних прикладах уже йшлося цілком достатньо. При цьому за позбавленого новою “креативності” докладнішого “традиційного” ознайомлення із літописним викладом виявляється опанування самого експлуатованого джерела хоч і в обсязі, очевидно більшому від “титульного аркушу” (Освальд Шпенглер), проте насправді явно надто віддаленому від справжнього притаманного літописові змісту та наповнення. У науці якнайочевидніше неприпустимому. Новітнім “прогресивним істориком”, як усе очевидніше виявляється, здебільшого навіть не на тому взагалі мало б залежати... Вони здатні обходитися майже й без літопису, якому не належить особливо активно виявляти своєї присутності серед засобів всеозброєння ерудиції “сучасного історика”, при звичаєного залюбки послуговуватися насамперед власними виявами прибраного “прогресу”...

Така звична для новітніх трактувальників відверто хворобливого – за усіма послідовно заявленими досі її ознаками – наповнення неувага до основи осмислення минулого неунікнено обертається знаними загальнопоширеними пережитками неподоланого літературного школярства, призвичаєного читати не самі оригінальні тексти, а їхню так звану “критику” у все наростаючих доступних її різновидах. У нашому конкретному – “дорослому” та “професійному” – випадку – ті ж самі до болю знайомі незамінні “скарби історіографії”. Особливо з-поміж – як уже зазначено – щасливо придбаних для підручної бібліотеки новітніх її здобутків. Їх для певного рівня пожаданої самопрезентації та визнання окремих явно понад усяку міру активізованих адептів цілого ряду найновіших об’явлень описаного походження “знання” виявляється зовсім предостатньо...

Так, ніби засвоєне з молоком матері – знаної тонкості в цій новітній найпрогресивнішій реалізації – рятівне “прядиво Аріадни” ніколи не повинне закінчитися... А ошасливлені на подібний – відверто шахрайський (тепер це зі засвоєною “політологічного” родоводу “служилою відданістю” називається “популізмом”) – спосіб “безконечно вдячні тубільці” із притаманною їм релігійного походження вродженою готовністю приречені безконечно обожнювати носіїв незмінно презентованої описаного походження

свідомості тільки за немовби притаманний їм нібито якийсь особливий колір шкіри...

На практиці насправді надто часто присвоєний як безпідставно, так і поза загальновизнаними нормами чинних у ремісничому середовищі, внутрішньо породжених в інтересах його самозахисту “загальноприйнятих і загальносхвалених” – нібито – правил...

*Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича
НАН України*

ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНА ЄВРОПА НАПРИКІНЦІ XIII – НА ПОЧАТКУ XIV СТОЛІТТЯ (1278–1312)

Австрійська спадщина. У 1278 р. боротьба за Австрійську спадщину досягла кульмінації. Цим війнам, які тривали то стихаючи, то вибухаючи з новою силою упродовж 1246–1278 рр., присвячено чимало наукових досліджень, зокрема австрійських¹, німецьких²,

¹ Найважливішу бібліографію досліджень теми пропонують: *Vancsa M.* Geschichte Nieder- und Oberösterreichs. Gotha, 1905. 692 s.; *Pirchegger H.* Geschichte der Steiermark. T. 1 (bis 1283). Gotha, 1920. 320 s.; *Hantsch H.* Die Geschichte Österreichs bis 1648. T. 1. Graz; Wien; Köln, 1959. 405 s.; *Zöllner E.* Geschichte Österreichs. Von den Anfängen bis zur Gegenwart. Wien, 1974. 694 s.; *Haider S.* Geschichte Oberösterreichs. Wien, 1987. 508 s.; *Dopsch H., Brunner K., Weltin M.* Österreichische Geschichte 1122–1278. Die Länd und das Reich. Der Ostalpenraum im Hochmittelalter. Wien, 1999. 299 s.

² Основні публікації до теми див.: *Redlich O.* Rudolf von Habsburg – das Deutsche Reich nach dem Untergange des alten Kaisertums. Innsbruck, 1903. 827 s.; *Meier H.* Gertrud Herzogin von Österreich und Steiermark *Zeitschrift des Historischen Vereins für Steiermark.* Graz, 1927. S. 5–38; *Hausmann F.* Kaiser Friedrich II. und Österreich *Probleme um Friedrich II. Vorträge und Forschungen.* Bd. 16. Sigmaringen, 1974. S. 225–308; *Kusternig A.* Die Zeit König Ottokars in Österreich (1251–1278). St. Pölten; Wien, 1978. 200 s.; *Idem.* Probleme um die kämpfe zwischen Rudolf und Ottokar und die schlacht bei Dürnkrut und Jedenspeigen am 26. august 1278 *Jahrbuch für Landeskunde von Niederösterreich.* Vol. 44–45. 1979. S. 226–311; *Stökl G.* Der russische Staat in Mittelalter und früher Neuzeit. Wiesbaden, 1981. 378 s.; *Hoensch J. K.* Přemysl Otokar II. von Böhmen. Der goldene König. Graz; Wien; Köln, 1989. 257 s.; *Krieger K.-F.* Rudolf von Habsburg. Darmstadt, 2003. 294 s.

угорських³, чеських⁴, польських⁵, українських та російських⁶ авторів, серед кращих із яких монографія польського історика Норберта

-
- ³ Див.: *Pray G. Historia rerum Hungariae cum notitiis praevis.* T. 1. Budae, 1801. 510 p.; *Wertner M. Die Regierung Béla's des Vierten Ungarische Revue.* T. 13. 1893. S. 130–156, 242–271, 350–389, 449–505; *Pauler G. A Magyar nemzet története az Árpádházi királyok alatt.* T. 2. Budapest, 1893. 634 old.; *Hóman B. Magyar történet a rendiség kialakulásának kora.* T. 2. Budapest, 1936. 693 old.; *Kristó G. Magyarország története 895–1301.* Budapest, 2006. 316 old.
- ⁴ Див.: *Palacký F. Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě.* T. 1, Cz. 2. Praha, 1854; *Ibidem.* T. 1, Cz. 3. Praha, 1855.; *Šusta J. Dvě knihy českých dějin. Kniha první – Poslední Přemyslovci a jejich dědictví.* Praha, 1917; *Novotný V. České dějiny.* T. 1, Cz. 3. Praha, 1928; *Ibidem.* T. 1, Cz. 4. Praha, 1937; *Kavka F. Dějiny Česko-Slovenska do roku 1437.* Praha, 1971; *Vaniček V. Velké dějiny zemí Koruny české.* T. 3 (1250–1310). Praha; Litomyšl, 2002. *Žemlička J. Století posledních Přemyslovců. Český státní společenství ve 13. století.* Praha, 1986.
- ⁵ Див.: *Dąbrowski D. Stosunki polityczne Lwa Danilowicza z sąsiedzami zachodnimi w latach 1264–1299/1301 Галичина та Волинь в добу середньовіччя. До 800-річчя з дня народження Данила Галицького.* Вип. 3. Львів, 2001. С. 42–69; *Barnicki M. Polityka zagraniczna księcia Daniela Halickiego w latach 1217–1264.* Lublin, 2005. S. 181–203.
- ⁶ Див.: *Котляр М. Історія дипломатії Південно-Західної Русі.* Київ, 2002. С. 112–118; *Войтович Л. Союз Галицьких Романовичів з Австрією та Чехією у XIII ст. Проблеми слов'янознавства.* Вип. 56. Львів, 2006. С. 47–56; *Його ж. Лев Данилович, князь галицько-волинський (бл. 1225 – бл. 1301).* Львів, 2014. С. 72–85, 175–195; *Головко О. Корона Данила Галицького: Волинь і Галичина в державно-політичному розвитку Центрально-Східної Європи раннього і класичного середньовіччя.* Київ, 2006. С. 313; *Майоров А. Даниил Галицкий и Фридрих Воинственный: русско-австрийские отношения середины XIII века Вопросы истории.* 2011. № 7. С. 32–52; *Його ж. Невідомий епізод 1237 року у взаєминах князя Данила Романовича з імператором Фрідріхом II Княжа доба: історія і культура.* Вип. 4 / Відп. ред. В. Александрович. Львів, 2011. С. 180–186; *Его же. Русь, Византия и Западная Европа. Из истории внешне-политических и культурных связей XII–XIII вв. (Studiorum Slavicorum Orbis.* T. 1). Санкт-Петербург, 2011. С. 668–671.

Міка⁷. Проте надалі залишаються дискусійними багато аспектів цієї боротьби, зокрема й участі у ній галицько-волинських князів.

Новий, останній етап самої боротьби, який остаточно зав'язав "австрійський вузол", вибухнув несподівано 1272 р. У найбільшій тогочасній країні Центрально-Східної Європи – Угорському королівстві потужне баронство давно вже розглядало королів як перших серед рівних. За особливі заслуги барони (безпосередні васали короля) отримували земельні володіння, з яких не треба було складати оммаж (васальну присягу) при успадкуванні. "Золота булла" 1222 р. зобов'язувала короля щороку збирати Державне зібрання, у роботі якого могли взяти участь усі барони королівства за власним бажанням. Булла дарувала свободу не тільки баронству, а й дрібній шляхті (немешам). 31 стаття забезпечувала за шляхтою право чинити опір королеві при порушенні з його боку дарованих свобод. Барони, посідаючи високі посади банів (намісників королівств та князівств, що входили до складу Угорщини, серед яких були потужні Хорватія і Славонія) та жупанів (намісників адміністративних одиниць – комітатів), мали у своєму розпорядженні, крім власних дружин, ще й так само ополчення відданих їм в управління територій. Склалася тенденція успадкування відповідних урядів банів, жупанів (ішпанів) та інших важливих посад. Почали формуватися цілі магнатські клани, поєднані родинними інтересами. Барон Йоахім Гуткелед, син бана Славонії Стефана Пектарі, який займав уряд бана у 1248–1264 рр., успадкувавши цю посаду після батька, очолив один із найпотужніших баронських кланів королівства. 24 червня 1272 р. він раптово захопив у полон малолітнього принца Ласло і відвіз до замку Капронца (Копривниця поблизу Загреба). Король Стефан V невідкладно взяв замок в облогу, намагаючись визволити сина. Він був заскочений зненацька несподіваною змовою славонського бана. У таборі під стінами замку король дізнався, що активною учасницею цієї змови була його дружина, королева Єлизавета Половчанка (Ержебет Кун), до того ж, – коханка бана. Запальний, вибуховий Стефан V не витримав цієї звістки й раптово помер 6 серпня 1272 р. Йому було тільки 33 роки⁸.

⁷ Mika N. Walka o spadek po Babenbergach 1246–1278. Racibórz, 2008. 136 s.

⁸ Huber A. Studien über die Geschichte Ungarns im Zeitalter der Arpaden. III: Die Streitigkeiten zwischen könig Béla IV. Und seinem Sohne Stephan Archiv für Österreich Geschichtében. Bd. 65. 1883. S. 175–189; Krones F.

Барон Гуткелед і королева Єлизавета поспішили, скориставшись загальним замішанням, 3 вересня 1272 р. в Секешфегерварі проголосити королем юного Ласло IV. Але їх підтримала тільки частина баронства. Оточення покійного короля Бели IV висунуло претендентом на престол Белу Ростиславовича, князя Мачви і внука короля Бели IV. Бела Ростиславович доводився племінником князеві Леву Даниловичу та сюзерену Польщі, краківському князеві Болеславу Встидливому, а також свояком королю Чехії Пшемислу II Оттокару, одруженому з його сестрою. Прихильники князя Мачви напали на дім королеви, але їх відбив загін барона Міклоша Пока. Більшість баронів схилилося до компромісу і князь Бела врешті погодився із коронацією двоюрідного брата. Але королева та барон Гуткелед побоювалися Бели Ростиславовича, улюбленця короля Бели IV, якому було вже 22 роки, популярного серед баронства. Він тримав князівство Мачву і контролював частину Болгарії, а також, як зазначалося, мав впливових родичів серед правителів сусідніх країн. Вони не вірили у відмову князя від боротьби за угорську корону. У листопаді 1272 р. на бенкеті князя Мачви підступно вбив соратник Й. Гуткеледа барон Генріх Кесері (Нейметуйварі)⁹.

von. Stephan V. König von Ungarn *Allgemeine Deutsche Biographie*. Bd. 36. Leipzig, 1893. S. 78–79; *Deér J.* Die heilige krone Ungarns. Wien, 1966. S. 253–260; *Kristó G.* Az Aranybullák évszázada. Budapest, 1976. Old. 114–153; *Szücs J.* Az utolsó Árpádok. História. Budapest, 1993. 398 old.; *Srokka S.* Historia Węgier do 1525 roku w zarysie. Bydgoszcz, 2000. S. 45–46; *Šišić F.* Poviest Hrvata. Pregled povijesti hrvatskog naroda 600–1526. Prvi dio. Split, 2004. S. 203.

- ⁹ Див.: *Szabó K.* Kun László 1272–1290. Budapest, 1886. 192 old.; *Kristó G.* Családja eredete. Csák Máte (Magyar história). Budapest, 1983. 207 old.; *Рокаш П.* Историја Мађара од најстаријих времена до Махачке битке 1526 године *Историја Мађара*. Београд, 2002. С. 7–183; *Бубало Ћ.* Бела Ростислављевић *Серпски биографски речник*. Т. 1. Нови Сад, 2004. С. 465–466; *Ђирковић С.* Земљ а Мачва и град Мачва *Прилози за књижевност, језик, историју у и фолклор*. Т. 74. 2008. С. 3–20; *Isailović N.* Living by the Border: South Slavic Marcher Lords in the Late Medieval Balkans (13th–15th Centuries) *Banatica*. Vol. 26(2). 2016. P. 105–117; *Font M.* Rostislav, Dominus de Macho *Stefan the First-Crowned and His Time*. Beograd, 2020. P. 309–326.

Белу Ростиславовича потяли буквально на шматки, які з великими труднощами позбирала для поховання його сестра Маргарита, абатиса в монастирі кларисок. Маргарита та Бела були близнятами.

Загибель князя Бели потрясла не тільки Угорщину. Першим відреагував чеський король Пшемисл II Оттокар, який у 1273 р. вторгся до володінь короля Ласло IV, мстячи за загибель свого свояка, і зайняв Дьор, Мошон та Шопрон. До його рук потрапили й коронаційні інсигнії угорських королів. Лев Данилович був союзником Стефана V і ще в 1271 р. привів йому на допомогу свої війська разом із волинськими. До його соратника – причорноморського улусбека Ногая і через його володіння Стефан V посилав посольства з проханнями про допомогу, а потім залучив руських князів до Празької угоди¹⁰. Лев Данилович і його свояк та союзник, краківський князь Болеслав Встидливі, не допомогли угорцям, підтримавши партію противників клану Гуткелед–Кесеґі. Тепер усі троє свояків почали об'єднуватися проти Угорщини, яка досі була їх основним союзником. На думку словацького дослідника Мартіна Гомзи, тут визначальною була позиція Кунегунди-Кінґи, дружини Болеслава Встидливого, разом із її сестрою Констанцією, дружиною Лева Даниловича, активного політика, яка через сестер впливала на їхніх чоловіків, не кажучи про власного чоловіка – краківського князя¹¹.

Барон Гуткелед у 1273 р. очолив Королівську раду у ранзі королівського надскарбія і братиславського жупана (*magister tauarnicorum et comes de Posonio*¹²). Він не міг не бачити небезпеки з боку сусідів, які розглядали його головним ворогом, прекрасно розуміючи, що юний король Ласло не бере участі у державних справах.

¹⁰ *Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia* / Ed. A. Theiner. V. 1 (1216–1352). Roma, 1859. No 80; *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae* / Ed. J. Emier. V. 2 (1253–1310). Praeae, 1872. Nr 753; *Árpádkori új okmánytár. Codex diplomaticus continuantus* / Ed. G. Wenzel. V. 12. Pest, 1874. P. 7. Nr 3; *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae* / Ed. J. Šebánek i S. Dušková. T. 5/2. Praeae, 1981. Nr 636–637; *Homza M. Sytuacja polityczna Spisza do początków XIV w. Historia Scepusia*. Vol. 1. Bratislava; Kraków, 2009. S.162.

¹¹ *Homza M. Sytuacja polityczna...* S.162.

¹² *Codex diolomaticus patrius Hungaricus*. T. 2. Györött; Budapest, 1867. Nr 7. P. 12–14.

Можливо тому барон Гуткелед поспішив одружитися із Марією, донькою князя Романа Даниловича та Гертруди Бабенберг¹³. Вона була спадкоємницею частини Штірії із центром у Юденбурзі, але, крім того, водночас виступала ще й племінницею Лева Даниловича, а збереження давнього союзу з ним виявлялося для Угорщини за посталих умов надзвичайно важливим завданням.

Шлюб Йоахіма Гуткеледа з Марією Романівною привів до розриву тандему барона з королевою Єлизаветою Половчанкою. У 1274 р. королева спробувала звільнитися від опіки надмірно амбітного колишнього коханця, але останній знову захопив юного короля Ласло IV, якого звільнив з полону барон Петер Чакі, давній противник клану Гуткелед–Кесегі. Боротьба баронських кланів розгорілася із новою силою.

Тим часом 1 листопада 1273 р. рейхстаг німецьких князів обрав королем графа Рудольфа фон Габсбурга. Після падіння потужної династії Гогенштауфенів, що прагнула перетворити конфедеративний конгломерат князівств, у який трансформувалася Священна Римська імперія, на сильну централізовану державу зі спадковою владою монархів, зверхники численних німецьких державних утворень перейшли до практики виборів на королівський престіл незначних представників їхнього середовища, які б не мали можливості, спираючись на свій власний домен, відновити реалізацію програми Гогенштауфенів. Такі королі навіть не пробували організувати похід на Рим, де тільки можна було коронуватися імператорською короною. Р. фон Габсбург був одним із таких дрібних князів імперії. Йому було 55 років і він володів незначними графствами Габсбург (з центром в однойменному замку при впадінні р. Аари до Рейну, тепер це кантон Ааргау у Швейцарії) та Лауфенбург (по сусідству, тепер це в тому ж кантоні у Швейцарії). Ресурси нового короля були мізерними¹⁴. Могутній чеський король Пшемисл II Оттокар, який сам

¹³ Kristó G. Magyarország története... 263–265 old.

¹⁴ Redlich O. Rudolf von Habsburg; Grodzicki S. Habsburgowie *Dynastie Европы* / Pod red. A. Mączaka. Wrocław, 1987. S. 101–136; Erkens F.-R. Rudolf I *Lexikon des Mittelalters*. Bd. 7. München, 1995. S. 1072–1075; Krieger K.-F. Rudolf von Habsburg; *Idem*. Die habsburger im Mittelalters. Von Rudolf I. bis Friedrich III. Bd. 2. Stuttgart, 2004. S. 11–74; Kaufhold M. Rudolf I *Neue Deutsche Biographie*. Bd. 22. Berlin, 2005. S. 167–169; Rudolf I

претендував на місце німецького короля, яке дало би йому змогу стати імператором, ці вибори не визнав і не склав васальної присяги, продовжуючи називати німецького короля графом. Останній явно не мав ресурсів, щоб примусити Пшемисла II Оттокара визнати своє обрання. Тоді Рудольф I у 1274 р. висунув широку програму повернення самовільно захоплених імперських ленів після 1245 р. (коли усунення Фрідріха II Гогенштауфена привело до безладу в імперії)¹⁵. Такими самовільними захопленнями були, зокрема, й приєднання Австрії, Штірії та інших земель зусиллями чеського короля. Р. Габсбург не планував воювати з могутнім чеським сусідом. Він був готовий легалізувати захоплені Пшемислом II Оттокар імперські лени в обмін на своє формальне визнання. Чеському королеві досить було переступити через свої амбіції. Шансів на повторні вибори і своє обрання німецьким королем у нього не було. Надто потужними виглядали його ресурси і надто діяльним правителем він себе зарекомендував, аби сподіватися, що німецькі князі віддадуть йому корону. Але Пшемисл II Оттокар далі вперто не бажав визнавати суперника королем.

І саме тоді, претендуючи на штірійські землі як спадок дружини, барон Гуткед у 1274 р. звернувся до німецького короля Рудольфа I Габсбурга, який підтвердив йому ці володіння, що знаходилися під владою Пшемисла II Оттокара¹⁶. Зрозуміло, що фактичному правителю Угорщини не стільки залежалося на незначних штірійських володіннях: він наполегливо шукав союзників проти антиугорської коаліції, яку вже сформували сусіди. Йому не пощастило домовитися із найсильнішим з них – князем Левом Даниловичем, за плечима якого стояв потужний улус-бек Ногай, що контролював вже не тільки Правобережжя і Причорномор'я, а й балканські християнські держави та Візантію. Що більше, Лев Данилович перебував у союзі з іншими свояками: тим же Пшемислом II

Habsburg *Rajman J. Encyklopedia Średniowiecza. Kraków, 2006. S. 824–825; Menzel M. Die Zeit der Entwürfe (1273–1347) Handbuch der Deutsche Geschichte. Bd. 7a. Stuttgart, 2012. S. 80–109; König Rudolf I. und der Aufstieg des Hauses Habsburg im Mittelalter. Darmstadt, 2019. 512 s.*

¹⁵ Див.: Moeller B., Heckel M., Vierhaus R., Freiherr von Aretin K. O. *Deutsche Geschichte: Mittelalter. Goettingen, 1985. 224 s.*

¹⁶ Mika N. Walka... S. 82–83.

Оттокаром та Болеславом Встидлівим. І цей союз спрямовано проти угорського узурпатора, що, звісно, не могло не лякати останнього. Єдиним виходом у такій ситуації могла стати підтримка німецького короля. А для останнього приязні стосунки з потужним Угорським королівством теж були необхідними.

Чесько-польський союз укладено наприкінці 1273 – на початку 1274 р. в чеській Опаві, де зустрілися Пшемисл II Оттокар із Болеславом Встидлівим¹⁷. До цієї угоди, на слушну думку Даріуша Домбровського, відразу приєднався і князь Лев Данилович¹⁸. Польський історик звернув увагу на лист чеського короля до краківського князя, написаний між листопадом 1270 та листопадом 1276 р.: у ньому Пшемисл II Оттокар просить пропустити ординське посольство, яке поверталось з Чехії, до Льва Даниловича. Характер цього листа вказує на союзні стосунки між обома правителями¹⁹. Правдоподібно, з ординськими дипломатами до Львова виїхало так само й посольство чеського короля. У нових умовах невдоволені зміною становища в Угорщині та приходом до влади клану Гуткелед–Кесегі, сусіди-свояки пішли на укладення союзу. Тепер Лев Данилович та Болеслав Встидліви зблизилися із Пшемислом II Оттокаром. При цьому чеський король уже шукав так само й союзників для майбутньої боротьби проти Іабсбургів. Крім того, амбітний честолюбець, король Пшемисл II Оттокар і далі не полишав надій на імператорську корону.

Галицько-литовська війна. У розпал цих подій Льва Даниловича зненацька застала конфронтація із великим князем литовським²⁰.

¹⁷ Monumenta Poloniae Historica. T. 2. Lwów, 1872. P. 841–842; Ibidem. T. 3. Lwów, 1878. P. 175.

¹⁸ Dąbrowski D. Stosunki... S. 47–49.

¹⁹ Ibidem. S. 61.

²⁰ Союз Лева Даниловича і великого литовського князя Тройдена мотивували життєво важливі для обох сторін обставини й політичні інтереси (Дубонис А. Борьба за литовський престол после смерти короля Миндовга (1254–1268 гг.) *Україна в Центрально-Східній Європі (з найдавніших часів до кінця XVIII ст.)*. Вип. 4. Київ, 2004. С. 141). Радше, причини розриву крилися у стосунках обох сторін із Тевтонським Орденем, який продовжував боротьбу за Пруссію. Лев Данилович залишався союзником Ордену й цей союз теж був вигідним для обох сторін.

У 1259 р. королівна Софія Данилівна, рідна сестра Лева, була видана заміж за графа Генріха V Бланкенбург-Шварцбург: *Balzer O. Genealogia Piastów. Kraków, 1895. S. 345; Baumgarten N. Gènealogies et mariages occidentaux des Rurikides Russes du X-e au XIII-e siècle Orientalia Christiana. No 35. Roma, 1927. P. 49; Archiv für sippenforschung. XVIII jahr. Nr 6. Görlitz, 1941. P.19; Isenburg K. W. Stammtaffeln zur Geschichte der Europäischen Staaten. T. 1. Marburg, 1953. Taf. 157; Dąbrowski D. Rodowód Romanowiczów książąt halicko-wołyńskich (Biblioteka Genealogiczna. T. 6). Poznań; Wrocław, 2002. S. 155–166; Войтович Л. Княжа доба на Русі: Портрети еліти. Біла Церква, 2006. С. 501). Від того часу подальші контакти з Орденом відбувалися через цю родину, представники якої перебували серед орденської еліти (Масан О. Середньовічна Україна і Німецький Орден: недосліджені проблеми взаємовідносин Четвертий міжнародний конгрес україністів. Історія. Ч. 1. Одеса; Київ; Львів, 1999. С. 75. Якби не потреба в тіснішому союзі з Тевтонським Орденом, цей шлюб не мав би жодного політичного сенсу. Крім проблем військово-політичних, обидві сторони зближали і проблеми тогочасно-економічні. Це в першу чергу стосувалося відродження давнього Бурштинового шляху Віслою, Західним Бугом і Дністром від Балтики до Чорного моря через Торунь, Володимир та Львів. Наявність тісних контактів Лева Даниловича з Ногаєм сприяли розвитку чорноморсько-середземноморської торгівлі: Войтович Л. Нащадки Чингіз-хана: Вступ до генеалогії Чингізидів-Джучидів. Львів, 2004. С.189–191. На розвиток зазначених зв'язків впливали також німецькі колоністи, переселення яких стимулював Лев Данилович, намагаючись підняти торгово-ремісничі міста після монгольського погрому. Цим шляхом йшов імпорт тканин, ремісничих виробів, сировини (насамперед сталевих штаб, бо болотні та озерні руди з Центрально-Східної Європи непридатні для виробництва мечів, через що львівські мечники, наприклад, змушені були використовувати навіть стару непридатну зброю: Голєдренко О. Львівський цех мечників Дрогобицький краєзнавчий збірник. Вип. 9. Дрогобич, 2005. С. 194–201. Львівські купці, які торгували через Нижнє Подунав'я із Візантією та балканськими землями, також реекспортували сукно з Фландрії: Котинко А. З історії економічних зв'язків Північного Причорномор'я і Західної Волині з країнами Балтійського регіону (X–XIII ст.) Наукові зошити історичного факультету Львівського національного ун-ту імені Івана Франка. Вип. 3. Львів, 2000. С. 13–18; Його ж. Інфраструктура зовнішньоекономічних зв'язків*

Несподівано на Великдень, 14 квітня 1275 р., Трид, воєвода великого литовського князя Тройдена, здобув Дорогичин, винищивши його жителів. Лев Данилович негайно відреагував на такий крок вчорашнього союзника. Він звернувся до золотоординського хана Менгу-Тимура. Напевно з допомогою Ногая князь отримав значну ординську підмогу на чолі братом хана огланом Ягурчином (Угачі, Яукаджі). Хан також змусив взяти участь у поході брянського князя Романа Михайловича разом зі сином Олегом та смоленського князя Гліба Ростиславовича. До походу приєдналися також участь волинські князі Володимир Василькович та Мстислав Данилович. Дорогичин було повернуто й союзні війська вторглися до земель Великого князівства Литовського. Бачачи, що князі-союзники діють без ентузіазму, Лев Данилович здобув околний град Новогрудка з одними татарами, продемонструвавши волинським князям свою зневагу²¹. Все обурення цим вчинком старшого брата князь Володимир Василькович переніс на сторінки літопису, редагуючи його

Галицької та Волинської земель (XIII – перша половина XIV ст.) *Король Данило та його доба*. Львів, 2002. С. 26–41. Для міст Тевтонського Ордену так само було важливо збувати на південь янтар, привозячи на заміну шовк, прянощі та інші багатства Сходу, а також традиційні товари руського експорту: хутра, віск, мед, сіль, хліб та деревину; *Войтович Л.* Торгівля, ремесло, рільництво *Історія Львова: У 3 т.* Т.1: 1256–1772. Львів, 2006. С. 87. Завдяки цій торгівлі Львів, на думку німецького історика Фрідріха Лютге, вже на початку XIV ст. став одним з найважливіших торговельних міст тогочасної Європи: *Lütge F. Strukturwandlungen im ostdeutschen und osteuropäischen Fernhandel des 14. bis 16. Jahrhunderts.* München, 1964. S. 16. Маєтки Ордену у Львові оцінювалися на суму 3200 пруських марок. Великий янтарний склад у Львові було продано аж у 1400 р., коли ці землі вже перебували у складі Польщі. Тільки за рік за перепродаж янтарю на львівському ринку прибуток сягав бл. 1000 пруських марок: *Dollinger P. The German Hansa.* London, 1970. P. 231–232. Саме зближення Лева Даниловича з Тевтонським Орденом і було, напевно, причиною його конфронтації із Великим князівством Литовським.

²¹ Ипатьевская летопись *Полное собрание русских летописей*. Т. 2. Москва, 2001. Стб. 872–873.

текст²². Протистояння із Литвою затягнулося. У 1276 р. Володимир Василькович мусив здійснити похід на Слонім, куди Тройден почав переселяти пруссів, які втікали, терплячи поразки у війні з Тевтонським Орденем. У 1277 р. Ногай прислав допомогу проти литовців і з ординцями знову виступили князі Володимир Василькович, Мстислав Данилович та Юрій Львович²³, якому батько передав Холмське й Белзьке князівства. Обидва волинські князі змушені були йти в похід з ординським улусбеком. І тому сам захід у зображенні відредагованого в оточенні Володимира Васильковича літопису видається за ініціативу Ногая, який раптом “захотів пройтися” литовськими лісами. Однак цілком зрозуміло, що зазначену акцію організовано як продовження конфронтації Лева Даниловича з Тройденом. Війна проти Литви була жорстокою. Чорна Русь так і залишилася за Литвою. Волинські князі в цій війні не виявляли жодної активності незважаючи на те, що сам Тройден був їх давнім ворогом. У боротьбі з ними загинули брати Тройдена Борза, Лесій, Свелкеній²⁴ та Серпутій²⁵. Литовська війна продемонструвала всі протиріччя всередині династії Романовичів. Почав складатися союз Володимира Васильковича з Мстиславом Даниловичем проти Лева Даниловича. Очевидно, що загроза такої конфронтації і змусила Лева Даниловича надати синові Юрію Холмське і Белзьке князівства, а також посадити у Слонімі князя Василька Романовича²⁶. З відновленням князівських престолів у Холмі, Белзі та Слонімі, де він утвердив сина та племінника, Лев Данилович посилював контроль над братами, які шукали шляхів позбутися його опіки.

²² Там же.

²³ Там же. Стб. 876–878.

²⁴ Там же. Стб. 869, 871.

²⁵ Там же. Стб. 869, 874.

²⁶ Там же. Стб. 882–887. Василько Романович був сином Романа Даниловича від другого шлюбу з Оленою Глібівною, донькою слонімського князя: *Баумгартен Н.* Вторая ветвь князей Галицких. Потомство Романа Мстиславича *Летопись Историко-Родословного общества в Москве*. Вып. 1(17). Москва, 1909. С. 34–37; *Войтович Л.* Княжа доба... С. 509. Вперше цього князя згадано в трактаті угорського короля Стефана V з Пшемислом II Оттокаром від 14 липня 1271 р. Тоді він ще не мав конкретного уділу. Слонім був волостю, яка колись належала його дідові Глібу.

Загострення в “австрійському вузлі”. У 1275 р. німецький король Рудольф Габсбург несподівано оголосив Пшемисла II Оттокара зрадником і почав готуватися до вторгнення до його володінь. Він розраховував найперше на підтримку угорського короля. А юний Ласло IV натомість сподівався з допомогою Рудольфа Габсбурга повернути захоплені чехами землі, щоби підняти власний авторитет. Щодо цього його інтереси співпали з інтересами барона Й. Гуткеледа. Вторгнення Рудольфа Габсбурга до Австрії у 1276 р. виявилось для Пшемисла II Оттокара несподіваним. Він навіть не міг припустити, що недавній володар двох малесеньких графств зуміє так швидко зібрати сили для протистояння із ним. Ще менше чеський король очікував, що Рудольф зуміє швидко домовитися з австрійським лицарством та бюргерством. Останнє було невдоволене маргінальним становищем в державі Пшемисла II Оттокара. За Віденським трактатом, укладеним 25–26 листопада 1276 р., чеський король не тільки втратив Австрію, а й погодився повернути захоплені угорські землі та королівські регалії Арпадів. Звісно, він не мав наміру повністю виконувати ці зобов’язання. Повернувши угорцям тільки Шопрон, чеський король відмовився віддавати інші землі та коронаційні регалії до повноліття Ласло IV²⁷. Згодом, оговтавшись від неочікуваної поразки, Пшемисл II Оттокар почав готуватися до боротьби за повернення втрачених позицій. Дедалі більше держав і правителів Центрально-Східної Європи втягувалися до цього протистояння. “Австрійський вузол” затягувався усе тугіше. А один із його ініціаторів – барон Й. Гуткелед несподівано загинув у квітні 1277 р., воюючи зі славонськими магнатами Бобоничами. Словенська, хорватська та словацька знать, визнаючи зверхність Арпадів, не мали наміру миритися зі свавіллям угорських баронів. На своїх землях вони самі хотіли урядувати іменем Арпадів. Так само й угорська еліта бажала правити цим же іменем на усіх територіях, які увійшли до складу королівства, розглядаючи унію як підданство. Внутрішня боротьба між баронськими кланами розгорілася із новою силою.

Цими обставинами скористалася королева-вдова Єлизавета. За підтримки половців (їх ще король Бела IV оселив у Трансильванії

²⁷ Continuatio Vindobonensis / Ed. W. Wittenbach *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores*. T. 9. Hannoverae, 1851. P. 709.

між Дунаєм і Тисою та по берегах Короша, Темеша і Мароша²⁸) і короля Рудольфа I Габсбурга вона проголосила сина Ласло повнолітнім, не дивлячись на його тільки 15-річний на той час вік²⁹. Не довіряючи угорським баронам, королева-половчанка відверто оперлася на половецьку знать. Саме тому син отримав прізвисько *Кун* (Половець). Половецька еліта ще раніше засідала в королівській раді³⁰. Тепер половецькі князі Узур (*Uzur*), Алпар (*Alpar*), Туртуле (*Turtule*) і Кемешеш (*Kemenesche*) увійшли до найближчого оточення юного короля³¹. Це ще більше загостило внутрішні протиріччя. Навіть вище духовенство обернулося проти короля. У зовнішній політиці королева вирішила йти шляхом покійного коханця барона Гуткеледа, покладаючись на німецького короля. 13 липня 1277 р. укладено угорсько-німецький союз. А 11 серпня 1277 р. королі як нові союзники зустрілися у Хеймбурзі на австрійсько-угорському прикордонні³². Досвідченіший Рудольф I одразу став лідером цього союзу. Але юний Ласло Кун швидко перетворився на палкого прихильника німецького короля, настирливо підштовхуючи Габсбурга до відновлення війни з чеським королем, обіцяючи підтримку угорських та половецьких військ.

Водночас Пшемисл II Оттокар тісніше зближувався із польськими та руськими князями. На думку польського генеалога Казімежа Ясінського, між 1275–1278 рр. укладено угоду, яку скріпили шлюбом Казімежа, старшого сина опольського князя Владислава, з Оленою із роду Романовичів³³. Цю версію підтримав Станіслав Срока³⁴.

²⁸ *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis* / Ed. G. Fejer. T. 5, V. 2. Buda, 1829. P. 512–518.

²⁹ *Simoni de Keza. Gesta Hungarorum Scriptores Rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum*. V. 1 / Ed. I. Szentpétery. Budapest, 1937. P. 141–194.

³⁰ *Rogierius. De destructione Hungariae per Tataros facta Scriptores Rerum Hungaricarum*. V. 1. P. 296.

³¹ *Simoni de Keza. Gesta Hungarorum*. P. 152.

³² *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis* / Ed. G. Fejer. T. 5, V. 2. Buda, 1829. P. 388–393.

³³ *Jasiński K. Rodowód Piastów śląskich*. T. 3. Wrocław, 1977. S. 35–38.

³⁴ *Sroka S. Z dziejów stosunków polsko-węgierskich w późnym średniowieczu*. Kraków, 1995. S. 34–36.

За Д. Домбровським, Олена була донькою князя Лева Даниловича³⁵. Вінчання відбулося не пізніше, як у 1278 р.³⁶ Цікаво, що молодший брат Казімежа – Болеслав був одружений із Гремиславою Всеволодівною – донькою белзького князя Всеволода Олександровича³⁷. Вона згадана в некролозі абатства св. Вінсентія у Бреслау (польськ.: Вроцлав)³⁸, причому запис зроблено не пізніше, як у 1286 р. К. Ясіньські сумнівався стосовно того, що Болеслав міг мати двох дружин, як і того, ніби опольська княгиня мала подвійне ім'я Гремислава-Агнешка. Адже в документі від 17 листопада 1301 р. дружина Болеслава названа Агнешкою³⁹. Але тогочасна практика апріорі це підтверджує. Якщо Євпраксія Всеволодівна (сестра Володимира Мономаха) у Німеччині отримала католицьке ім'я Адельгейди, то чому Гремислава Всеволодівна не могла фігурувати під католицьким іменем Агнешкі. Незрозуміло також, чому опольський князь не міг бути одружений двічі. І чому дружину краківського князя Лешка Бялого мали згадувати у некролозі як княгиню опольську (*Grimislava ducissa Opuliensis*). Із сумнівами К. Ясіньського не погодився і Стефан Глогівські⁴⁰. Адже князь Владислав Опольскі, якого угорсько-польський король Людовик Анжуйський поставив намісником королівства Русі, титулувався як “*Russie dominus et heres*” (тобто *спадкоємець*, навіть, *виключний спадкоємець*) і докладав усіх зусиль, аби стати справжнім легітимним володарем цих земель⁴¹. Як онук Гремислави

³⁵ *Dąbrowski D. Rodowód Romanowiczów...* S. 217–225.

³⁶ *Jasiński K. Rodowód Piastów śląskich. Piastowie wrocławscy, legnicko-brzescy, świdniccy, ziębiccy, głogowscy, żagońscy, oleśniccy, opolscy, cieszyńscy i oświęcimscy. Kraków, 2007. S. 518.*

³⁷ *Grotefend H. Stammtafeln der Schlesiischen Fürsten bis zum Jahre 1740. Breslau, 1889. S. 8, 10; Baumgarten N. de. Généalogies... P. 58; Войтович Л. Княжа доба... С. 39, 511.*

³⁸ *Nekrolog opactwa św. Wincentego we Wrocławiu Monumenta Poloniae Historica. Nowa Series. T. 9, cz. 1. Warszawa, 1971. S. 69.*

³⁹ *Jasiński K. Rodowód Piastów śląskich. Piastowie... S. 520–521.*

⁴⁰ *Głogowski S. Bolka, czyli małżeństwo ostatniej z Piastów bytomskich oraz inne uzupełnienia i poprawki do “Rodowodu Piastów śląskich” Rocznik Muzeum w Gliwicach. T. 7–8. Gliwice, 1991–1992. S. 379.*

⁴¹ *Див.: Войтович Л. Боротьба Любарта-Дмитра Гедиміновича за відновлення Галицько-Волинської держави Науковий вісник Волинського*

Всеволодівни, він мав усі підстави претендувати на галицько-волинську спадщину⁴². Отож, дуже правдоподібно, що союз опольського князя зі сюзереном королівства Русі був скріплений подвійним шлюбом двох синів Владислава з донькою та племінницею Лева Даниловича. Такий шлюб, з огляду на близькі стосунки опольського князя із Пшемислом II Оттокар, мав би означати підтвердження водночас і чесько-галицького союзу⁴³.

Влітку 1277 р. імперські дипломати вважали руських і польських князів союзниками чеського короля⁴⁴. Що більше, ходили чутки, ніби до чеського війська, яке в 1276 р. воювало проти Рудольфа I Габсбурга, входили руські та монгольські загони⁴⁵. Напередодні 21 січня 1278 р. до Лева Даниловича приїжджав чеський дипломат Пардус, син Неплаха який тоді “venit de Russia”⁴⁶.

національного університету імені Лесі Українки. Історичні науки. № 22. Луцьк, 2009. С. 120–127; *Його ж.* Польща. Мазовія, Литва та Угорщина у боротьбі за спадщину Романовичів *Проблеми слов'янознавства*. Вип. 59. Львів, 2010. С. 52–66; *Його ж.* Польський король Казимир III і боротьба за спадщину Романовичів *Вісник Львівського університету*. Серія історична. Вип. 46. Львів, 2011. С. 2–26; *Його ж.* Walka o spadek po Romanowiczach a król polski Kazimierz III Wielki *Kazimierz Wielki i jego państwo. W siedemsetną rocznicę urodzin ostatniego Piasta na tronie polskim* / Pod red. J. Maciejewskiego i T. Nowakowskiego. Bydgoszcz, 2011. S. 47–66; *Его же.* Заключительный этап борьбы за “королевство Руси” *Вестник Удмуртского университета*. Серия 5: История и филология. Вип. 3. Ижевск, 2012. С. 10–15.

⁴² *Войтович Л.* Портрет князя Володислава Опольського на повний зріст. Sperka J. Władysław książę polski, wieluński, kujawski, dobrzyński, pan Rusi, palatyn Węgier i namiestnik Polski (1326/1330 – 8 lub 18 maja 1401). Kraków, 2013. 508 s. *Княжа доба: історія і культура*. Вип. 7 / Відп. ред. В. Александрович. Львів, 2013. С. 314–319.

⁴³ *Dąbrowski D.* Stosunki polityczne... S. 49.

⁴⁴ *Włodarski B.* Polska i Czechy w drugiej połowie XIII i na początkach XIV wieku (1250–1309) *Archiwum Towarzystwa Naukowego we Lwowie*. Dz. 2, t. 7, z. 3. Lwów, 1931. S. 78.

⁴⁵ *Thomae Tusci Gesta imperatorum et pontificum* / Ed. E. Ehrenfeuchter *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores*. T. 22. Hannoverae, 1872. P. 525.

⁴⁶ *Codex diplomaticus et epistolaris Regni Bohemiae* / Ed. J. Šebánek, S. Dušková. T. 5/1. Pragae, 1974. N 50.

Рудольф I Габсбург теж намагався поборотися за позицію Лева Даниловича. Свої військові акції він старанно готував. Отож, 21 серпня 1277 р. провести переговори з руськими князями король доручив ченцю-мінориту Генріху фон Брене. Цей німецький дипломат був молодшим сином Дітріха фон Веттіна графа фон Брене і Євдокії, яка була донькою мазовецького князя Конрада та Агафії Святославівни, доньки перемишльського князя Святослава Ігоревича⁴⁷. Але Г. фон Брене не встиг виконати своєї місії. Галицько-чеський союз, скріплений шлюбами доньки та племінниці Лева Даниловича із спадкоємцями опольського князя, вже відбувся.

Війна розгорнулася у 1278 р. і мала завершитися 26 серпня ще того ж року жорстокою січею поблизу Дюрнкрута (Сухих Крут) на Моравському полі біля впадіння Морави у Дунай неподалік від Відня⁴⁸.

За Рифмованою хронікою добре поінформованого Оттокара Штирійського (+1318), своєму союзникові Пшемислу II Оттокару “післав з допомогою багато добрих воїнів король Лев з Русі”⁴⁹. За хронікою абата Іоганна з Віктрінгу (XIV ст.), у цій битві на стороні чеського короля брав участь *король Лев Данилович* (“*Leo rex Ruthenorum*”)⁵⁰. Участь військ Лева Даниловича підтверджує і хроніка Леопольда Стайнреутера. Він, щоправда, міг користуватися працею Оттокара Штирійського⁵¹. Пізніше про це писали й інші австрій-

⁴⁷ Mika N. Walka o spadek... S. 95.

⁴⁸ Див.: Česko-rakouské vztahy ve 13. století. Rakusko (včetně Štýrska, Korutan a Kraňska) v projektu velé říše Přemysla Otakara II. Sborník příspěvků ze symposia konano 26–27. září 1996 ve Znojme / Red. M. Bláhová, I. Hlaváček. Praha, 1998. 305 s.

⁴⁹ Ottokars österreichische Reimmchronik / Ed. J. Seemüller *Monumenta Germaniae Historica. Deutsche Chroniken*. T. 5/1. Hannoverae, 1893. W. 15233–15234.

⁵⁰ Johannis abbatis Victoriensis Liber centanum historianum / Ed. F. Schneider *Scriptores rerum germanicarum in usum scholarum*. T. 43. Hannoverae; Lipsiae, 1909. P. 231, 277.

⁵¹ Heilig K. J. Leopold Stainreuter von Wien der Verfasser der sogenannten Österreichische Chronik von den 95 Herrschaften *Mittheilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung*. T. 47. Innsbruck, 1933. S. 257.

ські та німецькі хроністи⁵². Долучення руських до битви на стороні чеського короля зафіксували також баварські та східнонімецькі джерела, не уточнюючи при цьому з яких князівств повинні були походити самі війська⁵³.

Участь військ польських князів у цій битві також підтверджують джерела, зокрема й уже перелічені⁵⁴. “Всесвітня хроніка монаха Альберта”, яка охоплює період 1273–1454/1458 рр., подала найповніший список союзників чеського короля. Серед них є: “князі опольський, глоговський, сілезький та вроцлавський, з Померанії всі князі, граф Дітріх з Мейсена, король Русі Лев, князь Саксонії, єпископи магдебурзький та мерзебурзький”⁵⁵. Союзник і сват Лева Даниловича – опольсько-ратиборський князь Владислав (1234–1280/1281) справді відправив свої війська під Дюрнкурт на допомогу

⁵² Anonimi Leobensis chronicon / Ed. H. Pez *Scriptores rerum Austriacarum veteres ac genuini*. T. 1. Lipsiae, 1721. P. 848; *Ebendorfer T. Chronica Austriae* / Ed. A. Lhotski *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores rerum Germanicarum*. Series Nova. T. 13. Berlin; Zürich, 1967. P. 146; *Theodoricus de Niem. Historie de gestis Romanorum Principum Monumenta Germaniae Historica. Stitschften des späteren mittelalters*. T. 5, Bd. 2. Stuttgart, 1980. P. 118; *Die Weltchronik des Mönchs Albert 1273/1277–1454/56* / Ed. R. Sprandel *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores rerum Germanicarum*. Series Nova. T. 17. München, 1994. P. 179; *Паршин И. Битва при Дюрнкурте 26 августа 1278 г.: альянс Льва Даниловича и Пшемисла II Оттокара Rossica Antiqua*. Санкт-Петербург, 2012. № 1(5). С. 95–106; *Його ж. Галицько-чеський союз 1278 року (на основі “Hermani Altahensis annals” Вісник Прикарпатського університету. Історія. Івано-Франківськ, 2012. С. 156–160; Його ж. Участь Льва Даниловича у битві при Дюрнкурті 1278 року (на підставі латиномовних джерел XV століття) Княжа доба: історія і культура. Вип. 6 / Відп. ред. В. Александрович. Львів, 2012. С. 187–193; Його ж. Leon rex ruthenorum Anonymi Leobensis Chronicon Średniowjecze Polskie i Powszechnie*. T. 5(9). Katowice, 2013. S. 86–93.

⁵³ *Eberhardi archidiaconi Ratisbonensis annals* / Ed. Ph. Jaffé *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores*. T. 17. Hannoverae, 1861. P. 593; *Hermani Altahensis annals* / Ed. Ph. Jaffé *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores*. T. 17. P. 410.

⁵⁴ *Mika N. Walka...* S. 90–91.

⁵⁵ *Die Weltchronik...* P. 179.

Пшемислу II Оттокару⁵⁶. Аналогічно, як і глоговський князь Генріх III (1273/1274–1309) та вроцлавський князь Генріх IV Пробус (1270–1290)⁵⁷. Ще один із сілезьких князів – опавський князь Міколай (1269–1278, 1281–1289, 1306–1308) особисто взяв участь у битві. Він був бастардом Пшемисла II Оттокара від Агнешки фон Кюкрінг⁵⁸. Тому спроба Антоні Берцяка довести, що у битві при Сухих Крутах брали участь тільки польські найманці, а не війська польських князів⁵⁹, – зовсім непереконлива. Це слушно зауважив Н. Міка⁶⁰.

Правдивим є зазначене джерело і щодо інших союзників чеського короля. Адже граф Дітріх з Мейсена – це двоюрідний брат короля Пшемисла II Оттокара і син маркграфа Мейсена Генріха Світлішого – Дітріх Мудрий, маркграф фон Ландсберг. Його військо разом із військами бранденбурзького маркграфа Йогана II та інших бранденбурзьких і померанських князів теж виступило на стороні чеського короля⁶¹. Серед них був і племінник Пшемисла II Оттокара Отто V Довгий, маркграф Бранденбург-Зальцведель (1267–1298), який провів молоді роки при дворі дядька і відзначився й раніше в боротьбі проти Рудольфа I. Саме Отто Довгому чеський король доручив опікунство над своїм юним сином Вацлавом II⁶². Думаю,

⁵⁶ *Žáček R.* Historia Górnego Śląska. Katowice, 1974. S. 121–123.

⁵⁷ *Jurek T.* Henryk Probus i Henryk głogowski, stosunki wzajemne w latach 1273–1290 *Śląski kwartalnik Historyczny Sobótka*. T. 42. 1978. S. 555–570; *Waśko A.* Henryk IV Prawy (Probus) *Piastowie. Leksykon Biograficzny*. Kraków, 1999. S. 427–428.

⁵⁸ *Čechura J.* Ženy a milenky českých králů. Praha, 1991. 208 s.; *Šárochová G.* Radostný úděl vdovský. Královny-vdovy přemyslovských Čech. Praha, 2004. 174 s.

⁵⁹ *Berciak A.* Polacy w bitwie pod Suchymi Krutami *Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego*. Nr 72: Prace Historyczne. IV. Katowice, 1975. S. 7–25.

⁶⁰ *Mika N.* Walka... S. 90–91.

⁶¹ *Dudik B. F. von.* Mährens allgemeine geschichte. Bd. 6. Brünn, 1875. S. 236–288.

⁶² *Heidemann O. von.* Otton V. (Markgraf von Brandenburg) *Allgemeine Deutsche Biographie*. Bd. 24. Leipzig, 1887. S. 663; *Zurbonsen F.* Quellenbuch zur brandenburgisch-preussischen Geschichte. Berlin, 1889. S. 10–11; *Novák J. B.* K nové literatury a nové nalezeným pramenům o Václavu II *Český časopis historický*. Praha. 1906. Roč. 12, čís. 1. S. 53; *Šusta J.* České dějiny. II/1.

що інформація “Всесвітньої хроніки монаха Альберта” про військо короля Русі Лева як союзника Оттокара теж правдива.

Окремі дослідники докоряли хроністу Оттокару Штирійському, що він у своїй праці, яку написав близько 1330 р., начебто більше дбав про поетичну складову (він справді доволіно скорочував слова, щоб витримати риму), аніж історичну правдивість⁶³. Однак це навряд чи стосується фрагментів про князя Лева. Бо інакше навіть було іншим австрійським та німецьким хроністам вигадувати присутність далекого руського князя, називаючи його при цьому на ім’я⁶⁴. Сумніви щодо участі війська князя Лева Даниловича в згаданій битві збудовані на загальних міркуваннях і залишають осторонь це питання. Тому деякі поважні дослідники взагалі уникають розгляду зазначених проблем⁶⁵.

Владимір Пашуто помилково зауважив, що Лев Данилович у цій битві виступив на стороні німецького короля Рудольфа I Габсбурга⁶⁶. Його твердження засноване на інформації Продовжувача хроніки пресвітера Магнуса, згідно з якою серед союзників німецького короля – поряд із половцями – названі русини⁶⁷. Але це могли бути дружини угорського війська Ласло IV Куна, набрані у закарпатських комітатах, – значна частина їх території входила до королівського домену⁶⁸.

Soumrak Přemyslovců a jejich dědictví. Praha, 1935. S. 291–296; Bartoš J., Kovářová S., Trapl M. Osobnosti českých dějin. Olomouc, 1995. S. 31.

⁶³ Huber A. Die steiersche Reimchronik und das österreichische Interegrum *Mittheilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung*. T. 4. Wien, 1883. S. 41–74.

⁶⁴ Włodarski B. Polska i Ruś. S. 157; Dąbrowski D. Stosunki polityczne... S. 49–50, 62; Mika N. Walka... S. 91–93.

⁶⁵ Див., наприклад: Kusternig A. Bitva na Moravském poli u Suchých Krut a Jedenspeigen 26 Srpna 1278. Česko-rakouské vztahy v 13. století / Pod red. M. Blahovéj i I. Hlavačka. Praha, 1998. S. 163–189.

⁶⁶ Пашуто В. Т. Очерки по истории Галицко-Волынской Руси. Москва, 1950. С. 300.

⁶⁷ Chronicon Magni Presbiteri continuation *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores*. T. 17. Hannoverae, 1861. P. 533.

⁶⁸ Biedermann H. I. Die ungarischen Ruthenen, ihr Wohngebeit ihr Erwerb und ihre Geschichte. Innsbruck, 1862. S. 1–11.

Серед джерел, які згадують події цієї війни, цікавим є повідомлення Томаса з Павії. Він був відомим теологом і францисканським дипломатом. У 1245 р. Томас Тусці з Павії (бл. 1212–1284) брав участь у Ліонському соборі (де виступав єрарх із Русі Петро⁶⁹). У 1253 р. францисканець їздив до Греції, Далмації, Богемії (Чехії) та інших земель імперії, оскільки був дотичним до унійних переговорів нікейського патріарха з папою Інокентієм IV. Потім він викладав теологію у Пармі, Болоньї і Феррарі. А від 1258 р. Томас був пріором тосканської провінції Францисканського ордену⁷⁰. Його “Історія імператорів і понтифіків” свідчить не тільки про ерудицію автора, а й добру поінформованість у багатьох дрібницях. Принаймні про Руське королівство він знав не тільки з далеких чуток. Унійні переговори з нікейським патріархом відбувалися паралельно з перемовинами з Данилом Романовичем і були ланками однієї програми. Томас Тусці записав, що чеському королю вдалося переконати русинів виступити проти німецького короля, але Божим помислом між ними і волохами (*bruteni et blaci*) несподівано виникла конфронтація⁷¹. Цілком вірогідно, що оточенню Ласло Куна вдалося організувати половців із волохами (*vlachi*, за тогочасними джерелами локалізувалися від верхньої течії Самоша і далі на південь разом зі слов'янським населенням⁷²) і спрямувати

⁶⁹ Див.: Паславський І. Український епізод Першого Ліонського собору (1245 р.). Дослідження з історії європейської політики Романовичів. Львів, 2009. С. 123.

⁷⁰ *Schmeidler B. Italienische Geschichtsschreiber. Leipzig, 1909. S. 49–52; Puano P. Thomas de Pavie Dictionnaire de Spiritualité. Paris, 1991. P. 867–868.*

⁷¹ “*Temptat cum multis nobilibus Alamanie machinari rebellionem, Brutenos et infideles sibi in adiutorium vocat, sed Deo disponente Brutenis et Blacis inter se discordantibus suo rex Bohemie proposito defraudatur*” (“Підбурює з багатьма нобілями німецькими замислювати повстання, русичів та невірних на допомогу кличе, однак завдяки Божому втручання русичі і волохи між собою розсварилися, король Богемії у своїй пропозиції був ошуканий”): *Thomae Tusci Gesta Imperatorum et Pontificum / Ed. E. Ehrenfeuchter Monumenta Germaniae Historica. Scriptores. T. 22. Hannoverae, 1872. P. 525.*

⁷² *Pop I.-A. Romanians and Hungarians from the 9th to the 14th Century. The Genesis of the Transylvanian State. Cluj-Napoca, 1996. P. 112–113 (Mapa).*

до Прутсько-Дністровського межиріччя. Цей похід завадив ширшому залученню військ Лева Даниловича і не дав йому особисто взяти участь у поході проти Рудольфа I Габсбурга. Через це, як записав чеський хроніст Інджіх з Хеймбургу, “Оттокар, крім поляків, зібрав небагато гостей”⁷³.

Битва поблизу Дюрнкруту. 15 липня 1278 р. Пшемисл II Оттокар зупинився біля Брно, чекаючи на польські та руські війська. А трохи більше як через місяць, 26 серпня, поблизу Дюрнкруту в нього було близько 6 тисяч воїнів, зокрема майже тисяча лицарів. Польські спільники забезпечили не менше як половину цього війська. Були тут також руська дружина і навіть, загони з Прибалтики (можливо, тевтонські союзники Пшемисла II Оттокара та Лева Даниловича). Натомість, військо Рудольфа фон Габсбурга налічувало приблизно 8500 воїнів, але лише 300–550 лицарів. Дві третини складу дала угорська армія: переважно половці і частини, набрані з королівського домену⁷⁴.

Битва була жорстокою, а втрати обох сторін – величезні. Зрозуміло, що польські та руські дружини теж не могли втратити мало. Видається, ніби обидва свояки і союзники Лев Данилович та Болеслав Встидливий особисто участі у битві не брали. Однак впевненості у цьому немає, особливо стосовно князя Лева. Очевидно, потрібні ґрунтовніші дослідження текстів хронік та їхніх джерел. Непримирність Лева Даниловича та Ласло Куна, мабуть, почалося саме від битви при Дюрнкурті.

Загибель у ній чеського короля Пшемисла II Оттокара нарешті розрубала “австрійський вузол” і перетворила Австрію на довговікову опору династії Габсбургів. Можна тільки здогадуватися якою була б доля Європи, якби перемогли Пшемисл II Оттокар та його союзники.

Наслідки битви біля Дюрнкруту. Відразу ж маркграф Бранденбург-Зальцведель Отто V Довгий опанував своє становище регента при юному Вацлаві II, підкріпивши його введенням бранденбурзьких військ до Праги. Намагаючись домогтися підтримки і визнання від короля Рудольфа I Габсбурга, він від імені Вацлава II у 1279 р.

⁷³ Letopis Jindřicha Heimburského / Wyd. J. Emler *Fontes Rerum Bohemicarum*. T. 3. Praha, 1882. S. 316.

⁷⁴ Kusternig A. Bitva na Moravském poli... S. 173.

підписав угоду з королем, за якою зрікся Австрії, Штірії, Карінтії і п'ятої частини Моравії, що стали відтоді доменом Габсбургів. Правда, зіткнувшись зі спротивом імперських князів, Рудольф I лише 27 грудня 1282 р. офіційно передав у спадкове володіння Австрію, Штірію і Карінтію синам Альбрехту та Рудольфу II⁷⁵, Карінтію у 1286 р., все ж, довелося віддати графу Тіролю Мейнгарду II⁷⁶. Маркграфство Моравія отримало статус окремої держави під зверхністю чеського короля Вацлава II. Шукаючи підтримки для своєї династії, Рудольф I пішов назустріч королеві-вдові Кунегунді Ростиславівні, відстороненій від опікунства. Його малолітня донька Юдіта (Гута) (13.03.1271–18.06.1297) у 1274 р. була заручена з неаполітанським принцом Карлом Мартелом з Анжуйської династії. Уже наприкінці 1278 р. німецький король пообіцяв Кунегунді Ростиславівні видати Юдіту за Вацлава II. 25 січня 1285 р. Юдіта прибула до Єгера, подарованого юному Вацлаву II як віно за дружиною, і 7 лютого 1285 р. взяла з ним шлюб у Празі⁷⁷. Невдовзі, у 1289 р., і принц Рудольф II фон Габсбург одружився з Анною, сестрою Вацлава II. Король Рудольф I виділив Кунегунді Ростиславівні Опавське князівство як імперський лен. Побоюючись за своє становище, Отто V Довгий відіслав свого підопічного – чеського короля Вацлава II – у Бран-

⁷⁵ Zurbonsen F. Quellenbuch zur brandenburgish-preussischen Geschichte. Berlin, 1889. S. 10–11; Krieger K.-F. Rudolf von Habsburg. S. 153; Zotz T. Rudolf von Habsburg. Schneidmüller B., Weinfurter S. Die deutschen Herrscher des Mittelalters. Historische Porträts von Heinrich I. bis Maximilian I. München. 2003. S. 340–369.

⁷⁶ Huber A. Meinhard II. Allgemeine Deutsche Biographie. Bd. 21. Leipzig, 1885. S. 229–231; Zingerle O. Meinhard II. Urbate der Grafschaft Tirol. Fontes rerum Austriacarum. 2. Abt. Bd. 45. Wien, 1890; Baum W. Meinhard II. Neue Deutsche Biographie. Bd. 16. Berlin, 1890. S. 668.

⁷⁷ Redlich O. Rudolf von Habsburg... S. 283–284; Bretholz B. Geschichte Böhmens und Mährens bis zum Aussterben der Přemysliden (1306). Bd. 1. München und Leipzig, 1912. S. 95–96, 162; Vaniček V. Velké dějiny země koruny české III. 1250–1310. Praha, 2002. 760 s.; Prokopová I. Guta Habsburská – česká královna a její dvůr. Muzejní a vlastivědná práce. Časopis Společnosti přátel starožitnosti. Roč. 43/113, čís. 4. 2005. S. 189–211; Charvátová K. Václav II. Král český a polský. Praha, 2007. S. 92; Vihoda M. První Česká království. Praha, 2015. S. 243–251.

денбург-Зальцведель і звільнив його лише після того, як Кунегунда викупила права регентства і передачі чеських володінь у Верхній Лужиці. У 1280 р. до замку королеви Кунегунди Ростиславівни в Градец на Мораві в Опавській землі прибув чеський граф Завіша з Фалькенштейна (бл. 1250–24.08.1290) з відомого знатного роду Вітковичів. Красень і трубадур виявився не фаворитом і коханцем королеви, а після шлюбу Вацлава II з Юдітою, одружився із королевою-вдовою Кунегундою і став регентом при Вацлаві II.

Не зумів скористатися з плодів перемоги при Дюрнкруті лише молодий угорський король Ласло Кун, який фактично забезпечив цю перемогу своєму союзнику Рудольфові I Габсбургу. Що більше, внутрішні протиріччя серед угорської еліти ще більше загострилися і впоратися із ними король не зміг. А в 1279 р. барони змусили його видати акти від 23 червня та 10 серпня, спрямовані проти половецької еліти. На такий спосіб Ласло Кун втратив свою головну опору. Угорщину знову охопила міжусобна боротьба, а в короля залишився тільки пишний титул: “Ласло, з Божої ласки король Угорщини, Далмації, Хорватії, Богемії (Чехії – Л. В.), Сербії, Галичини, Володимирії (тобто галицько-волинський – Л. В.), Половців, Болгарії”⁷⁸.

Продовжилася й конфронтація із князем Левом Даниловичем. У 1281 р. він здійснив похід на територію жупи Угоча аж до Вишкова. Це дає підстави припустити, що князь мав уже певні терени за Карпатами, найімовірніше, – жупу Берег. Адже звідси виступали галицькі війська і сюди ж вони відступали. Якби Леву Даниловичу довелося двічі форсувати карпатські перевали, то похід виглядав би інакше і міг мати зовсім інші наслідки. Були згоди, що Лев Данилович отримав Закарпаття як посаг дружини Констанції і ще від 1251 р. володів, принаймні, Березькою жупою, як перед цим частину Закарпаття тримав інший зять короля Бели IV – Ростислав Михайлович⁷⁹. Але у 1271 р. місто Ломпертсас (Берегово) отримало привілей від короля Стефана V⁸⁰. Якби у цей час жупа

⁷⁸ “Ladislaus, Dei gratia Hungariae, Dalmatiae, Croatiae, Bohemiae, Serviae, Haliciae, Lodomeriae, Cumaniae, Bulgariae rex...”: Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus et civilis / Ed. G. Fejer. T. 5. Vol. 2. Budae, 1829. P. 518).

⁷⁹ Komáromy A. Ugocsa vármegye keletkezése. Budapest, 1896. P. 37.

⁸⁰ Державний архів Закарпатської області. Ф. 10. Оп. 8. Спр. 1493. Арк. 16–23.

Берег належала Левові Даниловичу, то це було би порушенням його прав сюзерена. Отже, до 1271 р. жупа Берег ще була у складі домену угорських королів. У 1283 та 1285 рр. відбулися походи Лева Даниловича в Ужанську жупу. Під час другого походу він разом з ординцями Ногай пішов аж до Паннонії⁸¹. Тобто, на той час частина Закарпаття вже належала йому. За гіпотезою М. Грушевського, Лева Даниловичу вдалося опанувати частину Закарпаття під час конфронтації із Ласло IV Куном у 1278–1279 рр., тобто ще до 1281 р., коли з цієї території він уже вторгся до сусідньої жупи Уточа. Весь цей період продовжувався союз Ласло Куна з польськими противниками Лева Даниловича. Цікаво, що герб Ломпертсаса (Берегова) (від 1271 р. – центр жупи Берег), яким місто користувалося щонайменше від 1341 р., повністю співпадає з раннім гербом Львова. Це означає, що князь Лев Данилович міг надати цей герб центру своїх нових володінь у Закарпатті⁸². Оскільки Лев підтримував німецьких колоністів у своїх землях, то можна не сумніватися, що він підтримував німецьких колоністів (сасів) й у Закарпатті. Вже у XIV ст. (після повернення до Угорщини) Ломпертсас став коронним доменіальним володінням. Це теж побіжно підтверджує наведену гіпотезу.

Деякі історики припускають, що, крім жупи Берег, до закарпатських руських володінь належали й марамороські землі з Хустом⁸³. Однак щоби довести це потрібні докази. А їх немає. Недостатньо підстав, аби підтвердити версію Юрія Химинця, за якою територія комітату Спіш була приєднана до Галицько-Волинської держави у 1286 р. внаслідок повстання у срібних копальнях, яке підтримали місцеві “руські магнати”, а спровокували німецькі колоністи будівництвом своїх храмів та монастирів⁸⁴. Але аргументованіше виглядає здогад Михайла Трояна, що в 1283 р. внаслідок походу відбулося приєднання західної частини Закарпаття “від нинішнього Берегова

⁸¹ Веселовский Н. Хан из темников Золотой Орды. Ногай и его время. Петроград, 1922. С. 32–33.

⁸² Пачовський В. Срібна земля. Ужгород, 1993. С. 41.

⁸³ Веґеш М. Лев Данилович Вчені, письменники і політичні діячі про Україну. Вип. 2. Ужгород, 1996. С. 34–39.

⁸⁴ Хименець Ю. Закарпаття – земля української держави. Ужгород, 1991. С. 17.

до гори Маковиця”⁸⁵. Із листа короля Карла Роберта можна зробити висновок, що замок *Mackk* у жупі Шарош до початку 1320-х років ще належав руським князям⁸⁶. Але за документом 1277 р. приєднання могло статися і раніше. У будь-якому разі, ця територія західної частини Закарпаття остаточно відійшла до держави Лева Даниловича не пізніше 1287 р.

Можна припускати, що для князя найважливішими були землі жупи Земплин, через які пролягав основний шлях на Перемишль. Але ймовірний центр його нових володінь був у головному місті комітату Берег – Ломпертсасі. Згодом, окрім самої жупи Берег, до цих володінь частково входили жупи Унг (між жупами Берег і Земплин) і Шарош із замком Мак (який контролював єдину дорогу з Дукельського перевалу). На думку Теофіла Коструби, Самбірська єпархія була заснована за часів Лева Даниловича⁸⁷. Ігор Мицько вважає, що до неї належали закарпатські володіння, а центр єпархії був на території князівського домену через тодішній непевний статус закарпатських територій⁸⁸. Ця гіпотеза видається досить вірогідною.

Польська спадщина. Сюзерен більшості польських земель краківський князь Болеслав Встидліви помер невдовзі після 6 грудня 1279 р.⁸⁹ З огляду на те, що він дотримався обітниці “шлюбу чистоти” з Кунегундою*, дітей у нього не було. Спадкоємцем ще у 1273 р. князь оголосив двоюрідного племінника – серадського князя Лешка Чарного. Це викликало спротив інших князів та знаті, які підтримали

⁸⁵ Троян М. Мукачівський замок. Ужгород, 1982. С. 9.

⁸⁶ Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis / Ed. G. Fejer. T. 8, Vol. 2. Budae, 1834. P. 326.

⁸⁷ Коструба Т. Самбірське єпископство в часи князя Лева *Новий час. Літературно-науковий додаток*. Львів, 1939. Ч. 15. С. 3.

⁸⁸ Мицько І. Справи церковні *Старосамбірщина*. Т. 2. Старий Самбір, 2002. С. 110–111.

⁸⁹ Balzer O. Genealogia Piastów. Kraków, 2005. S. 489–490.

* Принцеса Кунегунда, донька угорського короля Бели IV, від народження була призначена стати черницею, зберігаючи дівочу “чистоту”, відповідно її шлюб, укладений як і інші династичні шлюби з політичних мотивів, мав бути “шлюбом чистоти”. Болеслав V дотримався обітниці і через це отримав прізвисько Встидліви. Кунегунда була рідною сестрою Констанції, дружини Лева Даниловича, і часто бувала при її дворі.

претензії одного з опольських князів – Владислава⁹⁰. Розгорталася боротьба за краківський престіл, володар якого вважався сюзереном Польщі. Польська знать розділилася, але більшість була за Лешком Чарним. Основним же його суперником несподівано виступив Лев Данилович. Він добре знав ситуацію у Польщі, відчував за собою чималу підтримку. Ногай був його сюзереном і союзником. Серед польських князів він міг розраховувати на мазовецьких князів Конрада та Болеслава (синів Земовіта), свого зятя – битомського і глоговського князя Казімежа Владиславовича та його брата опольського князя Болеслава. Союзниками Лева Даниловича залишалися і чехи. По кужелю як чоловік Констанції він мав легітимні права до краківської спадщини. І спроба скористатися цим зовсім не була політичною авантюрою. За умов середніх віків можна відшукати десятки подібних спроб і за менш сприятливих обставин. У разі здобуття краківського трону Лев Данилович автоматично перетворився б на поважнішого конкурента Рудольфа I порівняно із загиблим Пшемислом II Оттокар. Можливо, що у таємних планах Лев Данилович мав намір продовжити політику батька щодо звільнення від монгольської опіки. Адже і цей шанс давав би йому старший польський престіл⁹¹. Важливою була також підтримка для Лева Даниловича з боку княгині-вдови Кунегунди. Така позиція привела згодом до непростих стосунків княгині з Лешком Чарним. Це змусило її у 1284 р. відмовитися від бецької та корчинської каштеляній, а потім взагалі вступити до монастиря кларисок у Старому Сончі (24 квітня 1289 р.)⁹².

Однак найбільшими противниками планів галицького князя були не Лешек Чарни та його союзник – угорський король Ласло Кун, а брат Лева Даниловича – Мстислав Данилович та князь Во-

⁹⁰ Samsonowicz H. *Leszek Czarny Poczet krolów i książąt polskich*. Warszawa, 1980. S. 198.

⁹¹ Припущення щодо можливих планів звільнення від монгольської опіки дає підстави запропонувати шлюб його сина і спадкоємця – холмського князя Юрія Львовича з донькою тверського і великого владимірського князя Ярослава Ярославовича (Ипатьевская летопись. Стб. 884). Її брат Святослав Ярославович тримав Тверське князівство і теж претендував на першість у Північно-Східній Русі. За інших умов шлюб, який скріплював тверсько-галицький союз, був би позбавленим сенсу.

⁹² Homza M. *Sytuacja polityczna...* S. 166–167.

лодимир Василькович. Волинські війська брали участь у війні за краківський престіл під натиском ординців. На початку 1280 р. до ставки Ногай в Ісакчі прибуло посольство Лева Даниловича з проханням допомогти у польській кампанії⁹³. Ногай відрядив військо на чолі з емірами Кончаком, Кезеєм і Куботаком. Разом із галицько-волинськими дружинами вони здійснили похід на Краків⁹⁴. А 23 лютого 1280 р. під Гожліцями на р. Копшив'янці за Сандомежем по дорозі на Краків відбулася вирішальна битва⁹⁵. Польське військо очолювали палатини – краківський Петро та сандомирський Януш. За польськими джерелами, у них було лише 600 лицарів⁹⁶. Проте вони зуміли розгромити війська Лева Даниловича. Можливо, це сталося через пасивність волинських князів.

Військо Лева відступило аж до Львова. Причому, Лешек Чарни розпочав його переслідувати тільки через 15 днів. Тоді, у березні 1280 р., він здобув і розорив Переворськ⁹⁷. Однак спроба напасти на Берестя провалилася⁹⁸, бо до Люблінщини вторглися ятвяги як союзники Лева Даниловича⁹⁹. Військо Лешка Чарного відігнало їх аж за р. Нарев¹⁰⁰. А на початку 1281 р. воно відбило напад монголів, які вторглися до Польщі з наміром підтримати Лева Даниловича¹⁰¹.

⁹³ Селезнев Ю. В. Ногай – полководец и политик Золотой Орды *Новик: Сборник научных работ аспирантов и студентов исторического факультета Воронежского государственного университета*. Вып. 3. Воронеж, 2000. С. 29.

⁹⁴ Там же.

⁹⁵ Ипатьевская летопись. Стб. 881–882; *Rocznik Traski Monumenta Poloniae Historica*. Т. 2. Lwów, 1872. S. 847, 878; *Rocznik franciszkański krakowski Monumenta Poloniae Historica*. Т. 3. Lwów, 1878. S. 50–51; *Krakowski S. Obrona pogranicza wschodniego Małopolski za Leszka Czarnego Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego*. Nauki Humanistyczno-Społeczne. Seria I. Z. 15: Historia. Łódź, 1960. S. 89–105.

⁹⁶ *Kronika Dzierzwy Pomniki Dziejowe Polski*. Seria II. Tom XV / Wydał, wstępem i przypisami opatrzył K. Pawłowski. Kraków, 2013. S. 83.

⁹⁷ Ипатьевская летопись. Стб. 872.

⁹⁸ Там же. Стб. 889–890.

⁹⁹ *Włodarski B. Problem jaćwieski w stosunkach polsko-ruskich Zapiski Historyczne*. Т. 24. 1958.

¹⁰⁰ *Kronika Dzierzwy*. S. 83.

¹⁰¹ *Jackson P. Mongołowie i Zachód*. S. 251.

Далі краківський князь почав розправлятися із польськими союзниками Лева. У 1282 р. Лешек Чарни підмовив молодшого мазовецького князя – плоцького князя Болеслава Земовітовіча виступити проти старшого брата – черського князя Конрада. Але йому на підтримку Лев Данилович негайно вислав військо на чолі зі слонімським князем Васильком Романовичем та холмським Юрієм Львовичем¹⁰². Через це Конрад Земовітовіч зумів втримати свої позиції у Мазовії. Хоча загалом мазовецька усобиця затягнулася. Лев Данилович не міг приділяти цьому регіону більше уваги, бо вів одночасно війни з угорським королем і краківським князем.

У лютому 1285 р. під час походу війська Лева Даниловича разом з ординцями до Угорщини Болеслав Земовітовіч спустошив околиці Щекарева. Повернувшись з Угорщини, Лев Данилович з'єднався із волинськими військами знову на чолі зі слонімським князем Васильком Романовичем і вторгся на територію плоцького князя, дійшовши до Вишгорода. Його союзник – черський князь Конрад, увірвавшись до Сандомежської та Краковської земель, дійшов аж до Кракова. Але там міщани утримали Вавель і почали спішно зводити нові міські укріплення¹⁰³. Продовжуючи боротьбу, Лев Данилович залучив литовців, які спустошили Люблінщину¹⁰⁴. Броніслав Влодарські слушно розглядав події 1285 р. як широкомасштабну війну Лешка Чарного з Романовичами¹⁰⁵. Очевидно, це було продовження боротьби за краківський престіл. У 1286 р. військо Лева Даниловича разом зі союзними литовськими контингентами захопило замок Гостин (нині у Великопольському воєводстві). Прикривав тоді цей похід згаданий черський князь Конрад Земовітовіч¹⁰⁶.

Ординська карта. Активна зовнішня політика Лева Даниловича викликала занепокоєння князів Володимира Васильковича та Мстислава Даниловича. Доки у Золотій Орді розпоряджався Ногай, вони відверто не перечили дядькові і старшому братові. Але ситуація у південних степах почала змінюватися. Ногай посадив на престіл непридатного оглана Туда-Менгу (1282–1287), порушивши

¹⁰² Ипатьевская летопись. Стб. 882–887.

¹⁰³ Kronika Dzierzwy. S. 85.

¹⁰⁴ Ипатьевская летопись. Стб. 888–889.

¹⁰⁵ Włodarski B. Polska... S. 202–205.

¹⁰⁶ Rocznik Traski. P. 851; Rocznik Małopolski P. 185.

заповіт Менгу-Тимура, який хотів бачити спадкоємцем не брата, а племінника Тула-Буга (Телебугу). Ставши ханом, Туда-Менгу прийняв іслам. А далі він захопився містичними вченнями суфіїв й на-решті оголосив себе дервішем і поступово почав повністю відходити від державних справ. У 1287 р., за свідченням Рукд-ад-Діна, він зовсім відійшов від розуму¹⁰⁷. Ногай став повністю розпоряджатися на всій території колишньої Русі, часто не звертаючи увагу на номінального правителя Туда-Менгу¹⁰⁸.

Тим часом, скориставшись його неспроможністю чи справжнім безумством, найстарший оглан Тула-Буга (Телебуга) з братом Кунчиком та огланами Алкуєм і Тогрилом (синами Менгу-Тимура) змусили Туда-Менгу передати правління у руки Тула-Буги. Той спочатку правив від імені Туда-Менгу, якого усунули, а потім зовсім позбувся його і проголосив ханом себе. Він добре розумів, що для повного утвердження на золотоординському престолі необхідно підпорядкувати собі Ногая, який тоді, крім того, залишався найстаршим за віком серед нащадків Джучі. Тула-Буга потребував військового успіху. Тому влітку 1287 р. він організував похід великого ординського війська до Угорщини. Це був перший після Бату похід до Західної Європи на чолі зі самим правителем Золотої Орди. Похід запланували Ногай¹⁰⁹ разом із Левом Даниловичем у ході його війни з Ласло Куном. Вони ще до того здійснили низку успішних походів упродовж 1283–1285 рр.¹¹⁰ Але тепер Тула-Буга сам вирішив особисто очолити свої сили.

¹⁰⁷ Тизенгаузен В. Сборник материалов, относящихся к истории Золотой Орды. Т. 1: Извлечения из сочинений арабских. Санкт-Петербург, 1884. С. 105–106.

¹⁰⁸ Див.: Веселовский Н. Хан из темников Золотой Орды. Ногай и его время *Записки Российской АН*. Серия 8: История. Т. 13, № 6. Москва, 1922. С. 1–58; Горский А. Политическая борьба на Руси в конце XIII века и отношения с Ордой *Отечественная история*. 1996. № 3. С. 74–92.

¹⁰⁹ Jahn K. *Frankengeschichte des Radid ad-Din*. Wien, 1977. S. 53.

¹¹⁰ *Annales Ausgustani minores* / Ed. G. H. Pertz *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores*. Т. 10. Hannoverae, 1852. P. 10; *Rocznik Traski*. P. 850; Székely G. Egy elfeledett rettegés: a második tatárjárás a magyar történeti hagyományokban és az egyetemes összefüggésekben *Századok*. Т. 122. Budapest, 1988. 52–88 old.

Війська, які вторглися до Угорщини, за свідченнями очевидців, були величезними¹¹¹. Окремі джерела називають неймовірну цифру – 200 тисяч воїнів¹¹². У поході взяли участь дружини Лева Даниловича, Володимира Васильковича, Мстислава Даниловича і Юрія Львовича. “Володимир же був тоді шкутильгав на ногу і тому не пішов, бо була рана тяжка на ньому, але послав рать свою з Юрієм, синівцем своїм”¹¹³. Війська дійшли аж до Дунаю й обложили Буду¹¹⁴. Більша частина Угорського королівства була розорена, тож особливого вибору у Ласло Куна не було. Очевидно, що він навіть мав визнати себе монгольським васалом. У цьому в 1288 р. його прямо звинувачував примас Угорщини – естергомський архієпископ¹¹⁵.

Завершення походу не зовсім зрозуміле. Так і не насмілившись штурмувати Будаїський замок, монгольсько-руське військо розділилося. Ногай покинув хана і через Брашів відійшов до своїх володінь на Дунаї. Військо Лева Даниловича теж повернулося через ко-

¹¹¹ *Annales Sancti Rudberti Salisburgenses* / Ed. G. H. Pertz *Monumenta Germania Historica. Scriptores*. T. 9. Hannoverae, 1850. P. 809; *Continuatio Althensis Monumenta Germania Historica. Scriptores*. T. 17. Hannoverae, 1861. P. 414; *Oberländer-Târnoveanu E. Byzantino-Tartarica – le monnayage dans la zone des bouches du Danube à la fin du XIIIe et au commencement du XIVe siècle II Mar Nero*. 1996. P. 191–214.

¹¹² *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis* / Ed. G. Fejer. T. 3. Budaë, 1832. P. 399, 452–453; *Árpádkori új okmánytár. Codex diplomaticus Arpadianus continuatus* / Ed. G. Wenzel. T. 12. Pest, 1874. P. 497. No 413; *Monumenta ecclesiae Strigoniensis* / Ed. F. Knauz, L. C. Dedek. T. 2. Esztergom, 1880. P. 419. No 434; *Codex diplomaticus Transsylvaniae. Erdélyi okmánytár. Oklevelek, levelek és más írásos emlékek Erdély történetéhez. V. 1 (1023–1300)* / Ed. Z. Jakó. Budapest, 1997. 264 old. No 407.

¹¹³ “Володимеръ же баше тогда хромъ . ногою . и тѣмъ не идаше . зане бы^ѣ рана зла на немъ . по посла рать свою съ Юрьемъ . сыновце^{мъ} своимъ”: Ипатьевская летопись. Стб. 888.

¹¹⁴ *Codex diplomaticus Hungariae*. T. 3. P. 301; *Ibidem*. T. 7. Budaë, 1837. P. 110; *Chronici Hungarici compositio saeculi XIV* / Ed. A. Domanovszky *Scriptores Rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianar gestarum*. V. 1 / Ed. I. Szentpétery. Budapest, 1937. P. 472.

¹¹⁵ *Karácsonyi J. A merges vipera és az antimoniális. Korkép Kún László király idejéből Századok*. T. 44. 1910. 1–24 old.

мітат Берег або звичним шляхом, долаючи Дукельський перевал, на Сянок. Король Ласло Кун перебував у Трансильванії, але про його сутички з монголами джерела не повідомляють. Цілком імовірно, що він таки визнав зверхність золотоординського хана. Сам Тула-Буга з основними силами відходив через Трансильванські Карпати у степ. За інформацією Галицько-Волинського літопису, перехід війська цим шляхом звично тривав три дні, але тепер зайняв цілих тридцять і виявився для золотоординського хана фатальним: “блукаючи в горах бо водив його гнів Божий. І настав у них голод великий, і почали люди [коней?] їсти, а потім стали і сами умирати і померло їх незчисленне множество. Самовидці ж так казали: померлих було сто тисяч. А окаянний і нечестивий Телебуга вийшов пішки зі своєю жоною з одною кобилою, осоромлений від Бога”¹¹⁶.

Це повідомлення викликає певні сумніви. Невже відмінна монгольська розвідка здатна була допустити, щоби правитель Золотої Орди з основним військом міг заблукати в горах? Однак, польські джерела¹¹⁷ підтверджують інформацію про голод та епідемію у рядах ординського війська. А угорські та німецькі¹¹⁸ розповідають, що монголів, які відступали, постійно атакували загони місцевих трансильванських нобілів. Вони діяли на власний розсуд, без погодження із королем, але зуміли нанести монголам певних втрат. Мабуть, за невдалий відхід через Трансильванію повністю відповідальний сам

¹¹⁶ “блѡуда в горахъ . водимъ гнѣвомъ Бѣжимъ . и быѥ в нѣхъ голодъ великъ . и начаша людие . ѣсти . потомъ же начаша и сами измирати и оумре ихъ бещисленое множество . самовидчи же тако рекоша . оумершиѥ бѣѥ сто . тысячъ . шканьнии же и безаконьнии Телебоуга въиде пѣшь . со своєю женою . въ одной кобылѣ . посрамленъ ѿ Ба”: Ипатьевская летопись. Стб. 891.

¹¹⁷ Rocznik Traski. P. 850; Rocznik Malopolski *Monumenta Poloniae Historica*. T. 3. Lwów, 1893. P. 183

¹¹⁸ Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis / Ed. G. Fejer. T. 5, V. 3. Budaе, 1830. P. 282, 394–395, 399, 452–454; Annales S. Stephani Frisingenses / Ed. G. H. Pertz *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores*. T. 13. Hannoverae, 1855. P. 57; Monumenta ecclesiae Strigoniensis. P. 419. No 434; Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum / Ed I. Szentpétery. V. 1. Budapestini, 1937. P. 213, 472; Ibidem. V. 2. Budapestini, 1938. P. 44.

хан Тула-Буга, який виявився нікудишнім полководцем. Це, власне, продемонстрували і його наступні дії на військовому поприщі. Але кількість втрат монгольського війська під час цього відступу літописець, поза сумнівом, значно перебільшив. Можливо, що волинські редактори тут намагалися видати бажане за дійсне. Сам Тула-Буга доволі спокійно сприйняв перший гіркий досвід на військовому поприщі і не намагався шукати винних. Навпаки, очевидно вважаючи похід вдалим, а Угорщину підпорядкованою, восени 1287 р. він організував наступний похід. Цього разу до Польщі.

Історики досі не з'ясували обставин тодішніх подій. Це був широкомасштабний виступ великого війська на чолі зі самим правителем Золотої Орди. Але обидва тогочасні походи стали водночас епізодами війни Галицько-Волинської держави як васала Золотої Орди проти угорсько-польського союзу. З Тула-Бугою йшли війська його двоюрідного брата оглана Алкуя, чернігівських та інших підпорядкованих йому князів. Зрозуміло, що хан, покинувши свою ставку на берегах Волги і зібравши чималі військові сили, розраховував на значний військовий успіх аж до підпорядкування нових територій. І зовсім не мав намірів викликати непотрібну конфронтацію у період, коли боротьба Джучидів з Хулагуїдами була ще далекою від завершення.

Найкоротший шлях до Кракова лежав через Перемишль. Сюди і попрямувало військо Ногає через Галицьку і Перемишльську землі. А Тула-Буга з невідомих причин повів своє військо через Волинь, повторюючи шлях Бату з 1240 р. Правдоподібно, золотоординський правитель був явно невдоволений поведінкою Романовичів, а також їхніми близькими контактами з Ногаєм: “була межи ними неприязнь велика”¹¹⁹. Подальші події можуть свідчити, що хан вирішив зробити волинських князів своїми безпосередніми васалами. Цього він міг досягнути, розірвавши їх зв'язок і з Левом і з Ногаєм і на такий спосіб ослабивши обох. Можливо, ця ідея виникла у Тула-Буги безпосередньо під час походу. Сам похід, як його задумували Лев Данилович із Ногаєм, мав допомогти першому з них оволодіти краківським престолом. Тула-Буга навряд чи підтримував подібну ідею. Вірогідно, він розраховував, що польські князі поспішать перейти у його підданство. За таких умов зовнішні межі

¹¹⁹ “баше межи има нелюбовье велико”: Ипатьевская летопись. Стб. 892.

впливу Золотої Орди переміщувалися далі на Захід, а відносна самостійність галицько-волинських князів втрачала сенс і переходила до угорського короля та польських князів. Натомість руські князі, володіння яких із прикордонних ставали внутрішніми, мали би тісніше інтегруватися до ординської системи, водночас звільнюючись від впливу Ногая. Правдоподібно, Тула-Буга марив славою Бату і відчував себе продовжувачем політики Чингіз-хана¹²⁰.

Романовичі змушені були по черзі вітати золотоординського правителя, помітно побоюючись за наслідки цієї зустрічі. На Горині першим зустрів хана луцький князь Мстислав Данилович¹²¹, далі біля Перемиля на хана чекав володимирський князь Володимир Василькович¹²². Останнім був Лев, який прибув для цього на “Боужьковське” поле (мабуть, що на території Белзького князівства недалеко від Бужська). Можливо, Лев Данилович чекав на ординське військо у своїх землях, сподіваючись швидкого удару з Перемишля через землі Лешка Чарного на Краків.

Тула-Буга оглянув війська Лева Даниловича, Володимира Васильковича, Мстислава Даниловича та Юрія Львовича і здійснив поїздку до Володимира. Під час цього візиту 7 грудня 1287 р. ординці “насилство велике чинили в городі і пограбували товарів незліченну кількість і коней”¹²³. Така інформація волинського літописця викликає певне застереження. Адже хан йшов на польські землі і не мав підстав розорювати територію, яка платила Орді данину-вихід. Зрештою, така поведінка не була характерною для прагматичних ординців. Хоча будь-які війська у ті часи, коли не було добре налагодженої логістики, завжди поводитися нестримано під час походів,

¹²⁰ Войтович Л. Галицько-Волинське князівство і монгольські улуси у XIII столітті *Наукові зошити Історичного факультету Львівського університету*. Вип. 11. Львів, 2010. С. 151–170.

¹²¹ Його ж. Мстислав Данилович: загадковий волинський князь *Студії і матеріали з історії Волині*. 2012. Кременець, 2012. С. 31–47; Його ж. Проблеми ранньофеодального розвитку Волині: етапи дружинної та ранньофеодальної держави *Студії і матеріали з історії Волині*. 2018. Кременець, 2018. С. 9–24.

¹²² Ипатьевская летопись. Стб. 892.

¹²³ “насилъ велико творахоу в городѣ . и пограбиша товара бещисленое множество и конии”: Ипатьевская летопись. Стб. 893.

навіть на своїй території. Мабудь, книжник і філософ Володимир Василькович надто болісно реагував на подібні дії. Не виключено, що золотоординський правитель, плануючи збільшити залежність західних князів, міг банально демонструвати свою зверхність Володимирові Васильковичу як сильнішому серед волинських князів.

З Волині хан разом із руськими князями вторгся до польських земель. При цьому літописець підкреслив, що “Лев князь з сином своїм Юрієм, а Мстислав зі своєю раттю, а Володимир зі своєю раттю”¹²⁴. Тобто є очевидним, що Телебуга зробив князів своїми безпосередніми васалами, ліквідувавши їхню залежність від Ногая. Тепер у поході галицькі й волинські війська виступали як окремі з’єднання, найпевніше діючи при цьому на різних оперативних напрямках.

Не випадково ж у тексті літопису князя Мстислава уперше названо попереду Володимира. Мстислав першим зустрів ординського правителя на Горині “з питтям і з дарами”¹²⁵. А хан Тула-Буга не зачепив території Луцького князівства. Натомість, у землях Володимирського князівства його воїни поводитися зухвало, майже, як завойовники. Можливо, Мстислав Данилович, першим спілкуючись із Тула-Бугою під час безпосередньої зустрічі, випросив певну особливу милість, а заодно посіяв зерно недовіри до братів? Якщо ж Тула-Буга і мав намір віддати Краківське князівство Леву Даниловичу, то він свідомо запланував не тільки відірвати від нього Волинь, а й провокував конфлікт між братами, добре знаючи про недружелюбне ставлення молодших до старшого? На такий спосіб він збирався тримати прикордонного васала в певних рамках лояльності. Обидва волинські князі теж використали нагоду поспілкуватися з Тула-Бугою без Лева Даниловича. При цьому вони не тільки поскаржилися на старшого брата та Ногая, а й, видно, самі виявили бажання бути безпосередньо під рукою правителя Золотої Орди. Хан одразу задовільнив їхнє прохання, оскільки воно співпадало з його планами.

Опісля війська Тула-Буги і Романовичів підійшли до Завихосту. Але, побачивши, що ріка ще не замерзла, вони рушили до Сандомежа, перейшовши льодом через Сян. Важко хворого Володимира Васильковича було відпущено додому. Після форсування Вісли

¹²⁴ “Левъ князь со снѣмъ своїмъ . Юрьемъ . а Мъстиславъ со своєю ратью”: Ипатьевская летопись. Стб. 893.

¹²⁵ “с питьемъ и с дары”: Ипатьевская летопись. Стб. 892.

ординський правитель обложив Сандомеж. Але здобути місто він не зміг, а на штурм не наважився. Відтак, його війська розсипалися польськими землями й почали їх пустошити¹²⁶.

Поки Тула-Буга “наводив лад” із волинськими князями, Ногай 6 грудня 1287 р. вторгся на польські території¹²⁷. Перед Різдвом (23–24 грудня) він уже був в околицях Кракова. Князь Лешек Чарни покинув свою землю і сховався до Угорщини. Ногай обложив Краків. Але поляки відстояли свою столицю і змусили його у перших днях січня 1288 р. відступити¹²⁸. Лешек Чарни повернувся до Кракова і звільнив міщан від податків у винагороду за їх мужність при обороні столиці¹²⁹.

Дещо сумнівно, аби краківські містичі та гарнізон Вавелю могли мати стільки сил, щоби змусити Ногая відступати, тим більше, що його передові загони вже перебували у Сілезії¹³⁰. Угорська підмога на чолі з бароном Дьердем, сином Шимона, зустріла монгольський підрозділ (тисячу) під час відступу у січні 1288 р. біля Нового Сончу¹³¹. Можливо, це був його ар'єргард чи загін, який повертався із Сілезії. Напевно, Ногай покинув Краківське князівство і, не чекаючи на військо хана, рушив до своїх володінь на Нижньому Дунаї. Можливо, довідавшись про дії Тула-Буги на Волині, найстарший із Джучидів вирішив не дати йому шансу покинути польські землі тріумфатором. І справді, Тула-Буга хотів йти на Краків. Але дізнавшись що Ногай випередив його і покинув польські землі, він теж повернув від Сандомежу назад¹³². Чому? Це наразі – одна з найзаплутаніших загадок не тільки ординської історії, а й історії усієї Центрально-

¹²⁶ Ипатьевская летопись. Стб. 893–894.

¹²⁷ Vita et miracula sanctae Kingae. P. 715.

¹²⁸ Rocznik Traski. P. 852; Annales Posnanienses / Ed. M. Perlbach *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores*. T. 29. Hannoverae, 1892. P. 470.

¹²⁹ Kodeks dyplomatyczny miasta Krakowa. 1 (1257–1506) / Ed. F. Piekosiński *Monumenta medii aevi historica res gestas Poloniae illustrantia*. T. 5. Kraków, 1879. S. 4–5.

¹³⁰ Селезнев Ю. Ногай... С. 53.

¹³¹ Pauler D. A magyar nemzet története az Árpád-házi királyok alatt. Vol. 2. Budapest, 1899. 398–399 old.

¹³² Ипатьевская летопись. Стб. 894.

Східної Європи¹³³. Редактори Галицько-Волинського літопису, висвітлюючи сам епізод, лише декілька разів повторили інформацію про суперництво Ногая і Телебуги. Арабські літописці теж обмежилися аналогічними відкликаннями до цього суперництва.

Золотординський правитель дуже розлютився, тому шукав, на кому би зірвати свою злість. Відтак, він рушив із військом до столиці Лева Даниловича – Львова. На початку 1288 р. Телебуга протримав місто в облозі два тижні: “і стояли на Львовій землі два тижні кормлячись [і] не воюючи, але не давали вони навіть із города вийти за покормом. Хто ж виїхав з города, тих вони побивали, а захопили, а інших, обдерши, пускали нагих, і тії од морозу померли, тому що була зима люта вельми, і зробили вони пустою землю всю”¹³⁴.

З тексту можна зробити висновок, що Лева Даниловича не було разом із ханом. Не здобувши Сандомежа, монгольсько-руське військо “почало воювати землю Лядську”¹³⁵. Напевно, кожен князь отримав свій оперативний напрямок. А Лев Данилович поспішив на з’єднання із Ногаєм. Потім разом із ним він відступив. Обидва очікували поразки Тула-Буги десь під стінами Кракова або в іншому місці. Але про всяк випадок, побоюючись найгіршого, Лев відправив дружину Констанцію разом із її сестрою Кінгою до монастиря у Старому Сончі поблизу угорського кордону.

Облога Львова яскраво свідчить, що Тула-Буга підозрював Лева Даниловича у змові з Ногаєм. Чому він не наважився штурмувати Львів, а просто тримав його в облозі? Можливо, що відбудовані укріплення Львова (після того, як їх у 1259 р. зруйнували на вимогу Бурундая) були доволі потужними і хан не ризикнув їх штурмувати. Окрім того, Тула-Бугі помітно не вистачало рішучості пол-

¹³³ Див.: Brătianu G. Actes des notairès genois de Péera et de Caffa, de la fin du trezième siècle (1281–1290). Bucarest, 1927. P. 272; Сафаргаліев М. Распад Золотой Орды. Саранск, 1960. С. 56.

¹³⁴ “и стояша . на Лвовѣ землѣ . в . не^али . кормачесь . не воююче и не дадахоуть . ни из города вылѣсти . в зажитѣ . кто же выѣхашеть из города . цвы избиваша . а друзии поимаша а инѣна излоупивше . поущахоу нагы . а тѣи . ѿ мороза изомроша . зане бы^е . зима люта велми . и оучиниша землю поустоу всю”: Ипатьевская летопись. Стб. 894–895.

¹³⁵ “и почаша воевати землю Ладськоую”: Ипатьевская летопись. Стб. 894.

ководця. Адже, він не наважився штурмувати Буду, Сандомеж, а пізніше так само й Львів.

Після відходу ординських військ Лев Данилович оцінив втрати: вбитих, померлих від ран і полонених – двадцять з половиною тисяч¹³⁶. У будь-якому разі така кількість за тодішніми мірками була дуже значною, бо підраховувалися тільки зрілі чоловіки, здатні носити зброю, за винятком рабів, жінок, дітей і старців.

Луцький князь Мстислав Данилович під Львовом перебував в ординському війську: “а [про] Мстислава розказали, що пішов з Телебугою на Львів”¹³⁷. Він мав для цього мотиви, бо в середині грудня на Сяні отримав від смертельно хворого князя Володимира Васильковича документ про передачу у спадщину за заповітом Володимирського князівства: “а се ти даю при царях [хані Тула-Бузі та його браті оглані Алкуї – Л. В.] і при його радниках”¹³⁸. На радіощах Мстислав одразу надіслав самовпевнене повідомлення старшому братові Левові (до речі, – ще одне підтвердження, що війська князів, як і ординські тумени, діяли самостійно на різних оперативних напрямках): “А якщо захочеш іти чого домагатися по смерті брата мого і свого – то ось тобі царі. Ось цар, а ось я. Мов зо мною чого ти захочеш”¹³⁹. Що за таких обставин міг відповісти Лев Данилович? Тула-Буга затвердив заповіт Володимира Васильковича, який помирав. Тепер він був впевнений, що Романовичі ворогуватимуть між собою, а сильнішому з них, Леву, буде не до підступів разом із Ногаєм. Оскільки Мстислав Данилович перетворювався з удільного князя на сюзерена Волині, у його інтересах було залишатися вірним слугою золотоординського правителя як надійного гаранта власних володінь на Західній Волині. Тому Лев “не казав на це слово анічого”¹⁴⁰. Мстислав же поспішив

¹³⁶ Ипатьевская летопись. Стб. 895.

¹³⁷ “а Мьстислава повѣдаша . вже пошелъ . с Телебоугою на Лвовъ”: Ипатьевская летопись. Стб. 900.

¹³⁸ “а се ти даю при цѣрихъ и при его радьцахъ”: Ипатьевская летопись. Стб. 898.

¹³⁹ “а чого . восхочешъ . чого искати по животѣ брата моего и своего . все же ти . цѣрве . а се цѣрь . а се азъ молви со мною . што восхочешъ”: Ипатьевская летопись. Стб. 898.

¹⁴⁰ “наре^ѣ . противоу томоу словоу ничегоже”: Ипатьевская летопись. Стб. 898.

розпоряджатися одержаними новими територіями, не діждавшись навіть смерті князя Володимира Васильковича і формального вступу заповіту у силу¹⁴¹.

Можливо, саме через це князь Лев Данилович разом із Ногаєм відступили із польських земель, а Тула-Буга з Мстиславом Даниловичем з'явилися під стінами Львова. Якби Тула-Буга взяв місто і стратив князя Лева Даниловича, волинський князь міг стати єдиним володарем усієї держави¹⁴². Але цього не трапилося. Отже, Тула-Бугі достатньо було ослаблення Лева Даниловича, конфронтації між братами й виведення Романовичів з-під зверхності Ногая. Він ще не визначився щодо польських князів та Угорщини.

Золотоординському правителю таки бракувало рішучості. Від Львова через Володимир і волинські землі Тула-Буга повернувся в Орду. Польський хроніст, який писав між 1289–1298 рр.¹⁴³, відзначив, що у Володимирі хан розділив набраний в Польщі ясир: “з 31 тисячі самих лише дівиць і юнаків тисячу повнолітніх нарахували”¹⁴⁴. Це означало, що Мстислав Данилович став основним відданим васалом Тула-Буги на галицько-волинських теренах.

Наступного року Телебуга не повторив походу на західні землі, а вирішив продовжити війну у Закавказзі. Ногай отримав наказ відіслати туди свої тумени. Син знаменитого еміра Бурундая (імовірно, це був саме він, оскільки самому еміру на той час було би вже майже 100 років) очолив це військо, але загинув 13 квітня 1290 р. у битві на р. Карасу поблизу Дербенту¹⁴⁵.

10 грудня 1288 р. помер володимирський князь Володимир Василькович¹⁴⁶. Незважаючи на заповіт, холмський князь Юрій Львович зайняв Берестя. Лев намагався таки “розділити” з молодшим братом володіння померлого, але Мстислав Данилович не мав наміру уступати навіть незначної волості. Він одразу ж доручив своєму

¹⁴¹ Ипатьевская летопись. Стб. 900.

¹⁴² Войтович Л. Мстислав Данилович... С. 31–47.

¹⁴³ Zeissberg H. *Ritter von. Die polnische Geschichtsschreibung des Mittelalters*. Leipzig, 1873. P. 77–78; David P. *Les sources de l'histoire de Pologne a l'epoque des Piasts (963–1386)*. Paris, 1934. P. 72–76.

¹⁴⁴ Kronika Dzierzwy. S. 85.

¹⁴⁵ Селезнев Ю. Элита... С. 65.

¹⁴⁶ Ипатьевская летопись. Стб. 918.

васалові, пороському князю Юрію привести ординців. І Лев змусив сина повернути назад¹⁴⁷. За інших обставин він так легко не відступив би. Боярин Семен Дядькович мав передати холмському князеві таке: “не згуби землі, брат мій післав закликати Татар”¹⁴⁸. Погроза Мстислава Даниловича була реальною. Отож, виконуючи наказ батька, Юрій Львович покинув Берестя.

Волинський літописець зауважив, що холмський князь “пограбував всі доми стрія свого і не залишилося каменя на камені у Бересті і в Кам’янці і в Більську”¹⁴⁹. Але таке твердження можна сприймати, радше, відображенням чергової “помсти” Левові Даниловичу та його синові зі сторони книжників, які раніше належали до кола Володимира Васильковича, а тепер перейшли до Мстислава Даниловича. Події відбувалися надто стрімко. Тому Юрій Львович реально не міг би цього зробити. Адже потрібно було негайно звільнити зайняті землі поки Мстислав Данилович не привів ординців, щоби не залишити йому приводу для розв’язування війни. Крім того, Юрій Львович сам претендував на ці території, оскільки вони були тісно пов’язані економічно з його землями. Тому він не мав потреби їх розорювати за будь-яких умов. Зрештою, археологічні дослідження у цих містах, зокрема Бересті, також не дають жодних підстав для подібних висновків.

Внаслідок цих подій уся Волинська земля, крім Холмського і Белзького князівств, опинилася у руках князя Мстислава Даниловича.

Центрально-Європейська карусель. Події розгорталися із наростаючою динамікою. Центрально-Європейська карусель набирала обертів. 9 вересня 1285 р. від туберкульозу померла королева Чехії Кунегунда Ростиславівна. Її другий чоловік і фактичний регент Чехії Завіша з Фалькенштейну щоб зберегти своє становище незабаром викрав з монастиря Ельжбету, сестру угорського короля Ласло Куна, одружився із нею у фортеці Будин над Дунаєм і проголосив себе князем Опавським (як зазначено, це князівство тримала

¹⁴⁷ Там же. Стб. 911–913, 928–930.

¹⁴⁸ “не погоуби землѣ . братьи мои послалѣ возводити Татаръ”: Ипатьевская летопись. Стб. 930.

¹⁴⁹ “пограбивъ всѣ домѣ стрѣи своего . и не встаса камень на камени в Берестѣ . и в Каменци и в Бѣльскѣи”: Ипатьевская летопись. Стб. 931.

Кунегунда Ростиславівна як васал короля Рудольфа I). При цьому він намагався зберегти вплив на Вацлава II. Але поки Завіша перебував із дружиною в Угорщині, його місце біля короля зайняли єпископ Тобіаш та опавський князь Мікулаш, бастард Пшемисла Оттокара II. Завіша з дружиною перебрався до замку Стоянів на моравському кордоні. У травні 1289 р. його дружина народила сина. Завіша вирішив запросити на хрестини свояка – угорського короля Ласло Куна і чеського короля Вацлава II. Опавський князь намовив свого сюзерена цим скористатися. Завішу виманили до Праги, звідки він мав повернутися разом із королем, але там був підступно схоплений. Князь Мікулаш став його возити до замків, які тримали Вітковичі, погрожуючи стратити у разі відмови здати фортеці. Спочатку Вітковичі здавали замки, хоча полонений Завіша кричав, щоб вони цього не робили. Вітек, брат Завіші, відмовився здати замок Глубока і князь Мікулаш стратив Завішу під його стінами 24 серпня 1290 р. Вітек, в свою чергу, стратив захопленого раніше єпископа Тобіаша. Йому вдалося відступити до польських земель і продовжити боротьбу Вітковичів, яка, однак, завершилася його загибеллю. 8-річного зведеного брата Завіші, Яна з Фалькенштейну, король Вацлав II віддав під опіку Тевтонського Ордену, де той з 1328 р. став комтуром ордену в Чехії і Моравії¹⁵⁰.

Лев Данилович після відходу Тула-Бути переживав конфронтацію із братами. Краківський князь Лешек Чарни помер 30 вересня 1288 р. Нащадків у нього не було. Дружина Агрипина, донька князя Мачви – колишнього галицького претендента Ростислава Михайловича, ще у 1272 р. на вічу в Серадзі публічно заявила, що чоловік не звертає на неї уваги і після семи років подружнього життя вона залишається дівчиною. А в 1275 р. Агрипина взагалі покинула його¹⁵¹. Смерть Лешка Чарного відкрила новий етап у боротьбі за краківський престіл. За нових умов князь Лев Данилович не міг

¹⁵⁰ Kubiková A. Rožmberkové kroniky – krátký a summovní výtah od Václava Březana. České Budějovice, 2005. 285 s.; Juřík P. Rožmberkové – První po českém králi. Praha, 2020. 200 s.

¹⁵¹ Nowacki B. Związki małżeńskie jednoczycieli państwa polskiego w drugiej połowie XIII w. na tle ich polityki prozjednoczeniowej. Rola polityczna margrabiów brandenburskich z młodszej linii askańskiej *Docendo Discimus. Studia historyczne ofiarowane Profesorowi Zbigniewowi Wielgoszowi*

уже сам претендувати на краківський престіл, але для нього було важливо, щоби в Кракові обов'язково сидів його союзник.

Головними претендентами виступили вроцлавський князь Генріх IV Пробус і плоцький князь Болеслав II. Перший був сильнішим і підійшов до Кракова. Тамтешній каштелян Сулка з Недзведзя здав йому Вавель, а міщани визнали своїм князем. Вважаючи боротьбу виграною, Генріх IV повернувся до Вроцлава, відпустивши дружини своїх союзників¹⁵². Але 26 лютого 1289 р. під Севержем на території Битомського князівства сілезьких князів несподівано розбили війська Болеслава II і його союзників, братів Лешка Чарного – куявського князя Казімежа і серадзкого князя Владислава Локетка. У цій битві загинув шпротавський князь Пшемисл, опольський князь Болеслав потрапив до полону, а леґніцький князь Генріх Тлусті врятувався втечею¹⁵³. Після цієї перемоги плоцького князя підтримав старший брат – черський князь Конрад II, незважаючи на давні протиріччя, а також литовці, оскільки Болеслав II був зятем великого князя литовського Тройдена. Союзники ввійшли до Кракова, але не змогли заволодіти Вавелем.

Відтак, до мазовецько-куявської коаліції приєднався і князь Лев Данилович. У липні 1289 р. він зі своїм військом уже стояв під

w siedemdziesiątą rocznicę urodzin / Pod red. K. Kaczmarka i J. Nikodema. Poznań, 2000. S. 164.

¹⁵² Zielonka Z. Henryk Prawy. Katowice, 1982. S. 167–168; Zientara B. Henryk IV Probus *Poczet królów i książąt polskich*. Warszawa, 1984. S. 209–210.

¹⁵³ Długosz J. Roczniki czyli kromiki sławnego królestwa Polskiego. Ks. 7. Warszawa, 1974. S. 326–328; Semkowicz A. Walka o monarchię 1288–1294, ustęp z dziejów piastowskich *Kwartalnik Historyczny*. T. 5. Lwów, 1891. S. 734–735; Sobaniec S. Zabiegi Henryka IV o Kraków i jego usiłowania odrodzenia królestwa *Księga pamiątkowa ku czci Profesora Oskara Haleckiego*. Warszawa, 1935. S. 243–245; Jurek T. Księstwo Głogowskie pod rządami synów Konrada I (1273–1290) *Śląski Kwartalnik Historyczny* “Sobótka”. T. 42. 1987, z. 3. 1987. S. 395–410; Idem. Henryk Probus i Henryk głogowski: stosunki wzajemne w latach 1273–1290 *Śląski Kwartalnik Historyczny* “Sobótka”. T. 42, z. 4. 1987. S. 555–570; Barciak A. Książę Przemek ścinawski i bitwa siewierska *Nihil superfluum esse. Prace z dziejów średniowiecza ofiarowane Profesor Jadwidze Krzyżaniakowej*. Poznań, 2000. S. 280–282; Sadowski T. Książęta opolscy i ich państwo. Wrocław, 2001. S. 87–88.

стінами Вавелю й намагався його штурмувати¹⁵⁴. Наприкінці липня 1289 р. його війська спустошили Вроцлавське князівство – домен нового краківського князя¹⁵⁵.

У першій половині серпня 1289 р. із військового табору поблизу Вавелю князь Лев Данилович вирушив до Опави на зустріч із чеським королем Вацлавом II. Там було підтверджено двосторонній союз¹⁵⁶. На цій зустрічі серед польських князів – противників Генріха IV Пробуса – були, зокрема, зять Лева Даниловича – битомський князь Казімеж Владиславович, а також ленченський і серадський князь Владислав Локетек¹⁵⁷. За згодою польського генеалога Д. Домбровського, в Опаві також домовлено підтримати претензії до краківського трону Владислава Локетка. І Лев Данилович уклав окрему угоду з молодшим братом свого старого суперника Лешка Чарного. Невдовзі її скріпили шлюбом Юрія Львовича зі сестрою Владислава Локетка (між вереснем 1289 р. і 23 червня 1291 р.¹⁵⁸). Така переорієнтація князя Лева Даниловича могла наступити під впливом відродженого союзу з чеським королем за умов, коли стало зрозуміло, що польська еліта та більшість П'ястів не підтримають молодшого мазовецького князя. Тим більше, що той через свою попередню діяльність навряд чи заслуговував довір'я князя Лева Даниловича.

Але привести Владислава Локетка на краківський престіл цього разу не вдалося. 24 серпня 1289 р. Генріх IV з легніцьким князем Генріхом Тлустим зуміли розбити союзників під стінами Вавелю¹⁵⁹. Владислав Локетек ледве втік із Кракова, а Лев Данилович відступив до Русі.

¹⁵⁴ Ипатьевская летопись. Стб. 935–936.

¹⁵⁵ Там же. Стб. 936; *Rocznik cystersów henrykowskich Monumenta Poloniae Historica*. Т. 3. S. 702.

¹⁵⁶ Ипатьевская летопись. Стб. 936; Hlavaček I. Nový zámek formulare To-biase z Bechyně *Československý časopis Historický*. R. 6, Z. 1958. 3. S. 560.

¹⁵⁷ Tęgowski J. Zabiegi księcia kujawskiego Władysława Łokietka o tron krakowski w latach 1288–1293 *Zapiski kujawsko-dobrzyńskie*. Т. 6: Historia. 1987. S. 48–49, 53–54.

¹⁵⁸ Dąbrowski D. Stosunki polityczne... S. 55; *Idem*. Rodowód Romanowiczów... S. 197–217.

¹⁵⁹ Tęgowski J. Zabiegi... S. 54–55.

Боротьба продовжувалася. У 1289–1290 рр. Лев Данилович зі союзними ординцями здійснив походи до сілезьких земель¹⁶⁰ аж до Ратибора¹⁶¹. Внаслідок цього союзник нового краківського князя Генріха IV угорський король Ласло Кун з острахом очікував чергового вторгнення монгольських орд до свої землі¹⁶². Попри проблемні відносини з папою, німецьким королем Рудольфом I Габсбургом, Левом Даниловичем та його польськими союзниками, Генріх IV Пробус тримався достатньо твердо. При цьому він опирався на допомогу німецьких князів, зокрема бранденбурзького маркграфа Отто V Довгого, свого часу чеського регента, з донькою якого, Матильдою, він одружився у 1288 р.¹⁶³

Але 23 червня 1290 р. Генріх IV Пробус несподівано помер. Австрійські хроністи повідомляють, що перед смертю він віддав королеві Русі землі і міста¹⁶⁴. Про це йдеться у контексті викладу заповіту бездітного Генріха Пробуса, який розділив свої володіння між родичами, повернувши навіть чеському королю Вацлаву II Клодзку землю¹⁶⁵. Повідомлення свідчить про добру обізнаність німецьких хроністів (інші деталі заповіту збігаються із переказом польських джерел) і може означати тільки одне: після сілезьких походів Лева Даниловича Генріх IV Пробус уклав із ним компромісний мир,

¹⁶⁰ Rocznik cysterów henrykowskich. P. 702.

¹⁶¹ Mika N. Racibórz w obliczu najazdów tatarskich i zagrożenia wałaskiego. Racibórz, 2002. S. 50–62.

¹⁶² Homza M. Sytuacja polityczna... S. 170–171.

¹⁶³ Nowacki B. Związki małżeńskie... S. 166.

¹⁶⁴ Ottokar Österreichische Reimchronik / Hrsg. J. Seemüller *Monumenta Germaniae Historica. Deutsche Chroniken*. T. 5, Bd. 1. Hannoverae, 1893. P. 284; Österreichische Chronik von den 95 Herrschaften / Hrsg. J. Seemüller *Monumenta Germaniae Historica. Deutsche Chroniken*. T. 6. Hannoverae et Lipsiae, 1909. P. 138; Ebendorfer T. Chronica Austriae / Hrsg. A. Lhotsky *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores rerum Germanicarum*. Nova series. T. 13. Berlin; Zürich, 1967. P. 210–211.

¹⁶⁵ Kodeks dyplomatyczny Wielkopolski. T. 2. Poznań, 1878. No 645; Nowacki B. Przemysł II książę wielkopolski, król Polski 1257–1296. Poznań, 1995. S. 123; Swieżawski A. Przemysł. Król Polski. Warszawa, 2006. S. 126–128; Hetzig A., Ruchniewicz M. Dzieje Ziemi Kłodzkiej. Hamburg; Wrocław, 2006. 568 s.

визнавши захоплення Люблінської землі, під час війни 1289–1290 рр.¹⁶⁶ Очевидно, що Лев Данилович у відповідь відмовився підтримувати інших претендентів, визнавши Генріха IV краківським князем. Такий компроміс був вигідний обом сторонам. Коли була захоплена Люблінська земля – не відомо. Але припущення нібито це мало статися після смерті Генріха IV, ближче до 1292 р.¹⁶⁷, не має надійного джерельного обґрунтування.

Смерть (можливе отруєння?) Генріха IV Пробуса викликала нову хвилю боротьби за краківський престіл. Тепер на нього претендували великопольський князь Пшемисл II та опольський князь Болеслав I. Жоден із них не влаштував Лева Даниловича. Йому найбільше підходив Владислав Локетек, свояк Юрія Львовича, який одразу ж утвердився у Сандомежському князівстві. Пшемисл II зайняв Краків¹⁶⁸. Але для нього важливішим було об'єднання великопольських і поморських земель. Наприкінці листопада 1290 р. він залишив головне польське місто, а до 20 квітня 1291 р. домовився із чеським королем Вацлавом II, уступивши йому Краків¹⁶⁹. Розв'язавши собі руки в Малопольщі, князь зосередився на завершенні підпорядкування Великопольщі, частина князів якої залишалася чеськими васалами.

Лев Данилович і надалі не міг активно втрутитися до боротьби за польську спадщину. Водночас почалася боротьба за угорський престіл: 10 червня 1290 р. короля Ласло Куна у його шатрі зарубали половецькі князі Арбоз, Туртуле і Кеменеше¹⁷⁰. Чи це була помста за антиполовецькі акти, прийняті королем під натиском баронів? Чи, можливо, замовлення барона Копаса Борші? Невідомо. Але оскільки Ласло Кун був найбільшим ворогом Лева Даниловича, то для нього доля угорського престолу була важливішою, ніж краківського. Папа хотів утвердити угорським королем племінника Ласло IV – неаполітанського принца з Анжуйської династії Карла

¹⁶⁶ *Rocznik krakowski Monumenta Poloniae Historica*. Т. 2. Р. 852.

¹⁶⁷ *Грушевський М.* Історія України-Руси. Т. 3. Львів, 1905. С. 97–98; *Łowmiański H.* Początki Polski. Т. 6/2. Warszawa, 1975. S. 847.

¹⁶⁸ *Nowakowski T.* Stosunki między Przemysłem II a Władysławem Łokietkiem w okresie walk o Kraków po śmierci Leszka Czarnego (1288–1291) *Roczniki Historyczne*. Т. 54. 1988. S. 159.

¹⁶⁹ *Kodeks dyplomatyczny Wielkopolski*. Nr 665.

¹⁷⁰ *Голубовський П.* Половцы в Венгрии. Киев, 1889. С. 23.

Мартела, який був сином Марії, доньки Стефана V і сестри Ласло IV Куна. Але 31 серпня 1290 р. німецький король Рудольф I Габсбург надав Угорщину як власний лен синові Альбрехту I, герцогу Австрії¹⁷¹. Натомість угорська знать підтримала племінника Бели IV – Ендре III, сина Стефана V. У червні 1291 р. війська нового короля Угорщини вторглися до Австрії. Їм на допомогу виступили дружини Лева Даниловича¹⁷², який залучив до походу й ординців¹⁷³. Ця війна завершилася 26 серпня 1291 р. миром у Хайнбурзі, за яким Альбрехт I визнав королем Угорщини Ендре III¹⁷⁴. Можна припускати, що новий король Угорщини Ендре III в обмін на допомогу визнав входження раніше втрачених закарпатських володінь до складу держави свого свояка Лева Даниловича. У тогочасній ситуації подібна підтримка була значно важливішою, ніж клаптик королівського домену в передгір'ях Карпат. На такий спосіб угорсько-галицька конфронтація, складена за часів Ласло IV Куна, знову мала змінитися угорсько-галицьким союзом.

Водночас Лев Данилович продовжував підтримувати Владислава Локєтка. Не випадково новий угорський король Ендре III у період від 19 серпня до 24 листопада 1290 р. одружився із племінницею Владислава Локєтка Фенною, донькою куявського князя Зємомисла¹⁷⁵. Але тепер Вацлав II як зверхник Краківського князівства і старший з-поміж польських володарів вирішив стати сюзереном й решти польських земель. У 1292 р. він, заручившись підтримкою сілезких князів, напав на Сандомержске князівство. Владислав Локєтек,

¹⁷¹ *Marchali H. Magyarország története az Árpádok korában 1038–1301. Budapest, 1896. 576–577 old.*

¹⁷² *Continuatio Vindobonensis Monumenta Germaniae Historica. Scriptores. T. 9. Hannoverae, 1851. P. 716; Грушевський М. Історія України-Руси. Т. 3. С. 98–100.*

¹⁷³ *Continuatio Florianensis Monumenta Germaniae Historica. Scriptores. T. 9. P. 749.*

¹⁷⁴ *Codex diplomaticus Hungarie ecclesiasticus ac civilis. Ed. G. Fejer. T. 11, V. 1. Buda, 1844. P. 180.*

¹⁷⁵ *Jasiński K. Polityka małżeńska Władysława Łokietka Genealogia. Rola związków rodzinnych i rodowych w życiu publicznym w Polsce średniowiecznej na tle porównawczym / Pod red. A. Radziwińskiego i J. Wroniszewskiego. Toruń, 1996. S. 19.*

втрапивши Сандомеж, намагався утриматися у Серадзі. Проте у серпні 1292 р. змушений був разом із братом скласти васальну присягу на вірність королю Вацлаву II¹⁷⁶. Поблизу Сандомежу Владиславові Локеткові допомагали ординські загоны¹⁷⁷. Заледве чи міг би Юрій Львович сам, без батька, організувати подібну акцію¹⁷⁸.

Але допомагаючи Владиславу Локетку, галицько-волинські князі відкрито самі до боротьби не втручалися. Це може свідчити про певні вагання. Ситуація поступово стала змінюватися. Лев Данилович почав схилитися до союзу зі своїм внучатим племінником – чеським королем Вацлавом II, васал якого – битомський князь Казімеж II був, як зазначалося, зятем Лева Даниловича. У 1293 р. до чеського короля прибули ординські послы. Вони, безперечно, перейжджали через володіння Лева Даниловича. Спроба Вацлава II повністю підпорядкувати собі всіх польських князів наštовхнула на опір, найперше, Пшемисла II. Він об'єднав великопольські та поморські землі, опирався на союз із Бранденбургом. Ще на початку 1293 р. Пшемисл II почав переговори з Владиславом Локетком¹⁷⁹. Протистояння знову посилювалося. А 26 червня 1295 р. у Гнезно за згодою папи Пшемисла II коронували як короля Польщі, відновивши зліквідоване зусиллями Імперії в XI ст. Польське королівство¹⁸⁰. Однак його тріумф був коротким. 2 лютого 1296 р. Пшемисла II підступно вбив бранденбурзький агент. Відтак, чеський король почав опановувати Великопольщу.

У 1297 р. в Празі Вацлава II нарешті короновано чеською королівською короною. Довголітній опір старого німецького короля Рудольфа I Габсбурга було подолано. На коронаційні урочистості прибуло і посольство з Галицько-Волинської держави¹⁸¹. До того часу

¹⁷⁶ Baszkiewicz J. Powstanie zjednoczonego państwa polskiego na przełomie XIII i XIV wieku. Warszawa, 1954. S. 208.

¹⁷⁷ Rocznik krakowski. P. 852; Joannis Dlugossii Annales seu cronicae inciliti Regni Poloniae. Ks. 7–8. Varsaviae, 1975. S. 277.

¹⁷⁸ Dąbrowski D. Stosunki polityczne... S. 67.

¹⁷⁹ Swieżawski A. Przemysł. S. 149–150.

¹⁸⁰ Rocznik kapituły poznańskiej *Monumenta Poloniae Historica*. Seria Nova. T. 6, cz. 2. Warszawa, 1962. P. 52.

¹⁸¹ Petra Žitavského kronika zbraslavská / Ed. J. Emler *Fontes rerum Bohemicarum*. T. 4. Praha, 1884. P. 70.

Лев Данилович з допомогою Ногая повернув усю Волинь, а також отримав Київську і Переяславську землі. Але нові протистояння у Золотій Орді змусили його забезпечити себе надійним компромісом на Заході. У 1299 р. в Брно знову особисто зустрілися Лева Данилович із Вацлавом II. Це зафіксував чеський хроніст Інджіх з Хеймбурга¹⁸². Зустріч і переговори у Брно, на думку Б. Влодарского, відбулися у період від початку березня до половини травня 1299 р.¹⁸³ (але не пізніше, як на початку липня, за уточненням Д. Домбровского¹⁸⁴). Її, ймовірно, ініціював чеський король, який, готуючись до коронації польською короною, хотів вирішити усі проблеми з впливовим східним сусідом. Князь Лев Данилович, у свою чергу, готувався до участі в ординській усьобиці і був налаштований погодитися в обмін на дієвий союз на коронацію Вацлава II як короля Польщі. Можливо, саме тоді сформувалася ідея коронації Юрія Львовича за умови, коли б мало дійти до повного розриву із Золотою Ордою і відділення Ногая¹⁸⁵.

Ці перемовини, напевно, передбачали й компроміс стосовно Владислава Локетка. У 1296 р. він зважився на продовження боротьби за королівську корону, очевидно, все ж відчувачи підтримку руської рідні. Тоді ж, у період між 1296–1299 рр., укладений ще один династичний шлюб, який укріплював союз Лева Даниловича та Юрія Львовича з киявськими князями*. Анастасію Львівну видали за молодшого брата Владислава Локетка – добжинського князя

¹⁸² Annales Heinrici Heimburgenci *Fontes rerum Bohemicarum*. Т. 3. Praha, 1882. Р. 320–321.

¹⁸³ Włodarski B. Stanowisko Rusi halicko-wołyńskiej wobec akcji zjednoczeniowej Władysława Łokietka i jego powiązanie z utratą Pomorza Gdańskiego *Zapiski Historyczne*. Т. 27, з. 3. 1962. S. 339.

¹⁸⁴ Dąbrowski D. Stosunki polityczne... S. 68.

¹⁸⁵ У 1297 р. Ногай почав карбувати власні монети з написом “Хан правосудний Ногай”: Хейвуд К. Некоторые проблемы нумизматического доказательства правления хана Ногая и Джеки *Источниковедение Улуса Джучи (Золотой Орды). От Калки до Астрахани (1223–1556)*. Казань, 2001. С. 129–146.

* Навіть коли прийняти гіпотезу Д. Домбровского, за якою Анастасія була донькою князя Мстислава Даниловича.

Земовіта¹⁸⁶. Уже незабаром, 23 серпня 1299 р., у Кленце поблизу Нового Міста над р. Вартою Владислав Локеток підписав зобов'язання скласти васальну присягу Вацлаву II¹⁸⁷. Цікаво, що дослідник діяльності Владислава Локетка Едмунд Длугопольські припускав ніби під час вимушеної еміграції у 1299 р. польський князь виїхав спершу через Мазовію до Лева Даниловича і лише після цього через Угорщину мав добратися до Риму¹⁸⁸.

У серпні 1300 р. в Гнезно Вацлава II короновано як короля Польщі¹⁸⁹. І тут ще однією загадкою залишається похід руського війська до Сандомежської землі влітку 1300 р. Він завершився здобуттям Нового Корчина, а також реально підтримав Владислава Локетка, який, повернувшись із еміграції з Риму, продовжив боротьбу за польський престіл. Похід відбувся саме під час наступу Вацлава II¹⁹⁰. Але акурат у цей же час тумани хана Токти вже прямували з Київської землі до Чорноморського улусу Ногая, на допомогу якому виступили дружини Лева Даниловича. Навряд чи цей похід був самостійною ініціативою Юрія Львовича. Лише після розгрому і загибелі Ногая у вересні 1300 р. Лев Данилович прийняв рішення піти до монастиря, залишивши престіл синові Юрію Львовичу, своєму Владиславу Локетку, що надалі привело до зміни руської політики¹⁹¹. Можливо, зазначеним походом Лев Данилович мав намір відволікти увагу хана Тохти, демонструючи свою заангажованість до польських справ.

¹⁸⁶ Balzer O. *Genealogia Piastów*. Kraków, 1895. S. 345–347; Włodarski B. *Stanowisko Rusi...* S. 341; *Idem*. *Polska i Rus' 1194–1340*. Warszawa, 1966. S. 227; Jasiński K. Rola Siemowita księcia dobrzyńskiego w stosunkach polsko-krzyżackich w 1308/1309 r. *Zapiski Kujawsko-Dobrzyńskie. Seria A. T. 1*. 1978. S. 167; *Idem*. *Księżna dobrzyńska Anastasza i jej regencja Ojczyzna bliższa i dalsza*. Kraków, 1993. S. 425–433; *Idem*. *Polityka małżeńska...* S. 19.

¹⁸⁷ Długopolski E. *Władysław Łokietek na tle swoich czasów*. Kraków, 2009. S. 54.

¹⁸⁸ *Ibidem*. S. 61.

¹⁸⁹ Antonin R. *Zahraniční politika krále Václava II v letech 1283–1300*. Praha, 2009. S. 247.

¹⁹⁰ *Rocznik Traski*. P. 853; Joannis Długossii *Annales seu cronicae incilliti Regni Poloniae*. Ks. 7–8. P. 14.

¹⁹¹ Dąbrowski D. *Stosunki polityczne...* S. 56–57.

Результати співпраці з Ногаєм. Ногай не мав наміру довго терпіти правління Тула-Буги. Невдачі в азербайджанській війні у 1290 р. пришвидшили змову царевичів, яку організував син Менгу-Тимура – Токта. Цей оглан командував туменом і не мав великих перспектив. Побоюючись старшого брата Алкуя, який підтримував Тула-Бугу, він сховався від ханського гніву у Йілікчі, внука Беркечара, і попросив допомоги від Ногая. Той вирішив підтримати Токту у 1291 р. Хитрістю виманивши на курултай Тула-Бугу і його соратників, він прикинувся смертельно хворим і запросив огланів у свою ставку, де наказав схопити їх. Токта стратив не тільки Тула-Бугу, а й огланів Кунчека, Алкуя, Тогрила, інших братів. Але, злякавшись власного злочину, далі відступив до свого улусу за Волгою. Очолити Золоту Орду він погодився тільки після того, як переконався, що решта огланів готові визнати його верховенство¹⁹². Посадивши на престіл нового зверхника, Ногай повністю відновив своє панування у причорноморських степах і на Правобережжі. Зрозуміло, що від таких змін виграв і Лев Данилович як його спільник. Тепер він отримав реальну можливість повністю відновити своє панування на Волині. На жаль, Галицько-Волинський літопис уривається ще перед початком цих подій, а інші літописи подробиць про них не зберегли.

Можна тільки припускати, що обійшлося без війни. Коли помер Мстислав Данилович – докладно не відомо. Сталося це після 1292 р.¹⁹³ Але до смерті Лева Даниловича, бо Юрій Львович без будь-яких проблем прийняв королівський титул й успадкував об'єднану державу. “*Rex Rusiae dux Ladimerie*” у титулі короля не означає, що Волинь була прилучена пізніше, як припускав Д. Домбровські¹⁹⁴, а, радше, відображає унійний характер тогочасної Галицько-Волинської держави¹⁹⁵. Єдиний син Мстислава – Данило помер до

¹⁹² Войтович Л. Нащадки Чингіз-хана. С.120.

¹⁹³ Його ж. Княжа доба... С. 502.

¹⁹⁴ Dąbrowski D. Rodowód Romanowiczów... S. 178.

¹⁹⁵ Тенговський Я. Обставини вступу князя Болеслава-Юрія Тройденовича на галицько-волинський престол (Невідомі руські документи з XIV століття) *Записки товариства імені Шевченка (далі – Записки НТШ)*. Т. 260, кн. 1. Львів, 2010. С. 45–56.

1288 р.¹⁹⁶ Гіпотеза про існування молодшого сина Мстислава Даниловича чи його внука – Володимира, очевидно, помилкова¹⁹⁷. Отже, можна стверджувати, що в період від 1292 р. до 1300 р. Леву Даниловичу вдалося об'єднати під своєю безпосередньою владою усі галицько-волинські землі, відновивши *Руське королівство* з ново-приєднаними закарпатськими володіннями та Люблінською землею.

Тісні стосунки із Ногаєм дали Леву Даниловичу десь наприкінці XIII ст. змогу включити до своїх володінь також Київську землю (можливо, з васальними князями в Овручі – нащадками Володимира Рюриковича). У “Книзі знань” (відома за трьома манускриптами і датована біля 1350 р.), де описані подорожі кастильського монаха-францисканця, після Польщі вказане “королівство Лева”, до складу якого, як зазначено, належав Київ, а його знамено – зелене полотнище з червоним хрестом¹⁹⁸. Джерело це достатньо надійне й узгоджується із загальною інформацією. Пік могутності Ногайя припадає на період 1292–1298 рр. Саме тоді як винагороду за вірність він міг без проблем допомогти Леву Даниловичу опанувати Київщиною та Переяславщиною.

На ці території Романовичі звертали увагу раніше. Крім Болохівської землі, від часів князя Романа Мстиславовича вони намагалися контролювати і Поросся. Уцілілі там дрібні князі зі смоленських Мономаховичів не мали іншого виходу, як орієнтуватися на впливових волинських родичів. Пороський князь Юрій у 1289 р. згаданий васалом волинського князя Мстислава Даниловича¹⁹⁹. Очевидно,

¹⁹⁶ Dąbrowski D. Rodowód Romanowiczów... S. 232.

¹⁹⁷ Войтович Л. Удільні князівства... С. 84.

¹⁹⁸ Климкевич Р. Львів і Україна в найдавнішому геральдичному творі *Хроніка-2000*. Вип. 35–36. Київ, 2000. С. 106; Гречило А. Територіальні символи Галицько-Волинської держави (XIII – поч. XIV ст.) *Король Данило Романович і його місце в українській історії*. Львів, 2003. С. 133; Книш Я. Львівське королівство *Поступ (Львів)*. 2003. № 129. Докладніше проблему висвітлено в доповіді Ярослава Книша “Держава Романовичів за короля Юрія і утворення Галицької митрополії” на Міжнародній конференції, присвяченій 750-річчю коронації короля Данила і 700-річчю створення Галицької митрополії (Львів, 8–9 листопада 2003 р.), матеріали якої не були повністю опубліковані.

¹⁹⁹ Ипатьевская летопись. Стб. 993–994.

що волинський князь володів Болохівською й іншими землями поблизу Києва. Але замахнутися на історичну столицю Русі без дозволу золотоординського хана він не міг. Тільки опанувавши Волинь та отримавши згоду Токти, яку забезпечив Ногай, Лев Данилович відовив давній батьківський успіх щодо самого Києва. Тобто, це теж сталося після 1292, але до 1298 р.

Крім Київщини, Лев Данилович приєднав, виглядає, так само й Переяславську землю. У церковних Пом'яниках згадується переяславський князь Іван Дмитрович із сіверської династії, який, мабуть, отримав це князівство в 1300 р. під час війни Токти з Ногаєм, союзником якого залишався Лев Данилович. Наступний переяславський князь Олег загинув у битві на р. Ірпінь близько 1323 р. як васал або союзник київського князя Станіслава. Отож, і Переяслав, і Київ у 1292/1298–1300 рр., можливо, входили до складу держави князя Лева Даниловича. Самостійно дрібні Ольговичі у Києві з'явитися не могли ніяк, у Переяславі – так само. Адже у середині XIII ст. зазначену землю контролювали тільки ординці. Ольговичів на місцеві престולי посадив Токта, виступаючи проти Ногая та Лева Даниловича у 1300 р.²⁰⁰

Останнє випробування. Подібно до свого невдалого попередника, Токта теж не захотів бути маріонеткою Ногая. Отож, дійшло до уособиці. Безпосереднім приводом до неї стала звичайна родинна суперечка. Тесть Токти – емір Солджидай-гурген посватав свого сина Яйлага за доньку Ногая. Кабак була мусульманкою, а Яйлаг і його родина дотримувалися ойратської віри. Довідавшись, що родичі хана ігнорують його доньку, Ногай зажадав видачі Солджидай-гургена. Але йому відмовили. Військові дії розпочалися пізно восени 1298 р. Перша фаза війни була повністю за Ногаєм²⁰¹. Хан Токта зазнав поразки і був змушений взяти паузу для повнішого зосередження усіх сил.

У 1300 р. Токта зібрав велике військо, залучивши дружини руських князів²⁰². Переїшовши через Дніпро, він відновив Київське та

²⁰⁰ Войтович Л. Удільні князівства Рюриковичів і Гедиміновичів у XII–XVI ст. Львів, 1996. С. 158–159.

²⁰¹ Його ж. Нащадки Чингіз-хана. С. 121.

²⁰² Шабульдо Ф. Земли Юго-Западной Руси в составе Великого Княжества Литовского. Киев, 1987. С. 15–16.

Переяславське князівства. Київ отримала путивльська династія в особі князя Володимира-Івана Івановича²⁰³. Дрібні Ольговичі, які володіли незначними територіями у значно роздробленій Чернігівщині, за жодних умов самотійно не змогли би опанувати Київ. Місто, попри все, зберігало пам'ять про статус давньої столиці Русі і продовжувало бути значним економічним центром на перехресті важливих міжнародних шляхів²⁰⁴. Без ярлика золотоординського правителя жоден представник путивльської династії не зміг би тут княжити.

Військо Токти джерела оцінюють на 60 туменів. Але це неймовірне число. Із правителем Золотої Орди йшли також дружини руських князів. Руські воїни були й у складі військ Ногая. Він міг залучити тільки сили зі земель Лева Даниловича. Вирішальна битва відбулася 15 вересня 1300 р. в місцевості Куканлик у долішній течії Південного Бугу або Дністра²⁰⁵. За версією Філіпа Бруна, це – один з одеських лиманів відомий як Куяльник²⁰⁶. На морській карті венеційця Андреа Біанко 1436 р. між долішньою течією Дністра і його лівою притокою Кучурганом був напис *zizera ya de nogay*. На новому виданні карти ця назва передана як *nogai*²⁰⁷. Новіші дослідження локалізацію Куканлика подають у Буджаку на річці Когильник²⁰⁸. Токта своєю чисельністю розгромив сили Ногая. Його сини із тисячею вершників втекли у напрямку Галича. А Ногай із 17 вершниками перехопили у степу руські дружинники. Один із них смертельно поранив улусбека²⁰⁹.

Виглядає так, що після загибелі Ногая Лев Данилович побою-

²⁰³ Войтович Л. Київські князі з путивльської династії *Київ*. 1991. № 8. С. 149–150; *Його ж*. Удільні князівства... С. 159.

²⁰⁴ Ивакин Г. Киев в XIII–XV веках. Киев, 1982. 104 с.; *Його ж*. Київ у другій половині XIII ст. *Старожитності Русі-України*. Київ, 1994. С. 237–242.

²⁰⁵ Войтович Л. Нащадки Чингіз-хана. С. 121, 191.

²⁰⁶ Брун Ф. Черноморье. Сборник исследований по исторической географии Южной России. Ч. 2 *Записки Новороссийского университета*. Т. 30. Одесса, 1880. С. 353.

²⁰⁷ Димитров Б. България в средновековна картография XIV–XVII век. София, 1984. № 17.

²⁰⁸ Spinei V. Moldova in secolele XI–XIV. Chisinau, 1994. P. 171; Егоров В. Историческая география Золотой Орды. Москва, 1985. С. 201.

²⁰⁹ Войтович Л. Нащадки Чингіз-хана. С. 191.

вався за наслідки цієї поразки для своєї держави. Він намагався попередити можливе вторгнення сил Токти до своїх земель. Довголітня традиція зберегла відомості про його відхід до монастиря святого Онуфрія у Лаврові на тодішньому угорському кордоні. Це могло відбутися лише після 15 вересня 1300 р., коли загинув його довголітній соратник Ногай. Адже змусити таку особистість як Лев Данилович відмовитися від активної діяльності могли тільки дуже істотні причини політичного характеру. Тоді, ранньої осені 1300 р., ніхто не міг навіть припускати, що Токта відразу ж зав'яже у боротьбі за Азербайджан, а його брат Сарай-Бука не справиться з нащадками Ногая і невдовзі зложить голову у причорноморських степах, де утримається внук Ногая Кара-Кісек²¹⁰.

Корона Юрія Львовича. Обставини, які дали змогу Юрієві Львовичу коронуватися королівською короною, залишаються дискусійними. І це найбільша загадка початку XIV століття. Коронація однозначно декларувала звільнення від монгольської залежності. Що більше, після коронації Юрій Львович домігся у 1302 р. заснування окремої Галицької митрополії²¹¹, куди ввійшли Галицька, Володимирська, Перемишльська, Луцька, Туровська і Холмська єпархії, тобто земель, що перебували у складі держави короля Юрія Львовича, а також Білгородська єпархія (Аспрокастрон), що охо-

²¹⁰ Павлов П. Татарите на Ногай, България и Византие (около 1270–1302 г.) *Българите в Северното Причерноморие*. Т. 4. Велико Търново, 1995. С. 121–130; Atwood Ch. P. *Encyclopedia of Mongolia and the Mongol Empire*. New York, 2004. P. 73, 206; Vásáry I. *Cumans and Tatars. Oriental Military in the Pre-Ottoman Balkans, 1186–1365*. Cambridge, 2005. P. 86–98; Jakson P. *Mongolowie i Zachód*. Warszawa, 2007. S. 248–253; Martin J. *Medieval Russia: 980–1584*. Cambridge, 2008. P. 190; Di Cosmo N., Frank A. J., Golden P. B. *The Cambridge History of Inner Asia: The Chhinggisid Age*. Cambridge, 2009. P. 78.

²¹¹ Голубинский Е. *История Русской Церкви*. Т. 4. Москва, 1998. С. 7–10; Грушевський М. *Історія України-Руси*. Т. 3. С. 112–113; Назаренко А. *Русская церковь в X – первой трети XV в. Православная энциклопедия. Русская православная церковь*. Москва, 2000. С. 51; Паславський І. Заснування Галицької митрополії 1303 року: причини та наслідки *Доба короля Данила в науці, мистецтві, літературі*. Львів, 2008. С. 203–227; Скочиляс І. Галицька (Львівська) єпархія XII–XVIII ст. Львів, 2010. С. 195–204.

плювала історичні землі Галицького Пониззя, які безпосередньо перед тим належали Ногаю²¹². Це означало взагалі повний розрив із підпорядкуванням Золотій Орді, бо київський митрополит Максим (1283–1305) якраз тоді, у 1299 р., перебрався до Володимира на Клязьмі, тобто знаходився під повним контролем ординців²¹³. Але боротьба в Причорномор'ї ще тривала і загроза вторгнення Токти залишалася реальною. При цьому візантійський василевс Андронік II Палеолог та патріарх Атанасій I також відчували цю загрозу, але пішли на розділення митрополії, чого незмінно марно домогалися окремі руські правителі ще від середини XII ст.

Безперечно, на рішення Юрія Львовича коронуватися дідівською короною вплинула позиція Вацлава II, тепер уже короля Чехії та Польщі, який був за всіма правилами коронований у Празі та Гнезно²¹⁴. У 1303 р. він закріпив свої позиції на польському престолі, одружившись вдруге з Ріксою (1288–1335), донькою короля Пшемисла II. Крім того, у Вацлава II несподівано з'явилися значні матеріальні ресурси. У 1298 р. на Кутній Горі були знайдені значні поклади срібла, які давали щорічно до 20 т цінного металу. Король прийняв відразу ж спеціальний *гірничий кодекс* (*jus regale montanorum*), яким передбачалася *урбура* (фіксована королівська частка корисних копалин). Далі король заборонив вивіз срібла за межі Чеського королівства в іншому вигляді, окрім монет. Від 1300 р. почали карбуватися монети *празькі гроші* вагою 3,78 г срібла 933 проби, які упродовж наступних 250 років стали основною монетою у Центрально-Східній Європі, правда, поступово зменшуючи і вагу і пробу. Але за часів Вацлава II це була масова високоякісна монета, яка стала основним платіжним засобом й на теренах Руського королівства²¹⁵.

14 січня 1301 р. помер король Угорщини Ендре III – останній з

²¹² Скориця І. Галицька (Львівська) єпархія... С. 201–203.

²¹³ Макарий, митрополит. История русской церкви. Т. 4. Санкт-Петербург, 1866. С. 365–367; Русская Историческая Библиотека. Т. 6. Санкт-Петербург, 1880. Стб. 139–142.

²¹⁴ Robert A. Hnězdenská korunovace krále Václava II *Časopis Matice moravski*. Roč. 123. 2004. S. 337–365.

²¹⁵ Vaniček V. Velké dějiny zemi Koruny české III. 1250–1310. Praha, 2002. 760 s.; Žemlička J. Přemysl Otakar II: král na rozhraní věků. Praha, 2011.

династії Арпадів²¹⁶. Ще з літа 1300 р. він воював у Далмації з іншим претендентом – неаполітанським принцом Карлом Робертом, внуком угорського короля Бели IV по материнській лінії, батько якого, Карл Мартел, носив титул угорського короля. Вацлав II негайно висунув претендентом свого сина Вацлава III і коронував його за усіма правилами в Секешфегерварі 27 серпня 1301 р. як угорського короля Ласло V²¹⁷. До його титулу входив також складник короля *Галиції і Лодомерії* (Володимирії)²¹⁸.

Одним із легітимних спадкоємців Арпадів був також король Русі і князь володимирський Юрій Львович (1301–1315)²¹⁹ – син королівни Констанції і внук короля Бели IV. Але король Юрій не взяв участі у боротьбі за Угорську спадщину. Спроби дослідників пояснити таку

721 s.; *Idem*. Do tři korun: Posledni rozmavh Přemyslovců (1278–1301). Praha. 2017. S. 48–82.

²¹⁶ Szűcs J. Az utolsó Árpádok; Zsoldos A. Törvényes uralkodó, vagy szerencsés kalandor. Az Árpád-ház kihalása, 1301 *Historia*. Vol. 23. Nr. 1. 2000. 9–11 old; *Idem*. III. András Szovák Kornél, Szentpéteri József Szakács Margit. Szent István és III. András. Budapest, 2003. 119–227 old.

²¹⁷ Hádek C. Konec Přemyslovců v Čechách. Praha, 2006. S. 96–102; Maráz K. Václav III (1289–306): poslední Přemyslovec na českém trůně. České Budějovice, 2007. 160 s.

²¹⁸ “*Dei gracia Hungariae, Dalmacie, Croacie, Rame, Seruie, Galocie, Lodomerie, Cumanie, Bulgarieque Rex...*” (*Mroziewicz K. Same Kings. Different Narratives: illustrated Catalogues of Rulers of Poland, Bohemia and Hungary in the Sixteenth and Seventeenth Centuries Zeltschrift für Ostmitteleuropa-Forschung*. Vol. 69(1). 2020. S. 27–67.

²¹⁹ Исаевич Я. Галицко-волинское княжество в конце XIII – начале XIV в. Древнейшие государства на территории СССР. Материалы и исследования, 1987 г. Москва, 1989. С. 71–77; Войтович Л. Юрій Львович і його політика Галичина і Волинь в добу середньовіччя. До 800-річчя з дня народження Данила Галицького. Історичні та культурологічні студії Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Вип. 3. Львів, 2001. С. 70–78; Його ж. Юрій Львович і його політика Галицько-волинські етюди. Біла Церква, 2011. С. 319–325; Паршин И. Король Юрий Львович на страницах западноевропейских хроник Русин. № 4(20). Кишинев, 2012. С. 73–85.

пасивність наштовхнулися на цілковиту відсутність джерел. Напевно єдиним прийнятним поясненням виступала монгольська загроза, яка зі сходу продовжувала висіти над Руським королівством і зобов'язувала короля Юрія бути готовим до можливого ординського вторгнення.

Однак політичні реалії, що їх демонстрував своєю активністю Вацлав II, змушували Юрія Львовича шукати можливості балансу, вимагаючи кардинальної зміни зовнішньої політики. Ще в 1287 р. він одружився вдруге з Євфимією, донькою куявського князя Казімежа Конрадовича, сестрою Владислава Локетка²²⁰. На межі XIII–XIV ст. зближення обох свояків стало одним із головних напрямів їх зовнішньої політики. В інтересах брата дружини Владислава Локетка у 1300 р. Юрій Львович здійснив похід аж під Краків²²¹. Десь тоді була видана за добжинського князя Земовіта сестра Юрія – Анастасія²²². Близько 1301 р. видана за сохачевського і черського князя Тройдена Болеславовича донька Юрія – Марія²²³. Їх син Болеслав-Юрій пізніше успадкував престіл Руського королівства у 1323 р.

Чеський король Вацлав II отримав впевнену перемогу над Владиславом Локетком і домогся свого визнання сюзереном Польщі. Владислав Локетек втік до Руського королівства²²⁴. У 1302 р. Юрій Львович надав йому допомогу і польський князь пробував відвоювати Сандоमेжську землю²²⁵. У результаті сам король Юрій Львович мав втратити Люблінську землю. У тому ж 1302 р. раптовим ударом краківські та сандомежські дружини Вацлава II зайняли Люблінську землю, приєднану зусиллями князя Лева Даниловича, а воєвода Петро Галько (Галка) з залогою залишив Люблін²²⁶. Але боротьба про-

²²⁰ Baumgarten N. *Généalogies et mariages occidentaux des Rurikides Russes du X-e au XIII-e siècle*. Roma, 1927. P. 47, 50.

²²¹ Rocznik Traski. P. 853.

²²² Balzer O. *Genealogia Piastów*. S. 345–347.

²²³ Ibidem. S. 453; *Annales Posnanienses I Monumenta Poloniae Historica*. T. 5. Lwów, 1888. P. 880–881.

²²⁴ Włodarski B. *Stanowisko Rusi...* S. 342–343.

²²⁵ Rocznik Małopolski *Monumenta Poloniae Historica*. T. 3. P. 186; *Annales Polonorum / Ed. R. Röpel Monumenta Germaniae Historica. Scriptores*. T. 19. Hannoverae, 1925. P. 654.

²²⁶ Rocznik Traski. P. 853; Rocznik Sędziwoja *Monumenta Poloniae Historica*. T. 2. P. 879; Rocznik Małopolski. P. 188–189; *Annales Polonorum*. P. 655.

довжувалася. Проти Вацлава III (Ласло V) виступили потужні клани угорських баронів й у 1303 р. Вацлав II мусив забрати сина до Праги, зрозуміло, що разом із угорською короною. Король Юрій Львович і далі продовжував допомагати своякові, внаслідок чого Владислав Локетек у 1304–1305 рр. повернув Сандомежську землю, а в 1306 р. здобув Краків²²⁷. Напевно, за цю допомогу заслужив король Юрій похвалу польського хроніста Яна Длугоша, загалом неприхильного до володарів Руського королівства, який писав, що він був “муж мудрий і добрий, до духовенства щедрий, під правлінням якого Русь славилася досягненнями миру і достатку”²²⁸.

У цій ситуації, не маючи змоги безпосередньо брати участь у боротьбі за угорський престіл, король Юрій Львович не міг допустити об’єднання трьох королівств (Чехії, Польщі й Угорщини) під династією Пшемислідів. Вірогідно, наслідком стала коаліція із неаполітанським принцом Карлом Робертом. У 1988 р. відомий угорський історик Дюла Кріштов висунув гіпотезу, що першою дружиною угорського короля Карла Роберта була галицька князівна. Він виходив від грамоти Карла Роберта магістрові Стефанові від 7 лютого 1326 р., де король, пригадуючи угорсько-чеське суперництво з початку XIV ст., писав про свій похід на Русь за першою дружиною (“in rutheniam, quo cum quibusdam baronibus regni nostri fidelibus pro adducenda prima consorte nostra accesserimus”)²²⁹. Автентичність самого документу не викликала підозр. Підтвердження факту одруження короля із галицькою князівною угорський історик віднайшов і в іншому джерелі, відомому під умовною назвою “Anonymi Descriptio Europae Orientalis”, яке датується першою половиною 1308 р. Там є фрагмент про могутнього володаря на ім’я Лев, доньку якого взяв за дружину угорський король Карл (“Loco imperatoris habet unum ducem permaximum vivorum, qui vocatur dux Leo, filiam huius Leonis duxit nunc in uxorem rex Ungarie Karulus”)²³⁰. Сам шлюб

²²⁷ Kronika Neplachova / Ed. J. Emler *Fontes rerum Bohemicarum*. T. 3. Praha, 1882. P. 478.

²²⁸ Dlugosz J. *Opera omnia* / Ed. A. Przezdziecki. T. 12. Cracoviae, 1876. P. 39.

²²⁹ Kristó Gy. Károly Robert első felesége *Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta Historica*. T. 86. 1983. 27–30 old. (Документ: Угорський державний архів у Будапешті. DF 265464).

²³⁰ Anonymi Descriptio Europae Orientalis / Ed. O. Górka. Cracoviae, 1916. S. 40.

Д. Кріштов спершу датував 1307–1308 рр., а потім переніс дату на 1306 р.²³¹ Виходячи з того, що перший відомий документ угорської королеви Марії датується 23 червня 1306 р.²³², Д. Кріштов допускав можливість шлюбу навіть у 1304 р.²³³

На вразливі сторони цієї гіпотези звернув увагу С. Срока. На його думку, королева Марія за віком не могла бути ні донькою Лева Даниловича ні донькою його внука Лева Юрійовича. Із останнім неможливо не погодитися. Заперечуючи гіпотезу Д. Кріштова, С. Срока висунув свою власну. Він вважав, що в “*Anonymi Descriptio Europae Orientalis*” – автентичність пам’ятки та відповідного її перекладу не викликала застережень – помилково написано “*filiam*” замість “*neptem*”, тобто “донька” замість “внучка”, а Карл Роберт був одружений із Марією, донькою битомського князя Казімежа²³⁴. Польський історик засновувався на дослідженнях Казімежа Ясінського²³⁵ та Даріуша Домбровського²³⁶. Обидва вони виходили із засади, що шлюб доньки незначного битомського князя, який 10 січня 1289 р. склав у Празі васальну присягу Вацлаву II, супернику Карла Роберта в боротьбі за угорську корону, мав би сенс тільки тоді, коли б вона була правнучкою Бели IV, спорідненою ще з Романовичами²³⁷. Відстоюючи свою гіпотезу, С. Срока як аргумент висловив нову гіпотезу, що Марія могла виховуватися при дворі свого дядька – короля Юрія Львовича, куди за нею, як випливало з тексту грамоти, й міг відбути Карл Роберт. У ході полеміки польський

²³¹ Kristó Gy. Aba Sámuel és Károly Robert szaládi kopcsolatairól *Acta Universitatis Szegediensis de Attila Jozsef nominatae. Acta Historica*. T. 96. 1992. 25–30 old.

²³² A zichy és vassenkeoi grof Zichy-család idosb aganak okmánytára *Codex diplomaticus domus seniuris comitum Zichy de Zichy et Vassenkeu*. T. 1. Pesten, 1871. № 126.

²³³ Kristó Gy., Makk F. Károly Róbert emlékezete. Budapest, 1988. 67 old.

²³⁴ Sroka S. Wokół mariażu Karola Roberta z Piastówną słaską Marią *Biuletyn Polskiego Towarzystwa Heraldycznego*. Nr 11. 1994. S. 1–5.

²³⁵ Jasiński K. Rodowód Piastów śląskich. T. 3. Wrocław, 1977. S. 35–38.

²³⁶ Домбровський Д. Матримоніальна політика князя Лева Даниловича *Записки НТШ*. Т. 240. Львів, 2000. С. 201–202.

²³⁷ Jasiński K. Rodowód Piastów śląskich. S. 38; Домбровський Д. Матримоніальна політика... С. 200–201.

дослідник також привернув увагу до того, що в лютому-березні 1308 р., коли з'явилася пам'ятка "Anonymi Descriptio Europae Orientalis", король Юрій Львович ще був живий, а, отже, при цьому не могло йтися про доньку його сина Лева.

Угорський дослідник, не погоджуючись із висновками свого опонента, пробував вдатися до версифікації, припускаючи, що Лев Юрійович міг народитися від неznаної дружини значно раніше й так само мати доньку на 1306 р. Але, усвідомлюючи непереконливість і бездоказовість подібних міркувань, Д. Кріштов зазначив, що стосовно особи батька Марії потрібно бути обережним²³⁸.

С. Срока також відмовився від своєї попередньої версії "внучки" й відшукав можливу іншу помилку в цитованому документі ("Rutheniam" замість "Poloniam"). Автором подібної версії був ще видавець "Anonymi Descriptio Europae Orientalis" Ольгерд Гурка. У такому вигляді вона виглядала правдоподібніше: Карл Роберт хотів одружитися із галицькою принцесою, але з невідомих причин той шлюб не мав відбутися²³⁹. Проте така версія не тільки прямо суперечить текстові "Anonymi Descriptio Europae Orientalis", а й не в'яжеться із грамотою від 7 лютого 1326 р. Після смерті Д. Кріштова його опонент С. Срока своєї позиції не змінив²⁴⁰.

У ході полеміки навколо цієї проблеми я звернув увагу, що джерела, на яких засновувався Д. Кріштов, та аналіз політичної ситуації, коли Карлу Роберту, що воював із чеським та баварським претендентами, зближення із галицьким королем було першочерговим завданням, а Юрію Львовичу, який мав проблеми з надмірною активністю Пшемислідів та ординцями, подібний союз також був вигідним, дають підстави вважати існування Марії Львівни дуже правдоподібним. Шлюб із князівною був для Карла Роберта настільки політично вигідним, що задля нього він міг одружитися навіть зі значно старшою від себе особою. Такі приклади добре відомі. Марія Львівна могла народитися близько 1270–1275 рр. Тоді

²³⁸ Kristó Gy. Orosz Hercegnő volt-e Károly Robert első felesége? *Aetas*. 1994. № 1. 194–199 old.

²³⁹ Sroka S. A. *Genealogia Andegawenów węgierskich*. Kraków, 1999. S. 21–28.

²⁴⁰ Срока С. Чи існувала руська дружина угорського короля Карла Роберта на початку XIV століття? *Княжа доба: історія і культура*. Вип. 3 / Відп. ред Л. Войтович. Львів, 2010. С. 268–277.

самій Констанції було близько 38–43 років, що не виключає можливості уродин доньки. Марія, донька Лева Даниловича, видана за Карла Роберта у 1306 р. або раніше (можливо ще в 1304 р.), померла до 1308 р. Рання смерть при родах була тоді явищем звичним. Гадана рання смерть Марії, можливо, і зруйнувала союз між Карлом Робертом та Юрієм Львовичем²⁴¹. Однозначно відповісти на це питання складно.

Король Чехії і Польщі Вацлав II помер від туберкульозу 21 червня 1305 р., маючи лише 34 неповні роки²⁴². 4 серпня 1306 р. був вбитий його зовсім юний син Вацлав III, король Чехії, Польщі та Угорщини, збираючи в Оломоуці сили проти польських князів Владислава Локетка та Генріха III Глогувського²⁴³. Атакований в самій Чехії силами австрійського принца Рудольфа Габсбурга та угорських баронів на чолі з Мате Чаком, які навіть облягали Кутну гору, де добувалося срібло і карбувалися празькі гроші, Вацлав III відмовився від угорської корони 9 жовтня 1305 р. на користь баварського герцога Отто, який теж по материнській лінії був внуком Бели IV²⁴⁴.

Герцог Отто поспішив коронуватися як угорський король Бела V, але не зміг дотримати всіх правил й коронацію не провів естергомський архієпископ, хоча корону він отримав від Вацлава III. У 1308 р., потерпівши невдачу у боротьбі за угорський престол, герцог Отто втік до Баварії через Руське королівство, про що збе-

²⁴¹ *Бойтович Л.* [Рец.]: Stanisław A. Sroka. Genealogia Andegawenów węgierskich // Towarzystwo naukowe "Societas Vistulana". – Kraków, 1999. – 94 s. *Записки НТШ.* Т. 240. С. 710–711; *Його ж.* Ще одна загадка генеалогії Романовичів: Чи існувала королева Марія Львівна? *А се єго сребро: Збірник праць на пошану члена-кореспондента НАН України Миколи Федоровича Котляра з нагоди його 70-річчя.* Київ, 2002. С. 161–164; *Його ж.* Загадка королеви Марії Львівни *Генеалогічні записки Українського геральдичного товариства.* Вип. 4. Львів, 2004. С. 7–10; *Його ж.* Загадка королеви Марії Львівни *Його ж. Галицько-Волинські етюди.* С. 337–341.

²⁴² *Charvátová K.* Václav II. Král český a polský. Praha, 2007. S. 217.

²⁴³ *Maráz K.* Václav III. (1289–1306): poslední Přemyslovec na českém trůně. České Budějovice, 2007. S. 56, 66–68.

²⁴⁴ *Szende L., Zach F.* A felségstörő főcer *Rubicon.* XXX-évf. 341. 2019. 12 sz. 20 old.

реглися численні звістки у західних хроніках²⁴⁵. А в Рифмованій хроніці сучасника подій, добре поінформованого хроніста Оттокара Штірійського (†1318) відзначена тепла зустріч герцога з королем Юрієм²⁴⁶. Автентичність цих джерел сумніву не підлягає²⁴⁷. Цікаво також, що в анналах монастиря у Цветтлі за 1241–1329 рр. зазначено, що герцог Отто був доставлений на Русь як бранець²⁴⁸. Він справді потрапив у полон до бунтівливих угорських баронів і мусив віддати угорську корону трансільванському воєводі.

Перебування в Руському королівстві герцог Отто III використав і для зміцнення відносин із королем Юрієм. 18 травня 1309 р. Отто III одружився з Агнесою, донькою ґлоговського князя Генріха, з незнаючою на ім'я сестрою якої був одружений Лев Юрійович²⁴⁹. Можливо, король Юрій у майбутньому збирався стримувати Карла Роберта з допомогою баварського герцога або навіть підтримати останнього в подальшій боротьбі.

Шлюб із Марією Львівною дав Карлу Роберту змогу на першому етапі протистояння усунути одного з претендентів до Угорської спадщини. Втративши час, або ж з огляду на ординську загрозу,

²⁴⁵ *Annales Osterhovenses* / Ed. W. Wattenbach *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores*. T. 17. Hannoverae, 1925. P. 537–558; *Continuato Zwetlensis Tertia* / Ed. W. Wattenbach *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores*. T. 9. Hannoverae, 1925. P. 654–669, 732–735; *Cronica de ducibus Bavariae* / Hrsg. G. Leidinger *Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum. Bayerische Chroniken des XIV Jahrhunderts*. Hannover, 1918; *Die Kölner Weltchronik 1273/1278–1376* / Hrsg. R. Sprandel *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores rerum Germanicarum. Nova series*. T. 15. München, 1991. P. 65; *Ebendorfer T. Chronica Austriae* / Hrsg. A. Lhotsky *Ibidem*. T. 13. Berlin; Zürich, 1967. P. 205.

²⁴⁶ *Ottokars Österreichische Reimchronik* / Hrsg. J. Seemüller *Monumenta Germaniae Historica. Deutsche Chroniken*. T. 5, Bd. 2. Hannoverae, 1890. P. 1152–1154.

²⁴⁷ *Паршин И.* Король Юрий Львович... С. 73–85.

²⁴⁸ “Dux Bawarie Otto in Ungaria cum in regnum non proficeret, domum revertitur, hac sola apud Ungaros potitus felicitate, quod eorum ac Ruthenorum in quas traditus fuerat captivitates, Deo miserante evasit” (*Continuato Zwetlensis Tertia*. P. 662).

²⁴⁹ *Войтович Л.* Княжа доба... С. 511.

король Юрій вже не зміг втрутитися до цієї боротьби, хоча, може, і готувався до такого кроку. Подальша боротьба за Угорську спадщину (і водночас також – закарпатські володіння Романовичів) розгорнулися вже за наступників Юрія Львовича²⁵⁰.

Ілля Паршин привернув увагу до повідомлення Іоана з Віктрінга (1270/1280–1345/1347) про загибель чеського короля Вацлава III у 1306 р. (“*Rex Bohemie iuvenis ... sicut dicitur, perfossus est, relinquens iuvenem viduam, Ruthenorum regis filiam*”²⁵¹), висунувши цікаву версію, що згадана в хроніста Єлизавета Віола, донька цешиньського князя Мешка I, могла бути не донькою, а внучкою “короля Русі” Лева Даниловича (оскільки походження її матері не відоме, а молодший брат Мешка I битомський князь Казімеж II між 1275–1278 рр. одружився з Оленою Львівною, тоді ж міг відбутися і шлюб Мешка з її сестрою)²⁵². Додамо, що дружиною Мешка I могла бути й племінниця Лева Даниловича. Шлюб Вацлава III з Єлизаветою Віолою, який відбувся 5 жовтня 1305 р.²⁵³, був цілком мотивований: чеський король, поріднившись із галицько-волинськими Романовичами, міг розраховувати на укладання швидкого миру з Владиславом Локетком і, можливо, – допомогу у боротьбі з Карлом Робертом²⁵⁴.

Певна дискусія залишається і навколо дати смерті короля Юрія Львовича. За Я. Длугошем, 18 березня 1308 р. померла його дружина Євфимія, а 21 квітня 1308 р., якраз у свій день народження, – і сам король Юрій²⁵⁵. Зв’язки галицького короля із польськими князями й докладні дати смерті короля та його дружини, відомі польським хроністам, схиляють до правильності цієї версії. Польські історики навіть вважають, що потреба підтримати юних племін-

²⁵⁰ Грушевський М. Історія України-Руси. С. 118–119; Войтович Л. Галицько-Волинські етюди. С. 323.

²⁵¹ “Король Богемії юний ... як кажуть, похований є, залишивши молоду вдову, доньку короля Русі”: Iohannis abbatis Victoriensis Liber certarum historiarum / Ed. F. Schnider *Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum*. Т. 1. Hannoverae et Lipsiae, 1909. Р. 373.

²⁵² Паршин И. Л. Король Юрий Львович... С. 76–77.

²⁵³ Войтович Л., Целуйко О. Правлячі династії Європи. Біла Церква, 2008. С. 327.

²⁵⁴ Паршин И. Король Юрий Львович... С. 77.

²⁵⁵ Dlugosz J. Opera omnia. Т. 12. Р. 39.

ників позбавила Владислава Локетка можливості протидіяти Тевтонському Ордену в його намірах захопити Іданське Помор'я²⁵⁶. Мирон Кордуба сумнівався у правильності цієї дати, пересуваючи її на 1315 р.²⁵⁷. Вбачаючи у версії М. Кордуби раціональне зерно, Ярослав Ісаєвич звернув увагу, що вперше самостійними правителями сини Юрія названі у документі, датованому липнем 1315 р., а грамоти, відіслані до Тевтонського Ордену у 1316 р., з підтвердженням угод, укладених їх батьком та дідом (подібні грамоти видавалися звично на початку правління), також побіжно свідчать на користь смерті Юрія Львовича у 1315 р.²⁵⁸. Правда, пізня дата грамоти до Ордену могла бути наслідком перерви у відносинах упродовж 1308–1315 рр., викликаній конфронтацією через дії Ордену в Помор'ї проти союзника Юрійовичів – Владислава Локетка. Далі Юрійовичі могли виступати продовжувачами батьківської політики. Саме тому князі й пропонували Ордену захист від ординців²⁵⁹.

Проблема ця залишається дискусійною. До неї долучається згадка у Я. Длугоша, вміщена вже після повідомлення про смерть короля Юрія Львовича, яка стосується місії папи Климента V (1305–1314) з нагадуванням про обіцянку прийняти унію, яке король Русі відпустив ні з чим²⁶⁰. Про папську місію до короля Русі під 1308 р. повідомив також фландрський хроніст Корнелій із Зандфліта²⁶¹. Але обидва повідомлення, як переконливо довів І. Паршин, були сконструйовані хроністами XV ст. на підставі невірно інтерпретованої інформації доступних їм джерел про перемовини з королем

²⁵⁶ Włodarski B. Polska... S. 238–239; Mysliński K. Polska a księstwo Halicko-Włodzimierskie na przełomie XIII i XIV wieku *Галицько-Волинська держава: передумови виникнення, історія, культура, традиції*. Львів, 1993. С. 7–8.

²⁵⁷ Кордуба М. Історія Холмщини й Підляшшя. Краків, 1941. С. 93–94.

²⁵⁸ Исаевич Я. Галицко-Волынское княжество... С. 73.

²⁵⁹ Болеслав-Юрий II, князь всей Малой Руси. Сборник материалов и исследований. Санкт-Петербург, 1907. С. 149.

²⁶⁰ Joannis Długosz senioris canonici Cracoviensis Opera omnia / Ed. A. Przydziecki. T. 3. Kraków, 1876. P. 43.

²⁶¹ Cornelii Zantfliet Chronicon Veterum scriptorum et monumentorum historicorum, dogmaticorum, moralium, amplissima collectio / Studio et opera E. Martène et U. Durant. T. 5. Parisiis, 1729. Col. 157.

сербської Рашки, які відбулися в 1308–1309 рр.²⁶² Отже, вони не стосуються дискусії щодо дати смерті короля Юрія Львовича.

Те, що Карл Роберт оволодів закарпатськими комітатами, які входили до складу королівства Русі, свідчить, що коли не сам Юрій Львович, то його наступники таки підтримали противників анжуйського принца. У 1307 р. наджупаном Берега був Григорій²⁶³, очевидно, – той самий міністеріал, який у документі 1299 р. титулувався урядником князя Лева. Вірогідно, становище почало змінюватися десь від 1308 р. До 1310 р. Карл Роберт зумів схилити на свою сторону баронів Берега, або ж зайняв ці території, використовуючи як привід галицьку допомогу його супротивникам. Петар, ішпан Берега, загинув 15 червня 1312 р. у Розгонській битві як прихильник короля Карла Роберта. Але, згідно з листом короля Карла Роберта, ще до 1320 р. замок Макк у жупі Шарош утримував галицький гарнізон²⁶⁴.

Карл Роберт нарешті 27 серпня 1310 р. був вчетверте коронований у Секешфегерварі угорською короною св. Стефана, поверненою трансільванським воєводою, за всіма правилами церемонію провів естергомський архієпископ Томаш. Але для остаточного утвердження на угорському престолі йому потрібно було ще здолати баронську опозицію, яку очолили Міклош і Давид, сини палатина Амадея Аби (†5.09.1311), та тренчанського барона Матеуша Чаки (1252–18.03.1321)²⁶⁵.

Карл Роберт прискорив розв'язку. Він позбавив барона Чака палатинства. Королівський суд 3 жовтня 1311 р. відкинув претензії нащадків Амадея Аби на Кошіце і зобов'язав їх повернути жупи Абу і Земплин, замок Спіш та інші замки. Барони відразу об'єдналися, короля підтримали спішські сакси, кошицьке ополчення та лицарі-іоаніти. Вирішальна битва відбулася 15 черв-

²⁶² Паршин І. Чи було папське посольство до Галицько-Волинської держави на початку XIV століття? *Княжа доба: історія і культура*. Вип. 11 / Відп. ред. В. Александрович. Львів, 2014. С. 318–325.

²⁶³ Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis / Ed. G. Fejer. T. 6, V. 2. Budaë, 1830. P. 239–240.

²⁶⁴ Ibidem. P. 326.

²⁶⁵ Kristó G. Csáládja eredete. Csák Máte (Magyar história). Budapest, 1983. 207 old.

ня 1312 р. при Розгоні (Розгановцях) поблизу Кошіце. Переміг Карл Роберт²⁶⁶.

Битва при Розгоні посилила позиції короля Карла Роберта, але не ліквідувала баронської опозиції, лідерство серед якої перейшло до закарпатських баронів на чолі з Петром Петунею. Юрій Львович далі не міг активніше втручатися до європейської політики з огляду на монгольську небезпеку і продовжував дотримуватися союзу з Владиславом Локетком.

Розв'язання складних проблем центральноєвропейської політики наприкінці XIII – на початку XIV ст. лежить у повнішому дослідженні корпусу латиномовних хронік, а також аллоїдних угорських латиномовних грамот, значна частина яких опублікована, а ще досить істотна незалучена до наукового вжитку частка переходить в угорських, словацьких, словенських, хорватських і румунських архівах.

*Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича
НАН України
Львівський національний університет
імені Івана Франка*

²⁶⁶ *Ejusdem*. A rozgonyi csata. Budapest, 1978. 111 old; Rázsó G. A magyar feudális hadsereg fénykora *Magyarország hadtörténete 1. A kezdetektől 1526-ig*. Budapest, 1984. P. 62; Barosy A. Hadi Érdemek magyarországon a XIV. százagban *Hadtörténelmi közlemények*. 117 (2004). 2. 379–442 old.

Наукове видання

Галицько-волинська доба. Т. 2: Держава Романовичів у контактах із західними сусідами в XIII столітті. Колективна монографія / [відп. ред. Володимир Александрович]; Національна академія наук України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів, 2023–2024. 238 с.

Підписано до друку 30.05.2024 р. Ум. друк. арк. 19,28
Друк офсетний. Формат 70х100/16.
Наклад 75 прим.

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України,
79026, Львів, вул. Козельницька, 4. Тел: +38 (032) 270-70-22